

Beschryving der stad Utrecht, behelzende derzelver opkomst, en voornaamste lotgevallen

<https://hdl.handle.net/1874/9882>

BESCHRYVING
DER STAD
UTRECHT,

Behelzende derzelver Opkomst, en voornaamste Lotgevallen,

Mitsgaders de opvolging der Bisschoppen tot het einde der twaalfde eeuw.

Benevens eene verhandeling over de vyf Collegiale Kerken, voornamelyk, die van S. Marten en S. Salvator.

Uitgegeven door

MR. VALENTYN JAN BLONDEEL.

Met Platen.

Te UTRECHT,

By HERMANNUS BESSELING.

Boekverkoper.

M D C C L V I I.

BESCHRYVING
der Stad
UTRECHT.

J. C. Philipsz. 1700. 10. 10.

t' Utrecht by HERMANUS BESSELING Boekverkoper.

VOORREDE

D E S

UITGEVERS.

 E noodzaaklykheid der Historikennis is zo menigmaalen aangetoont, en zo algemeen aangenomen, dat ik het onnodig achte dezelve thans den Lezeren aan te pryzen; wanneer men hier byvoegt het genoeg, 't geen men bespeurt in het ontdekken van zaken, welke vóór onze tyden gebeurt zyn, zal men te recht van die boeken, welke ons de voorige geschiedenissen onder het oog brengen, mogen zeggen, dat zy het nutte met het vermaaklyke paaren; en gelyk die beide hoedanigheden zo ten opzichte van het werk zelf

*

naar

naar mate het wetenswaardige zaken behelst, als ten opzichte der lezereu naar mate der byzondere betrekkinge tot het Land, welks gebeurtenissen verhaalt worden, vermeerderen, volgt 'er uit, dat het allernoodzaaklykst niet alleen, maar ook alleraangenaamst is, de gebeurtenissen van dat Land te leeren kennen, in het welk wy niet alleen wonen, maar zelfs van Ouders tot Voorouders afkomstig zyn.

Hiervan schynen onze Landgenoten ook zo wel overtuigt te zyn, dat men enkel behoeft na te gaan de gretigheid, waarmede niet alleen voornamelyk werken, de Oudheden en Gebeurtenissen onzes Lands aangaande, maar ook zelfs geringe boekjens uit onzekere verhalen en dagelyksche nieuwspapieren opgestelt, gekocht worden, welke men,

't zy

't zy om het weinig belang, 't geen 'er in te vinden is, 't zy om de onzekerheid, zo niet onwaarheid der zaken, die 'er in vermeldt zyn, by nader onderzoek naauwlyks waardig vindt gelezen te worden, en de zondanige maken wel het grootste getal uit, want wie weet niet, aan hoe weinigen het gegeven is de alleroudste gebeurtenissen en gewoonten van een land na te speuren, en wel voornaamlyk van ons Nederland, van welks eerste tyden zo weinige voetstappen overig zyn, dat zelfs de grootste mannen, als Justus Lipsius, Pontus Heuterus, Scriverius en anderen, zich over de duisterheid, verwardheid en onzekerheid van 's Lands oudheden hebben moeten beklagen, en waarvan de Heer Mr. Gerrit van Loon *in zyn geleerd Voorbericht op de Aloude Holland-*

* 2 *sche*

sche Histori ons de redenen historischer wyze voorgesteld oplevert, alwaar men ook, als mede *in de voorrede van de Vaderlandsche Histori* onlangs uitgekomen, zien kan, wat moeite en arbeid zodanig een, die de Oudheden van ons Land wil doorgronden, besteden moet om dezelve in een helder daglicht te stellen, en hoe hy, na zich eerst gered te hebben uit eene duisterheid door het gebrek van Schryveren, naderhand zich overstelpt vindt met zo veele levens der Heiligen, derzelve werken, en verhandelingen van Kerkvergaderingen, die te zamen wel honderd der grootste boekdeelen uitmaken, behalven alle de verzamelingen van oude stukken, van de zevende tot de veertiende eeu toe, door geleerde mannen in Duitschland, Vrankryk en Nederland in 't licht

licht gegeven, die by den anderen ook wel een dergelyk getal van het grootste foort zullen uitleveren, om niet eens van kleiner werken te spreken, noch van de moeite, die men heeft om te onderzoeken, of niet hier of daar iets schuile, 't geen het licht nog niet gezien heeft: boven dit alles en behalven de moeite, die men zich moet getroosten om zo veele groote werken, en talloze door den ouderdom byna vergaane geschriften door te zoeken, waartoe het geduld van zeer weinigen zich uitstrekt, zyn het die alle nog niet, welke dezen arbeid, hoe lastig ook, niet zouden ontzien, die daarom in staat zyn eene geschiedenis of beschryving, welke den toets van alle foort van Lezeren uitstaan kan, te leveren. Neen, want indien de lust om te willen naarvor-

* 3

schen

fchen, en de gelegenheid om zulks te kunnen doen, niet gepaart is met een gezond oordeel, zal niemand, hoe ook belezen, recht in staat zyn om het waare van het valsche te onderscheiden, 't geen echter noodzaaklyk in een' Historischryver vereischt wordt; doch waaromtrent ik my niet langer op zal houden, zo min als met het beschryven der overige hoedanigheden van, en de merktekenen, waar aan men een Historischryver beproeven moet: ik oordeel den geenen, die zich een juist denkbeeld van een echt Historischryver vormen wil, geen beter dienst te kunnen doen, dan hem te wyzen naar de voorrede van den WelEd. Gestr. Heer Mr. C. W. Vonck Richter en oud Burgermeester der Stad Nymegen, *voor de Beschryving der Stad Doesburg* van den Heer A-
dam

dam Huygen, die ons daar en boven herinnert, op hoe geringe beloning een Historifchryver gewoone-lyk hopen mag, in tegenftelling van zyn gedanen arbeid en het gevaar, dat hy loopt van een martelaar der waarheid te zullen worden, zo hy in zaken, waar over gefchil is, zich niet weet te fchikken naar den zin van sommigen.

Onaangezien dit alles hebben echter verfcheide voorname mannen, zo in de voorgaande als tegenwoordige eeu, zich de moeite gegeven om of de oude Histori van ons Land in 't algemeen, of het een of ander byzonder ftuk daarvan op te helderen; en men heeft verfcheidene befchryvingen niet alleen der voornaamfte fteden van ons Nederland, maar ook van veele geringe plaatfen in het zelve, in het licht zien komen, nochtans is 'er

VIII V O O R R E D E.

niemand geweest, die zich, zo veel in 't algemeen bekend is, toegelegd heeft om ons eene volkomene beschryving van Utrecht zedert deszelfs oorsprong tot op deze tyden toe te geven, ik laat staan eene aaneengeschakelde geschiedenis van het gantsche Sticht mede te deelen, daar echter niemand ontkennen zal, dat onze stad met recht onder de oudste en voornaamste steden van het Vereenigd Nederland verdient gesteld te worden, daar dezelve van zo veele eeuwen met geestlyke en wereldlyke macht heeft mogen pronken, daar zo veele aanzienlyke geslachten zich altoos hebben onthouden, en zo veele geleerde mannen het licht in hebben gezien, of derwaart heen gevloeid zyn: over dit gebrek hebben alle liefhebbers der geschiedenissen en oudheden van ons land gestadig

-311- ge-

geklaagt, in 't byzonder heeft de Heer Mr. J. de Riemer *in de Voorrede voor zyne Beschryving van 's Gravenhage* de nalatigheid der Stichtenaren zynen lezeren te binnen gebracht, en de Heer L. Smits *in zyne Schatkamer der Nederlandfche Oudheden* heeft het algemeen verlangen om Utrecht beschreven te zien niet onaardig in eenige verzen te kennen gegeven. 't Is wel waar, Joannes de Beka en Wilhelmus Heda hebben ons eene Histori der Bifchoppen van Utrecht nagelaten, en 'er zyn verfcheidene Kronyken van Utrecht handelende, zo in de *Analecta Veteris Aevi* door Matthaeus uitgegeven, als miffchien noch elders ongedrukt: ten minften de Heer van Loon maakt in de Naamlyft der Schryveren, wier getuigeniffen hy tot bevestiging zyner Aloude Hollandfche

sche Histori gebruikt heeft, gewag van een *Chronicon Anonymi de Trajecto M. S.* onder hem berustende, doch voor eerst is 'er niet altyd op Schryvers van die tyden staat temaken, gelyk zulks uit de verhalen, die men hier en daar in hunne werken vindt, en tegen het zekere der Historien en Tydrekeningen aangaan, opgemaakt kan worden; ten anderen leveren alle die werken te zamen noch niet eene volkomene beschryving, of aaneengeschakelde geschiedenis van Utrecht uit, veel minder moet men die noch zoeken by de zulken, welke of Utrecht maar van ter zyde hebben aangeroert, of alleen byzondere stukken tot opheldering van de oudheden dezer Stad en Provincie by den anderen verzameld hebben, van welken allen ik eerst voornemens ben geweest hier eene lyst in te voegen en

eene

een kort verflag hunner werken te geven; doch om dit werkje niet langer op te houden en zorg te dragen dat de voorrede niet tot de grootte van het werk zelve aangroeje, ben ik hier van afgegaan, oordelende zulks vry beter by eene andere gelegenheid te zullen kunnen doen, in eene verhandeling over Schryvers, welke eenige zaken Utrecht aangaande opheldert hebben.

Dit gebrek nu van eene Utrechtsche Histori en het algemeen verlangen naar de zelve, waar van ik zo even gesproken heb, heeft den Schryver van dit tegenwoordig werkje aangespoort om alles, wat tot eene Beschryving van Utrecht konde dienen, by een te verzamelen, en daar by te voegen, 't geen hy'er reeds van bezat, zo als hy zelf te kennen geeft in de voorrede, die hy gedacht hadt

hadt voor dit werkje te plaatsfen , doch welke ik om eenige redenen lieft achtergelaten heb , behelzende dezelve hoofdzaakelyk een verflag des Schryvers aangaande zyn werk , dat hy namelyk de verhalen der byzondere Schryvers omtrent Utrecht naaukeurig onderzocht hadde , ten einde die van veele daarin vermengde verdichtfelen te zuiveren , en de waarheid aan het licht te brengen , zonder echter aan iemand te willen opdringen , dat hy die overal getroffen hebbe ; hy fchynt ook wel voorzien te hebben , dat het veelen vreemd zoude voorkomen eenne Beschryving dezer Stad , in een zo klein bestek gedrukt te zien , en waarlyk die maar het minfte denkbeeld van de uitgestrektheid dezes Bisdoms , van 't geen over de aloudheid en gelegenheid dezer Stad , ja van den loop des Rhyns by dezelve

te

te zeggen valt, zal zich voorstellen van dit alles niet dan eene gebrekkige, ten minsten flauwe schets te vinden; doch het is des Schryvers voornemen niet geweest om dit geringe werk voor eene volkomene Beschrijving en Histori van het Utrechtsche Bisdom te willen doen doorgaan, maar alleen om den oorsprong des zelve, en voornamelyk dezer Stad daarin te onderzoeken, niet tegenstaande hy stoffe genoeg tot een groter bestek voor handen hadt, doch hy wilde liever eerst het oordeel van den Lezer over dit kleine werk afwachten, en zo lang onbekend blyven eer hy tot eene uitvoerigere beschrijving overging.

Het heeft echter onzen Schryver niet mogen gebeuren, dat hy de vruchten van zynen arbeid in 't licht heeft zien komen, en het oordeel van

van 't gemeen over 't zelve kunnen horen, alzo my verzekert is, dat hy reeds vooreenige jaaren overleden zynde deszelfs erfgenamen dit werk aan een derden en die weder den drukker dezes verkocht hebben, welke voornemens zynde het zelve ter drukpers op te leggen, my het eerste blad, 't geen reeds van de grootste drukfeilen gezuivert was, in zyn' boekwinkel zien liet, doch waarin ik iets bespeurde 't welk my in 't lezen tegenstond, 't zy zulks aan den styl des Schryvers of aan het gebruik van eenige ongewone spreekwyzen, waarin hy zich byzonder sctieen behaagt te hebben, moet toegeschreven worden, 't geen ik dan ook den Drukker te kennen gaf, en bemerken deed, die my daarop verzocht niet alleen dat blad, maar het gantsche werk naar te zien en naar myn goedvinden met het zelve

te

te handelen, uitwerpende, het geen my niet mocht behagen, en bydoende, indien ik daartoe iets by de hand mochte hebben: hoe ongaarn ik dit in het eerst ook op my nam, als zynde het werk van een ander, waarin ik zo veel vryheid niet zoude durven gebruiken, heb ik echter overwegende, dat het door koop in eigendom aan den gemelden Drukker was overgegaan, die derhalven daar mede naar zyn welgevallen konde handelen, my daar toe laten overhalen, alleen nochtans met voornemen om het by enkele en kleine veranderingen in den styl, en het uitschrappen van eenige ongewone spreekwyzen en onnodige herhalingen, die ik onder anderen daar ook in bespeurt had, te laten beruften, en niets van het myne daar by te voegen, in welken geval ik daar aan niet veel werk zoude gehad heb-

hebben, en zelfs de moeite van het opstellen dezer Voorrede kunnen sparen; doch vermits, naar mate ik verder in het werk kwam, ook onderzond, dat 'er meer in te doen was, en dat ik my zelf niet veel op mynen Schryver konde vertrouwen, hoe zeer hy ook in zyne voorrede betuigt hadt alles naaukeurig onderzocht en getoetst te hebben, heb ik het nodig geoordeelt hier een byzonder verslag te doen, van al 't geen ik het gantsche werk door gedaan hebbe, en vermits zulks gevoeglykst van Hoofdstuk tot Hoofdstuk geschieden kan, zal ik daarin ook die orde houden.

Wat dan het eerste betreft, ik heb daarin wel geene groote veranderingen gemaakt, om dat het zelve eensdeels reeds gezet, en anderdeels gelyk ik gezegt heb het myn voornemen in den beginne niet was,
veel

veel werk daaraan te koste te leggen; echter heb ik de plaatsen, welke daar uit het Latyn in't Nederduitsch vertaalt gevonden worden, tegen het oorspronkelyke nagezien, en daar zy in het handschrift naar de woorden des Latynschen Schryvers byna niet geleken, heb ik dezelve naar den letter vertaalt.

In het tweede ben ik nog op dezelfde wyze voortgegaan, met dat onderscheid, dat ik de vryheid genomen heb om den styl des Schryvers, daar dezelve my niet aanstondt, te veranderen, de zaken echter, zo als die daar gevonden wierden, getrouwelyk voorstellende: boven al heb ik, gelyk in het eerste Hoofdstuk, zorg gedragen, dat, wanneer ik iets van een ander schryver bygebracht vond, ik onderzocht heb, of daarin wel met de vereischte naaukeurigheid

XVIII V O O R R E D E.

heid was te werk gegaan, wanneer ik veelyds rede had om my over den Schryver te beklagen, als hebbende wat te veel vryheid aan zich genomen in het bybrengen van plaatfen uit anderen, en of ſchoon het 'er wel niet altoos even zeer op aan komt, geeft het nochtans te kennen, dat men of zyne eigene oogen niet gebruikt, of te los daarover heen gelopen heeft: deze fout is den Schryver niet alleen eigen geweest in de Latynſche en vertaalde plaatfen, maar zelfs in de Nederduytsche, die hy maar had behoeven uit te ſchryven.

In het derde Hoofdstuk heb ik reeds wat meer werk gevonden, door het ontdekken van meer miſlagen; voor eerst hadt de Schryver zich ſomtyds vergenoegt om een verſchillend gevoelen alleen in 't algemeen aan te halen, zonder een by-

byzonderen Schryver te noemen, welke zulks verdedigde; in dezen gevalle heb ik meestentyd my de moeite gegeven om ten minsten eenen op te zoeken, by wien ik zulks vond, en den zelve aan te wyzen. Ten anderen heb ik gemerkt, dat nu en dan wel plaatsen uit een' Schryver aangehaalt wierden, als of het deszelfs eigene woorden waren, daar men echter een weinig oplettende, klaar ziet, dat dezelve enkel uit een' ander bygebracht worden, schoon hier ook somtyds wel niets aangelegen is, dunkt my echter het voorzichtigste en naaukeurigste te zyn, zulks liever te kennen te geven. Ten derden heeft de Schryver zeer zelden dit zynen lezer ten gemak gedaan, dat hy de plaatsen der Schryveren met aanwyzing van Boek en Hoofdstuk bybrengt, integendeel, schynt hy ge-

dacht te hebben genoeg te wezen, de namen der zelve te noemen. Ik twyfele niet, of ieder begrypt dan licht, wat moeite het my derhalve gekost hebbe zulks na te gaan, voornamelyk wanneer 'er meer werken van een en den zelfden Schryver waren; dus vond ik ten einde van het verhaal van den Kanonik van Stoutenburg, aangaande de opkomst van Utrecht *bladz. 52.* letterlyk dit volgende: "En dat dezen Kanonik op dien tyd geleefd heeft, blykt uit een ouden brief door den Heer Anth. Mattheus bygebracht, alwaar hy op 't jaar 1297. werd geboekt". Zo eene duistere aanwyzing zoude my mischien alle de werken van Matthaëus hebben doen doorzoeken, eer ik aan zyne Amersfoortfche Schryvers gedacht hadde, indien my niet te bin-

nen

nen gekomen was de betrekking, welke het geslacht van Stoutenburg op de Amersfoortsche zaken gehad hadt: hier door zoude het nog wel kunnen gebeuren, dat de lezer op deze of geene plaats eene niet al te naaukeurige aanhaling vindt, veroorzaakt, wanneer my of de tydt ontbrak om het aangehaalde boek te doorzoeken, of ik het zelve niet by de hand had: ik heb ook in dit Hoofdstuk wederom een blyk gezien, dat de Schryver van dit werk wel iets schynt gelezen te hebben, en bybrengt, 't geen daar juist zo niet gevonden wordt; dus stond er in het handschrift, dat Jan van der Does in zyne *Hollandfche Jaarboeken* bekende, dat Wiltenburg, Wildrecht, Wilnis en meer andere plaatsen van dusdanige benoeming, die wel kunnen gekregen hebben,

van de wilde dieren, die toen in groote menigte hier in de Boffchen waren, daar echter de gemelde Heer in het VI. B. niet anders zegt, dan 't geen ik daar uit *bladz.* 45. aangehaalt heb; 't geen ik met zo veel te meer recht van onzen Schryver ontdekke, om dat hy zelf juist in dit Hoofdstuk bezig is, met verscheidene fouten van andere geleerde lieden aan te wyzen; en waarlyk men moet verwondert staan, wanneer men hier ziet, hoe de beroemde Ant. Matthaeus op de eene plaats anderen berispt over het vermengen van Utrecht, en Maastricht, en op eene andere dezelfde fout begaat; ja wanneer men dien Heer zodanig ziet wankelen tusschen twee gevoelens, gelyk hier getoont wordt, of nammelyk Wiltenburg, en Utrecht een het zelfde; of van den anderen onderschei-

scheiden geweest zyn; wanneer men dit navolgen wil, en nu dit, dan het tegengestelde verdedigt, kan men niet wel mistasten, of men zal hier en daar de waarheid treffen, en dit bevestigt my te meer in het getuigenis, 't welk de Heer Mr. Kasper Burman in zyn *Trajectum eruditum* van den gemelden Matthaeus geeft, dat hy namelyk zeer naarstig, en werkzaam was, maar dat hy veel minder geleerdheid en verstand bezat, dan zyn Vader.

Doch om weder tot den Schryver van dit werkje te komen, en den zelve het recht te doen, 't geen hy my toefchynt te verdienen, moet ik zeggen, dat ik niet twyfele, of het grootste gedeelte der lezeren zullen, byzonder in dit Hoofdstuk, verscheidene zaken vinden, welke te voren in zo een licht niet gestelt

waren, ja waar men misschien niet
 eens op gedacht heeft; ik wil ech-
 ter voor tegenwoordig niet oordee-
 len, of hy in alles de waarheid ge-
 troffen hebbe, dan niet; waarom ik
 ook in zaken, die iets, 't geen in
 geschied was, behelsden, altoos het
 gevoelen des Schryvers zelfs, zo
 veel mogelijk was, met behouding
 van deszelfs eigene woorden, den
 Lezeren voorgestelt heb, zonder iets
 van het myne daarby te doen, 't geen
 anders hier en daar geschiedde. Voor-
 namelijk in de volgende Hoofd-
 stukken: als by voorbeeld in het vier-
 de, daar ik byna tot alles, wat van
 de betekenis der woorden *Castrum*,
Burgus, *Pagus*, *Villa*, *Vicus* ge-
 zegt wordt, de bewyzen heb moe-
 ten opzoeken, en in verscheidene
 andere zaken de geringe naaukeurig-
 heid des Schryvers te gemoet komen;

dus

dus vond ik my zeer verlegen, met het geen thans *bladz. 91* gedrukt is, dewyl de Schryver na het aanhalen der woorden uit het Toneel der Nederlanden, dat zelve, zullende wederleggen, als niet op die wyze by Beka gevonden wordende, voortgaat met dien Kanonik te doen zeggen, 't geen niet by hem, maar by Heda, en wel op twee byzondere plaatsen te vinden was.

Ik oordeele den Lezeren nu en dan zulks te kennen te moeten geven, om de vrijheid, die ik met af, en bydoen in dit werk gebruikt heb, te verschonen, en denzelven te overtuigen, dat het allernoodzaaklykst was, dat 'er eenige veranderingen in gemaakt wierden, eer het in licht konde komen.

Wat het volgende vyfde Hoofdstuk, aangaande den naam der Stad

Utrecht, betreft, daarin heb ik niets van den Schryver overgenomen, maar het zelve zamengesteld, uit het geen ik daar omtrent onder myne aantekeningen bezat; en wat aangaat de namen ULTRAJECTUM en UTRICESIUM; 't geen van dezelve gezegt wordt, heb ik getrokken uit zeker handschrift, over den oorsprong der stad Utrecht handelende, wel eer door den Hooggeleerden Heer Arnoldus Drakenborch, in de openbare lessen aan zyne Toehoorderen medegedeelt.

In het zesde Hoofdstuk heb ik wel het bestek des Schryvers gevolgt, om namelyk de gevallen deze stad overgekomen niet met alle derzelver omstandigheden, maar alleen schetsgewyze voor te stellen; nochtans heb ik hier wederom eenige verkiezing in dezelve moeten doen, en grote veranderingen maken; dus heb ik, be-
hal-

halven verscheidene beuzelachtige en onzekere vertellingen, aangaande diefstallen van Kerkgoederen en voorzeggingen van Geestelyken, twee geheele brieven achtergelaten, welke uit Heda vertaalt waren, en waarvan de een behelst de gifte van Lotharius aan Hungerus van het Klooster Sint Odilienberg, de ander was die van den Bisschop Balderik, behelzende zyne verbeteringen aan deze stad gedaan; welke beide ik geoordeelt heb hier wel uit te kunnen blyven, en het genoeg te zyn, als ik aantoonde, wat het hoofdzaaklyke van derzelve inhoud was, gelyk ik zulks omtrent den eersten *bladz.* 112. gedaan heb, daar ook nog eene grote fout die in het handschrift was, onvoorzien ingeslopen is, en welke ik naderhand by eene naaukeurige overziening ontdekt heb, hier in bestaande,

de,

de, dat het Klooster Berg gezegt wordt, in Maseik, en die stad aan de Roer gelegen te zyn, daar nochtans het een en ander van dit gestelde valsch is: de oorzaak hiervan is wederom in eene kwade vertaling des briefs van Lotharius, door den Schryver gedaan, te zoeken, men vindt daarin by Heda *bladz. 57* deze woorden: *in pago Maso, superfluvium Rurae, Monasterium in honore sancti Petri constructum, quod Berg nuncupatur, ad praefatam sedem Trajectensem, sub omni integritate tradimus.* De Schryver nu nog onthouden hebbende, dat het woord *Pagus* oudtyds wel voor eene stad genomen wierdt, heeft het zelve hier ook zo vertaalt; en derhalve om de gelykluidendheid gemeent, dat *Pagus Masus* zekerlyk Maseik was. Doch vooreerst is, gelyk ik gezegt heb,

Ma-

Maseik niet aan de Rivier des Roer, maar beneden Maastricht aan de linkerzyde der Maze gelegen, dienvolgens kan het gemelde Klooster, 't welk gezegt wordt gebouwt te zyn, in *Pago Maso super fluvium Rurae*, ook niet binnen die stad geweest zyn. Ten anderen, wordt ons de gelegenheid van dat Klooster door van Buchel in zyne aantekeningen op Beka bladz. 29, als zynde niet ver van Roermonde; en dus aan de rechterzyde van de Maas aangewezen; ook vindt men in *Breviario Ultrajectino VIII. Maji Lect. 9. cujus (Wironis) corpus miraculis clarum sepultum est in monte S. Petri juxta Rurae-mundam*, welke plaats dezelve is met S. Odilenberg of Sint Odilienberg.

Wat nu aanbelangt de gelegenheid van *Pagus Masus*, daar het zelve Klooster in gestelt wordt, het is bekend, dat by de nadere verdeeling der

der landen van Keizer Lodewyk, tus-
 fchen deszelfs zonen, Lotharius en
 Karel, de rivier de Maas van haren
 oorsprong tot aan zee gestelt wierdt
 de grenscheiding te zullen zyn van
 de beide aanstaande ryken, en dat
 Lotharius, als de oudste van 's Kei-
 zers zonen de keuze zullende doen,
 voor zich genomen heeft, al wat
 ten Oosten, en aan de rechter zyde
 van die rivier gelegen was, blyven-
 de het overige aan deszelfs broeder
 ten deel. zie Nithardus *de dissensionibus filiorum Ludov. Pii Lib. I.* en
Astronomi vita Ludov. Pii ad A. 838.
 beide by du Chesne *in collect. Scriptt. coetan. Hist. Franc. Tom. II.* de
 eerste pag. 363. de tweede pag. 316.
 Deze landstreek nu aan wederzyde
 van de Maas, ten minsten beneden
 Maastricht, is eertyds *Masau* genoemd
 en in *Masau Superior* en *Subterior*

onderscheiden geweest, gelyk blykt uit een' brief by Miraeus *in Cod. Piar. Donat. c. 21.* behelzende de verdee- ling der Landen van Lotharius, klein- zoon van Lodewyk den Godvruch- tigen, tusschen Karel en Lodewyk, zonen van den gemelden Keizer, en waar by ieder zo veel van dat Masau wordt toegescheiden, als aan deszelfs zyde legt. Dit zelve vindt men ook wel *Pagus Mosariorum, Mosavus* en *Masus*, gelyk in den brief van Lotharius, waarvan wy handelen, genoemt, 't welk volgens de betekenis van dat woord, zo als in het vyfde Hoofdstuk aangetoont is, in 't Nederduitsch door *Maasland* moet vertaald worden, met welken naam men het daarom ook door den Heer van Loon, in eene Landkaart gevoegt in het II. Deel der *Aloude Hollandsche Histori* bladz. 72. aan de
lin-

linker zyde der Mase geplaatst ziet, en gelyk het volgens den verdeelings brief by Miraeus aan de rechter zyde van die rivier, aan welke dit Klooster gelegen is, ook genoemd moet worden: zo dat op de hier voorgeselde *bladz.* 112. gestelt moest geweest zyn: „ Het Klooster Berg, dicht by de „ Roer in Maaßland gelegen. Het zelve aan de Kanoniken der Utrechtsche Kerk overgegeven zynde, is eene Collegiale kerk geworden, en op die plaats gebleven tot het jaar 1361, wanneer dezelve met toestemming van Hertog Reinoud van Gelder, en Jan van Vernenburg Bisschop van Utrecht, benevens het Kapittel aldaar, op verzoek harer Kanoniken, naar Roermond is verplaatst, op die voorwaarde, dat de begeving der Proostdye, des niettegenstaande aan den Bisschop van

Utrecht

Utrecht zoude blijven, en de gift door Lotharius aan de Utrechtsche Kerk gedaan, haare volle kracht behouden. Zie de brieven deze verplaatſing betreffende in *Act. SS. Mens. Maji tom. II. p. 317.* Ik heb my hier wat langer opgehouden, en dezen uitſtap moeten doen, eensdeels om my zelveſn wegens de begane fout te verſchonen, anderdeels tot opheldering des briefs van Lotharius.

Ik zal daarom niets melden van de veranderingen, die verder in dit Hoofdstuk vereiſcht wierden, als ook niet van de vermeerderingen, die ik in plaats van de achtergelatene brieven hierin gevoegt heb, op dat het werk door myn toedoen niet zoude verkleint worden; het zy genoeg dien aangaande te zeggen, dat in het handschrift byna geen een?

* * *

chry-

Schryver ter bevestiging van het verhaalde was bygebracht; en hier mede zal ik tot het zevende Hoofdstuk overgaan, in 't welk ik ook weder overvloedige stoffe gevonden heb, om den Schryver van achteloosheid te beschuldigen, en waaruit ik besluiten moet, dat hy of verscheidene plaatsen, welke hy uit anderen aanhaalt, zelf niet ingezien, of de taal, in welke die geschreven waren, niet genoeg verstaan heeft, daarenboven waren veele onder dezelfde zodanig bygebracht, dat hunne verhalen niet in een' aaneengeschakelden zin, maar afgebroken, en als uittreksels gestelt waren; en een opmerkend Lezer zal, gelyk ik niet twyfel, daar nog wel nu en dan de voetstappen van kunnen ontdekken, 't geen my onmogelyk was ten eenemaal te verhoeden, ten

zy

zy ik het gantsche werk van voren tot achter hadde herfchreven; en waarlyk ik weet niet, of ik dan niet beter gedaan, en minder moeite zoude gehad hebben.

In het achtste Hoofdstuk, heb ik behalven de gewoone veranderingen in den styl van het handschrift, het nazien der aangehaalde Schryveren, het aanwyzen van de plaatsen in dezelve, en het uitwerpen van onnodige herhalingen, eene lyst van de Advokaten der Utrechtsche Kerke, welke in het handschrift stondt, achtergelaten, om dat dezelve woordelyk uit Matthaens nageschreven was, oordeelende, dewyl ik daar niets nieuws in vondt, dat het genoeg zoude zyn, den Lezer aan te wyzen, waar die te vinden was; daarentegen heb ik de lyst der Graven van Utrecht volgens het handschrift hier

in geplaatst, om dat dezelve met die van den laatstgenoemden Schryver verschilde, doch vermits ik hier weder geene andere Kasteleinen vond, dan welke by Matthaeus onder de Graven vermeldt staan, heb ik dezelve daarom ook niet opgegetelt; Wat nu de fout betreft, die de gemelde Heer begaat, als hy Gerlacus tot Graaf van Utrecht stelt, ten tyde, dat Luscius die waardigheid nog bekleedde, en 't welk te recht door onzen Schryver opgemerkt is, gelyk, uit vergelyking van 't geen op *bladz.* 149. en 153. gevonden wordt, blykt; ik heb dien aangaande ter laatstgemelder plaats bygevoegt, dat de reden, waarom Matthaeus meent, dat Gerlacus graaf van Utrecht geweest is, niet verre te zoeken zoude zyn; dit zeide ik, om dat de fout zekerlyk ontstaan is uit

eene

eene verkeerde lezing van den brief door hem zelve*n* *Lib. II. de Nobilit. pag. 525.* bygebracht; daarin worden onder anderen als getuigen genoemd, *Theodericus Castellanus, frater ejus Gerlagus, Comes Luscus*, wanneer nu Matthaeus achter den naam *Gerlagus* het woord *Comes* zonder zinscheiding gelezen heeft, is het geen wonder, dat hy dien ook tot Graaf stelt, en of schoon in den by hem gedrukten brief zelfs de zinscheiding achter den naam *Gerlagus* gestelt is, en hy daardoor *Comes Luscus* gelezen moest hebben, blykt het echter, dat hy zulks niet gedaan heeft, om dat hy *Luscus* ten eenemaal van de door hem bygebrachte lyst der Graven, en Kasteleinen van Utrecht *pag. 526.* gelaten heeft.

Wat nu verder het negende

Hoofdstuk aanbelangt; de Schryver hadt in het handschrift beloofd de levensbeschryvingen der Bisschoppen te zullen geven, om dat hy 'er eenige zaken in wilde voegen, die by anderen niet gevonden worden; 't geen ik echter niet heb kunnen verneemen, maar wel dat hy het Batavia Sacra, of de Beschryving van het Utrechtsche Bisdom veelyds woordelyk nageschreven, en veele latynsche brieven, en graffschriften de Bisschoppen rakende in 't Nederduitsch vertaalt hadt, derhalve ben ik in dit Hoofdstuk, schoon daarvan reeds de tytel, behelzende wat in het zelve zoude verhandeld worden, ter drukperisse gezet was, ten eenemaal van het ontwerp des Schryvers, en van myne vorige wyze, in het maken der yeranderingen gehouden, afgegaan, oordeelende, dat

het

het zeer ten onpas zoude komen, de reeds beschrevene levens der Bisschoppen, hier weder met byna dezelfde woorden gedrukt te zien: ik bekenne, dat men daarin nog wel met veel nut iets zoude kunnen uitvoeren tot opheldering der geschiedenissen, door in dezelve het ware van het valsche te onderscheiden, voornamelyk wanneer men verscheidene levensbeschryvingen van een' en den zelfden Bisschop, met tegen elkander strydende verhalen doormengt vindt, 't geen niet zelden gebeurt, en waarvan de Kardinaal Augustinus Valerius *in vita Caroli Borromei princ.* geene onwaarschynlyke redenen opgeeft: doch om die tegenstrydigheden met elkander te vergelyken, en te onderzoeken, op welken levensbeschryver, men het best staat mag maken, wordt een

gantfeh ander beftek van werk vereifcht, en kan niet wel in zulk een, als dit tegenwoordige is, verwacht worden; daarom heb ik zorgvuldig dat geen hier zoeken te myden, 't welk men behalven by Beka en Heda, zo in het Batavia Sacra als elders van de levens der Bifchoppen gedrukt vondt; en dewyl ik gemerkt had, dat'er tot nog toe by alle Schryvers in de Lyften, in welke zy de namen der Utrechtsche Kerkvoogden opgeven, en de jaren van hunne regering, en overlyden bepalen, grote misftagen gevonden wierden, heb ik my toegelegd om de tydrekening dien aangaande te verbeteren, en eene opvolgings lyft derzelven tot het einde der twaalfde eeuwe, waartoe dit werk zich bepaalt, zo naaukeurig, als het my doenlyk was, in orde te bren-

brengeu ; hier toe hebben my de werken van verscheidene Schryvers, die in vieders handen zyn, zelve veel aanleiding gegeven, als brengende meestentyds de kenmerken van hunne eigene, of het naschryven van een anders feilen met zich; doch aan een' anderen kant heb ik zeer veel licht gekregen uit de *Acta Sanctorum* met de geleerde aanmerkingen, en verhandelingen van de Heeren Bollandus en zyne navolgeren over dezelve, voor zo verre die gedrukt, en de levens van eenige Bisschoppen daarin te vinden waren. Misschien zal dit verscheidene Lezers voorkomen onnodigen arbeid te zyn, en veelen zullen oordeelen, dat het 'er niet op aankome, of wy de juiste tydperken van de regeering, en dood der Bisschoppen, ja de namen derzelder weten of niet; doch ik zal

5

my

my dien aangaande niet wydropig
ontschuldigen met aan te tonen,
hoe veel nut de tydrekening toe-
brengt tot het zekere van de His-
tori, of hoe men de waarheid van
eenige verhaald wordende zaken
toetsen kan aan de tyden, in wel-
ke dezelve gezegt worden gebeurt te
zyn, zulks is overvloedig aange-
toont, door de meesten der genen,
welke zich toegelegd hebben, om
gantsche werken over de Tydreken-
kunde in 't licht te geven, en de
Oudheid zelve is reeds daarvan over-
tuigt geweest; ik zal, om by ons
Utrecht te blyven, het geen ik hier-
in gedaan heb, alleen verdedigen
met het voorbeeld van den Hoog-
leeraar Arnoldus Drakenborch,
welke zich zo veel moeite gegeven
heeft, om ons in *het Aankangsel*
op de Kerkeleyke Oudheden van Ne-
der-

derland, eene naaukeurige lyst der
 Prooften, en Dekens van de vyf
 Kerken van Utrecht, en derzelver
 leeftyden tegen eene andere door
 den Heer Hoynek van Papendrecht
in Analectis Belgicis Tom. III. Part. I.
 uitgegeven, mede te deelen; ik gelo-
 ve, dat dit derhalve met zo veel te meer
 recht mag en moet geschieden van de
 Hoofden, welke dit Bisdom bestiert
 hebben; schoon ik my hierom in dit
 Hoofdstuk weinig, of niet bedient
 heb van het werk des Schryvers,
 heb ik echter de geschillen Willi-
 brord betreffende, verhandelt, zo om
 dat ik die in het handschrift gevonden
 had, als dewyl dezelve ook nog tot
 opheldering van eenige andere stuk-
 ken in de Histori van ons Land kun-
 nen dienen; want al het geschil, of
 'er een Rhymond te Katwyk ge-
 weest zy of niet, zoude eens voor
 al

al uitgemaakt zyn, wanneer het beflist was, dat Willibrord in de zevende eeuw aan dat dorp gelandt, en van daar den Rhyn naar Utrecht opgevaren was; doch ik heb my zo in dit als andere verschilpunten, welke in dit Hoofdstuk gevonden worden, niet gebonden aan het gevoelen des Schryvers, 't geen ik daarom lieft te kennen geve; om dat ik de geschillen in de andere Hoofdstukken voorkomende altyd naar deszelfs meening voorgestelt, en deze volgens myne gedachten behandelt heb, waarom ik ook hier en daar van hem verschille; dus stelt de Schryver Willibrords eerste aankomst in deze landen op het jaar 694, en wel dat die te Westkappele zoude geweest zyn; hy wil ook niet, dat Willibrord twee malen naar Rome gereist zy; en eindelyk verschil ik

van

van hem in het jaar van het overlyden dezes Biffchops, als wordende hetzelve door den Schryver op het jaar 744. gefelt, daar ik meene redenen gehad te hebben om het vyf jaren te vervroegen; in 't vervolg de andere Biffchoppen betreffende, heb ik nog veel minder iets uit het handschrift overgenomen, maar alleen eenige bewysredenen om den opvolger van Willibrord in het Bifdom van Utrecht aan te wyzen gebruikt, en de myne verder daar by gevoegt; voor het overige heeft hy na Gregorius, welken hy ook niet onder de Biffchoppen van Utrecht ftelt, de gewone lyften nagevolgt, fchoon hy niet vreemd is van Egihardus of Eginhardus onder dezelve te rekenen, daarentegen hadt hy Ludgerus overgeflagen, en gelyk de meeften, onderscheid gemaakt tufchen Odilbal-

baldus, en Egilboldus, latenwe dan Volcmarus op Baldricus volgen; na welken Biffchop juist zo zeer geen verschil meer is, wie opgevolgt zy, als wel over den tyd, wanneer de nieuwe Biffchop aan het bestier gekomen zy, of opgehouden hebbe te regeeren; en daarmede heeft zich de Schryver niet sterk bemoeit. Dit was het geen ik over de veranderingen door my in dit Hoofdstuk gedaan, te zeggen had, waar door het zo veel van deszelfs vorigen inhoud afwykt, dat het geheel niet voldoet aan den tytel voor het begin daarvan *bladz. 174.* volgens het Handschrift gestelt, en door my dus gelaten, om dat ik, wanneer dit Hoofdstuk begonnen is te drukken, gantsch niet voornemens was, het werk des Schryvers ten eenemaal te laten varen; derhalven

zou-

zoude na het maken van deze veranderingen in plaats van 't geen daar tegewoordig staat, gevoeglyker kunnen gestelt worden: *Dienende tot opheldering van eenige geschillen de Bisschoppen van Utrecht betreffende, als mede tot herstelling van de tydkrekening en de opvolging derzelven, van Willibrord tot Diderik II. toe, gelyk ik ook in de tafel der Hoofstukken achter deze Voorrede gezet heb.*

In het tiende en laatste Hoofdstuk heb ik weder als in de acht eersten gehandelt, den wezendlyken zin des Schryvers in zyn geheel latende, vooral daar hy eenige zaak waarover verscheidene gevoelens zyn, behandelde, 't geen 'er derhalve *bladz. 287. en volgende, aangaande het verschil tusschen de Kanoniken*

van

van S. Martens, en Salvators kerken, over de oudheid en voorrang derzelveu gezegt wordt, is volgens het oordeel, en met de bewysredenen des Schryvers voorgestelt; voor het overige heb ik hier en daar in dit Hoofdstuk, gelyk ik ook te voren wel gedaan heb, eenige aantekeningen, op het geen 'er verhandeld wierdt, bygevoegt, zonder dat ik daar echter mede te kennen wil geven, dat 'er op die plaatsen alleen dienden gemaakt te worden, als zynde van het tegendeel deszelveu te zeer overtuigt.

Dus meene ik een genoegzaam verslag aangaande het geen ik in dit werk verricht heb, gedaan te hebben, zonder te weten, wie de Schryver daarvan was, waarom ik

ook

ook hier en daar met zo veel te meer
vryheid myn oordeel over den zel-
ven gezegt , en de veranderingen
gemaakt heb. Ik zoude dit werk
zekerlyk meer hebben kunnen uit-
breiden , indien ik over verscheide-
ne voorkomende zaken daarby had
willen voegen , 't geen ik daarover
aangetekent had ; doch , gelyk te vo-
ren reeds gezegt is , heb ik in den
beginne niet gedacht om zo veel
arbeids aan een anders ontwerp
te besteden , ten anderen heeft alles,
terwyl het werk zelf gedrukt wierdt,
moeten geschieden , waardoor ook op
sommige plaatsen eenige mislagen zo
tegen de Nederduitsche taal , als het
onderscheid der geslachten van zelf-
standige woorden ingeslopen zyn ,
en men veel licht niet altoos eene
en dezelfde wyze van spelling ont-

* * * *

dek-

E V O O R R E D E.

dekken zal ; eindelyk was ik by my zelveu noch niet verzekert , dat ik al het geen over verscheidene zaken konde en behoorde gezegt te worden , nagezien en overdacht had ; weshalven zulks misschien by eene andere gelegenheid beter te pas komen zal.

T A F E L

D E R

H O O F D S T U K K E N .

- I. *Van de onzekerheid der eerste beginselen onzer
Vaderlandsche Steden, en van de oude grens-
scheiding, en gelegenheid der Stad Utrecht.*
bladz. 1
- II. *Het begin, eerste bouwheeren, en oude bena-
ming der Stad Utrecht, zo als die tot noch toe
by onze Vaderlandsche Schryvers geboekt staan,
waar by onderzocht wordt, of deze verhalen
op vaste bewyzen gegrondt zyn.* 12
- III. *Van het Kasteel Wiltenburg, wie het zelve
gesticht, waar het gelegen heeft, en of 'er
meer dan een Kasteel Wiltenburg geweest is.*
34
- IV. *Wanneer Utrecht tot eene Stad gemaakt, en
met muuren omringt is.* 77
- V. *Van den naam der Stad Utrecht.*
- VI. *Behelzende een kort verhaal der rampen, en
ongevallen, welke deze Stad telkens, tot om-
trent het einde der twaalfde eeuw, heeft moe-
ten uitstaan.* 105
- VII. *Bestaande in een kort onderzoek, wanneer het*
**** 2 *H.*

LIH LYST DER HOOFDSTUKKEN.

H. Evangelium hier omtrent het eerst aan de Friezen verkondigt is. 123

VIII. Vervattende een voorbericht op de Bisschoppen van Utrecht, wegens derzelver Rykdommen, Macht en Rechtsgebied, zo in 't Kerklyke als Wereldlyke. 134

IX. Dienende tot opheldering van eenige geschillen de Bisschoppen van Utrecht betreffende, als mede tot herstelling van de tydrekening, en de opvolging derzelven van Willibrord tot Diderik II. toe. 174

X. Vervattende eene Beschryving der Kerken, doch voornamelyk die van S. Marten en S. Salvator. 271

Lyst der Prentverbeeldingen.

Francorum Primae sedes. Bladz. 5

De Stad Utrecht in den jare 690. volgens eene aftekening berustende ter kamere van de Ed. Mog. Heeren Staten 's Lands van Utrecht. 77

S. Martens Kerk. 319

Dezelve in 't klein met het Bisschops Hof. 320

ant. kerck

BE-

BESCHRYVING DER STAD UTRECHT.

I. HOOFDSTUK.

*Van de onzekerheid der eerste be-
ginselen onzer Vaderlandsche Ste-
den, ende van de oude grens-
scheidinge en gelegenheid*

DER STAD UTRECHT.

MEt hoe groten nevel van Onzeker-
duisternis de eerste be- heid we-
ginselen onzer Vaderlandsche- gens de
steden bedekt zyn, is een ie- beginselen
der, die, in onze lands oudhe- onzer Va-
den enigfins belezen is, ge- landsche
steden.
noegzaam bekend, en hoe men tot gry-
zer ouderdom opklimt, hoe men meer
duisterheid vindt. Doch zoo men de

zaak met een bezadigd gemoed beschouwt, zal ons zulks niet vreemd voorkomen; want het is wereldkundig, hoe weinig schriften van onze voorouderen deswegen overig zyn, ja van dat tydperk worden er in 't geheel geene gevonden, of ze zyn zeer veele eeuwen laater opgesteld; zo dat het niet te verwonderen is, dat men deswegen in dusdanige onzekerheid is. En wat zouden onze voorouders ons hier omtrent doch nagelaten hebben? dewyl het zeker is, dat de eerste beginselen der meeste steden maar uit enige weinige hutten of huisjes van arme vischers of landlieden bestaan hebben, ja enige eeuwen daarna noch in eenen geringen en slechten staat geweest zyn, dus hiervan niet te schryven viel, en men te vergeefs naar den eersten bouwheer of stichter zocht. Bezie maar de beschryving van Dordrecht, Haarlem, Leiden, Amsterdam, enz. ende gy zult bevinden dat men al na het jaar duizend en laater treden moet, eer wy goed en vast bewys vinden, hoe wel het zeker is dat deze plaatsen eerder in wezen geweest zyn, maar van zo een klein en gering begrip, dat men er op goed bewys eerder niet veel van kan zeggen, en het niet te verwonderen is, dat de beginsels van Utrecht ook achter het sloers der oudheid schuilen.

Ver-

Verscheide Schryvers dit ongeval merkende, hebben echter op het eene of andere schemerlicht deze swarigheid zoeken weg te ruimen, zich meer vermetende te kunnen doen dan hen mogelyk was. Men floeg derhalven alle wegen in, en men leende het oor aan alle vertellingen, ja oudwysfiche praatjes; al wat men maar hier of daar gefchreven vondt, stelde men voor goede munt te boek, en dus doende in plaats van het sobere schemerlicht te versterken of op te helderen, ging men het zelve door veele verdichtfelen geheel verduisteren. 't Geen nu de Schryvers aanporde om dusdanige vreemde en onbekende verhalen te boeken, was de gretigheid der lezeren die met zulke opgetooide prullen byzonder in hun schik waren; want dat van verre gehaald wordt is gemeenlyk aangenaam.

Men zag dan wel, dat onder onze eige landzaten of Batavieren geenè vaste of bekende Stichters en Bouwheeren te vinden waren, des men goed vondt eenige vreemden by het hoofd te grypen. De een hadt zin in een Romein, de ander in een Noorman, Wilt of Slaaf; 't was genoeg als hy maar een beroemd en machtig man was geweest, en vooral zoo in de benaminge maar enige gelykenis te vinden was, dien men dan aanstonds tot stichter van deze of gene stad te boek stelde. Hier

van zyn veele voorbeelden in de beschryvingen der steden te zien, welken het my niet lust hier verder optechalen, te meer om dat die vermaaklyke vertellingen by lieden van kennis reeds genoegzaam buiten geloofbaarheit zyn geraakt. Echter zullen wy den lezer voor oogen stellen wat ons deswegens omtrent de Stad Utrecht verhaald wordt; doch eer ik hier toe trede zal ik iets wegens de oude grensfcheiding en gelegenheit dezer Stad laten voorgaan.

Oude
grens-
scheidung
der Stad
Utrecht.

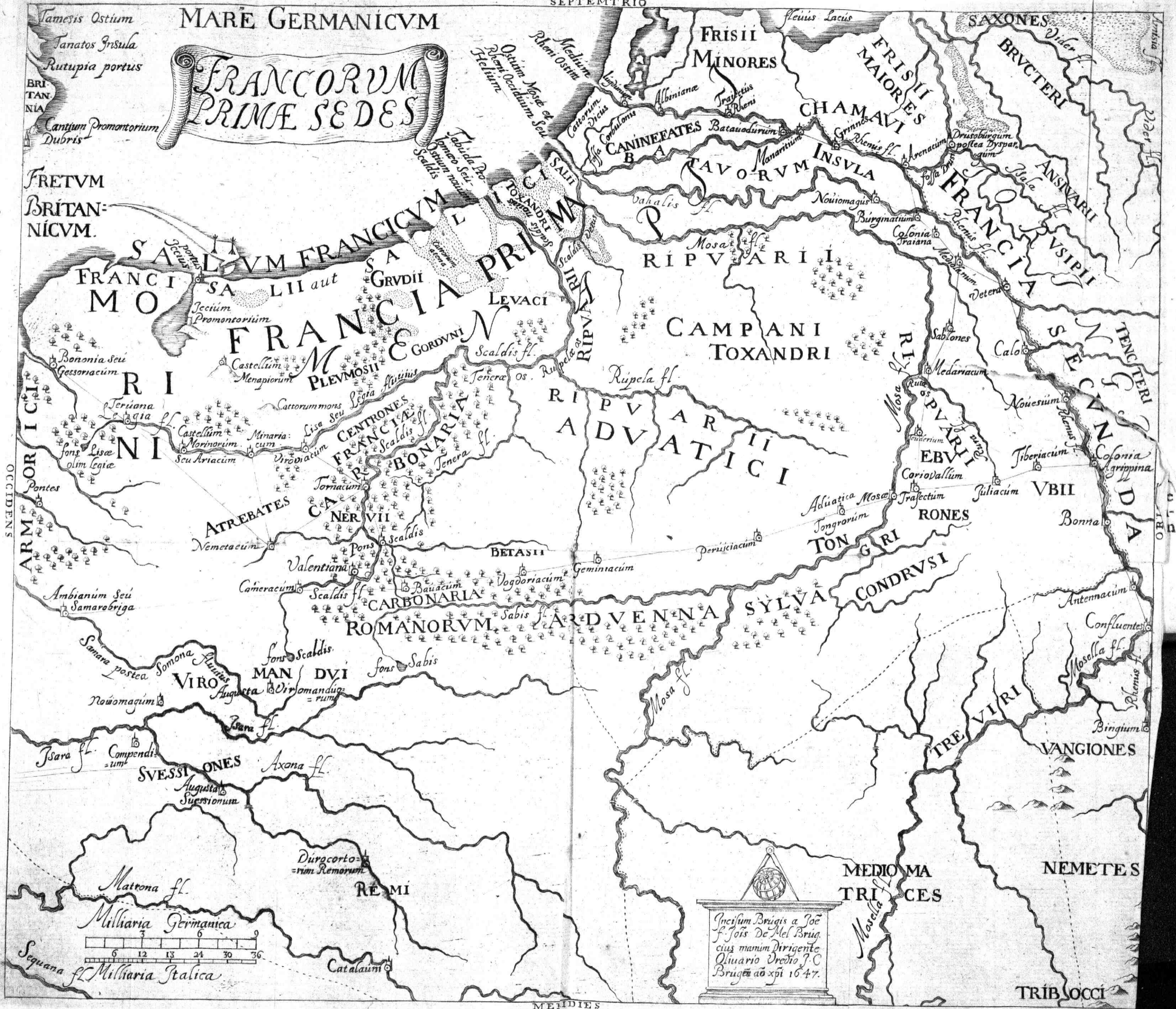
De geleerde Heer *Hugo de Groot* in zyn keurig werkje van de Batavische Republyk in het laatste van zyn vierde Hoofdstuk, sprekende van de heerschzucht der Franken, en dat zy geen bezit van ons Batavien, altoos niet beneden Utrecht, hebben gehad, schryft hier op aldus: *t welke eenige houden (te weten Utrecht) geweest te zyn t afschat van het ryk der Franken, Austrasien genoemd.* *L. Smits* in zyne Schatkamer bladz. 360. en *Fr. Halma* in zyn tooneel der Nederlanden schryven al omtrent op dezelve wyze; maar vermits zy geen tydperk bepalen, zoo zal deze grensfcheiding veele lezers zwarigheid baren, en ik zie niet dat dit bewaarheit kan worden voor omtrent den jaare 600. De Oost Franken waaren over den Rhyu gezeten, strekkende zich aan de eene zyde naar Duitsland uit, en aan deze zyde sprongen

gen zy niet wyder dan tot Duisburg of Fosfa Drufiana toe, waaraan onmiddelyk de groote Vriezen volgden, zoo als ons de geleerde Heer en Meeſter *Olivier van Frede*, een man in 's Lands Oudheden zeer wel ervaren, in eene landkaart aanwyft. Nu is er tuſſchen Utrecht en Duisburg al wat grote tuſſchenwydte om alleen tot eene grenſcheiding te dienen. En, dat het bezit der Ooſt Franken aan deze zyde niet wyder ſprong omtrent den jaare 450. en zelfs laater, kan by *Sigonius de Occident. Imp. lib. 12.* nagezien worden, waar hy getuigt, dat Koning *Clodius* op het kasteel Duisburg zyn Hof hielt, hoe hy in den jaare 427. een inval in het tweede Belgium deedt, en de Stad Kameryk en Atrecht innam, doch het jaar daaraan wierdt zyn leger geſlagen, en hy weder over den Rhyu gedreven.

Maar als men de voorgeſelde grenſcheiding van de Groot en anderen brengt tot die tyden, dat Koning Dagobert I. in den jaare 641. of gelyk andere ſtellen 645. de Vriezen en Nedersaſſen overwon, Utrecht innam, en een goed gedeelte van Batavie onder zyne heerſchappy bracht, zouden dezelve een nader oog van waarheid krygen, want gelyk het Goudſche Kronykje bladz. 17. als mede een onbekend Schryver, in het 9. deel der *Analeſta* van *A. Matthæus* uitgegeven, ſchryft, kreeg zelfs een gedeelte van Vrieſland

MARE GERMANICVM

FRANCORVM PRIME SEDES

Tamesis Ostium
Tanatos Insula
Rutupia portus
BRITANNIA
Cantium Promontorium
Dubris

FRETVM BRITANNICVM.

OCCIDENS

OCCIDENS

MEIDIES

Inciſum Brugis a Joë f. Joſe De Mel Brug. cius manu dirigente Olivario Vredto J. C. Brugis aõ xpi 1647.

MEDIO MATRICES

TRIBOCCI

of Batavie den naam van Oost Vrankryk, hoewel de overwinning der Franken niet lang stand hieldt, en de Vriezen weder meesters van Utrecht wierden; zoo dat de bepaling der grenscheidenge door die Heren gesteld, ja zelfs in 't geheel niet al te zeker is.

Eerste
gelegen-
heid der
Stad U-
trecht.

Wat nu de oude gelegenheid of het eerste begin der Stad Utrecht belangt, daar komt ons ook al eenig verschil in voor. Vooreerst, zoo wy Utrecht in zyn eerste begin beschouwen, wanneer het maar uit enige weinige huizen of hutten bestondt, en slechts een veer of overtocht over den Middel-Rhyn was, schynen er op beide de boorden van dezen Rhyn enige huizen gestaan te hebben, en dus wordt ook *Trajectus*, dat is veer of overtocht in eene kaart by den Heer *Menso Alting* verbeeldt: maar indien wy ons oog slaan op de slichting van het kasteel Wiltenburg, 't geen eigentlyk de rechte oorsprong dézer stad is, zoo was Utrecht maar aan eene zyde van den Ryn gelegen, en dus wordt *Vetus Trajectum* in eene kaart by den gemelden *Menso Alting* geplaatst. *Heda* in zyne geschiedschriften der Bisschoppen van Utrecht bladz. 5. is mede van gevoelen dat de eerste woonplaatsen op beide de boorden van den Rhyn gelegen hebben, en steunt op zekeren brief van den Bisschop *Balderik* des jaars 934. waar in deze woorden staan: *Zoo hebbe ik dan met hulpe van hem, die niet den uitwendigen persoon, maar het hart*
aan

aanziet, een brug over de graft doen leggen, de stad met poorten voorzien, en een muur met schanssen tegen de aanvallen der vyanden doen opbouwen. De gemelde Heda meent, dat deze brug over den Rhyn gelegen heeft, maar de Heer Aarnout Buchel is in zyne aanmerking bladz. 89. van gevoelen, dat deze brug de tegenwoordige St. Maartens brug is, welke ook de brug van 't kasteel of burgbrug, en de Straat die over dezelve na St. Marie Kerk loopt, oudtyds de voorstraat en voorburg is genoemd geweest. Deze brug lag of wierdt dan eigentlyk over de oude graft gelegd, welke graft zyn begin uit den Rhyn nemende in de Rivier de Vecht liep, en waaraan door Heda, zoo het schynt, den naam van Rhyn gegeven wordt, om dat zy een arm of afleiding uit den Rhyn was. Maar als wy den Rhyn zelve, gelyk hy loopt, beschouwen, dan komt dit bewys van Heda niet zeer te pas. want het is zeker, dat ten tyde van den Bisschop Balderik de Stad Utrecht maar op eene zyde van den Middel-Rhyn lag. L. Hortensius in het begin van zyne Utrechtsche geschiedenissen geeft de Stad Utrecht weder eene andere plaatse schryvende aldus: *de Stad Utrecht is aan den mond van den Rhyn op den oever gelegen*; maar hierover wordt hy door den Schryver der kanttekeningen op zyne geschied-

8. BESCHRYVING

fchriften met deze woorden berispt: *Hortensius vergift zich, dewyl zy omtrent tien duizend (ik denk, dat hy roeden meent) van den ouden Rhynmond gelegen is; hier doet niet toe, 't geen van Kynckens haven, of zoo andere schryven Rynckens haven; gezegt wordt; ik ontkenne niet dat de Stad een haven en tolhuis gehad heeft, maar de mond vanden Rhyn is, daar die Rivier zich in zee stort.* De kantteenaar hadt voor zoo ver gelyk tegen te spreken, dat Utrecht niet aan den ouden Rhynmond gelegen was, maar hy schynt wat te voorbarig, en begrypt *Hortensius* niet wel, indien hy maar eenige regels verder wel hadt ingesien, hy zoude deszelfs meening beter verstaan hebben; dewyl hy daar aldus schryft: *Daar zyn nog duidelyke tekenen overig, dat (de Rhyn) een vermaarden mond by de Stad heeft gemaakt, om de koopmanschappen langs dezelve in en uit te voeren; hy maakt op gene van beide plaatsen van eenen ouden Rhynmond gewag, maar ziet alleen op een haven, die uit de oude graft, welke toen den naam van Rhyn schynt gevoert te hebben, stadwaard inliep. En of de Rivier de Vecht, die langs de stad hier in den Middel-Rhyn liep, niet wel den naam van Rhyn ja Middel-Rhyn toekomt, zoude al veel over te pleiten vallen; de geleerde Heer Hen-*
drik

drik van Ryn heeft in zyne aantekeningen op *Batavia Sacra* l. deel bladz. 61. en volgende, daar al verscheide bedenkingen van geboekt; hoewel andere menen, dat de Vecht door de oude gracht later in den Rhyn geleid is, doch de bewyzen zyn zeer swak.

De gedenktekenen, waar door *Hortensius* en anderen bewyzen, dat de Rhyn oudtyds met een Haven stadwaard ingeloopt heeft, zyn meer als een: voor eerst brengen zy de tolpoort by, welke dezen naam van het ontfangen der tollengekregen heeft, en zy beweeren, dat de Haven by deze poort ten Zuiden in of aan de stad liep, doch dit bewys zoude op zich zelve genomen wat swak zyn, en maar dienen om te tonen, dat de schepen uit den Rhyn naar de Vecht, of uit de Vecht naar den Rhyn varende hier den tol betalen moesten, en zou ook zoo wel van waaren of koopmanschappen, die te land ingebracht wierden, kunnen verstaan worden als van de schepen, niettegenstaande het zeker is, dat de oude Haven hier in den Rhyn quam. Van den tol sprekende moet ik hier kortlyk aanmerken, dat de tollenaars oudtyds zyn geweest aanzienlyke perzoonen; want men vindtze dikwyls als getuigen in de Bisshoplyke brieven vermeldt. In een brief van Bisshop *Godebald* des jaars

1126. staat *Gerard* de tollenaar als getuigen vermeld, en in een brief van Bisschop *Andreas* des jaars, 1131. wordt hy weder gevonden; in een brief van keizer *Koenraadus* des jaars 1145. staat *Albert* de tollenaar als getuigen geboekt; en zoo zou men 'er veele kunnen aanwyzen.

Maar de plaats *Rynkens haven* of by verbaftering *Kynkens haven* levert een vry goed bewys uit; deze haven zoude oudtyds gelopen hebben, daar nu de kerken van St. Jan en St. Jacob staan: uit de oude overblyfzelen van fcheepstuig als roeren van fchepen, oude fcheepsplanken, ftukken van kabeltouwen enz. die by het omhalen van den grond hier en daar onder de fondamenten van oude huizen gevonden zyn, blykt het klaar, dat hier legging van fchepen, of zelfs fcheepstimmerwerven geweest zyn: 't is ook zeker dat het gedeelte der ftad, daar St. Maartens Kerk staat veel hooger is dan de andere zyde, ja *Hortensius* begroot het wel op 12. cubiten, waar uit zommigen besluiten dat de fchepen oudtyds hier als tegens eene hooge kade gelegen hebben. Omtrent den jaare 1560. ftondt aan de noordzyde van St. Maartens kerk een bouwvallig huis, den Deken Ludolf toekomende, welke het zelve, uit vreeze van ongelukken by inftorten, liet afbreken, en er een nieuw zetten; den grond, hier ook byzonder hoog
zyn

zynde, liet hy veel verlagen, by welk geval men in den grond vondt een schuit of boot geladen met oude potten en ander aardenwerk, waar over vele verwonderd stonden: uit deze bewyzen houden het verscheide lieden van oordeel voorzeker, dat oudtyds uit de oude graft of Rhyn een Haven in de stad gelooopen heeft.

Ook zoude men uit verscheide oude brieven kunnen bewyzen, dat de Stad Utrecht oudtyds aan of op den Rhyn gelegen heeft, doch dewyl het eene zaak buiten geschil is, zal ik maar alleen deze woorden uit de Gift-brief van den Franschen Koning *Pipyn* desjaars 752. te vinden by *Heda* pag. 34. by brengen, in welke hy wegens zekere gifte aan St. Maarens Kerk bevestigt dezelve dus beschryft: *welke gesticht is in de plaats (stad) Trajectum op de rivier den Rhyn.*

II. HOOFDSTUK.

Het begin, eerste bouwheeren, en oude benaming der Stad Utrecht, zoo als die tot nocht toe bij onze Vaderlandsche Schrijvers geboekt staan, waar bij onderzocht wordt, of deze verhalen op vaste bewijzen gegrond zijn.

DAt Utrecht eene der oudste steden van Batavie is, denk ik niet dat by luiden van kennis tegenspraak zal liden, maar wordt genoegzaam voor zeker gehouden. Doch wanneer deze aloude stad een begin genomen heeft, of wiede eerste grondlegger derzelve geweest is, daarin verschillen onze Schryvers veel van elkanderen, en het rechte bewys schynt hun te ontbreken. Verscheide deffigemannen, als *Fan van der Beek, Willens Heda, Aarnout Buchel* in zyne aantekeningen over beide gemelde schryvers, *Menso Alting*, de Hoogleeraar *Anth. Mattheus, Hugo van Heussen, Hendrik van Rhyn*, en veele anderen hebben met een onvermoeiden arbeid in het onderzoeken van een overgroot getal oude handschriften.

fehriften en charters veele moeite aangewend om deze duifternis op te helderen; doch wat vlyd zy ook befteed hebben, het rechte befcheit blyft noch te zoeken, hoewel deze brave mannen ons al een groot licht hier omtrent by gezet hebben, met het welk ik zoo veel my doenlyk is deze zaak op nieuw eens zal nafporen, en zien hoe ver wy in de oudheit kunnen indringen, is 't niet in ons vermogen de zaak zeker te ftellen; ik verbeelde my echter zeer naa aan het waare bericht te zullen reiken, en zal vooral deze voortreffelyke oude ftad van een goed getal verdichtfels, welke hief omtrent tot noch toe ftand gehouden hebben trachten te zuiveren, op dat met 'er tyd des te gemaklyker de waarheid eens mag te voorfchyn komen.

Onder de Vaderlandsche fchryvers, welke ons eenig bericht wegens het begin en den Bouwheer dezer ftad in hunne fchriften nagelaten hebben, verdient *Jan van der Beek*, Kanonik te Utrecht, welke omtrent den jaare 1380. de levens en daden der Biffchoppen van Utrecht befchreven heeft, wel de eerfte plaats. Deze ftelt in de voorreden van zyn werk bladz. 3. zekeren Romein *Antonius* genoemd tot eerften bouwheer, fchryvende, dat in de zware vervolgingen van Keizer Nero veele aanzienlyke Heeren

Eerfte
bouw-
heeren
der Stad
Utrecht
by onze
Schryvers
geboekt.

ren omgebracht of gebannen wordende, twee voorname mannen in ballingschap gezonden wierden, te weten *Granius* en *Antonius*, zynde de eerste raadsheer en de tweede Gemeensman. *Granius* met een deel volks Vrankryk doortrekkende kwam in Ardenne, alwaar hy de stad *Aquagranum*, nu Aken genoemd, stichtede. *Antonius* trok door Duitſchland en en kwam in Holland aan, daar hy op den oever van den Rbyn eene ſterkte of kasteel, bouwde, welke langen tyd ter gedachtenis zynes naams *Antonia* genoemd is, tot dat dezelve door de Wilten of Slaven verwoest wierdt, welke naderhand ter zelyer plaatze weder een kasteel bouwden, en naar hunne benaming *Wiltensburg* noemden. *Beka* vermeldt ons het jaar niet, maar een oud Nederduitſch vertaler van zyn boek, die in de Utrechtsche Bibliotheek geſchreven bewaart wordt, ſtelt zulks in het jaar onzes Heren LXV. voorgevallen te zyn. Zoo dit verhaal nu op goed bewys ruſtede, hadden wy den bouwheer en ook het jaar der ſtichtinge; maar de geleerde Heer *Arnout Buchel* in zyne aantekeningen bladz. 6. houdt, het gene hier van *Antonius* verhaald wordt voor eene fabel, en dromen van krankzinnige lieden, vermits niet een geloofwaardig ſchryver van dien tyd daar cenig gewag van maakt. *Beka*

Ka is, vervolgt hy, zoo veel my bekend is, de eerste die van eene Vesting op den oever van den Rhyu door eenen *Antonius* gebouwd gewag maakt, 't welk veel meer dan twaalf honderd jaaren onbekend was geweest.

Van gelyke munt is het stichten der stad Aken door *Granius*, gelyk men, indien het nodig was zeer wel zoude kunnen bewyzen, zoo dat dit in 't geheel eene zaak buiten de waarheid is, maar de rechte stichters onbekend zynde, hebben enigen, gelyk reeds gezegd is, dezen of genen vreemdeling maar blindelings op het een of ander verhaal by het hoofd gevat, en vele hebben vermaak in dusdanige verhalen gevonden.

Willem Heda insgelyks Kanonik te Utrecht, komt in zyne Geschiedschriften der Bischoppen van Utrecht bladz. 10. ook wel met eenen *Antonius* voor den dag, naar wien deze stad den naam *Antononia* zou gekregen hebben, maar van dien verbannen *Antonius* wil hy niet hooren spreken, als zynde eene zaak zonder enig bewys, en hy hadt wel gelyk dat hy geen banneling tot stichter van deze voortreffelyke stad wilde aannemen, hy oordeelt waarschynelyker te zyn, dat *Trajectum* (Utrecht) al onder *Julius Cæsar* is begonnen, en naar *M. Antonius*, welke *Julius Cæsar* in alle zyne op-

Utrecht
zou eerst
den naam
van Anto-
nia ge-
voert
hebben.

optochten in Vrankryk verzeld heeft, zynde met *Octavia* de zuster van Julius Cæsar getrouwd, en hebbende eenige steden van zynen naam in Vrankryk gesticht, *Antonia* genoemd is. Maar wy geloven liever, schryft hy verder, dat deze stad onder de kastelen, door *Drusus Germanicus* langs den Rhyu gebouwd, moet gerekend worden, en naar deszelfs huisvrouw *Antonia*, of naar *Antonia*, de huisvrouw van *L. Domitius* en dochter van *Octavia* de zuster van Julius Cæsar, of naar *Antonia* de moeder van *Claudius*, zoon van *Drusus Germanicus*, haren naam *Antonia* gekregen heeft, gelyk van *Agrippina Colonia Agrippina*, *Fossa Drusiana* van *Drusus*, 't kasteel 't *Flic* van *Flavius*, broeder van *Arminius*, enz.

Op hoe losse schroeven dit verhaal van *Heda* rust, blykt overvloedig uit deszelfs eige woorden, en iemand zoude voorbedacht willen misleid zyn, die aan zulke losse gissingen zyn zegel wilde hangen, wel ziende, dat alles zonder grond of eenig bewys is, waarom ook *Arnout Buchel* op die plaats deze aantekening maakt: Dat hy wel doet met de fabel van dien Romeinschen *Balling Antonius* te verwerpen, maar dat zyn nieuw bygebracht gevoelen alzoo ongegrond en ongeloofbaar is als het voorgaande, en by geen een
oud

oud of geloofbaar schryvet gevonden wordt.

De gemelde *Willem Heda* met deze oudheid niet te vreden geeft bladz. II. eene andere noch veel lossere giffing op, willende, dat deze Stad veel ouder, en lang voor de tyden van Julius Cæsar van enige heidensche Barbaren, door welken hy mischien de Wilten, waarvan wy hier na zullen spreken, verstaat, gebouwd is, hiertoe schynt hem de reiskaart, die op den naam van Keizer Antoninus in 't licht is, gebragt te hebben; want hy tracht zyn gevoelen met deze redeneringe te vestigen. Indien deze stad door eenen *Antonius* baling onder Keizer *Nero* gebouwt was, zoude dezelve ten tyde van Keizer *Antoninus*, die maar omtrent LXX. jaaren na Keizer *Nero* geheerscht heeft, in dien staat niet geweest zyn om een plaats in de reiskaarte van zo groten Keizer te verdienen, derhalven besluit hy, dat deze stad veel ouder moet zyn. Dus ziet men, dat, wanneer iemand zich eens aan lossen giffingen overgeeft, hy licht alles aangrypt, wat er maar voor handen komt. De Heer *Aarnout Buchel* in zyne aantekeningen op die plaats bekend wel, dat *Trajectum* op de gemelde kaart uitgedrukt staat, doch wil het noch voor geene vaste waarheid aannemen, dat

B on-

onze stad op dien tyd al in wezen zoude zyn geweest, en hiervan geeft hy deze reden, dat 'er op die kaart meer plaatfen getekend staan, welke ten tyde van *Antoninus* noch niet in wezen, of altoos onder die benaminge niet bekend waren, by voorbeeld Konstantinopolen, 't welk dien naam eerst lang na gemelden Keizer gekregen heeft, by de herbouwinge onder *Konstantyn* den Groten. Wat deze tegenweringe belangt, dezelve was, zo het my toeschynt, wel te beantwoorden; want, schoon die stad toen bekend was onder den naam van *Byzantium*, zy was echter al lang voor 's Keizers *Antoninus* tyden in wezen geweest, maar dewyl deze stad by de herbouwinge onder *Konstantyn* den Groten toen naar hem eene nieuwe benaminge kreeg, geraakte de oude naam buiten gebruik, waarom dezelve op deze kaart naderhand ook zal achtergelaten, en de nieuwe in de plaats gesteld wezen; meer dergelyke voorbeelden zoude men in boeken en kaarten in overvloed kunnen aanwyzen. Maar dewyl het bewys, 't geen Heda uit de reiskaart van *Antoninus* trekt, myns bedankens van geen kragt is, ja de minste schyn van waarheit niet heeft, is het niet nodig daar meer woorden over te maken, en

en hierin heeft hy, zo veel my bekend is, geene navolgers gehad, dan alleen *Hortensius*, die 'er enige smaak in schynt te hebben, en meent, dat of schoon dezestad wel eerst onder de regering van *Julius Caesar* door den Drieman *Antonius*, naar de meeste waarschynlykheid, gesticht is, de plaats echter toen al om deszelfs gelegenheid door den koophandel vermaard zal zyn geweest.

Het gevoelen van *Beka* wegens dien Roomschen Banneling *Antonius* heeft veel meer navolgers gevonden, want *Aarnout Buchel* maakt gewag van een geschreven krönkykje van omtrent het jaar MCCCC. t welk met het verhaal van *Beka* meest overeenkomt. *Anth. Matthaeus* brengt ook een onbekend Schryver by in het IX. deel zyn'er *Analekten*, welke ook, zo het schynt in het begin der vyftiende eeuw geleest heeft, deze verhaalt ook omtrent het zelve, maar de uitgever te kent dikmaals hier en daar op de kant aan *fabels*, en *verdichtfels*, enz. De Karmelyter Monik *Jan Gerbrandsz van Leiden* in zyn *Chron. Belg. Hamtonius, Farmerius, Kempius*, en dergelyken schryven hier omtrent malkanderen in naar, geenen van allen het minste bewys van hun zeggen gevende, zoo dat het t'eenmaal op *Bekas* verhaal schynt te rusten.

Van alle deze laatstgenoemden kan *Aarnout Buchel* het naarchryven van elkande-

ren noch overstappen, maar verwondert zich, dat een *Janus Douša*, *A. Junius*, en *Lambertus Hortensius* daartoe gekomen zyn, om de dromen van dat verdicte *Antonia* met hunne pennen noch te helpen verweren. Laat 'er zegt hy, een *M. Antonius*, laten 'er honderd Romeinsche Antoniusfen geweest zyn, wat kan men daar uit besluiten? volgt daaruit, dat zy hier steden en kasteelen hebben gebouwt? Dat zy dezen naar hunnen naam hebben genoemd? en dat dit de stad of het kasteel is, 't geen volgens hun zeggen daarna door de Wilten verwoest en ten laastten door de Franken *Trajectum* genoemd is? niets minder dan dit; want men by geen echt schryver, die binnen de duizend jaren na dien tyd geleefd heeft, hiervan enig berigt vindt, maar hy meent, dat enigen tot deze dwaling zyn gebracht, doordien op zekeren Akker, dicht by de stad gelegen, zo met graven als met ploegen enige penningen der *Antoninen* gevonden zyn, waaruit zy besloten hebben, dat Keizer *Antoninus* of *Antonius* Stichter van deze stad is geweest. Veele lichtgelovigen hebben dit gretig aangenomen, en aan de nakomelingen achtergelaten: hy doelt hier derhalven op degenen, die Keizer Antoninus tot Stichter te boek stellen, waarvan al me-

de

de het minste bewys niet gevonden wordt.

Matthys van der Houven in zyn Handveft kronyk II. deel bladz. 88. difcht ons noch eenen nieuwen *Antonius* op, welke een Romeinfch Ridder geweest, en deze ftad *Antonia* in den jaare CXXIX. zoude geflicht hebben; waardoor *M. Antonius*, en de gebannen Roomsche gemeensman onder Keizer *Nero* weder beide verworpen worden, fchoon op geen vaffer grond, dan zy eerft tot flichters waren aangenomen.

Om deze redenen wordt zo wel het een als het ander gevoelen aangaande de ftichting dezer ftad door *Antonius* of *Antoninus* van de geleerde en in de vaderlandche oudheden zeer ervaren mannen *Menfo Alting*, en *Ant. Matthaus*, behalven meer anderen in naarvolging van *Buchelius* voor een louter verdichtfel gehouden: En men hadt reden om te denken, dat eene zaak door Oudheidkenners lang afgekeurt, naderhand geen ingang meer zoude gehad hebben, doch de vindingen fchynen te fraai geweest te zyn om dezelve te laten varen; ten minften heeft *Fr. Halma* in zyn Toneel der Vereenigde Nederlanden op nieuws wederalles opgezocht, en geboekt, wat tot derzelve verdediging te vinden, en bekwaam was om die geloof te doen kry-

gen. Het zal derhalve niet ondienftig zyn de krachtigfte bewyzen uit dit Werk den Lezer ook kortlyk voor oogen te stellen, en te onderzoeken, of die meer vastigheid hebben, en in staat zyn die genoemde mannen te overtuigen.

Het eerst, 't geen men tot versterking van dit gevoelen in het gemelde werk vindt, is een kronykje van een onbekend schryver, welken men giff of in het begin of in het midden der veertiende eeu geleest te hebben. De Heer *Halma* brengt ons op het woord *Antonia* daar een kort verhaal uit te voorschyn, en schryft dit kronykje enigen tyd ter leen bezeten te hebben, maar vermits hy het weder heeft moeten misfen, brengt hy er alleen ons dezen korten inhoud van by.

„ Dat *Autrecht*; nu *Utrecht*, hoe
 „ wel onder eene andere benoeming,
 „ lang voor de heilige geboorte van on-
 „ zen Heere *Jesus Christus* gestaan heeft.
 „ Dat deze Plaats omtrent, of ten tyde
 „ van Keizer *Nero* den naam van *Anto-*
 „ *nia* bequam; doch in ouder Schriften
 „ vindt men, datze dien naam kreeg van
 „ *Antonius*, een der grootfte vrienden
 „ van *Julius Caesar*; kort voor Christus
 „ tyden, dat ze toen alreeds met vesten
 „ omvangen was. Datze, toen Keizer
 „ *Au-*

„ *Antonius de Godvruchtige* deze landen
 „ doorreisde, al voor een groot deel ja-
 „ ren eene goede handelplaats der Bara-
 „ vieren was, wegens de wel gelegenheid
 „ aan den Rhyu, en de nabyheid der Zee:
 „ Maar datze naderhand aan eene zeer
 „ Barbarische Natie geraakt, en zeer ver-
 „ woest geworden was: Dat Keizer *An-*
 „ *tonius Pius* deze Naatie verdreef, en
 „ toen deze Veste niet eerst bouwde,
 „ maar herbouwde, en in plaats van
 „ ANTONIA, hernoemde ANTO-
 „ NINA.

Dit is het oudste bewys, 't geen de
 schryver van het Toncel der Nederlanden
 weet by te brengen, maar vermits, gelyk
 hy zelve schryft, geen jaargetal by het
 kronykje te vinden was, zoude het wel
 van later tyden dan van het jaar MCCCC.
 kunnen zyn, te meer, om dat, des-
 zelfs verhaal met *Beka*, met het Krony-
 kje, daar *A. Buchel* van gewaagt, als me-
 de met den onbekenden schryver by
Ant. Matthaus meest overeenkomt;
 doch het meldt niet wie Utrecht gesticht
 heeft, of op wat tyd het gebouwt is, het
 wordt wel gezegd lang voor Kristus
 geboorte gestaan te hebben, maar onder
 eene andere benoeming, zelfs zoude het
 voor Kristus tyden al met vesten omvan-
 gen zyn geweest; doch waar uit kan zulks
 blyken? Alle verdere verhalen, dat zy

van eenen *Antonius* onder Keizer *Nero* den naam van *Antonia* gekregen zoudè hebben: Dat ook deze stad ten tyde van Keizer *Antonius Pius* al eene goede handelplaats was, en naderhand door eene barbaarsche naatie verwoest zynde door den gemelden Keizer is herbouwt, en naar hem in plaats van *Antonia Antonina* genoemd is, schynen met de vorige schryvers overeenkoomen, gelyk wy, van *Wiltenburg* te handelen hebben, noch nader zien zullen; ja wanneer van het bemuren enz. dezer stad, zal gesproken worden, zal het uit goed bewys blyken, dat de Schryver van het *Toneel der Nederlanden* dit *Kronykje*, 't geen hy hier zelve bybrengt, grootlyks tegenspreekt, en het bemuren dezer stad eerst op het jaar *CCXXX*. en op andere plaatsen veel later stelt. Wat het overwinnen der barbaren door Keizer *Antoninus Pius*, en het herbouwen van *Utrecht* belangt; daarvan is geen woord by eenig goed of oud Schryver te vinden, schoon de Romeinen anders zo zorgvuldig waren hunne overwinningen te boek te stellen, weshalven dit *Kronykje* ons al mede het minste vast bewys niet oplevert.

Thans komen wy aan de *Kronyk* of *Fasciculus Temporum* van *Jan Veldenaer* en dus zakken wy in oude bewyzen af. Deze meldt bladz. 244. ook van dien Room-

Roomfchen banneling *Antonius*, welke in het land der wilde Nederfaffen komende LXV. jaren na Kriſtus geboorte een Kasteel aan den Rhyn zoude geſticht, en naar zich zelve *Antonia* genoemd hebben; welk verhaal met *Beka* ten eenemaal overeenkomende waarſchynlyk uit den zelveu getrokken zal zyn. Verders ſchryft hy van de verwoefing dezes Kasteels door de *Slaven* en *Wiltten*, die in dezelfs plaats *Wilttenburg* gebouwd hebben, en van de overwinningen door Keizer *Valentiaan*, op die woefte volkeren in den jare CCCLXXXVII. behaald, waarin hun *Wilttenburg* zo vernield werd, dat zy het herbouwen moeften.

Hier van ſchryft ook *Melis Stoke*, doch ſtelt zulks in de inleiding zynere Rymkronyk onder Keizer *Valentiaan I.* in het jaar CCCLXVI. 't geen beter met de waarheid overeenkomt. Zodat wy niet het minſte bewys by *Veldenaar* vinden, 't welk de ſtichting of benoeming van *Antonia* meer beveftigt, dan de te voren bygebrachte verhalen.

Vervolgens neemt men zyn toevlucht tot enige latynſche veerzen, welke voor dezen op een bord tegen een pylaar in 't koor der Domkerke te lezen gehangen hebben, doch dit bord is by het invallen der kerke in het jaar MDCLXXIV. weg geraakt, zynde'er echter verſcheide aſſchrif-

ten van overig, hier mede menen enigen,
dat de zaaken enemaal bewezen wordt;
maar het zelve weegt even licht als de
vorigen; *Guicciardin* in zyne beschry-
vinge der Nederlanden geeft het ons dus
in 't Latyn op:

*Circum quaque fluens Hollandia gurgite
Rheni,*

*Cingitur Oceani fluminibusque Maris.
In qua cum muris urbs Antonina novel-
lis,*

*Tempore Neronis adificata fuit.
Hanc devastavit fera flamma gens, & ibi-
dem*

*Castrum Viltorium conditur indenovum
Turribus excelsis, quod adhuc plebs Abrodi-
torum*

*Funditus evertens, diruit usque solum.
Hinc Trajectense castrum, cum moenibus
altis*

*Conditur a francis Christicolis, sed idem
Vulgus Danorum confregit humo tenus, om-
nes*

*Cum Clero cives instimul ense necans.
Denique Baldricus praesul nova moenia
struxit,*

*Quae modo subsistunt auxiliante Deo.
Sic Hollandensi terra veraciter omni
Trajectum constat urbs capitalis adhuc.*

By *Halma* op het woord *Antonina* vindt men dezelve veerzen, doch de lezing in verscheide kopyen verschillende, heeft hy zulks op de kant aangetekent.

De Latynsche veerzen zyn door *J. Fr. Cortgeen* van ter Goude in zyn Stichts kronykje bladz. 9. in 't Nederduitsch overgebracht, volgens deze vertaling.

Hollandt driftig wordt omringt aan alle zyn
den

Met den Rijnstroom/ ook Oceano en die
Zee baren.

In dewelke die stad *Antonina* in Aeronis
tyden

Met nientwe muren gebouwt is, als d'hi-
storien verklaaren.

Die Slaven ende wreede Natiën en Afgodische
dienaren/

Hebben dese Stadt geheel tot in den grond ge-
raseert.

Ende een nieuwe Burch der Wilten om die
landen te bewaren.

Met groote hooge sterke Chooruen en Muren
gefondeert.

Maar daar na van de Azyditen is gedeftruceert.

Hier na is het Burch Trecht met stad mueren
hoog en groot

Opgetimmert / van de Frankien tot Chris-
tus dienst bekeert /

Wel-

Welke die Deenen vernieldt hebben tot der
aarden bloot.

Geestelyk en waerlyk meestendeel niet den
swaerde gedoot /

In 't lest heeft Baldricus een Bisschop mach-
tig

Die Stad weer onmuurt tegen der Dyanden
aanstoot.

Albus Utrecht een Hoofstad des Hollands
bodem waarachtig.

Men noch tegenwoordig siet staan heerlijk en
prachtig.

Hier heeft de lezer den inhoud de-
zer veerzen, welke by zommige lieden
zeer hoog geacht, ja geoordeelt worden
genoeg te zyn om de stichting door *An-*
tonius en den naam van *Antonia* goed te
maken, maar, die op dezelve let, zal 'er
geen een woord bewys meer in vinden
dan reeds bygebracht is, en waarschyn-
lyk zynze uit de schriften van die schry-
veren getrokken. Die met dezelve voor
den dag komen, moesten ons eerst
den ouderdom aanwyzen, en tonen dat
die veerzen de tyden van *Beka* overtrof-
fen, dan zouden zy den geleerden *Aar-*
nout Buchel overtuigen, dat *Beka* de eer-
ste niet is geweest, die van het stichten van
eene Vesting op den oever van den Rhyn
door eenen Romeinschen banneling *An-*
tonius geschreven, of ook van den naam

Antonia geweten heeft, 't geen die voorstanders niet machtig zyn te doen, waardoor men deze veerzen geen hoger ouderdom dan van het jaar MCCCC. en zulks op zyn best kan toeschryven, ik laat staan, dat die tot een bewys, van 't geen in de eerste eeu voorgevallen zoude zyn, zouden kunnen dienen. De gemelde *Aarnout Buchel*, *Menso Alting*, *Anth. Matthæus*, enz. zullen hiervan ook zekerlyk wel kennis gehad hebben, vermits zy alles zo naarstiglyk hebben opgezocht, doch zy wachten zich wel daarvan gebruik te maken, ja *Veldenaar*, die het zo druk met dien stichter heeft, bedient er zig ook niet van, het is derhalven zeer waarschynlyk, dat die veerzen by zynen tyd noch niet in wezen geweest zyn.

Hoczwak voor het overige in het geheel de bewyzen zyn, die men uit bordden, veerzen of opschriften, by de ruimte in kerken en kloosters van Roomschgezinde landen, gelyk het toen hier ook was, te vinden, haalt, is een ieder over genoeg bekend, en steunen dezelve meest op losse verhaalen zonder grond. Men zou de voorstanders dezer veerzen eens kunnen vragen, als men hen het bord met deszelfs opschrift, en de twee kopere bekkens te Loosduinen hangende tot bewys der wonderlyke kinderbaring

ring van 365 kinderen wilde bybrengen, of zy daar wel geloof aan zouden geven, en dit bewys genoeg achten? ik houde my verzekert, en heb het zelve bevonden, dat zy, indien het ten minsten lieden van een bekwaam oordeel zyn, het niet zullen aannemen, en my antwoorden, dat dit bord en die bekkens eeuwen daarna door den eenen of anderen, die niet beter wift, opgehangen zyn, en dat er niet een oud fchryver van dien tyd gewag van gemaakt heeft. Maar om niet buiten St. Maartens kerk zelve te treden; men weet, hoe al van ouds de Kanoniken van St. Salvators kerk tegens die van St. Maartens over den ouderdom en voorrang hunner kerken getwift hebben; nu heeft voor dezen een bord by den toren in St. Maartens kerk gehangen, op 't welk gefchreven stondt, dat St. Maartens kerk de eefftelichte kerk was; maar dit bewys vindt by de Kanoniken van St. Salvator geen ingang, welke zeiden, dat dit bord door iemand niet beter wende, en voor het gevoelen van St. Maartens kerk ingenomen, aldaar geplaatft was, doch dat het in geen deel tot een goed bewys diende. Die van St. Maartens kerk durden hier ook niet hart op dringen, gelyk ik breder hiervan op die kerk te handelen zal hebben, en het opfchrift zelve bybrengen. Ik zoude een groot

getal van dusdanige borden en opschriften, die door zucht voor een gevoelen, of voor het verhaal van dezen of genen schryver buiten waarheid bevonden zyn, by den anderen kunnen halen; doch heeft geen van allen eenige geloofbaarheid op zich zelve, maar moeten door goede bewyzen bevestigd worden, die aan deze veezen ontbreken, en welke in tegendeel, gelyk getoond is, door de beste kenners verworpen worden.

Hierna komt men met de *Oude Hollandische Kronyk* voor den dag, en om den lezer een groten indruk van den zelve te geven, moet het de eerste druk zyn, om dat in die van den jare MDCXX. enige verandering gemaakt is, even of de eerste daarom de beste was; wanneer men die in ziet, komt het weder op eenen Roomschen banneling onder Keizer *Nero* uit, *Antonius van der Colummen* of van *Zulen* die deze stad of kasteel LXV. jaren na Kristus geboorte gesticht zonde hebben, gelyk wy ook te voren by den vertaler van *Beka* door *Mattheus* in het V. Deel zynere *Analekten* uitgegeven, en by *Veldenaan* gezien hebben, zo dat die het veellicht uit deeze *Kronyk* gehaalt heeft, of zy allen het uit denzelfden oorspronk gekregen hebben; Deze *Antonius* zonde ook stichter zyn van het slot te *Anholt*, 't geen volgens het schry-

ven der gemelde kronyk *Zulen* genoemd placht te worden, van dezen Antonius van der Colummen zoude ook het adelyke geslacht van *Zulen* in 't Sticht van Utrecht afkomstig zyn, 't welk dan zekerlyk met recht voor het oudste dezer landen gehouden zoude mogen worden, doch het is, dunkt my, beter dien stam eenige jaren ouderdoms te benemen, dan deszelfs opkonst zo onzeker te stellen, als het verhaal der gemelde Kronyk in deze gehele geschiedenis voorkomen doet.

Ten laastten brengt de Schryver van het Toneel der Nederlanden tot bewys van het zelfde gevoelen by, het opschrift van een Triomfboog in den jaare MDLXXXVI. by het inhalen van *Robert Dudley*, Grave van Leicester te *Utrecht* opgericht, 't welk met deze woorden begon: *FOELICIBUS ANTONINI PII IMPERATORIS, URBS TRAFECT: CONDITA AUSPICIS*, Dat is: *De stad Utrecht, onder de gelukkige regeringe van Antoninus Pius gesticht*. Hier worden *M. Antonius*, en *Antonius de gebannen Gemeensman* beide wederom verworpen, rechedraads strydende tegen het verhaal van het Kronykje waarvan *Halma* gewaagt, volgens 't welk *Antoninus Pius* de stad niet gesticht, maar dezelve, door de barbaren verwoest zynde, herbouwt heeft; want zy had langen tyd voor *Kristus*

stus geboorte in wezen, en met vesten omvangen geweest.

Ik verbeeldde my de krachtigste bewyzen, die tot slaving der gewaande oude stichting, en benoeming der Stad Utrecht gevonden worden, bygebracht te hebben, doch ik moet bekennen, dat my geen een voorgekomen is, 't welk op goede gedenkstukken of getuigenissen van geloofwaardige Schryveren rust, wordende dezelve ook alle by die genen, welke weten, wat tot bewys eener geschiednisse behoort, niet hoger dan verdicten gehouden.

Alleenlyk moet ik hier byvoegen, dat of schoon al ontwyfelbaar bewezen wierdt, dat de Romeinen, op wat tydt men ook stellen mag, hier ter plaatse zynde, de eene of andere sterkte tegen de aanvallen, der vyanden of eenige schuuren tot lys of voorraadsberging opgeworpen hadden, het 'er nog zeer ver van daan is, om daar uit, en van dien tyd aan met goed gevolg den oorsprong dezer regenwoordige stad af te leiden; even zo min als men met recht eene thans afgestoken, bewalde en met schielyk opgeslagen wachthuizen voorzien legerplaats voor de beginselen van eene stad, welke eenige honderd jaren hierna op die plaats often naasten by op dezelve gesticht wierdt, zoude mogen houden.

III. HOOFDSTUK.

Van het Kasteel Wiltenburg, wie het zelve gesticht, waar het gelegen heeft, en of'er meer dan een Kasteel Wiltenburg geweest is.

HEt zoude misschien gevoeglyker geschenen hebben, dat ik in het onderzoek wegens het begin en stichting der stad *Utrecht* voortging, te meer, om dat ik de stichters, welke tot noch toe daar voor gehouden zyn, verworpen hebbe, waardoor het myn plicht wierdt om te zien, of er wegens anderen nader en vaster bewys te vinden was; maar verniets ik voor zeker houde, dat men de opkomst dezer stad van de stichting des kasteels *Wiltenburg* af moet leiden, dunkt het my beter eerst deszelfs begin na te sporen, en dan zo veel te gemaklyker dat der stad daaruit aan te tonen.

Ik ontkenne niet, integendeel sta ik toe, dat by het veer of overtocht over den *Rhyn* alhier eenige hujsjens gestaan hebben, en dat

dat men, dewyl de naam onzer Stad *Trajectum* of *Overtocht* van dat veer afkomstig is, aan die woningen met veel schyn van reden de eerste beginselen van *Utrecht* zoude kunnen toeschryven: maar vermits een weinig verder blyken zal, dat men, by het bouwen van het Kasteel *Wiltenburg*, te gelyk het veer of *Overtocht*, en dus het begin dezer stad iets verder landwaard ingebracht heeft, dunkt het my eene genoegzame reden, om dat zelve Kasteel voor *Utrechts* allernaasten oorsprong te houden; te meer, om dat 'er andere voorbeelden zyn, dat burchten of kasteelen voor het begin van zommige steden gerekent worden, schoon 'er te voren reeds wel eenige huisjens gestaan mochten hebben.

In het voorgaande Hoofdstuk hebben wy gezien, hoe onzeker onze Schryvers zyn wegens den Bouwheer der Stad *Utrecht*, thans zullen wy bevinden, dat het wegens *Wiltenburg* niet beter gesteld is, lk zal weder een aanvang maken met den Kanonik *Johan van der Beek*, deze schryft in de voorreden van zyne geschiedschriften der Bisschoppen van *Utrecht* bladz. 4. Dat de *Gepides* Italie, de *Alani* Auftrie, de *Sarmaten* Pannonie, de *Wandalen* Africa, de *Gothen* Katalonie, de *Avari* en *Hunnen* Frankryk, de *Slaven*, die ook *Wilten* genoemd wierden, het

Van den
Bouw-
heer en
Stichter
van 't
Kasteel
Wilten-
burg.

gantſch tegenwoordig Holland afgelopen hebben. Dat dit woest volk der *Wilten*, na de vernieling der Stad *Antonina* een ſterk kasteel gebouwt, en naar hunnen naam *Wiltenburg* genoemd hebben: maar die Schryver meldt ons geen jaar, wanneer dit geſchiedt zoude zyn, doch de *Oude Hollandsche Kronyk II.* verdeel. 19. Hoofdst. durft verder gaan, en bepaalt die inneming der stad *Antonina* door de *Slaven* en *Wilten* op het jaar CLXXXVI. na *Kriſtus* geboorte, verſchillende dus drie jaren met de *Vrieſche* Schryvers, welke het, volgens *van Buchel* in zyne aanmerk. op *van der Beek* bladz. 6. op het jaar CLXXXIII. ſtellen; en dus zoude de stad *Antonina* of *Antonia* omtrent 120. jaaren in wezen geweest zyn. Indien ende Heer *vander Beek* en de *Kronyk* bewyzen van hun voorgeven bygebracht hadden, zouden wy aangaande de *Bouwheeren* en de tyd der ſtichtinge van *Wiltenburg* zeker zyn, doch dezelve ontbreken hun beide niet minder, dan te voren in hun verhaal van de bouwinge van *Antonina*; 't is waar, zy hebben hier zoo vele tegenſprekers niet als wel wegens dien *Roomſchen* banneling onder Keizer *Nero*, ja *Aarnout Buchel* in zyn aantek. op van der *Beek* bladz. 7. en *Antonius Matthaus* de *Nobilit.* Lib. II. p. 160. ſchynen beide wel tot het gevoelen, 't geen de *Wilten* tot

Stich-

Stichters van *Wiltenburg* stelt, overtehel-
 len, doch de eerste durft geen jaar te be-
 palen, en de tweede komt ons voor reeds
 op de volgende bladzyde te twyfelen, en
 niet zonder reden; integendeel is het te ver-
 wonderen, dat deze twee geleerde Heren,
 welke altyd, eer zy eene zaak voor waar
 schynen aan te nemen, naar goede be-
 wyzen zoeken, en die by gebrek van de-
 zelve van de hand wyzen, hier zo licht-
 gelovig zyn, dat zy zonder bystand van
 eenigen Schryver diens tyds, de *Slaven*
 of *Wilten*, die in het hart van *Duitsch-*
land gezeten waren, ja welke nooit, zo
 veel my blykt, onzen Batavischen bodem
 betreden, veel min hier alles afgeloopen
 en vernield hebben, tot Stichters van het
 kasteel *Wiltenburg* stellen.

Om deze onzekerheid kant de Heer De
Alting in zyne Notitia Germ. inf. P. II. vreemde
 op de woorden *Wiltaburgum* en *Witla*, Wilten en
 zich met veel recht hier tegens aan, en Slaven als
 wil geene vertelsels* aangaande de *Wilten* Stichters
 aanneemen, veel min stellen, dat zy het van Wil-
 kasteel *Wiltenburg* gesticht zouden heb- tenburg
 ben. Hy bekent hierin grote man- verwor-
 nen tegen te hebben, maar hy houdt pen.
 zich verzekert, dat zy geene echte bewy-
 zen kunnen bybrengen, die hun gevoe-
 len nopens eenen inval der *Wilten* steun-
 sel bybrengen. Daarenboven schynt
 hem de zaak genoegzaam onmogelyk;

want, indien dat volk uit *Slawonie* en *Illyrie* naar ons *Batavie* hadt willen komen, zouden zy midden door de *Saxen* hebben moeten trekken, welkers inwooners altyd onze allergetroufte bondgenoten geweest zyn, die dusdanigen doortocht niet geduld zouden hebben. En het zoude hen aan geen macht ontbroken hebben om die te beletten, dewyl zy tot de tyden van *Karel* den Groten, altyd sterk en ontzaglyk geweest zyn. Eindelyk kan *Alting* ook niet begrypen, op wat tyd zulks zoude voorgevallen zyn, want vermits de *Romeinen* hier de posten zo aan den *Rhyn*, en *Maas*, als aan het zeestrand bezet hadden, en de *Batavieren* getrouwe bondgenoten der *Romeinen* waren, is het niet gelooflyk, dat de *Wilten* hier eenen inval zouden hebben durven ondernemen. Willen zy die na het vertrek der *Romeinen* stellen, daar door zal de zaak niet waarschyglyker worden, vermits de *Vriezen* met de *Saxen* vereenigt toen zeer ontzaglyk waren, en daarby vervalt dan ook hunne tydrekening. De gemelde schryver gebruikt nog meer bewyzen, welke de naaukeurige lezer by hem kan opslaan, wy hebben geoordeelt de door ons bygebrachte genoeg te wezen; maar hoe rechtmatig ons dezelve ook mogen schynen, trachten echter eenige Schryvers zo niet het zeggen van *Alting* om ver te

wer-

werpen, ten minsten zyne zwaarigheid op te lossen, en brengen *Albertus Krantzius*, die een geleerd werk van de *Wandalen* uit gegeven heeft, by: dezelve schryft Lib. I. c. 1. en 6. uit *Saxo Grammaticus* en anderen, dat de *Wandalen* een en het zelfde volk zyn met de *Slaven*, dat zy onder Keizer *Valentiniaan I.* zich aan den *Rhyn* nedergezet hebbende sterkten gebouwt hebben, en in het 25. en volgende Hoofdstuk, dat zy met hunne bezittingen aan den *Rhyn* niet te vreden zynde, die rivieren getale van drie honderd duizend naar *Gallië* overgetrokken, en met deszelfs inwoonderen dikwyls slaags geweest zynde, zelfstot in *Spanje* doorgedrongen zyn. Doch ik kan niet zien, dat dit het schryven vanden Heer *Alting* omverwerpt. Laten de *Wandalen* en *Slaven* al voor een volk genomen worden, laten zy aan den *Rhyn* post gevat hebben; dit is niet gezegt, dat zy zulks hier aan den *Neder-Rhyn* gedaan hebben, en vermits zy over den *Rhyn* in *Vrankryk*, en van daar in *Spanje* drongen, daar uit blykt genoeg, dat zy zich veel hoger op aan die rivier neder gezet hadden; want wat zoude het niet eene byna ondoenlyke reize geweest zyn, met zo veel volk eerst uit *Duitschland* hieraan den *Neder-Rhyn* te komen, en dan naar *Vrankryk* en *Spanje* te trekken? maar bovendien wy behoeven ons in

het minste niet te ontruffen, want deze tocht zoude al na het jaar DCC. voorgeval-
len zyn, en derhalven is het buiten schyn
van waarheid, dat, al waren zy toen hier
geweest, *Wiltenburg* van hun gesticht zou-
de zyn, vermits het op dien tyd al omtrent
vyf honderd jaren in wezen geweest, en
twee of drie verwoestingen uitgestaan
moet hebben.

Maar by den Heer *Ant. Mattheus* in
het IX. deel zyner *Analecta* worden ons
uit den te voren aangehaalden onbeken-
den Schryver andere *Slaven* en *Wilten*
opgedaan, welke de Stad *Antonia* ver-
woest, en het Kasteel *Wiltenburg* ge-
bouwd zouden hebben. Die Schryver
verhaalt in het begin zyns werks, dat ons
Batavie oudtyds door een wreed volk,
welk ruim DCCCC. jaren voor Kristus
geboorte uit *Albion* nu *Britanie* verdre-
ven was, waar om zy *Slaven* wierden
genoemd, bezeten is geweest; dat dit
volk met de *Vriesen* en *Neder Saxen*
huwelyken aanging, en zo zeer verme-
nigvuldigde, dat een gedeelte naar *Zuid-*
Holland trok, en, vermits het land hen
noch te klein viel, een gedeelte zich naar
Neder-Gelderland, daar zy *Wilten* ge-
noemd wierden, begaf, deze trokken lan-
gen tyd daarna, wanneer de Stad *Anto-*
nia CXXI. jaren gestaan hadt, byeen,
verwoesteden dezelve, en bouwden ter
zel-

zelve plaatse het Kasteel *Wiltenburg*. Hier zyn de *Slaven* en *Wiltens* geen vreemd volk meer, vermits zy toen al omtrent de duizend jaaren in dit land gewoont zouden hebben. Doch de uitgever merkt meer dan eens op dien schryver aan, dat het geen hy voorbrengh, fabels en verdichtfels zyn. Zo doet ook de Heer *Schryver* in zynen Toetsteen op het Oud Goudsch Kronykje rakende de *Slaven* en *Wiltens*. Zelfs waarschouwt hy in de kanteekening op bladz. 11. van niet lichtgelovig te zyn, en zich niet te stoten aan beuzelingen, die in het begin van het Kronyksen verhaalt worden; behalven, dat men er zaken in vindt rechedraads strydende met het geen in de Historien zeker is, welke ons daarom met veel reden aan het overige doen twyfen.

Dewyl nu dusdanige vertellingen geen geloof verdienen, schynt het, dat onze Schryvers iets van *Slaven* en *Wiltens* gehoord en niet geweten hebbende daar mede te recht tegeraken, zich tot fabelen en verdichtfels begeven hebben, en ieder van hen zal dezelye opgesteld hebben naar de beste waarschynlykheid der zaak, niet zo zeer ter kwader trouwe, als wel om er zich zelyen en de nakomelingschap in deze duifternis eenig licht by te zetten. Het zoude evenwel voorzigtiger geweest zyn

op minste reden in Duitse C 5. moet schryven de
taal

de zaken zo stellig niet geschreven, en geen gevolgen zo ongegrond getrokken te hebben uit de plaatsen van andere Schryveren, gelyk wy zien gedaan te worden uit het verhaal van den Eerwaardigen *Beda*, een Engelsch Schryver, die omtrent het jaar DCC. geleefd heeft, om te bewyzen, dat het Kasteel *Wiltensburg* door de *Wilten* gesticht zoude zyn; deze schryft in zyn V. boek der Kerkel. Geschied. van Engel. 12. Hoofdst. „Pepyn „ heeft hem (*Willebrord*) tot eenen „ Bischoplyken stoel geschonken zyn „ doorluchtig Kasteel, t welk onder den „ ouden naam van dat volk *Wiltensburg*, „ dat is de stad der *Wilten*, en in de Gau- „ lische taal *Trajectum* genoemd wierdt”. Hierop steunen onze Schryvers, die de *Wilten* tot stichters van het Kasteel *Wiltensburg* maken, schoon zulks geensints uit *Bedaas* woorden volgt. Want al wierdt de stad, door *Pepyn* aan *Willebrord* geschonken, noch met den ouden naam van *Wiltensburg* genoemd, het is noch geen blyk, dat dezelve door de *Wilten* gesticht was, *Beka* evenwel, en die hem hier in gevolgd zyn, trekken er, hoewel ongegrond, dat gevolg uit: Maar hun al eens toegeltaande, dat dit Kasteel door de *Wilten* of *Wilden* gesticht was, en van hen zyne benaminge bekoomen hadt, zie ik noch de minste reden niet om die in *Duitschland*

Zand of onder de *Wandalen* te gaan zoeken, want 'er zyn genocgzame bewyzen by de hand, dat de *Vriezen*, *Zeeuwen* en *Vlamingen* oudtyds de naam van *Wilden* gehadt hebben; de onbekende Schryver door *Ant. Matthaeus* uitgegeven maakt van onze eigene natie *Wilden* en *Barbaren*. *Paulinus* Biffchop van *Nola*, welke in het laaft der vierde en begin der vyfde eeu geleefd heeft, in zynen II, Brief aan *Vitricius* Biffchop van *Rouan* wegens het verkondigen van het H. Evangelie aan de *Morinen*, noemt dezelve *barbaren* en *struikrovers*; door de *Morinen* nu worden gemeenlyk de *Vlamingen* en *Zeeuwen* verftaan. En om tot onze eige inlandfche Schryveren te komen, *Klaas Kolyn*, een Egmonder monik, de oudfte, dien wy hebben, fchryvende van den overtocht der *Engelfaxen* naar *Britanie*, noemt de *Vriezen* wel duidelyk *Wilde Vriezen*, in zyn Rymkronyk x. 138. en volg:

Al die Gopen heten *Deersaffen*
 Tot zi van ti *Wilde Vriefen*
 Harde geflopt na wych verliften
Wiftenborch hebben begeben
 Ende zunt over *Ade* getzeven.

Deze overtocht is volgens den Eerwaarden

den *Beda* I. B. 15. Hoofdst. in den jaare CCCCXLIX voorgevallen, hoewel anderen dien iets vroeger stellen; en dit is, zo veel my bekend is, het eerste bericht, 't geen by een inlandsch schryver, die ontrent het jaar DCC. geschreven heeft, van *Wiltenburg* gevonden, en daar onze eigene natie duidelyk *Wilde Vriezen* genoemd wordt. *Melis Stoke*, die hem in oudheid volgt, en by alle kenners der oudheden hoog geacht wordt, voert dezelve taal; want van den Marteldood des Bisschops *Bonifacius* in de voorreden van zyn Rymkronyk schryvende zegt:

Te *Dokingen* daar quamen hem aan

Die onbekende wilde *Vriezen*.

Willelm Procurator, een schryver van de twaalfde eeu door *Matthaus* in het IV. Deel zynere *Analekten* uitgegeven op Graaf *Aarnout* noemt hun *beestachtige Vriezen*. *Jan Veldenaar* in zyn *Kronyk* bladz. 245. spreekt ook al van *Wilde Nedersassen*, een kwaad en onvreeden Heidensch volk, welke *Neersassen* de tegenwoordige *Vriezen* zyn: waren de *Vriezen*, waar onder onze *Batavieren* op dien tyd begrepen wierden, toen zo bekend met den naam van *Wilden*, wat reden hebben wy dan, zo wy *Wilten* of *Wilden* tot Stichters van *Wiltenburg* willen stel-

stellen om die uit *Duitschland* te halen? 't Is waar, zommigen zullen tusschen *Wiltten* en *Wilden* onderscheid maken, gelyk *Veldenaar* ook doet, maar ik zie niet, dat zulks nodig, veel min gegrond is. Want daar onze Schryvers 'er het woord *Vriezen* byvoegen, is het geen wonder, dat wy *Wilde* en geen *Witte* vinden, en als men het woord *Wild* of *Wilt* op zich zelve neemt, zie ik niet dat het zwarigheid baart; want het is zeker dat het woord **WILT** afkomstig is van *Wild* dat is *Woest*, enz. En de geleerde Heer *Jan van der Does*, in het VI. D. der *Hollandische Jaarboeken* mede voor de stichting door de *Wiltten* pleitende, en die niet vreemd is van te stellen, dat *Wilttenburg*, *Wildrecht*, *Wilnis*, oude verblyfplaatsen van volkplantingen der *Wiltten* zyn, moet nochtans bekennen, dat **WILT** by ons wilde dieren (die in grote menichte toen hierin de *Boschen* waren,) en alles, wat wild is, betekent, ja dat het somtyds voor woest genomen wordt. Dit alles wel opgemerkt hebbende, dunkt my, dat wy gerustelyk onze eigene *Vriezen* of *Batavieren* tot stichters van het Kasteel *Wilttenburg* mogen houden.

Adriaan Schrieck een man, die met een onvermoeiden arbeid de berekeningen der oude woorden heeft opgezocht, sterkt noch al meer ons ge-

voelen, als hy in het XXI^{ste} Boek van het begin der eerste volkeren bladz. 504. schryft: „*Wilti* zyn **WILDEN**, *Silvestres*, om dat voor het maken van der „ Stad (te weten *Utrecht*) de platte lach „ teghens eenen wilden bosch. Dat Be- „ da seght, dat die Stad van den **WILDEN** „ ghenaemt was by den *Gallen Trajectum*, „ dat en is niet te segghen, dat **WILTEN** „ beduydt *Trajectum*, ghelyck sommige „ vrendelyck dwalende hebben ghemeent, „ maar dat die selve stadt ook ghenaamt „ wierdt **TRECHT** van den **DUER-** „ **TRECK** over den *Rhyn*”. Hier uit ziet men, dat *Wilti* en *Wilden* voor een volk gehouden worden, en van een wild Bosch deze benoeming gekregen zouden hebben.

De Eerwaarde Heer *Hugo van Heussen* Pastoor der Roomsche Katholyken te *Leiden*, bezat een Latynsche geschrift van den jaare **MCCXC.** door eenen Kanonik *Rudolf van Stoutenburg* getrokken uit het oude gedenkboek (*liber memorialis*) van St. Maartenskerk; gemelde Heer was voornemens het zelve met meer andere oude gedenkstukken tot een derde deel van zyn werk *Historia Episcopatum Federati Belgii* aan 't licht te geven, waarom hy het reeds ten deele uit geschreven hadt, en alleen vergunt heeft 'er een kort verhaal uit te trekken; maar die geleerde man wierdt weinig tyds daar na

door

door eene ziekte overvallen, die hem uit het leven wegnam, en ons van den gehelen inhoud van dat gefchrift ontzet heeft, waarom wy ons voor tegenwoordig met dit verhaal moeten vergenoegen.

„ Uit de oude gedenkftukken onzer
 „ Kerke blykt, dat de eerfte beginzelen
 „ dezer Stad bestaan hebben uit vyf hui-
 „ zen of hutten op den boord van den
 „ *Rbyn*, welke door eenige landbou-
 „ wers, jagers, en een Veerman bewoond
 „ wierden; want het is zeker dat van
 „ onbedenkelyke tyden, en voor de ge-
 „ boorte van onzen Zaligmaker alhier
 „ een veer of overtocht over den *Rbyn*
 „ geweest is. Maar vermits deze huis-
 „ jens des winters by hoogwater dik-
 „ wils overliepen, ja wegspoelden, en
 „ de reizigers van hunne goederen ont-
 „ bloot wierden; zo heeft een Vorft der
 „ *Vriezen* omtrent het jaar CC. om de-
 „ ze onheilen te voorkomen, de in-
 „ woonders te befchermen, en zyne jagt
 „ aldaar te verbeteren, maar een weinig
 „ meer landwaard in aan den arm des
 „ *Rbyns* een fterk Kasteel doen bouwen,
 „ met zware dikke ftene muuren,
 „ waarop hy eene goede wacht van krygs-
 „ knechten leide, en zynen groot jagt-
 „ meester tot Overften ftelde benevens
 „ eenige andere wildvorften, die hunne
 „ woon-

„ woonplaatfen hierin ook hadden. Ja-
 „ gers, bouwlieden en meer anderen
 „ kwamen kort daaraan hunne wo-
 „ ningen by dit Kasteel oprichten om des-
 „ te geruster onder deszelfs bescher-
 „ ming te wonen, zo dat men goed
 „ vindt rondom eenegrast te graven, en
 „ den omtrek met zware boomen, tak-
 „ ken, en aarde te omwallen, welke
 „ omwalling het eerste beginsel dezer
 „ stad geweest is. Maar met 'er tyd veel
 „ meer inwoonders en huizen komende,
 „ wierdt het begrip vergroot, de wallen
 „ afgebroken, en men omgordde de stad
 „ met dikke steene muuren, 't welke
 „ omtrent den jaare CCCC. schynt ge-
 „ fchied te zyn.

„ „ Waaron het Kasteel en ook de
 „ stad de naam van *Wiltenburg* gege-
 „ ven is, daarvan vindt men geen vaste
 „ blyken, maar zo men uit de oude
 „ aantekeningen bespeurt, is zulks ge-
 „ fchiedt, om dat het de burgt der wild-
 „ vangers was, en het is zeker, dat de
 „ familie der opperjagtmeefters de naam
 „ van *Wiltenburg* aangenomen hebben,
 „ want dus vindt men omtrent het jaar
 „ DC. eenen opper jagtmeester *Goiris*
 „ *van Wiltenburg* vermeldt, welk ge-
 „ flacht by verloop van tyden in het zui-
 „ der gedeelte van *Holland* een Kasteel
 „ gebouwt heeft, ook *Wiltenburg* ge-
 „ „ noemd

„ noemd, welk Kasteel en geslacht noch
 „ in wezen is”.
 „ De *Vriezen* en *Sassen* zich van tyd
 „ tot tyd hier zeer sterk makende, daar
 „ by zeer roofachtig en onrustig zynde,
 „ vielen dikwyls met grote macht in de
 „ landen der naburen, de Oost-Franken
 „ vooral moesten veeltyds hun roven en
 „ branden ondervinden, zelfs ontzagen
 „ zy de Roomsche krygsmachten niet,
 „ waarom zeker Keizer Valentiniaan
 „ omtrent het jaar CCCLXVIII. hen met
 „ een machtig leger regentrok, op de
 „ vlucht sloeg en hunnen gantschen buit
 „ afnam, de stad en het kasteel *Wiltens-*
 „ *burg* veroverde, en hen te rug dreef,
 „ ja onder zyn gebied bracht. Doch de
 „ *Vriezen* en *Sassen* een machtig leger in
 „ het volgende jaar byeen verzamelt heb-
 „ bende, wierdt het keizerlyk leger ge-
 „ noodzaakt weder te rug te trekken, en
 „ men maakte een verdrag; wanneer
 „ de *Vriezen* de stad en het kasteel her-
 „ stelden, en versterkten: dit schynt wel
 „ de eerste ramp, die deze stad en het
 „ kasteel geleden hebben.
 „ Maar omtrent het jaar DC. begon-
 „ nen de *Vriezen* de Oost-Franken we-
 „ der met roven en branden aan te tas-
 „ ten, waarom Koning *Dagobert* hen
 „ enigen tyd daarna met een talryk le-
 „ ger overviel, *Wiltensburg* verwooeste, en
 „ hun

„ hun enige landen afnam, doch die
 „ overwinningen duurden ook niet lang,
 „ niettegenstaande deze Vorst, op den
 „ grond van het Kasteel reeds een Kris-
 „ ten kerk ter cere van den H. Apostel
 „ *Thomas* hadt laten stichten; want de
 „ *Vriezen*, een dapper en onverzaagt volk,
 „ trokken hunne magt byeen, en deden
 „ de Rhyn-Franken weder wyken, ver-
 „ nielden de nieuwgebouwde Kerk, en
 „ herbouwden het Kasteel benevens de
 „ stad, alles in enen beteren staat van
 „ tegenweer brengende, zo dat de Vorst
 „ der *Vriezen* hier veeltyds zyn hof
 „ houden en zynen zetel plaatsen kwam,
 „ Maar Hartog *Pipyn* in den jaare
 „ DCXCIV. de *Vriezen* overwinnen-
 „ de, nam hun de stad en het ka-
 „ steel *Wiltenburg* met vele landen af,
 „ zedert welken tyd de Heidensche *Vrie-*
 „ *zen* hier geen vast bezit weder gekre-
 „ gen hebben; maar is kort daarop door
 „ den H. *Willebrordus* en zyne mede-
 „ gezellen het H. Evangelie verkondigt,
 „ en zyn de hardkoppige *Vriezen* tot
 „ Kristus bekeert, toen begon men te
 „ *Utrecht* kerken te bouwen, en het
 „ Kasteel *Wiltenburg* wierdt door den
 „ gemelden Vorst *Pipyn* tot eenen Bis-
 „ schoplyken zetel aan den H. Bisschop
 „ *Willebrordus* geschonken. Omtrent
 „ dien tyd vermeerderde de stad door ve-
 „ „ le.

„ le inwoonders, die uit het heidendom
 „ tot Kristus bekeert waren, welke om
 „ het geweld der heidenen te ontgaan zich
 „ binnen deze vesting met 'er woon be-
 „ gaven; en waardoor ook de stad, ge-
 „ lyk enige brieven melden, heeft moe-
 „ ten vergroot worden, en teffens te-
 „ gen den aanval der *Vriezen* versterkt
 „ is. Wanneer nu dit Kasteel wegge-
 „ raakt is, blykt niet zeker; maar men
 „ wil, dat het voor een gedeelte in het
 „ Bisschops Hof en kerken veranderd is,
 „ ook heb ik oude lieden wel horen zeg-
 „ gen, dat aan onze St. Martens kerk,
 „ eerze vertimmert werdt; noch vele
 „ grote stenen van dit Kasteel wierden
 „ gezien, en men verzekerde my, dat
 „ er noch lieden in 't leven waren, die
 „ eene afbeelding van de oude stad en
 „ het Kasteel gezien hadden, maar die
 „ my nooit gebleken is.

„ Onder den voorzaat van den godza-
 „ ligen vader en Bisschop *Baldericus* werdt
 „ deze stad door de barbaarsche Noor-
 „ mannen zeer jammerlyk verwoest, de
 „ kerken vernielt, het volk zo gecst-
 „ lyken als wereldlyken, die het met
 „ de vlucht niet konden ontkomen, ver-
 „ moordt, waardoor alles in eenen be-
 „ klaaglyken staat gebracht werdt; maar
 „ kort daaraan heeft deze godzalige
 „ Bisschop de stad en kerken weder her-
 „

„ stelt, alles in eenen godden staat van
 „ tegenweer gebracht, een brug over
 „ den arm van den *Rhyn* gelegd, en met
 „ sterktens voorzien, op dat de landlie-
 „ den aan de overzyde wonende by
 „ overval eene vrye vlucht tot de stad zou-
 „ den hebben. Onder den zelfden Bis-
 „ schop zyn de huizen aan de andere zy-
 „ de des *Rhyns* staande ook met mu-
 „ ren omringt, en aan de stad gesloten,
 „ en men heeft daarna tot dienst der
 „ inwooneren de heerlyke kerk van de
 „ allerheiligste Maagd en Moeder Gods
 „ Maria getimmert, en dus is dit gedeel-
 „ ten met er tyd ook heerlyk volbouwt.
 „ Doch volgens andere brieven is de om-
 „ muring dezer zyde later voorgevallen,
 „ en omtrent den tyd der stichtinge van
 „ Mariaas kerk.

Dus ver is dit kort verhaal uit het oude
 handschrift van den gemelden Kanonik
 getrokken, maar de Heer van *Heusen*
 wilde toen ter tyd niet toestaan het zel-
 ve geheel te vertalen, om het werk, dat
 hy meende uit te geven, niet te benadee-
 len, thans zyn wy door de dood van dien
 Schryver tot noch toe beroofd van het
 overige diens ouden geschrifts van gemel-
 den Kanonik, welke in het laatste der
 dertiende eeuw geleest heeft, gelyk blykt
 uit een brief door den Heer *Ant. Mat-*
thaus aangehaalt in zyne *Amersf. Schry-*
veren blad. 19.

Dewyl dit verhaal met de te voren bygebrachte veel verschilt, is het nodig, dat wy, voor en al eer wy het aannemen, onderzoeken, of het zelve door goede bewyzen bewaarheid wordt. Wat dan die vyf huizen aan het veer, of den overtocht belangt, daarvan vindt men by anderen wel geen duidelyk bericht, maar het wordt echter by alle kenners voor zeker gehouden, dat oudtyds hier een veer of overtocht over den *Rhyn* geweest is, het zal derhalven op het getal dier vyf huizen niet aankomen, doch is 'er een veer geweest, heeft 'er noodzakelyk eene woning geweest, voor die het zelve waarnamen: en wat aangaat het herstellen van het Kasteel *Wiltenburg* door de *Vriezen*, hunne stroperyen op de Oost-Franken, ja op het Roomsche gebied zelve, de nederlaag der *Vriezen* onder Keizer *Kalentiniaan*, daaryan vinden wy by *Melis Stoke*, een Schryver, die voor geloofwaardig te boek staat, en niet licht gewraakt zal worden, genoegzaam bericht in de inleidinge van zyne Rymkronyk:

Ouden Boeken hoer ic gewagen /
 Dat al 't Lant beneden *Arhemagen* /
 Wilen *Neder-Zassen* hiet /
 Also als die stroomt verschiet

Van der Wasen ende van den Rine /
 Die Schelt was dat West-ende sine /
 Also als si valt in die Zee
 Gest sterckende nuh no mee /
 Dat totter Lauere of ter Elve.
 Die Keyseren van Romen selve
 Ontfaghen menich werf die Lant:
 Want mer wzeet Dole en starr in vant /
 Ende die quaet te soeken waren.
 Dicke quamen si met Scaren
 Om dat Roemsche rye te cranken /
 Ende verheerden die Ryn- vrankien.
 Wittenburch hiet haar Hoest- stat /
 Dat 't Dole menich jaer in sat.
 Na ons Veeten gheboornesse
 Dye hondert jaer seslig en sesse
 Wort Keyser Valentijnian,
 Goet Kersken was hi sonder waen.
 In sinen Riden waren si ghetogen /
 (Die Neder- Sassen) ende wilden pogen /
 Te nederen die Roemsche gewelt;
 Daar begintse op een velt
 Die Keyser / ende wan hem an
 Hare scepe ende menich man /
 In 't neder lant neben den Rine.
 Doe wan hi voert met sire pine
 Haer Lant dat noch zere is vast /
 Ende setter in sommitghen gast /
 Diese ghilselden ende dwonghen
 Te dienen der Roemsche tonghen;

Dus moesten si den zege verliezen.

Die Neder-Sasssen heten nu Driessen.

Uit dit verhaal van *Melis Stoke* wordt een goed gedeelte van het schryven van den gemelden Kanonik bevestigd; dat namerlyk de Neersassen *Wiltensburg* reeds voor de tyden van Keizer *Valentiaan* als hunne Hoofdstad bezeten hebben, waaruit het voor zeker genoeg mag gehouden worden, dat zy ook stichters geweest zyn, ten minsten zo lang ons van anderen niets beter blykt.

De verhalen van de uitvallen op de Oost-Franken, en het Roomsche ryk komen ook met elkanderen over een; wat verder de overwinninge van Koning *Dagobert* betreft, daar van vindt men goed bewys in de Rymkronyk van *Klaas Kolyn*, die omtrent den jare MCLXX. geschreven, en gelyk hy zelve getuygt zyne Kronyk uit de oude *Charters* der Abdye van *Egmond* getrokken heeft, §. 220.

Dagobert bestreet ti Friezen /

Ende dede ic verliezen

Den slach mitten Wartuwalden:

Ende wat Friezen i behalde

Langer als zyn glaby / Iken

Datelic dat hoeft afmiten.

Wiltensdoreh dede hi storen

En/ om 't hebben diet bekoren /

Dede te een kerke richten.

Van S. Thomas op ti trichten:

Welk verhaal met dat van den Kanonik weder wel overeenkomt. Voorts dat dit kerkje kort daar aan, ja onder Koning *Dagobert* al weder is vernielt geweest, dunkt my duidelyk te blyken uit een brief van Biffchop *Bonifacius* aan Paus *Stephanus* te vinden by *Beka* bladz. 15. ende XCVII. onder zyne brieven door *Serrarius* uitgegeven. Hy (de „ Aartsbiffchop van Keulen) geeft voor, dat „ het Kasteel *Utrecht* met de vernielde kerke door *Dagobert*, voor dezen Koning „ der Franken, op deze voorwaarde aan „ het Keuifche Bifdom gefchonken is „ enz”. Dat ook de *Vriefche* Koningen op dezen burgt hun Hof gehouden hebben, en hier de zetel van het *Vriefche* ryk was, wordt bevestigd door het fchryven van *Theofridus* Abt van Epternach; welke omtrent den jaare MLXX. het leven van den H. Biffchop *Willebrordus* befchreven heeft, en in zyn 8. Hoofdstuk den burgt te *Utrecht* den *Zetel van het Vriefche ryk* noemt.

Van de overwinninge van den Vorft *Pipyn*, zyn overvloedige blyken, onder anderen fchryft 'er *Melis Stoke* in de inleidinge van zyne Rymkronyk aldus van:

Want

Want Puyppin van Herstelle geboren
 Die 't sweert van Drankerie djoech /
 Hi had ozlogheit ghenoech
 Tegen Hoboude Gods viant /
 Die Hertogh was van Drieflandt /
 So dat hi ne verwan met eren
 In 't Incarnation ons Heeren;
 Ses hondert tnegentigh ende viere.

Van den overval der Noormannen en
 het vernielen van *Utrecht* onder den Bis-
 schop *Baldericus* vindt men goed bescheid
 in een brief van den zelve Bisschop, by
Heda bladz. 75. gelyk ook, hoe hy de
 stad, kerken, vesten, enz. weder op ge-
 bouwt heeft; zie daar het verhaal van den
 Kanonik *Stoutenburg* met de getuigenis-
 sen van geloofwaardige Schryveren over-
 eenkomende. Waaron wy op goede
 gronden die stichting door de *Antoniusen*,
 en Duitse *Wiltten* van de hand wyzen.

Doch die van een ander gevoelen zyn,
 hebben niets onverzocht gelaten, en
 brengen tot bewys van het hunne noch by
Sigebertus Gemablacensis, welke omtrent
 het jaar MCC. geleefd heeft. Deze op
 het jaar DCXCVII. van den H. Bisschop
Willebrordus schryvende, laat zig aldus
 horen: „*Willebrordus* door Paus *Sergius*
 „ den bynaam *Clemens* verkregen heb-
 „ bende en om onder de *Vriezen* te pre-
 „ diken tot Bisschop gewydt zynde, heeft

„ zynen Biffchoplyken zetel geplaatst
 „ te *Vultaburb*, 't welk nu *Vultrajectum*
 „ genoemd wordt uit den naam van
 „ het volk der *Vulten*, en uit *Trajectum*
 „ zamen gefeld, dat zo veel te zeggen
 „ is als de ftad der *Vulten*. Want *Tra-*
 „ *jectum* wordt in de Gaulifche taal voor
 „ een ftad genomen. Doch die Schryver
 „ komt te laat by om zonder nader bewys
 „ geloofft te worden; daarenboven kan ik
 „ niet begrypen, hoe men hier *Vultaburch*
 „ en *Vulten* vindt, ten zy by mifchryving,
 „ want men by alle oude Schryveren *Wil-*
 „ *tenburg* leeft. Ook fchynt *Sigebert*, even
 „ gelyk anderen, *Beda* nagefchreven te
 „ hebben, gelyk *Theofridus* Abt van Epter-
 „ nach van *Willebrordus* fchryvende, zulks
 „ zelve duidelyk te kennen geeft in deze
 „ woorden van zyn 8. Hoofdstuk: "*Wil-*
 „ *brordus* door Paus *Sergius* van Romē
 „ als kerkvoogd gezonden zynde, wierdt
 „ van den doorluchtigen Vorft Pipyn met
 „ grote blydschap en eer ontfangen, en
 „ van hem befchonken met zyn door-
 „ lichtig Kasteel om 'er den Biffchoply-
 „ ken Zetel te plaatsen (NB) 't welk
 „ naar het verhaal van *Beda* van ouds in
 „ de barbaarsche taal *Wiltēburg*, maar
 „ in de Gaulifche taal *Trajectum* ge-
 „ noemd wierdt". Hier uit blykt genoeg
 „ dat men *Beda* maar nagevolgd heeft,
 „ en het waarfchynlyk is, dat de plaats van
 „ Si-

Sigebertus, die noch omtrent de honderd jaren jonger is dan *Theofridus*, van de zelfde foort zal wezen, alleen een weinig verschikt.

Maar de Heer *Ant. Matthæus* in de voorreden van zyn boek de *Jure Gladii*, tracht met nader bewys voor de *Wiltent* te pleiten, en brengt een oud schryver by, die omtrent den jare DCCCXXXIV. de Kronyk van Fontanelle geschreven heeft, door den geleerden Heer *Lucas d'Achery tom. 3. spicilegii* aan 't licht gegeven, by wien dit verhaal staat in 't 3. Hoofdst.

„ Als Koning *Karel* van eenige aanbengers verstaan hadt, dat *Raganfridus* met het paard van *Wando* gevlucht was, heeft hy bevolen, dat men hem van het bestuur des kloosters afzetten en in ballingschap brengen zoude op het kasteel *Trajectum* (*Trechtse Kasteel*) 't welk volgens den ouden naam dier volken *Viltaburg*, dat is de stad der *Wiltent* genoemd wierdt, maar nu in de Fransehe taal *Trajectum* enz.

„ En vervolgt hy in 't 11. Hoofdst. Dezelve *Wando* was mede noch in ballingschap te *Trecht* (in *Trajecto*) in het klooster van den H. Belyder van *Kristus St. Servas...*

„ en in 't 12. Hoofdst. Weshalven de Godsdienstige man *Wando* toen hy met verlof, en door bevel van den doorluchtigen Vorst *Pipyn*, uit het kasteel *Traje-*

„ *elo* (*trecht*) alwaar hy in ballingschap ge-
 „ zonden was, weder te rug kwam, heeft
 „ hy de aldaar bewaard wordende reli-
 „ quien van den H. Belyder *St. Servaas*
 „ met zig genomen”.

Ik gelove, dat en de Schryver der
 kronyk en de Heer *Matthaus* in den
 naam *Trajectum* verdwaalt zyn geweest,
 want het blykt duidelyk, dat dit
 verhaal op *Trajectum ad Mosam*, *Maas-*
tricht en niet op *Trajectum ad Rhenum*,
Utrecht past. Want op de eerste plaats
 is al van ouds het klooster of de Abdy
 van *St. Servaas* geweest, en *Monasterium*
 genoemd, in dezelve wierden ook de
 Reliquien van *St. Servaas* bewaard.
 Maar te *Utrecht* is op dien tyd noch kerk
 noch klooster van *St. Servaas* geweest;
 want de Abdy van *St. Servaas* voor geest-
 lyke nonnen te *Utrecht* is eerst omtrent
 het jaar MCC. geslicht. Ja het is zeker,
 dat op den tyd, van welken de Kronyk
 meldt, noch niet een klooster te *Utrecht*
 was, zelfs vindt men geen vast bewys, dat
St. Martens kerk toen al volbouwt is
 geweest, dewyl men buiten twyfel door
 dien Doorluchtigen Vorst *Pipyn van*
Herstal, Opperstaatsman of Hofmeester
 van het huis van Oostvranskyk moet ver-
 staan, welke in den jaare DCCXIV. vol-
 gens de beste schryvers overleden is, en
 gelyk wy op *St. Martens* kerk zullen
 aan-

aantoonen zou deze kerk eerst in het jaar DCCXVIII. volbouwt zyn geweest: 't geen 'er bystaat, „ 't welke volgens „ den ouden naam dier volken *Viltaburg*, dat is de stad der *Wiltens*, genoemd wierdt”, blykt duidelyk genoeg al mede nageschreve woorden uit den meergemelden *Beda* te wezen, gelyk wy van *Theofridus* Abt van *Epternach* en *Sigebertus Gemblacensis* ook met grote reden menen. Deze Schryver zal dit verhaal op een *Trajectum* vermeldt gezien hebben en vorders bevindende, dat *Beda* schryft, dat die stad in de Gaulische taal *Trajectum* genoemd wierdt, zulks 'er bygevoegd hebben om het op *Utrecht* te passen, daar hy zich in bedriegt.

Dusdanige mistasting is dezen Schryver niet alleen overgekomen, maar men vindt verscheide voorbeelden, voor al van buitenlandsche Schryveren, die hierin ook struikelen, want dus wordt by sommigen den H. *Amandus* Bisschop van *Traiectum*, te weten ad *Mosam*, *Maas-tricht* geboekt voor Bisschop van *Traiectum ad Rhenum*. Zelfs brengt de Heer *Ant. Matthaus* in zyn boek de *Nobilitate* lib. II. pag. 161. hier verscheide voorbeelden van by, waarom ik my verwonder, dat hy geen naauwer acht op het verhaal van dezen Schryver genomen heeft,

heeft. En om noch nader te tonen, dat het klooster van *St. Servaas* cene Abdy te *Maastricht* en niet te *Utrecht* gelegen was, hebben wy maar een brief van *Karel* den Eenvoudigen des jaars DCCCCXIX. naar te zien, in welken duidelyk staat de Abdy van *St. Servaas* op de Rivier de *Maas*, in een plaats *Trajectum* genoemd, gelegen. Ja deze Abdy vindt men in onder brieven ook wel met de naam van *Trajecta* benoemd; want in een brief van Keizer *Arnulfus* des jaars DCCCLXXXIX. staat, dat hy aan den Aartsbiffchop van *Trier* de Abdy schonk, welke *Trecht* (*Trajecta*) genoemd wordt. In een brief van Koning *Zuendiboldus* des zelve jaars van die zelfde Abdye sprekende, staat ook weder, welke *Trecht* (*Trajecta*) genoemd wordt: het blykt derhalven duidelyk uit deze bewyzen en brieven, dat de eigentlyke naam der Abdy wel was van *St. Servaas*, maar dat zy ook dikwyls *Trecht* of *Trajecta* genoemdt wierdt, naar den naam der stad daarin zy gelegen was.

Ik zoude van deze stoffe thans af konnen stappen en op de door my by gebrachte bewyzen mogen besluiten, dat onze eigene landzaten stichters van *Wiltenburg* zyn geweest, en dat het geen uit oude stukken voor de vreemde *Wiltens* schynt te pleiten, alzo ongegrond is, als de stichting door eenen *Antonius* en de naam van *Antonia*. Ech-

Echter moet ik noch eene zwarigheid oplossen, my door een liefhebber onzer Vaderlandsche Oudheden, voor het oude *Antonia* en het sichten van *Wiltenburg* door de *Wilten* ingenomen, bygebracht uit de Handvest kronyk van *Matthys van der Hoeven*, alwaar hy in het tweede deel bladz. 87. dit volgende schryft:

„ Anno 186. nae Christus geboorte DE
 „ SLAVEN ende de WILTEN in
 „ *Zuidholland*, ende des lands van PUT-
 „ TEN hare machten t'zamenbren-
 „ ghende, hebben daer mede ANTONI-
 „ NAM (ofte *Utrecht*) op de middelstroom
 „ des *Rhyns* geleghen, stormenderhand
 „ bekrachticht, daer beneffens ook ver-
 „ moort al wat zy levendigh daar binnen
 „ vonden. Dit ghedaen zynde, deden
 „ zy de Poorten, Stormtorens ende Ves-
 „ ten op haer manier opbouwen, en-
 „ de naer haer *Wiltenburgh* noemen.
 „ Maer also sy te wreedelyck regeerden,
 „ heeft naederhandt den Keyzer *Valenti-*
 „ *nianus* omtrent t Jaar 364, niet al-
 „ leen de Bolwercken ende Poorten van
 „ *Wiltenburgh* ghelyck ter aarden ghe-
 „ slecht maar ook de gheheele natie der
 „ WILTEN uytgeroeyt.

Hoe bondig dit schryven voor het andere gevoelen schynt, bewyft het niet meer, als eenig der te voren bygebrachten, zynde het zelve gehaalt uit de oude
 Hol-

Hollandsche Kronyk van *Jan van Leiden* en andere Schryveren van dien tyd. Daarenboven zyn deze *Wilten* en *Slaven* volgens dien Schryver geen Vreemdelingen, maar onze eigene natie geweest, hun bezit in *Zuidholland* en het land van *Putten* hebbende, derhalven strekt het zelve weder tot een bewys, dat onze landzaten toen bekend onder den naam van *Vriezen* voor stichters van *Wiltenburg* te houden zyn; ook komt het jaar der stichting van *Wiltenburg* met het schryven van den te voren aangehaalden kanonik al redelyk overeen, stellende die dezelve omtrent het jaar CC, en *van der Hoeve* op het jaar CLXXXVI. 't geen niet veel verschilt.

Hy taft echter zekerlyk daar in mis, dat Keizer *Valentinaan* in den jaare CCCLXIV. de geheele natie der *Wilten* uitgeroeit heeft, want voor eerst was hy in dat jaar noch geen Keizer, en ten anderen heb ik te voren getoont, hoe dat den *Vriezen*, by dezen schryver *Wilten* genoemd de stad en het kasteel eerst in den jaare DCXCIV. door *Pipyn* van Herstal voor goed afhandig is gemaakt, daar zy het onder Keizer *Valentinaan*, en onder Koning *Dagobert* wel eens kwyt zyn geraakt, maar hebben zy noch telkens hunne schade weder herhaalt.

Waar het Kasteel Nu zullen wy voortgaan met het onderzoeken, waar eigentlyk het oude ka-

kasteel *Wiltenburg* eigentlyk gelegen heeft, vermits daarin onze Schryvers ook verschillende zyn. *Menso Alting* in zyne kaart, welke hy noemt *de Beschryving van Vriesland omtrent de terugkomst der Franken*, en mede te vinden is in het eerste deel van het Tooneel der Nederlanden bladz. 114. plaatst *Utrecht* aan de eene, *Wiltenburg* aan de andere zyde van den *Rhyn* boven *Fethna*, en de Heer *Halma*, schryver van het gemelde Tooneel brengt er op het woord *Wiltaburgum* deze beschryving uit *Alting* van by: „ *Wiltenburg* is „ een kasteel op den linker oever van den „ *Rhyn*, in het landt van *Utrecht*, ruim „ een gemeene duitfche myl boven de „ stad van dien naam (*Trajectum*.) Het „ is een en dezelve plaats met *Fethna* of „ *Fechta*, zynde een naby gelegene Hof- „ stadt (*Villa*) waarvan de naam noch heeden ten dage met *Wiltenburg* gemeen „ is”, enz. Deze beschryving komt met de stelling in de aangehaalde kaart niet overeen; want in dezelve worden *Wiltenburg* en *Fethna* wel duidelyk alstwee byzonder kasteelen, waar in hy de waarheid getroffen heeft, onderscheiden; doch ik geloof, dat hy mistaft, wanneer hy *Wiltenburg* dus van *Utrecht* afscheidt, vermits ik denke in staat te zyn om aan te tonen, dat *Wiltenburg* oudtyds binnen de stad *Utrecht* gelegen heeft.

Wiltenburg oudtyds gelegen heeft.

Ant. Matthaus

E

thaus in het IX. deel zynen *Analecta* bladz. 189. in de aantek. maakt van *Trajectum* en *Wiltenburg* ook twee onderscheidene plaatsen, hoewel datze dikwyls, zegt hy, om derzelve naby gelegenheid voor eene genomen worden. Het een is tegenwoordig eene vermaarde stad. Het ander heeft voor dezen by het dorp *Vechten*, aan den *Rhyn*, een half uur van de stad *Utrecht*, gelegen. Maar ieder zal zich moeten verwonderen, hoe wankelbaar deze anders grondige oudheids kenner hier in zyn gevoelen is, want in zyn II. Boek de *Nobilitate* I. Hoofdst. bladz. 161. daar hy twyffelt of *Utrecht* zynen naam van den overtocht der *Vulten*, of van het oude veer, 't geen hy beide onbeslist laat, gekregen heeft, voegt hy 'er deze klare woorden by: „ Het is nodig, dat men „ acht geve, dat *Vultenburg* of *Wiltenburg* hier het zelfde is met *Trajectum*. „ Andere zoeken het buiten de stad by „ het dorp *Vechten* en verder. Maar, ge- „ lyk het blykt, ten onrechten, *Fethna*, „ heeft oudtyds gelegen, daar nu *Vech-* „ *ten* is, waar over de brief van *Karel* „ *Martel* kan nagezien worden”, 't welk duidelyk zyn vorig schryven tegen- spreekt, en overhoop werpt. By gelegenheid dat hier gewag gemaakt wordt van eenen brief van *Karel Martel*, zal het niet ondienstig wezen dien uit *Heda* aan den

den lezer voor ogen te stellen, dewyl daar uit ten vollen blyken zal, dat *Wiltburg* en *Fethna* twee byzondere plaatsen waren, dezelve luidt aldus: *Deus in Unum*.

„ Daarom schenken wy van dezen tegenwoordigen dag af, door dit geschrift onzer uitterste wille, en begeeren, dat eeuwiglyk gegeven zal blyven, namelyk aan 't klooster (*St. Martenskerk*) 't geen binnen de muren van 't Kasteel *Utrecht* gebouwt en gelegen is, daar de Apostolische man, onze Heer en Vader in Christus *Willibrordus* Aartsbisshop, naar den kloosterlyken regel van eenen heiligen ommegang, als herder het bowind heeft, alles wat in het Kasteel *Utrecht* zelve tot onze Vorstelyke schatkist behoort, met alle het by gelegene en toebehorende, zo binnen als buiten de muren, benevens de plaats of het Kasteel *Fethna* genoemd, gelegen in het dorp *Interlaco*, met alle hare gerechtigheid en vastigheden, gelyk ook alle byleggende en toebehorende zaken, welke of tot de plaats en het Kasteel *Fethna*, of tot het voorgenoemde Kasteel *Utrecht*, schynen toe te komen of te behooren. . . . Gegeven te *Herstal*, op den eersten January, in 't tweede jaar der Regeringe van den Doorluchtigen Heer en Koning *Theodoricus*. De brief is in zyn geheel by *W. Heda*

in het leven van den Biffchop *Willibrordus* bladz. 28. te lezen. Enige stellen het jaargetal op DCCXXII. Maar *A. Buchel* in zync aantekeningen over dezen brief fteit het DCCXXVIII. omdat *Karel Martel* dezen *Theodoricus* eerst in den jare DCCXXVI. tot Koning verklaart heeft, en den brief in het tweede jaar zyner regeringe getekent is.

Tot verder bewys, dat het Kasteel *Utrecht* een en het zelfde is met *Wiltenburg*, kan men ten overvloede hier noch by voegen de getuigenifen van twee onzer oudfte Nederlandsche Schryveren, te weten *Klaas Kolyn* en *Melis Stoke*. De leerfte, van de reeds gemelde overwinning van Koning *Dagobert* fchryvende, vervolgt * 223,

Wiltendorch dede hi storen

En ont 't henden diet bekoren

Dede er een kerke richten

Dan S. Thomas op ti treichten

Nu is het buiten gefchil, dat deze St. Thomas kerk binnen de oude ftad *Utrecht* geftaan heeft, ja, was, zo men wil, op den grondt van het vernield Kasteel *Wiltenburg* gebouwt.

Melis Stoke, de overkomst van den *H. Willibrordus* tot *Utrecht* verhalende, fchryft

in

in de inleidinge van zyne Rym-kronyk aldus:

*In (Willibrord) quam Utrecht
Dat Wiltenburch hiet te horen.*

Welke woorden weder, zo klaar zyn, datze zonder geweld niet verdraait konnen worden. Wat kan zekerder zyn dan de gifte van den Vorst *Pipyn*, waar by hy zyn doorluchtig Kasteel aan den H. Bisschop *Willibrordus* schonk, om 'er zynen Bisschoplyken Zetel te plaatsen, welk Kasteel volgens getuigenis van *Beda* noch met den ouden naam dier volkeren *Wiltenburg* genoemd wierdt. Heeft *Willibrordus* zynen Bisschoplyken Zetel in dit aan hem geschonken Kasteel geplaatst, zo hebben wy maar te zien, waar de Bisschoplyke Zetel van den beginne af geweest is, waar hy de eerste Bisschoplyke kerk gesticht heeft, waar alle de eerste Bisschoppen hun Bisschoplyk Hof gehouden hebben, en men zal bevinden, dat zulks binnen *Utrecht*, en nooit te *Vechten* geweest is. Wy willen geen bewyzen trekken uit het schryven van den Abt *Theofridus* of Monnik *Sigebertus*, schoon die het zelfde getuigen, maar ik ga dezelve wel bedacht voorby, om dat ik, gelyk ik hier voor gezegt heb, vaststelle, dat zy *Beda* naargeschreven hebben.

Niettegenstaande het, zo my toe schynt, genoeg blykt, dat het oude Kasteel *Wiltensburg* ten onrecht onder het dorp *Vechten* geplaatst en gezocht wordt, zyn echter sommige Schryvers met cenige penningen van de *Antoninen*, en andere weinige oudheden, op zekeren akker onder *Vechten* gevonden, zo ingenomen, dat het koste, wat het ook mag, zy daar een *Wiltensburg* willen zoeken, ja zelfs hebben zy die plaats den naam van *Wiltensburg* gegeven. De zo veel malen gemelde *Ant. Matthaus*, die op de aangehaalde plaats van zyn boek de *Nobilitate* getuigt, en bewyft, dat *Wiltensburg* een het zelfde is met *Utrecht* of *Trajectum*, is ook met dat verzonnen *Wiltensburg* onder *Vechten* verlegen, doch om zich te redden heeft hy goed gevonden twee kasteelen *Wiltensburg* dicht by den anderen gelegen te voor schyn te brengen, waar door hy de zwarigheid meent ontkomen te zyn, doch geraakt dus doende naar onze gedachten te verder van het rechte pad verdwaald, of schoon hy zyn voorgeven met redelyke oude brieven tracht vast te maaken. Hy schryft dan in de voorreden van zyn boek de *Fure Gladii* volgens onze vertaling deze woorden: „ Hier valt niet langer te twyffelen. Daar zyn 'er, weet ik, die *Wiltensburg* van *Utrecht* onderscheiden, om dat 'er noch tegenwoordig „ een

„ een *Wiltenburg*, buiten de stad oost-
 „ waart, daar nu het dorp *Vechten* is,
 „ gevonden wordt, van welke ook *Bal-*
 „ *duinus* Prooft van *St. Marie* in eenen
 „ brief van het jaar *MCLXIX.* gewag
 „ maakt. Wy zullen hiet den brief, zo
 „ ver hy tot bewys dient, vertaalt laten
 „ volgen.

„ Ik *Baldouyn* door Gods genade Prooft
 „ van onze lieve Vrouwe kerke, make
 „ aan alle gelovigen zo tegenwoordige
 „ als toekomende bekend, dat de tien-
 „ den in *Wiltenburg*, welke *Hermannus*
 „ van *Wede*, als ook de tienden in *Lopik*,
 „ welke *Gerard* zoon van *Frambertus*, van
 „ my en van myne voorzaten hebben te
 „ leen gehouden, tot gebruik der broede-
 „ ren in de zelve kerke den Heere dic-
 „ nende, zyn aangewasschen; Waaron
 „ de voorgenoemde mannen zonder aan-
 „ gezocht te wezen, uit eige bewegin-
 „ ge tot ons gekomen zyn, enz. Hier
 „ op schryft verder de Heer *Matthaus*:

„ Doch om welke reden deze plaats bui-
 „ ten de stad dien zelfden naam gekregen
 „ heeft, blykt ons niet; maar zonder twyf-
 „ fel, om dat hier eertyds eene hoeve, of
 „ zoo men liever wil eene woning van
 „ een doorluchtig man onder de *Wiltex*
 „ geweest zal zyn. Ende dit is beide ge-
 „ noegzaam zeker, te weten, dat aldaar
 „ voor dezen eene Riddermatige Hoe-

„ve geweest is, en dat deszelfs Heren, He-
 „ren van *Wiltensburg* genoemd zyn. Ik
 „heb noch eenen onuitgegeven brief van
 „het jaar MCCLXXX. welke zulks dui-
 „delyk aantoot”. Het is nodig, dat
 wy, om de zaak in haargheel te beschou-
 wen, den brief, voor zo veel 'er het bewys
 uit getrokken wordt, naar het latyn by
Matthaus hier weder vertaalt, inlaffchen,
 op dat wy mogen zien, waar het geheim
 fchuile.

„Wy *Sweder* van *Wiltensburg*, Rid-
 „der, enz. Vermits de zaken, die niet
 „by gefchrift worden opgefteid, door
 „verloop van tyd, uit de geheugeniffe der
 „menfchen geraken, ten zy dezelve door
 „het geen gefchreven is worden ver-
 „fterkt. Op dat dan de tegenwoordige
 „weten, en de toekomende verftaan
 „mogen, dat wy zoo veel van onsland,
 „als waarvan jaarlyks 6. ponden ple-
 „gen ontfangen te worden, verkocht
 „hebben aan onzen beminden Priester
 „*Willem Bole* kapellaan op *Wiltensburg*,
 „den houder dezès voor zekere fomme
 „gelds, ons door den genoemden *Wil-*
 „*lem* betaalt, van welk land hy jaarlyks
 „niet meer zal trekken dan vier pon-
 „den, en 't geengelegen is in *Wercunde*,
 „tuffchen het land der Heren van St.
 „Jans kerke aan d'ene zyde, en tus-
 „fchen het land van *Hendrik Clotinghe*
 „aan

„ aan d'andere zyde. By de overgifte is
 „ tegenwoordig geweest myne moeder
 „ vrouwe van *Wiltenburg*, *Hendrik*
 „ *Splinter*, en *Hendrik van Wede* mynen
 „ vriend. En op dat dit bovenstaande vast
 „ en van waarde blyve, hebben wy de-
 „ zen tegenwoordigen brief met ons ze-
 „ gel, en met het zegel van den Kom-
 „ mandeur van St. Katharyne, als ook van
 „ den Kommandeur van den Duitschen
 „ huize, en van myne moeder, vrouwe
 „ van *Wiltenburg* voornoemd, bezegeld,
 „ en aan den gemelden *Willem* overge-
 „ geven. Gedaan in 't jaar onzes Heren
 „ MCCLXXXVIII. den 6. dag voor *St.*
 „ *Victor*.

Op welken brief onze Schryver, van zyn
 eerste gevoelen, by 't welk hy een voor-
 naam man onder de *Wilten* bezitter van
 dit tweede *Wiltenburg* stelt geweest te zyn,
 afgaande, deze aanmerking maakt: „ Mis-
 „ schien zal dit kasteel *Wiltenburg* niet
 „ van de *Wilten* gebouwt, maar van de-
 „ zelve vernield zyn, want het blykt ge-
 „ noeg, uit de zo zilvere als kopere
 „ penningen, die daar in groten getale
 „ gevonden zyn, dat het van de *Romei-*
 „ *nen* opgebouwt is, enz. Van welke
 penningen hy hier op een kort verhaal laat
 volgen. Wat het vinden der zelve be-
 langt, zulks raakt dit *Wiltenburg* niet, en
 toegestaan zynde, dat het zo was, zoude dat

bewys zeer zwak zyn. Maar hoe is het te begrypen, dat een zo geleerd man hier kan zeggen, dat de *Wiltens* dit kasteel *Wiltensburg* zouden om verre geworpen hebben, daar men uit den even te voren aangehaalden brief duidelyk ziet, dat het in den jare MCCCLXXXVIII. noch in wezen, en *Willem Bole* toen kapellaan op dit kasteel was, jazeifs is het volgens een brief, ook door *Mattheus* in het zelfde boek IX. Hoofdst. blad. n. 8. uitgegeven in 't jaar MCCCXXXVIII. tgeen omtrent 50. jaren later is noch in wezen geweest, en heeft tot den jare MIVCXXI. gestaan, wanneer het by het inbreeken van den groten Zuidhollandfchen waard, waarin het gelegen was, met zo veel andere dorpen en sloten zal weggespoelt zyn, dies er de minste schyn van waarheid niet is, dat dit *Wiltensburg* onder *Vechten* zoude gelegen hebben. Om hier van klaar bewys te hebben, en de duidelyke legplaats te vinden, heeft men den brief, waar van zo even gewag gemaakt is, alleenlyk in te zien, dezelve begint dus:

„ Wy Deken en het Kapittel van *St. Mariaas* kerk te *Utrecht*, doen te weten aan allen, die dezen tegenwoordigen brief zullen zien of horen lezen, dat wy aan *Gerard* gezegd van *Wede*, verhuurt hebben eene hoeve lands, behorende aan onze kerke, die gelegen

„ is

„ is in *Wede* bezyden *Wiltenburg*,
 „ van de boven zyde tusschen de lan-
 „ den van *Goswyn* zoon van *Margareta*
 „ enz. Gegeven in 't jaar onzes Heren
 „ MCCCXXXVIII. op 't feest van den
 „ *H. Laurens* martelaar.

De brief staat in 't geheel ter gemelder
 plaatse, dit is genoeg tot ons bewys, ik ge-
 love, dat het nu klaar genoeg blykt, waar
 dit kasteel *Wiltenburg* gelegen heeft,
 namelyk bezyden de kerk in het dorp
Wede, 't welk in den groten Zuidholland-
 schen waard begrepen is geweest, ook
 blykt het uit den bygebrachten brief van
 't jaar MCLXXXVIII. dat de verkochte
 landen van *Wiltenburg* daar omtrent ge-
 legen zyn geweest in den Ambachte van
Wercunde. Weshalven de voorstanders
 van dat oude kasteel, 't geen onder *Vech-*
ten gelegen heeft, in plaats van *Wiltenburg*
 daar met meer recht *Fethna* zullen plaat-
 zen, waarvan, zo het my toefchynt, dat
 dorp dien naam zal gekregen hebben,
 daar het te voren, gelyk uit den aan-
 gehaalden brief van *Karel Martel* blykt,
Interlaco genoemd wierdt: maar of dit
Fethna door de Romeinen gesticht is, laat
 ik een ander onderzoeken, zynde zulks
 buiten myn bestek, doch het bewys der
 gevondene penningen komt my veel te
 zwak voor.

Uit het geen, wy hier laatst met oude
 brie-

brieven bewezen hebben, wordt ook nader bevestigd het voorafgegaane verhaal van den Kanonik *Rudolf van Stoutenburg*, hoe dat namelyk het geslacht der opperjachtmeesteren *Wiltenburg* genoemd in het Zuider gedeelte van Holland een kasteel *Wiltenburg* gebouwt heeft. Doch van den tyd der stichtinge is geen blyk overig, maar zal het zelve naar alle waarfchynelykheid omtrent het begin der elfde eeuw al in wezen geweest zyn. Wy staan derhalven gaarne toe, dat 'er oudtyds twee kasteelen *Wiltenburg* genoemd geweest zyn, maar oordeelen, dat 'er te vergeefs een onder *Vechten* gezocht wordt, dat ook het laafte in oudheid by het eerste, 't geen het zelfde met *Utrecht* is, niet kan komen, ia zelfs zal het eerste al vernietigt geweest zyn, eer het tweede begonnen is geworden.

Dus meene ik den lezer wegens het oude kasteel *Wiltenburg* eensdeels een genoegzaam bericht gegeven, en 't geen ik gestelt hebbe uit goede stukken bewezen, anderdeels aangetoont te hebben, hoe men op losse gissingen te werk gaande veeltyds in plaats van de waarheid optehelderen, dezelve in 't tegendeel verduistert, en zich zelve in eene zodanige verwarring brengt, dat men 'er niet uit weet te geraken, zonder zich hier of daar tegen te spreken.

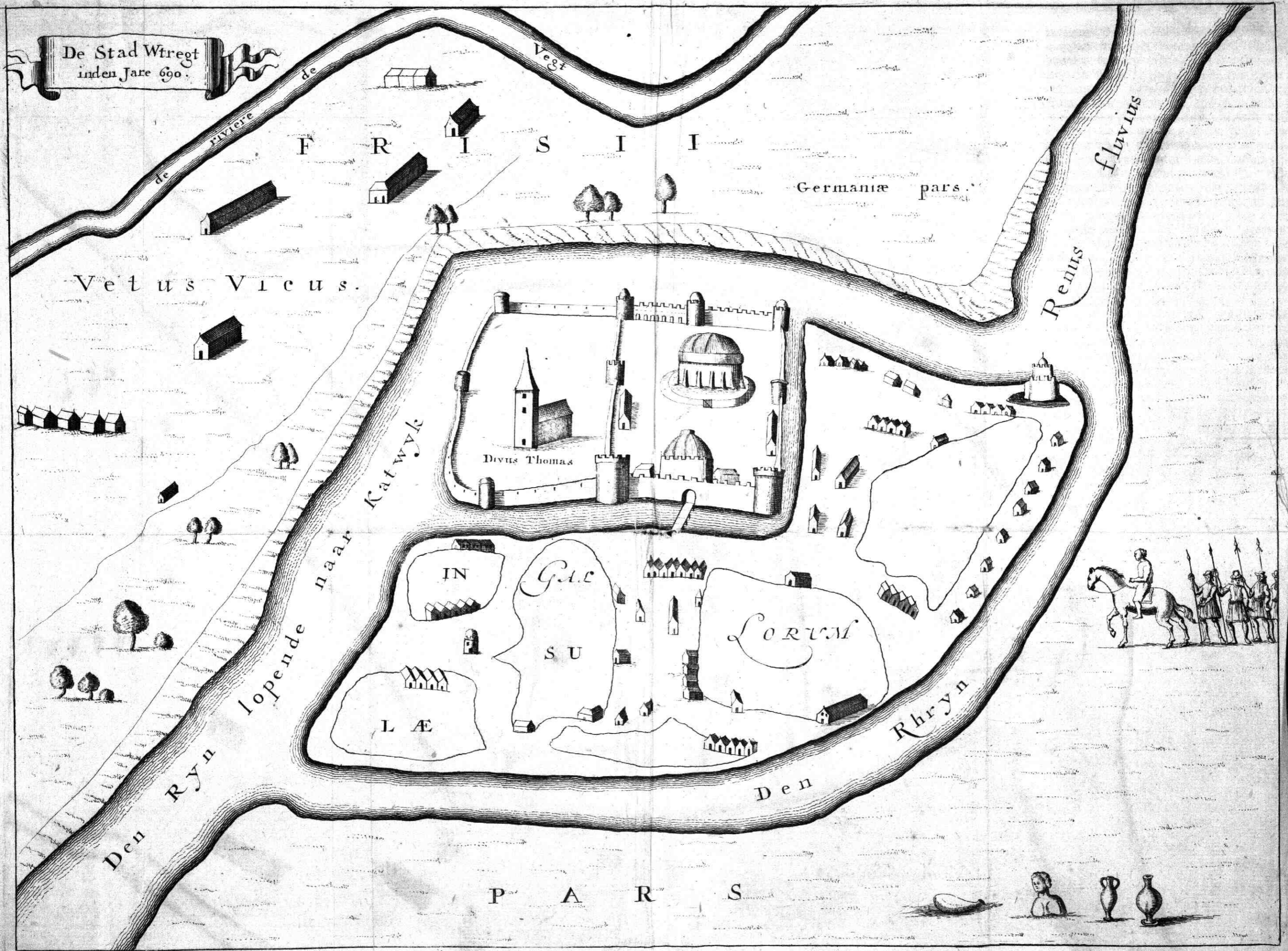
IV. HOOFDSTUK.

*Wanneer Utrecht tot een Stad
gemaakt, en met muu-
ren omringt is.*

Zyn 'er ons in de voorgaande Hoofd-
stukken vele duistere en moeyely-
ke zaken voorgekomen, en heb-
ben wy dezelve, zo veel doenlyk was,
opgeheldert; in dit tegenwoordige ko-
men ons weder verscheide zaken voor,
van welke geen meerder geheugen, noch
klaarder voetspappen overig zyn, het zal der-
halven geene mindere moeite kosten om
achter de waarheid te komen, en kunnen
wy dezelve niet in 't geheel ontdekken, wy
vleien ons echter naar by te zullen komen.

Eene der grootste zwarigheden, die Wanneer
hier voorkomen, is het groot verschil, Utrecht
dat men by de schryvers vindt omtrent tot een
het begin van *Utrecht* en wanneer het stad ge-
tot een stad verheven is. Zommigen, maakt en
gelyk wy reeds gezien hebben, stellen ommuurt
zulks al lang voor de tyden van *Julius*
Cesar geschiedt te wezen, ja dat het toen is.
ter tyd al met vesten of wallen omringt
zoude geweest zyn. Anderen integendeel
aanmerkende, dat *Utrecht* in de Vorstely-
ke

De Stad Wtregt
inden Jare 690.

F R I S I I

Germaniæ pars.

Vetus Vicus.

Divus Thomas

IN

GÆ

SU

LORUM

LÆ

Den Ryn

P A R S

ke brieven tot de negende en tiende eeuw toe met den naam van *Burgus*, *Castellum* of *Villa* vermeldt staat, besluiten daar uit, dat het toen noch geen stad kan geweest zyn. Ik zal dan eerst onderzoeken, of uit de benoemingen van *Burgus*, *Castellum*, enz. volgt, dat *Utrecht* daarom op dien tyd noch geen stad geweest is, en dan, of *Utrecht* niet al voor die tyden ook den naam van (*Civitas*) stad gedragen heeft.

Wat dan zodanige brieven, gelyk onder anderen een van den Bisschop *Baldericus* van het jaar DCCCCXXXIV. by *Heda* bladz. 75. te vinden, en gegeven is op den *Burg Utrecht*, (in *castro Trajectensi*) belangt, komt my het bewys daar uit veel te zwak voor om te besluiten, dat *Utrecht* toen geen stad zoude geweest zyn; want indien men een brief bybragt, getekent op den burg *Leiden*, op den burg *Gent*, op 't kasteel *Antwerpen*, enz. zoude daar uit wel volgen, dat *Leiden*, *Gent*, *Antwerpen* toen geen steden waren? geenzins. Maar wil of betekenen op den burg te *Leiden*, op het kasteel van *Gent* van *Antwerpen* enz. of moet verstaan worden in zo eene stad gegeven te zyn. Want wat het eerste belangt, kasteelen, ja kerken en kloosters, wierden oudtyds zeer dikwils met den naam der stad, waar binnen zy

gelegen waren, genoemd, en is zulks te voren van de Abdye van *St. Servaas* te *Maastricht* duidelyk bewezen, en aangaande het andere zoude men zulks in brieven kunnen aantonen, maar blykt genoeg uit denzelfden brief van gemelden Biffchop, door deze woorden: Zo heb
 „ ik dan met hulpe van hem, die niet den
 „ uitwendigen perfoon, maar het hart aanziet, een brugge over de gráft doen leggen, de stad met poorten doen voorzien, enz”. Hier noemt de Biffchop duidelyk *Utrecht* eene stad, weshalven de rekening van dien brief niet meer wil zeggen dan in onzen Burgt, dat is, in ons Biffchoplyk Hof te *Utrecht*. *Heda* in 't leven van den H. Biffchop *Willibrordus* bladz. 27. fchryft: van de kerk gelegen in het kasteel *Antwerpen*. *Sigebertus* op het jaar MVI. noemt het kasteel *Valencyn* gelegen in 't Markgraaffchap van *Frankryk* en *Lotteringen*: en op het jaar MVII. zegt hy, Keizer *Hendrik* heeft de burgt *Gent* aangetaft, waar door zekerlyk niet de blote burgten of kasteelen, maar de fteden zelfs worden verftaan. Gelyk aangaande het fchryven van *Sigebertus*, *Lipfius* getuigt in zyne befchryvinge der stad *Louven* l. Bock 7. Hoofdt. brengende zelfs uit *Sigebertus* by, hoe dat Hertog *Gowert* door den Keizer naar *Braband* gezonden wierdt om het kasteel *Louven* (*Castellum*

strum Lovanium) te belegeren, dat is, zegghy, de stad *Loven*.

Verre zy dan, dat men uit het bybrengen van dat woord om *Utrechts* rang van oudheid onder andere steden te benemen, besluiten zou, dat het op dien tyd, als het *Castrum* is genoemd, geen stad maar alleen een kasteel zou geweest zyn. Wat het woord *Burgus* of *Burgt* belangt, is het zeker, dat by de oude schryveren deze naam even als de vorige aan een stad gegeven wordt; want *Otfridus* in zyn IV. Boek 9. Hoofdst. de woorden van 't Euangelium, *ite in civitatem*, vertalende, schryft *faret in thie burg in*, en geeft een goed bewys, dat men door het woord *burgt* toen eene stad verstondt, waarvan ook de Heer *Ant. Matthaus* in zyn boek de Nobilitate lib. II. cap. 1. verscheide bewyzen bybrengt.

En al wierdt het zelfs met het woord *Villa*, dat nu eigentlyk maar een dorp ja hoef zoude betekenen, geboekt gevonden, zo moet men weder acht slaan, in welke betekenis dit woord by de oude schryvers en in de oude brieven genomen wordt, te weten voor eene stad; want *Karel* de Kale in een brief des jaars DCCCLXIV. te vinden by *Miraeus* Donat piar. cap. 19. noemt *Keulen* wel duidelyk *Villa*. Nu is het zeker, dat op dien tyd *Keulen* reeds eene aanzienelyke stad was.

was. Graaf *Floris V.* noemt omtrent den jare *MCCLXXX.* de stad *Leiden Villa*, en by *Willem Procurator* op het jaar *MCXXXII.* kan men zien, hoe de woorden *Villa* en *Urbs* door den anderen gebruikt zyn, zo dat men daaruit verkeerdelyk zou besluiten, dat deze steden op dien tyd maar dorpen of opene vlekken moeten geweest zyn; ja het woord *Villa* werd zelfs wel aan eene gehele landstreek gegeven, gelyk *Menso Alting* op het woord *Septem Villæ* aantoot. Ja dus wordt het woord *Pagus*, t geen men nu maar voor een Dorp neemt; wel in oude brieven voor eene gantche provincie genomen; en men vindt zeer dikwils *Pagus Flandrensis*, *Pagus Bratusbantie* of *Brachbatensis* vermeldt, als onder anderen by *Miræus*, in *Donat. Belg. Lib. I. cap. 14. en 19.* waar door zekerlyk de Provincien van *Vlaanderen* en *Brabant* worden verstaan. Vergelyk hier mede *Lipsius* in zyne Beschryving van *Leuven I. Boek 13. Hoofdst. Ook* wordt door het woord *Pagus* wel eene stad ja aanzienelyke stad verstaan; want *Karel de Kale* in den even te voren aangehaalden brief van den jare *DCCCLXIV.* noemt *Gent* en *Kameryk*, *Pagus Gandensis*, *Pagus Cameracensis*, dat is de stad *Gent* en *Cameryk*. Eindelyk moet ik hier ter meerder overtuiging noch bybrengen, hoe zelfs het woord *Vicus*, gelyk ons *Utrecht*

in een brief van *Pipyn* by *Heda* bladz. 36. ook genoemd wordt, voor een stad placht genomen te worden, gelyk blykt uit een brief van het jaar DCCCLXX. by *Miraeus* in *Donat. Belg. Lib. I. cap. 9.* daar gesproken wordt van een klooster, 't geen *in vico Gandensi* gebouwt was. Maar wat kunnen wy beter getuigenis hebben dan dat van den Geleerden *Mabillon*, een man in oudheidkunde zo ervaren, dat hy op goed recht met de ervarenste om den voorrang twiften kan, dezelve schryft in zyn doorwrocht werk de *Re Diplom. Lib. II. cap. 7.* „Onder de Fransche
 „koningen van de *Meroveefche* en *Carolingifche* stamme is het woord *Pagus*
 „zelden, ja byna nooit in brieven, voor
 „een Wyk of Dorp gebruikt, maar voor
 „eenelgrote stad, en het daarom liggende
 „land, als mede voor een landfchap of
 „freesk, ook werdt het woord *castrum*
 „niet gebruikt voor een kasteel of slot
 „van eenig edelman, maar voor eene ver-
 „sterkte stad enz”. Derhalven moeten wy, dewyl de kracht der woorden van 't gebruik derzelve afhangt, wanneer wy die in oude fchryvers of brieven vinden, omzichtig nasporen, welke hunne betekenis op dien tyd geweest zy.

Thans zullen wy overgaan tot het onderzoek, of *Utrecht* niet al voor de tiende en negende eeuw den naam van stad gedra-

dragen heeft; tegen het gevoelen van sommigen, en onder anderen van den Schryver van het Utrechtsche Bisdóm bladz. 2. menende, dat zy eerst onder Keizer *Ottoden* Groten dus zoude hebben beginnen genoemd te worden. Voor eerst vinden wy by *Heda* in 't leven van *Bonifacius* bladz. 35. een brief van den Franschen Koning *Pipyn*, in welchen *Utrecht* wel duidelyk een stad genoemd wordt, als hy schryft: *Apostolicus vir, & in Christo Pater, Bonifacius urbis Trajectensis Episcopus.* Dat is; *de Apostolische man en vader in Kristus, Bonifacius Bisschop der stad Utrecht.* 't Is waar *Menjo Alting*, *Arnout Buchel* en meer anderen, houden dezen brief verdacht, en meenen, dat 'er veel bygevoegt is, dewyl het zeker is, dat *Bonifacius* nooit eigen bisschop van *Utrecht* geweest is, gelyk hier na zal aangetoont worden. Maar dewyl dan deze brief in geschil is, zoude ik, zoik geene klaerdere en meer zekere bewyzenhadt, op denzelve de zaak in 't geheel niet durven beoordeelen. Maar *Willibaldus*, tydgenoot van *Bonifacius*, zegt duidelyk in deszelfs levensbeschryvinge II. Hoofdstuk dat hy zyn medgezel *Coëbaneus* of *Eobanus* tot Bisschop heeft aangesteld over de *Vriezen*, (in urbe, quæ vocatur *Trecht*;) in de stad, die *Trecht* genoemd wordt. De oude Schry-

ver *Othlonus* gebruikt In het leven van den zelfden *Bonifacius* II. Boek 27. Hoofdst. byna dezelfde woorden, zo dat 'er geen twyffeling overig blyft. *Luidgerus*, die het leven van *Gregorius* beschreven, en onder Keizer *Karel* den Groten geleest heeft, noemt in het 10. Hoofdst. *Utrecht* niet alleen een stad, maar zelfs (antiquam Civitatem) eene oude stad, en *Wyk te Duurstede* alleen *Vicus*, daar nochtans deze plaats eeuwen te voren ook al eene stad, ja beroemde stad was geweest, waar door, 't geen te voren gezegt is, namelyk, dat het woord *Vicus* wel aan vermaarde steden is gegeven geweest, bevestigt wordt. In een brief van Keizer *Karel* den Groten by *Aimonius* de Gestis Francor. Lib. V. cap. 1. wordt gesproken van zekeren doortocht door eenige steden, *civitates* genoemd, en onder dezelve *Utrecht* mede als eene stad gevonden, zoo dat 'er overvloedige voetstappen overig zyn, dat *Utrecht* veel eer den naam van stad gedragen heeft, als sommigen menen. En wat kan ons sterker bewys geven dan het schryven van den Eerwaardigen *Beda*, waaruit duidelyk blykt, dat *Utrecht* al lang voor den jare DCC. een stad geweest is, want hy noemt het in klare woorden (oppidum *Wiltarum*) de stad der *Wiltens*, is uit die woorden by de Schryvers een

quod est oppidum Wiltarum mis-

misverftand over de ftichters ingeflopen, zulks kan hieraan geen nadeel doen.

Uit het fchryven van *Theofridus* Abt van Epternach, in het 8. Hoofdst. van het leven van *Willibrordus*, dat *Utrecht* of *Wiltenburg* de zetel van het Vriefche ryk ten tyde van dien Biffchop was, blykt ook genoegzaam, dat het toen wel eene goede geveste ftad moet zyn geweest; want die beroemde oorlogshelden, en die den vyand zoo dikwils op den hals kregen, zullen hunnen zetel in geen open vlek of enkel kasteel gehouden hebben. En uit den brief van *Karel Martel* ten dele hier voren bygebracht, dunkt het my ook te volgen, dat *Utrecht* toen al met muren omtuint was; want daar staat, "intra muros in Castello *Trajefto*", dat is, "binnen de muren van het *Utrechtsche* kasteel", waar door hier zekerlyk de muren der ftad en niet van het kasteel moeten verftaan worden; want binnen deze muuren ftondt te dien tyde al *St. Martens* en *Salvators* kerk, alsmede het kerkje van het *H. Kruis*, alle de woningen der Geestelyken, enz. zoo dat hier zekerlyk van ftads en niet van kasteels muren gefproken wordt.

Ja dat *Utrecht* op dien tyd al een volkryke ftad moet geweest zyn, dunkt my daar ook genoegzaam uit te blyken, dat *Willibrordus* omtrent den jare

DCC. alhier reeds drie kerken geflicht heeft, namelyk die van het *H. Kruis*, den *Dom* of *St. Martens*, en *St. Salvators* Kerk, waar van de twee laaften zulke heerlyke en grote kerkgevaarten zyn geweest, daarby van zo een talryk genoodfchap van Kanoniken voorzien, dat men genoodzaakt wordt te besluiten, dat deze stad reeds op dien tyd volkryk moet geweest zyn, want drie zodanige Kerken tegenwoordig noch wel voor eene goede en bevolkte stad genoeg zouden zyn. Ook zal men zulke heerlyke gebouwen in geen open vlek gezet hebben, daar het snode heidendom daaglyks gelegenheid zoude gehad hebben om deze gebouwen te overvallen, maar zo eene plaats is waarschynlyk reeds te voren met muuren of wallen omvangen geweest, of ten minsten ter zelve tyd geworden. Zo menden Schryver van het Tooneel der Nederlanden op het woord *UTRECHT*, of liever die genen, uit welke hy zyn verhaal getrokken heeft, mocht geloven, was het al ten tyde der *Romeinen*, indien niet in de gedaante van een bemuurde stad (want men geloof niet, schryft hy, dat 'er in *Batavie* en gantsch *Germanië* of *Duitschland* binnen CC. jaren na Christus geboorte, zodanige eene geweest is) ten minsten met verscheide *Castra*, legerplaatsen en blokhuzen, tegen den gedurigen

gen inval hunner vyanden gesterkt en voorzien geweest, zo wel ter bescherminge hunner krygsmagten, alster krygs- en lyftochts voorzieningen en behoeffens opgebouwt. En hy beroept zich hier omtrent eensdeels op de oude historischryvers. Maar hy, of die schryvers, brengen tot bewys van hun voorgeven niet eenen ouden historischryver by: anderdeels trekken zy een gevolg, en wel het sterkste uit de onderaardsche en uitgegraven overblyffels; dewyl niet alleen op vele plaatzen binnen de stad wel eer, als ook naderhand tusschen den *Dom* en het kerkhof van *St. Pieter* zo vele zyn gevonden, dat men 'er geloof aan geven moet. En inzonderheid zoeken zy zulkste bewyzen uit de oude fundamenten en reliquien der *Romeinen* op *Wiltensburg* boven, en elders beneden *Utrecht*, gevonden. Maar is het dan zo zeker, dat alles wat van eenig zwaargebouw hier of daar in den grond gevonden wordt, een werk of kasteel der *Romeinen* geweest moet zyn, en zouden die oude beroemde *Batavieren* niet dan een deel hutten en schuuren voor zich gebouwt hebben? Waarom doch die grote kleinachtinge voor onze voorvaderen? Zo vele oude kerken, kloosters, en kastelen geven integendeel genoeg te kennen, dat zy machtig genoeg geweest zyn aanzienlyke gebou-

wen, die voor geene Roomsche Kasteelen behoeften te wyken, op te richten. Doch het is een goede en algemene toevlucht van onze schryveren, stichtingen of rampen, in het onzekere de *Romeinen* of *Noormannen* toe te schryven. En wat noch meer dat zelfde bewys, uit het vinden van *Romeinsche* penningen, potten, scherven, en wat meer is getrokken, belangt, het zelve dunkt my bovendien te zwak te wezen om de *Romeinen* hier op tot stichters te stellen. Dewyl men weet, wat een groot getal van liefhebbers 'er hedendaags zyn, die aanzienlyke verzamelingen van dusdanige penningen en oude zeldzaamheden bezitten, indien nu de huizen van deze oudheidminnaars eens door vuur of zwaard vernield wierden, en in hare puinhoopen bleven rusten, tot dat men op die plaatsen na lang verloop van tyd weder een huis willende zetten, by het roeren der gronden deze penningen enz, kwam te vinden, zoude daar uit wel een goed bewys terekken zyn, dat het een *Romeinsch* gebouw geweest was? Men ziet hoe dat devloeren van verscheiden huizen dikwils met Zweedsche of Italiaansche stenen gedekt zyn, zoude in zulken geval wel volgen, dat het door een Zweed of Italiaan is gebouwt geweest? geensins. Ik spreek niet tegen, dat de *Romeinen* hier
toen

toen ook wel huisgehouden hebben, maar het heeft nader bewys van noden, dat zy over al sterktens, en Kasteelen gebouwt hebben, het is ook wel zeker, dat wanneer de *Romeinen* door de *Batavieren* ten land uitgedreven wierden, hier een goed getal van hunne munt, huisraad, enz. overgebleven is, welke overblyffels by de aanzienlykste dezer landen gebergt en bewaard zullen zyn geweest, en by de verwoesting van hun Kasteel onder de puinhopen begraven geworden. Zyn 'er derhalven onder *Vechten* dusdanige overblyffels gevonden, men heeft goed bewys, dat aldaar een Kasteel gestaan heeft, maar het blykt daarom niet, door wien het gebouwt is, daar worden binnen de stad ook zodanige *Romeinsche* penningen en overblyffels van een zwaar gebouw gevonden, waar om kunnen die niet van het oude Kasteel *Wiltenburg* zyn, daar die penningen eertyds zyn bewaard geworden.

Dit gevoelen van dien Schryver, dat namelyk in ons *Batavie*, enz. binnen CC. jaren na Kristus geboorte geene bemuurde stad zoude geweest zyn, steunt op een plaats van *Cornelius Tacitus*, welke van de zeden der *Duitschen* in 't 16. Hoofdst. zegt. „Het is bekend genoeg, dat de „ *Duitsche* volken geene steden bewo- „ nen, zelfs geene woningen aan elkan-

„ der vast maken, zy bouwen hier en
 „ daar van den anderen af, naar dat hun
 „ een bron, of veld of bosch aanstaat.
 „ Zy makengeen wyken op onze wyze
 „ uit zamengevoegde en aan een sluitende
 „ gebouwen: maar elk maakt om zyn huis
 „ eene ruimte, 't zy tot een beschutsel te-
 „ gen de ongevallen van brand, 't zy
 „ uit onkunde van bouwen; zy gebrui-
 „ ken zelfsgeen metselwerk of gebakken
 „ steenen". Maar eensdeels, is het wel
 zo zeker, dat onder deze *Germanen*
 onze *Batavieren* begrepen worden? an-
 derdeels komt dit niet overeen met het
 geen hy op het woord ANTONINA uit
 een kronyk bygebracht heeft, volgens 't
 welk deze stad al voor Kristus geboorte
 met vesten omvangen was: het een en
 ander vereischt verder onderzoek, waartoe
 wy overgaande het gemelde Tooneel der
 Nederlanden zullen volgen, vermits de
 Schryver daarin alles by een gezocht
 heeft, 't geen hier omtrent te vinden is.
 Hy spreekt dan op het woord UTRECHT
 van eene bemuringe dezer stad, welke
 omtrent den jare CCXXX. geschiedt zou-
 de zyn, 't geen, schoon zonder bewys
 opgegeven, redelyk wel overeen zoude
 komen met het verhaal van den te voren
 bygebrachten Kanonik van *Stoutenburg*,
 wiens schryven doorgaans op goede gron-
 den schynt gevestigd te wezen. Van dit

gevoelen verschilt wederom veel, 't geen men in het zelfde Toneel der Nederlanden op het woord TRAJECTUM VETUS in deze woorden vindt: " Deze stad nu, heeft, volgens 't verhaal van *Beka*, haar begin van *Wilfridus*, een Fries, Bisschop van *Northumberland*, die naar *Romen* trekkende, en mischien in *Friesland* aangelandt zynde, zyne Landtslieden, omtrent het jaar 679. naar de gemeene tydrekeninge, allereerst het licht van het H. Euangelie ontstoken heeft; als *Aldegisus*, een Vorst van een zeer zachtzinnigen aardt, Hertog of Koning der *Friezen* was, enz. Ik verwondere my, dat hy hier *Beka* tot zynen zegsman bybrengt, vermits deze schryver hier van niet het minste gewag maakt. *Heda* verhaalt wel in 't leven van *Willibrordus* bladz. 25. dat die met elf medegezellen naar *Vriesland* is gezonden om het H. Euangelie aan de *Vriezen* en *Saxen* te vekondigen, dat zulks in den jare DCLXXXVII. maar niet DCLXXXIX. reeds door *Wilfridus*, en na hem noch door *Wigbertus* begonnen was, doch dat zy geen van beiden de verharde *Vriezen* tot Kristus hadden kunnen bekeeren. Maar *Heda* zegt zo min als *Beka*, dat *Utrecht* door *Wilfridus* tot een stad zoude gemaakt zyn, noch ook dathy naar *Romen* gereift is, of een *Fries* van geboorte was:
Som-

Sommigen menen wel, dat *Wilfridus* de eerste geweest is, die het Evangelium aan de *Vriezen* verkondigt heeft, maar *Heda* beweert, bladz. 19. dat *Utrecht* al voor de tyden van Koning *Dagobert* een Bisdome geweest is, en dat de gemelde Koning aldaar omtrent den jare DCXXXI. *St. Thomas* kerkje gesticht heeft. Derhalven zullen 'er ook predikers geweest zyn.

Het gemelde Tooneel der Nederlanden voegt 'er dit noch by: „ Maar na dat *Aldegistus* overleden was, heeft *Radbodus*, „ zyn opvolger, een wreedt en godtloos „ mensch, volgens 't verhaal van *Marcellinus*, „ aanstonds afgebroken al wat „ *Wilfridus* gebouwt hadde, zelfs ook de „ Kapel te *Trajectum* ter eeren van *St. Thomas* gesticht. Want aldus hebben „ zy genoemt een klein kerkje, waarin „ weinige inwoonders van een gering „ Dorpje hunnen godsdienst pleegden. „ Tot dezen tydt toe zyn derhalven by de- „ zen Burgt *TRAJECTUM* niet, dan zeer „ weinige woningen van Christenen ge- „ weest; welker getal *Witbertus* door zyn „ gedurig prediken in twee jaaren tydts „ te vergeefs getracht heeft te vermeer- „ deren”, enz.

Wie ziet niet, dat dit weder met het vorige verhaal strydt, want om van de ommuring voor *Julius Casars* tyden niet

niet eens te spreken, zo gelykt ditook zelfs niet naar die in den jare COXXX. zoude geschiedt zyn, dewyl *Utrecht* nu omtrent het jaar DCLXXIX. noch maar een gering dorpje was, bestaande uit weinige woningen van kristenen; hier mede vervalt ook genoeg de stichting door *Wilfridus*, behalven dat men by geen een oud of geloofbaar Schryver vermeldt vindt, dat deze *Wilfridus* ooit kerken of huizen te *Utrecht* heeft gesticht of laten stichten, ik laat staan, dat hy het tot een stad zoude gemaakt hebben. Het gaat ook zo vast niet, dat het Koning *Radbout* geweest zoude zyn, die dit *St. Thomas* kerkje omver heeft doen werpen, en ik heb te voren uit een brief van den *H. Bonifacius* aan den Paus *Stephanus* getoont, dat het zeer waarlychynlyk is, dat dit kerkje by Koning *Dagobert* styden alreeds door de woeste Heidenen gesloopt was, zo dat zulks niet wel by *Radbouds* tyden geschiet kan wezen; want de Schryvers, die het langste bestier aan Koning *Dagobert* toeschryven, stellen zyn dood op 't jaar DCXLVI. en *Tilletus* stelt hem overleden te zyn den 29. January des jaars DCXLV. ja sommigen stellen zulks noch twee, en anderen zelfs op zeven jaren vroeger, waar van *Mezeray* *Histoire de France* tom. I. pag. 237. en *P. Daniel* *Hist. de France* tom. I. pag. 292. kan nagezien wor-

worden. *Radbout* daar en tegen zou in den jare DCCXVIII, overleden zyn, waar door het niet waarschynlyk is, dat hy by *Dagoberts* tyden reeds den troon beklommen heeft.

Maar de gemelde Schryver, van het Tooneel der Nederlanden, misschien wel ziende, dat die stichting van *Wilfridus* geen grond hadt, stapt eens slaags tot het jaar DCCCCXXXIV. over, en schryft op het woord *Trajectum* dit volgende. „ Maar de stroopende *Noorman-*
 „ *nen* hebben alle deze magt en rykdom,
 „ die genoeg was om een groote stad
 „ te stichten, een en andermaal weg ge-
 „ rooft, den Bisschop met de zynen tot
 „ den bedelzak gebragt, en den Burgt
 „ zelfs met een groot gedeelte van
 „ *Friesland* lang in hun geweld gehou-
 „ den. Het welk de reden is geweest,
 „ dat dit *TRAJECTUM* den naam en
 „ titel van Burgt noch niet afgelegd
 „ heeft, dan wanneer *Henricus Auceps*
 „ Keizer was, gelyk zulks getuigt een
 „ brief van Bisschop *Balderich*, die kort
 „ te voren leermeester geweest is van
 „ de zoonen van Keizer *Henrik*, geschre-
 „ ven in het jaar 934. in den burgt te
 „ *TRAJECTUM (in CASTRO TRA-*
 „ *JECIENSI)* van welken burgt hy ein-
 „ delyk, nadat de geweldenaars verdre-
 „ ven waren, en hy tot de geruste be-

„ zittinge van *S. Martens* Eigendom
 „ weêr gekeert was, een STADT gemaakt
 „ heeft, met gtaffen, bruggen, muuren,
 „ en poorten, tegen de aanvallen der
 „ vyanden wel voorzien en gesterkt: en
 „ daar en boven de kerken van *St. Mar-*
 „ *ten* en *St. Salvator*, zo goeet hy
 „ konde, herstelt”.

Dit is de laatste sprong, welke die schryver wegens het bemuren der stad *Utrecht* doet, maar wederom zonder de minste schyn van waarheid, want in de woorden van den aangehaalden brief van *Baldericus*, waarop gezien wordt, en welke wy reeds te voren meer dan eenmaal bygebracht hebben, vindt men geen teken, waaruit blykt, dat hy de stad eerst gesticht, of de plaats tot een stad gemaakt heeft, maar alleen, dat hy ze nevens de verwoeſte kerken hersteld heeft: die den brief inziet, zal bevinden, dat 'er op een en dezelfde wyze van het herstellen der stad als der kerken gesproken wordt, nu is het zeker, dat 'er voor Bisschop *Baldericus* tyden kerken geweest zyn; hy noemt het ook zelve een stad, en ik heb reeds zeer klaar uit de oude schryvers getoont, dat *Utrecht* al voor *Willibrordus* tyden een stad, ja oude stad geweest is.

Dus vinden wy ons, door het geen in het Tooneel der Nederlanden by een gezocht is, niet het minste uit de onzekerheid,
 waar

waarin wy aangaande het bemuren de-
 zer stad waren, gebracht, alleenlyk heb-
 ben wy gezien, dat de tydftippen, welke
 hy daarvan ftelt, of tegen de waarheid
 ftryden, of zeer onzeker en zonder eenig
 bewys zyn, gelyk wy hiervan ook by
 geen een oud en geloofbaar fchryver ee-
 nig vast tydperk bepaald vinden. Wy
 moeten derhalven op de waarfchynlykheid
 giffende te werk gaan, en bereid zyn ons
 overtegeven aan die ons beter zal weten
 aantewyzen. Ik voor my houde het met het
 verhaal van den Kanonik *Rudolf van Stou-*
tenburg hier te voren bygebracht, waar
 in hy aangaande den voortgang dezer
 stad aldus zegt: „Jagers, bouwlieden en
 „meer anderen kwamen kort daar aan
 „hunne woningen by dit kasteel (*Wiltens-*
 „*burg*) oprichten om des te gerufter onder
 „deszelfs befcherming te wonen, zo dat
 „men goed vondt rondom eene gracht te
 „graven, en den omtrek met zware
 „bomen, takken en aarde te omwallen,
 „(te weten omtrent den jare CC.) maar
 „met 'er tyd veel meer inwoonders en
 „huizen komende, wierde het begrip
 „vergroot, de wallen afgebroken, en
 „men omgordde de stad met dikke stee-
 „ne muuren, 't welke omtrent den jare
 „CCCC. fchynt gefchiedt te zyn.
 „En zo de Schryver van het meerge-
 melde Tooneel ergens eenig bewys ge-
 von-

vonden hadt, dat Biffchop *Baldoricus* eene nieuwe ftad, muren, poorten, enz. hadt geficht, meene ik dit verftaan te moeten worden van de zyde, die over de oude graft legt, waarvan ook de gemelde Kanonik gewag maakt in deze woorden: „Heeft een brug gelegd over „ den arm van den *Rbyn*, en met fterk- „ tens voorzien, op dat de landlieden „ aan de overzyde wonende, by over- „ val eene vrye vlucht tot de ftad zouden „ hebben. Onder den zelfden Biffchop „ zyn de huizen aan de andere zyde „ des *Rhyns* fttaande ook met muren om- „ ringt, en aan de ftad gefloten „ Doch volgens andere brieven is de om- „ muring dezer zyde later voorgevallen, „ en omtrent den tyd der flichtinge van „ Mariaas kerk”.

De reden waarom ik liever het gevoelen van dezen Kanonik dan van anderen daarvan verfchillende omhelst heb, is, dewyl ik dezelfs verhaal met onze oudfte Schryvers wel overeenkomende heb gevonden, voor zo veel het in dezelven konde naargegaan worden, boven dien getuigt hy het zelve nit het oud denk-boek van *St. Martens* kerke getrokken te hebben, weshalven 'er ook genoegzame redenen zyn, om 'er op te mogen vertrouwen, en den tyd door hem bepaald voor den naaften te

houden, op welken men de ommuring
dezer stad mag stellen.

V. HOOFDSTUK.

*Van den naam der Stad
Utrecht.*

WY hebben te voren gezien, dat som-
mige Schryvers den oudsten naam
dezer stad stellen geweest te zyn
Antonia of *Antonina* naar der zelve
stichter *Antonius* of *Antoninus*, doch de-
wyl wy de onzekerheid van die opge-
worpen stichters in het tweede Hoofd-
stuk hebben aangetoont, oordeelen wy, dat
de naam, welken zy van dezelve zoude
ontfangen hebben, ook van zelfs verval-
t; waarom wy tot de andere bekende en
zekere namen onzer stad zullen over-
gaan.

De bewyzen uit *Beda*, *Klaas Kolyn* en
Melis Stoke, die ons te voren hebben ge-
dient om aan te tonen, dat deze stad ee-
ne en dezelfde is met het kasteel *Wiltens-
burg*, komen ons thans wederom te pas,
om daar uit te zien, dat zy dien naam
gedragen heeft, maar het is zeer onzeker
te bepalen, hoe lang zy dus naar het ka-
steel

steel genoemd is, en wanneer zy den naam van *Utrecht* begonnen heeft te voeren. Uit de woorden van *Beda* blykt klaar, dat zy ten zynen tyde, in het laatst der zevende eeuw, onder beide namen bekend was, namelyk by de landzaten onder dien van *Wiltenburg*, en by de Gaulen onder dien van *Trajectum*, en dus zal het zekerlyk al eenigen tyd te voren geweest zyn, doch een recht tydstip daar van te bepalen is onmogelyk, want uit de woorden van *Klaas Kolyn*, als hy van de overwinninge der *Friesen* door *Dagobert* schryvende zegt:

Wiltenborch dede hi storen

En om 't heyden diet bekloten

Dede 'er een kerke richten

Van S. Thomas op ti trichten:

kan men niet besluiten, dat het ten tyde van *Dagobert* reeds *Trecht* of *Tricht* genoemd is, schoon het tegendeel ook nergens uit bewezen kan worden. Het schynt meer zeker, wanneer het opgehouden heeft *Wiltenburg* genoemd te worden, want na *Beda* heb ik alleen *Luidgerus* gevonden, uit wiens schryven in het 14. Hoofdst. van 't leven van *Gregorius* blykt, dat deze stad ten zynen tyde noch den naam van *Wiltaburg* gedragen heeft; deze nu is gestorven in het jaar

DCCCIX. zie de *Act. SS. Ord. Bened. Sec. IV.* in het leven van *Luidgenus. Theofridus* zelf in het leven van *Willibrordus* 8. Hoofdst. van het kasteel, door *Pipyn* aan *Willibrord* geschonken, sprekende, moet reeds zeggen, dat het „naar't ver-
 „haal van *Beda* van ouds in de Barbaar-
 „sche taal *Wiltensburg* genoemd wierdt”. Zo dat men besluiten mag, dat die naam met het einde der achtste of begin der negende eeuw in onbruik geraakt, en deze stad voorts altyd met de namen *Trajectum*, *Trecht*, enz. genoemd is geworden, welk woord eene overvaart, of overtocht, volgens het gemene gevoelen, betekent, en daarom ook aan plaatsen by zulk een' overtocht gelegen, gegeven is, of schoon *Sigebertus Geminiacensis* op het jaar DCLXXXVII zegt, dat de naam dezer stad *Vultrajectum* zo veel wil zeggen als de stad der *Vulten*, waar uit zoude volgen, dat *Trajectum* of *Drecht* eene stad betekent, waarom ook *Kilianus* in zyn *Woordenboek* het woort *Drecht* door *Oppidum* vertaalt, beroepende zich op *Hadr. Junius*, doch die de *Histor. Batav.* bladz. 127. van dien geleerden man naarziet, zal bevinden, dat hy zelf aan dat gevoelen twyffelt, want, na het bybrengen der voorgemelde woorden van *Sigebertus*, zegt hy niet te weten, hoe ver dezelve met de waarheid overeenkomen

men. Ik geloof ook niet, dat men voorbeelden zoude vinden, daar het Latynsche woordt *Trajectus* of *Trajectum*, waarvan ons Duitſche *Trecht*, *Tricht* en *Drecht* afkomstig is, eene stad betekent; integendeel zyn 'er verscheide plaatsen, aan welken deze naam gegeven is, zonder dat zy steden waren. Dus legt 'er in het graaffchap Buren aan de *Linge*, een dorp, 't welk om den ouden gemaklyken overtocht over die rivier daar ter plaatse *Tricht* genoemd is, zie hier van ook *Tuinmans* Sakkel bladz. 382. en *Ten Kate* in zyne aenleidinge tot het verhevene der Nederduit. Sprake II. D. bladz. 162. zeggende, dat „ ons oude *postpositivum* (achterzetsel) „ Dregt *Trajectus* agter vele oude plaatsen is gebruikt geweest, alwaar bekende „ overvaerten lagen, als *DORDREGT* en „ zyn overstaande *ZWYN-DREGT*; men kan 'er byvoegen *Papendrecht*; *Moordrecht*; *Haasrecht*, alle dorpen. Doch dezelve *Junius* zegt bladz. 246. „ Ik geloof, dat „ het woord *Drecht* by onze voorouders „ het zelfde heeft betekend, als *Forum* „ by de oude en zuiver sprekende Latynen”. Maar deszelfs geloof overreedt my niet om toe te stemmen, dat *Drecht* een oorspronklyk Nederduitſch woord is, 't geen dan zoude moeten volgen; dewyl het van *Trajectum* afftammende die betekeniſſe niet heeft: dat de plaatsen,

fen, welke dit achterzetfel in hunnen naam hebben, goede marktplaatsen zyn, is niet te verwonderen, om dat by die veren alles overgevoert moettende worden, goede gelegenheid is om te kopen en te verko-
pen, zo dat ik liever geloof, dat die plaat-
fen goede marktplaatsen zyn geworden,
om dat 'er een overtrek of overvaart was;
dan dat zy den naam *Drecht* gekregen
hebben, om dat het voorname markt-
plaatsen waren.

In de alleroudste brieven en Schryvers
vindt men de stad enkel *Trajectum* ge-
noemd. Doch in sommige latere wordt
'er *Vetus* bygevoegt, by voorbeeld, in de
Bertiniaanfche Jaarboeken op het jaar
DCCCLV. in een' brief by *Heda* bladz.
41. in eenen anderen bladz. 45. en op
ontelbare plaatsen meer. Mischien is
het dus genoemd, om dat by vervolg van
tyden het getal der veeren om over den
Rhyu te trekken vermeerderende, men
dit als het eerst bekende van andere la-
tere hier door zoude kunnen onderschei-
den. Even zo is het met den naam *Tra-
jectum Inferius* gelegen, dewyl men daar
door deze stad van *Maastricht*, 't welk in
tegenstelling *Trajectum Superius* genoemd
wordt; kan onderkennen, in welke twee
plaatsen dikwyls door onkunde of onop-
lettenheid gedwaalt, ende de ene voor
de andere genomen wordt, als zy beide
met

met den enkelen naam *Trajectum* uitgedrukt staan, waarvan wy reeds een voorbeeld op bladz, 60. gezien hebben, en verscheide anderen by te brengen zouden zyn; Detwee laatstgenoemde steden worden anders ook gemaklyk onderscheiden, door de byvoeging der rivieren, *Rhyn* of *Maas*, naarby welke zy gelegen zyn, en wordt dan deze *Trajectum ad Rhenum*, de andere *Trajectum ad Mosam* genoemd.

Wat den naam *Ultrajectum* aangaat, daar omtrent is men niet van een gevoelen; *Hadr. Junius* op de evn te voren aangehaalde plaats zegt, dat er sommigen zyn, welke denzelven van *Ulpus Trajanus*, die ten tyde van Keizer *Domitianus* het opzicht over *Germanië* hadt, afleiden, en deze stad eerst *Ultrajectum*, naderhand om de gemaklyker uitspraak de *P.* weggevoeren zynde, *Ultrajectum* genoemd is. Anderen schynen *Sigebertus Geminiacensis* te volgen, en willen, dat de oorspronkelyke naam *Viltrajectum* of *Vultrajectum* zy, uit welchen daarna de tweede letter achtergelaten zynde, de tegenwoordige Latynsche naam overgebleven zoude zyn. Het is echter waarschynlyker, dat de woorden *Ultrajectum* en *Utrecht* van eenen en den zelfden afkomst, en uit de woorden *Ald*, *Old* of *Oud*, en *Trajectum*, *Trecht* of *Tricht* te za-

mengesteld zyn, waarvan in de oudste tyden onze stad *Oltrecht* of *Outrecht*, en naderhand om de zachtheid der Nederduitsche uitspraak te gemoet te komen, *Utrecht* genoemd zal wezen, en hiervan *Ultrajectum* afstammen; ook schynt de latynsche naam *Trajectum Vetus*, waarvan te voren gehandelt is, dit te begunstigen, dewyl die en *Outrecht* of *Utrecht* beide het oude veer betekenen.

Eindelyk wordt aan deze stad noch de naam *Utricesum* en *Utricesima*, welke by *Ammianus Marcellinus* in het XVIII. Boek voorkomt, door sommigen toegelikt, en het heeft aan geen onderzoekers ontbroken, waar van deze naam afkomstig, en hoe op *Utrecht* toegepast mag zyn; *Hadr. Junius* in zyne beschryving van *Batavie* bladz. 128. helt daartoe over, dat hy meent, dat hier de winterkwartieren zyn geweest voor het vyf en dertigste legioen der *Romeinen*, en daarna deze plaats genoemd zy *V. TRIC. LEG. STAT.*, of *quinta tricesima legionis stativa*, waar uit het lompe gemeen *Utric* lezende, den tegenwoordigen naam *Utricht* of *Utrecht* gevormt hebbe. Doch hy moet zelf bekennen aan zyne mening te twyffelen, en durft niets voor zeker opgeven. En boven dien is het zeer in geschil, of door *Utricesum* niet veel eer *Maastricht*, dan ons *Utrecht* verstaan moet worden. *Mey-*

er in zyne Jaarboeken van *Vlaanderen* zegt op het jaar DCXXXIII. „Amandus
 „wordt tot Bisschop over de *Tongerren*.
 „gekozen, wiens Bisschoppelyke Zetel
 „toen *Tricht (Trajectum)* was, het welk
 „de ouden *Utricesum* genoemd hebben.

VI. HOOFDSTUK.

*Bebelzende een kort verbaal der
 rampen en ongevallen, welke
 deze Stad telkens tot omtrent
 het einde der twaalfde
 eeuw heeft moeten
 uitstaan.*

DE oorspronk van deze Stad en van der zelve naam, zo veel volgens dit bestek doenlyk was, naar gespeurt hebbende, zullen wy overgaan tot het beschouwen der voornaamste *Utrechtsche* lotgevallen, welke even als het overige die Stad aangaande in de allereerste tyden zeer onbekend zyn, waarom wy hier mede liever wat later zullen beginnen, dan ons ophouden met, zo niet valsche, ten minsten onzekere vertellingen, welke sommige

Schryvers ons getracht hebben op te dringen, als daar is het overwinnen der stad *Antonina* door de *Slaven* en *Wiltten*, de oorlog, die zy hierom tegens de *Katten* zouden gevoert hebben enz. welken wy, als op geen bewys van schryverch diens tyds steunende, aan derzelve uitvinders overlaten.

De eerste oorlogsramp, waar van men in de inleidinge der Rymkronyk van *Melis Stoke* leeft, en welke naar waarschynlykheid deze stad getroffen heeft, is onder den Keizer *Valentiniaan* voorgevallen. Deze de *Nederjassen* te water en te land aantastende, overwinnende, ende onder het bedwang van eenig krygsvolk zettende, zal buiten twyffel zich vooral van de Hoofdstad van dat volk, toen noch *Wilttenburg* genoemd, meester gemaakt, en dezelve met goede bezetting voorzien hebben, gelyk zulks in het gedenckboeck van *St. Martens* kerk 1chynt aangetekent geweest te zyn, ten minsten vindt men het in het verhaal vanden Kanonik van *Stoutenburg*, 't geen daar uit getrokken is, op het jaar CCCLXVIII. gestelt, zie boven bladz. 49. Doch de *Nederjassen*, een sterk en machtig volk zynde, en zich in het daaraan volgende jaar sterk by een verzamelt hebbende, hebben, volgens het gemelde verhaal, den Keizer genoodzaakt zyn leger te rug te roepen, en een verdrag

drag met hen aan te gaan; waarop zy de Stad niet alleen herstelt, maar ook in een beteren staat van tegenweer gebracht hebben.

Hierna zyn ons weder de lotgevallen der stad gedurende tachtig achtereenvolgende jaren onbekend, tot op den oorlog van de *Nedersassen* met de *Vriesen*, in welken de eersten te kort schietende *Wiltensburg* moesten verlaten, en over den *Rhyn* trekken, 't geen *Klaas Kolyn* in zyn Rym-Kronyk omtrent den overtocht der Engelfaxen naar *Britannië* stelt voorgevallen te wezen, welke, gelyk wy op bladz. 44. gezien hebben, volgens *Beda* in het jaar 449. geschiedt is.

De *Vriezen* thans in het bezit van *Wiltensburg* zynde, en zich met hunne overwinningen niet vergenoegende, begonden ook de *Oostfranken* aan te tasten, en *Dagobert*, door zynen vader *Lotharius* over de zelve tot Koning aangesteld zynde, trekt over den *Rhyn* de *Vriezen*, die hunnen oversten *Bertold* aan het hoofd hadden, te gemoed, en levert hun slag, in welken hy door een houw een gedeelte van zyn helm en hair verliezende, het zelve met een bode aan zynen vader toezondt, en hem om hulpe verzocht. Deze met het by de hand zynde volk is, zo schielyk hy konde, aangerukt, heeft zynen zoon dermaten ondersteunt, dat de *Vrie-*

zen geslagen zynde genoodzaakt waren te vluchten, en *Bertold* door den ouden Koning *Lotharius* vervolgt en gedood wierdt, welke des verflagens hoofd, ten zekeren teken van overwinning, aen zynen zoon, en de *Franken* getoond hebbende, met zyn leger te rug trok, waarna *Dagobert* deze overwinningen voortzettende, en *Saxen* of *Vrieland* verder intrekkende, daar zulke verwoestingen aanrichtte, dat hy 'er niemand, welke langer was dan zyn zwaard, t'geen hy toen by zich hadt, in't leven spaarde. *Aimon*. Lib IV. de reb. Gest. Franc. cap. 18. en volgens *Klaas Kolyn* x. 220. *Wiltensborg* verwoefte, ja zelfs daar ter plaatse eene kerk ter eere van *St. Thomas* liet stichten, doch hoe hy met de stad gehandeld, en of hy dezelve weder heeft laten opbouwen, is onbekend, enige willen wel, dat hy 'er eene nieuwe stad, of ten minsten kasteel, heeft doen maken, en het zelve *Trajectum* noemen, doch daar van is geen bewys, zo min als van den tyd, dat het in de handen der *Franken* geweest is; want het is zeker, dat ze het zelve weder hebben moeten verlaten, dewyl *Pippyn van Herstal* Opperstaatsman van *Vrankryk* genoodzaakt is geworden de *Vriezen*, waarschynlyk weder om derzelve onrustigheid, in het jaar DCLXXXIV. en volgende te beoorlogen, doch van het daarby

by voorgevallene vindt men geen bericht, dit is echter zeker, dat de *Vriezen* een goed gedeelte van hun land verloren, en ook deze stad in handen der *Franken* kwam, dewyl dezelve, gelyk uit *Beda* blykt, kort daaraan door *Pipyn* aan *Willibrord* geschonken is, om 'er zynen Bisshoplyken zetel in te plaatsen, die daarop in dezelve kerken liet stichten, en de Heidenen tot het Kristen geloof zocht te brengen, en het is zeer waarschynlyk, dat hy ook door zyn begunstiger ondersteunt zal zyn geweest, dewyl hy zo gerust by den Koning *Radbout* durfde verschynen, en hem het Kristendom voor prediken volgens *Alcuin* in het leven van *Willibrord* 8. Hoofdst. of schoon deze in zyn 13. Hoofdst. de gift aan *Willibrord* door *Karel Martel* zoon van *Pipyn* stelt gedaan te wezen, en de *Vriezen* ook eerst door hem na de dood zynes vaders 't ondergebracht te zyn, doch wy hebben meer reden om *Beda* te geloven, dewyl het uit overvloedige bewyzen, door den Schryver der *Vaderl. Hist.* I. Deel. bladz. 359. by gebracht, zeker is, dat *Pipyn* de *Vriezen* overwonnen en zynsbaar gemaakt heeft.

511 Doch na deszelfs dood heeft *Radbout* wederom niet nagelaten de *Franken* aan te tasten, 't geen hem ook in zo verre gelukte, dat hy het leger van *Karel*
ten

ten dele versloeg, en zekerlyk zyne overwinningen, zo ver hy konde, heeft voortgezet, doch, of hier in onze stad haar deel gehad heeft, is niet zeker. De Schryver van het Batav. Sacra I. Deel bladz. 210. meent, dat zy de woede van *Radboud* mede heeft moeten bezuren, ja anderen trekken het zelfs zo ver, dat hy de tempels of kerken toen gesticht weder om ver worpen heeft, doch zonder eenigen grond, integendeel is het waarschynlyker, dat *Wiltenburg* toen vry gebleven is. Voor eerst, dewyl de overwinningen van *Radboud* veel hoger aan den *Rbyn* waren, gelyk blykt uit de Kronyk van *Fontanelle* 3. Hoofdst. by d' *Achery* Tom. III. spicilegii. Ten tweden, moet door die grote tusschenwydte het leger van den *Vriesschen* Koning zo verdeeld en zwak geweest zyn, dat het niet licht eene onderneming tegen deze stad zoude bestaan hebben, want daar nu reeds verscheide *Kristenen* in waren, welke niets van de genade van *Radboud* te wachten hadden, en daarom zich moediglyk zouden geweert hebben. Daarenboven hebben zyne overwinningen niet lang geduurt, want in het jaar *DCCXVII.* is hy door *Karel Martel* geslagen, zo dat hy te korten tydt zoude gehad hebben om zyne overwinningen zo ver uit te breiden.

Radboud geslagen zynde, en een verdrag met

met *Karel Martel* aangegaan hebbende, hadden de *Kristenen* in deze landen van dien kant wel rust gekregen, en voornamelyk door de nederlaag der *Vriezen* onder *Poppo*, doch in het begin der negende eeuw hebben de *Noormannen* deze stad beginnen aan te tasten; schoon men noch al in de eerste tyden niet byzonders vindt van de schade, welke *Utrecht* zoude geleden hebben, is het echter wel denkelyk, dat daar zy in het jaar *DCCCX.* byna het gantsche landt met zulk een groot getal van twee hondert schepen van drie kanten aantasteden en de *Vriezen* drie maal versloegen, gelyk ons *Klaas Kolyn* x. 253. verhaalt, deze stad ook hunne woede niet zal ontgaan hebben, evenzo min, als in de jaren *DCCCXXXIV.* en twee volgende, wanneer zy *Wyk te Duurstede* tot verscheide reizen verwoesteden, zo als de *Bertiniaansche* *Jaarboeken* getuigen, en op deze invallen der *Noormannen* ziet buiten allen twyffel *Klaas Kolyn*, als hy, van die des jaars *DCCCX.* gesproken hebbende, vs. 295. zegt.

Meretwals tot andere tyden

Oede di Nooren groete schaden.

t Welk door den geleerden Heer *Gerard van Loon* in zyne aantekening op die plaats

plaats uit de Fuldenfer en Bertiniaantche Jaarboeken op de jaren DCCCXXXV. en de twee volgende wordt toegepast.

Doch van de rampen, deze stad in het jaar DCCCLVI. en volgende overgekomen, waarvan de gemelde Rymkronyk schryver in het 297. vs. gewaagt, heeft men omftandiger bericht, en behalven op andere plaatsen leest men in de Bertiniaantche Jaarboeken en in die van *Trithemius* op die jaren, dat de Noormannen en Deenen met eene groote vloot in *Holland* aangelandt zynde, eerst de inwooners van *Wyke te Duurstede* wredelyk omgebracht hebbende, de stad tot den grond vernielden, ende daarna binnen *Utrecht* komende, hebben zy met eene gelyke woede de geestelykheid en burgers vermoordt, en de stad byna ganschelyk vernield. *Hungerus* derzelver Bisschop is ter naauwer nood met eenige weinige Geestelyken ontkomen, en heeft zynen toevlucht by den Koning *Lotharius* te Pruim gezocht, welke vernomen hebbende, hoe *St. Martens* kerk door de overgrote woede der Barbaren byna verdelgt en te niet gebracht was, en de Kanoniken derzelver, die niet omgekomen waren, hier en daar verspreid waren, hem het klooster in *Masseik* aan de *Roer* gelegen, en *Berg* genoemd, tot eene eeuwige bezittinge ter hunner vertroostinge geschonken, volgens
den

den giftbrief van het jaar DCCCLVIII. by *Heda* in het leven van *Hungerus* bladz. 57. Desniettegenstaande meent de geleerde *Buchel* in zyne aantekeningen op *Beka* bladz. 29. en op *Heda* bladz. 261. dat de Noormannen omtrent het jaar DCCCLVI. deze landen niet overvallen hebben, maar stelt zulks veel vroeger, om dat in de jaarboeken van *Pithæus* op 't jaar DCCCLVIII. staat, dat de Noormannen, na dat zy omtrent twintig jaren lang in Vrankryk geroofd en gebrand hadden, in 't jaar DCCCLIV naar hun land zyn gekeert, en dat de Noorman *Roruc*, die te *Duurstede* met toestemming des Keizers Stadhoudèr was, in 't jaar DCCCLVII. met een vloot naar Dènenmarken vertrokken was. Eenigen zyn hem ook gevolgt, zelfs de *Bollandisten* in de levensbeschryvingen der Heiligen op den 8. Mey zeggen, dat men niet leest, dat de Noormannen iets in het jaar DCCCLVIII. ondernomen hebben, dat dienvolgens de dood van *Feroen* Priester te Noortwyk, welke door *Beka* en *Heda* in dien tyd gestelt wordt omgekomen te zyn, vroeger of later moet voorgevallen wèzen. Doch uit *Albertus Stadensis* op het jaar DCCCLVIII. blykt duidelyk, dat *Friesland* omtrent dien tydt onder de alvernienende wapenen der Noormannen heeft moeten bukken, en al stelt hy zulks

twee jaren later, ziet men echter, dat zy
 toen hier meester waren, want hy zegt
 ook, dat zy in de jaren DCCCLII. en
 volgende hunne geweldenaryen reeds be-
 gonnen hadden. Daarby wordt door de
 Fransche geschiedschryvers verhaalt, ge-
 lyk by *Mexeray* op die jaren te zien is,
 dat *Karel de Kale* in de jaren DCCCLVI.
 en volg. met zyn leger aan de *Loire* ge-
 staan heeft om de *Deuen* het hoofd te bie-
 den. De Bertiniaansche jaarboeken
 strekken ook tot een goed bewys, dewyl
 daar uit blykt, dat de Noormannen, die
 eerst gedurende twee of drie jaren Fries-
 land overrompelt en verwoest hadden,
 gantsch Frankryk in het jaar DCCCLVI.
 en DCCCLVII. afgelopen hebben, in
 welk laatste zy ook het gantsche eiland
 der Batavieren verovert en al het omlig-
 gende land afgestroopt hebben. Einde-
 lyk spreekt de schryver van de daden der
 Noormannen op het jaar DCCCLV. enz.
 mede op dezelfde wyze, en verhaalt, dat
 de Noormannen de Koopstad *Dunstede*
 omtrent dat jaar geweldiger hand
 bemachtigt, en het gantsche eiland
 der Batavieren met de omliggende landen
 geplundert hebben, dat zy vervolgens in
 het jaar DCCCLIX. wederom op gelyke
 manier huisgehouden hebben, en wat is
 klarer dan de brief van *Lotharius*, waar
 van te voren gesproken is. Weshalven

het bewys door *Buchel* uit *Albertus Stadensis* getrokken, alleen verstaan moet worden van zekere benden der Noormannen, dewyl zy uit verscheide natien bestonden, en onder verscheide hoofden verdeelt waren, waar door het dikwyls gebeurde, dat de eene bende naauyls weg zynde, de andere weder aankwam. Dit is ook de rede, dat men niet recht zeggen kan, wanneer deze stad van de overvallen der Noormannen is vry geweest, of wanneer zy dezelve heeft moeten onder vinden. Het schynt, dat de Schryvers zich vergenoegt hebben de voornaamste aan te tekenen, want men zedert de laatstgemelde verwoesting niets byzonders vindt gedurende het overige der negende eeuw voorgevallen te wezen. *Herm. Cornerius* by *Eccard.* tom. II. Corp. Histor. schryft alleen op het jaar DCCCLXXIX. dat de Denen *Utrecht* zouden verwoest hebben.

Of nu om die verwoestingen, welke de stad hadt ondergaan, de Bisschoppen *Odilbaldus* en *Egilboldus* reeds hunnen Bisschoplyken zetel naar *Deventer* overgebracht hebben, zo als zekere *Legendschryver* en *Gerardus Mercator*, van welken *Dumbar* in zyn Kerkl. en Wereldl. Dev. bladz. 226 gewaagt, willen, is onzeker, doelt uit de Schryvers door den zelve op de aangehaalde plaats bygebracht, blykt het klaar, dat *Radbond* om

den flechten toestand dezer stad zich te *Deventer* heeft opgehouden, naar wiens dood *Baldrik* Bifchop geworden zynde, zo zeer in de gunft der Keizeren *Henrik* en *Otto* stondt, dat door het op zyn verzoek herwaart gezonden krygsvolk de vyanden, welker macht reeds eenigfins aan het dalen was, ten lande wierden uitgedreven, en hy in eene bevredigde bezitting gefteft werdt, volgens *Heda* bladz. 75. boven dien is hy ook door den laaftten rykelyk begiftigt geworden; hoedanig nu *Balderik* deze stad gevonden heeft, kan men nagaan uit dezelfs brief door *Heda* ter gemelder plaatfe bygebracht, waaruit ook teffens blykt, dat zyne verbeteringen aan de stad en kerken in het jaar DCCGCXXXIV. voltooit waren, en dewyl hy dezelve, in het achtste jaar van zyn Bifdom volgens de Nederlandfche kronyk begonnen heeft, is hy 'er omtrent zes of zeven jaren mede bezig geweest.

Dus is deze stad, na dat zy gedurende ruim honderd jaren aan verſcheide overvallen der Noormannen hadt bloot gefteft geweest, eindelyk in ruft geraakt, en heeft dezelve, zo het ſchynt, gedurende de bifchoplyke regering van *Baldrik* en zyne drie naafte opvolgeren mogen genieten, doch in 't jaar MX. zyn de Noormannen met negentig lange ſchepen de Lek komen opvaren, waarom
men

men eene menigte ruitery en voetvolk by den anderen verzamelt en dezelve benevens een klein getal schepen langs den oever geschaart hebbende, den vyand te gemoet zag. De Vorsten der vyanden zulk een groot getal vernomen hebbende waren verbaast, en wierpen hunne ankers in het midden der rivier om op de volgende te wachten. By den anderen gekomen zynde, en beraadslaagd hebbende mistrouwden zy zich zelve om in veerwil der onzen door te kunnen varen, weshalven zy gezanten zonden om te verzoeken, dat men hen door de anderen wilde laten doortrekken; dat zy niet voornemens waren eenig ongelyk of noedwilligheid in hunnen doortocht te loen; welken hun daar op toegestaan zynde, hebben zy dien dag niets uitgevoerd. Doch vanneer des anderendaags de eersten vooruitgetrokken waren, en den *Rhyn* bereikt hadden, zyn de onze met schepen onder een groot geschreeuw op de achterhoede der vyanden gevallen, 't welk van de anderen gehoord zynde, zyn die onne medgezellen te hulp toegeschoten, hebben eenig gewapend volk langs de rivier gestelt, waardoor zy de onzen beletten hunne landgenoten te hulp komen. Vanneer nu den volgenden morgen aan de onzen, die in de schepen waren, een slich gerucht toegekomen was, dat ee-

nige ruiters met de vyanden slaags waren geweest, en reeds eenige schepen veroverd waren, hebben zy zich ook zonder uitstel of beraad tot den slag begeven, en de lucht met hun geschreeuw vervullende zyn zy zonder hoofd, zonder orde, om het schielykst op den vyand aangevallen. Deze hen vernomen hebbende, heeft zich by malkander gehouden, en is hun te gemoet getrokken; de onzen bemerkende, dat de vyand met volle macht op hen aankwam hebben hunne schepen verlaten, en zich op de vlucht begeven, welke door de vyanden vervolgt geworden zynde, zyn'er van de zelve zoveel gesneuyelt, als de vyanden hebben kunnen inhalen.

Wanneer men te *Utrecht* van den aankomst der vyanden onderricht was geworden, heeft men, al wat by de haven opgebouwt was, in brand gestoken, op dat het den vyand van geen nut zoude zyn in de belegering van het kasteel. 'T welk de vyanden vernemende, hebben zy betuigt, dat het hun leed was, dat de *Utrechtschen* zich zelyen zo veel ongemak hadden aangedaan, dat zy geen kwaad tegens die plaats vinden zyn hadden, maar verzochten ter verrichtinge van hunnen godsdienst in de stad gelaten te worden, waarop de stedelingen hun standvastig hebben geantwoordt, dat

dat zy aan gewapenden die vryheid niet konden vergunnen. En ofschoon de verovering hun gemaklyk zoude hebben gevallen, zyn zy echter uit eerbied voor de plaats en, derzelve Biffchop afgetrokken, zonder eenige fchade aan de stad gedaan te hebben, volgens *Alpertus* de di-
 vers. temp. Lib. I. c. 9. & 10. by *Eccard*. Tom. I. Corp. Hiftor. Deze stad vervolgens van de overvallen der Noormannen bevryd blyvende, geraakte in de volgende eeuw in nieuwe onlusten; want *Otto* Graaf van Benthem en Zwager van *Diderik VI.* Graaf van Holland was in het jaar MCXXXVIII. met een deel volks in 't landschap *Drenthe* gevallen, 't welk hy met roven en plunderen zeer verwoestte; waartoe het gezag, 't geen de Utrechtsche Biffchoppen in dat landschap en *Groningen* oefenden, aanleiding gegeven hadt, zie de Vaderl. Hift. II. Deel bladz. 228. De Biffchop niet konnende dulden, dat zyne landen dus verdorven wierden, en ongelyk zwakker zynde dan *Otto*, roept eenen *Hugo*, bygenaamd *de Bover*, uit het adelyk getlacht van *Arkel* te hulp. Deze trekt met een goed gedeelte ruiterye tegen den Graaf van Benthem te veld; die door des Biffchops troepen by *Heemsheim* of *Omersheim* in een slag met veel verlies van 's Graven volk overwonnen, zelf gevangen, en naar *Utrecht* in eene heu-

fche bewaringe gebracht werd. Graaf
Diderik VI. hier over zeer verstoort, rukt
 al zyn volk by een en belegert *Utrecht*
 zeer naauw, zo dat de Biffchop geen hoop
 meer zag om zich te redden, weshalven,
 toen hy vernam, dat men de stad zoude
 beftormen, daagt hy de vyanden ten flag
 uit, en men komt overeen wegens de
 plaats en dag, welke gekomen zynde be-
 veelt de Biffchop alle de burgers in de
 wapenen te wezen, en verdeelt ze op de
 toorens, en wallen, gebiedende, dat nie-
 mand ter poorten mochte uitgaan. Hy
 zelf trekt met alle de geestlyken in plech-
 tige kleedingen uit de stad den vyand te
 gemoet, welke denkende dat 'er een ge-
 wapend leger aankwam, zich tot den slag
 gereed maakte, doch de Biffchop, met
 zyn open boek gereed om uit het zelve
 den ban aan den Graaf en de Hollanders
 voor te lezen, zo zy naar geen vrede
 wilden luiften, aannaderende ver-
 wekte eenegrote verbaaftheid in het leger
 van den Graaf, 't welk het vreedzaam
 oogmerk des Biffchops vernemende, zich
 over deszelfs standvastig gemoed verwon-
 derde; de Graaf zelf kwam tot inkeer,
 wierp zyne wapenen af, en verzocht
 den Biffchop het gebruik van zyn geest-
 lyk zweerd te staken, die hem daar op
 ten teken van verzoening omhelsde, en
 den

den Graaf van Benthem uit zyne gevangnisse ontfloeg, ziet hier van *Beka* en *Heda* in 't leven van dien Bifchop: dus geraakte deze stad uit een zeer naby zynde gevaar, alleen voor de vrees bevryd, maar zy heeft daar en tegen in deze zelfde eeuw verfcheide malen de ongelukken van zwaren brand, waar door zy telkens voor een groot gedeelte vernield wierdt, moeten ondergaan, want in 't jaar MCXXXI. is 't Bifchops Hof, de Hoofd Kerk van *St. Marten*, de kerk van *St. Bonifacius* en die van *St. Marie*, afgebrand; hier van gewagen de Grote Kronyk van Nederland, *Anselmus van Gemblours* op het gemelde jaar. Daar nu zo veele kerken door het vuur verflonden wierden, kan men lichtlyk naargaan, hoe het met de huizen zal geftaan hebben: van eenen tweden brand meldt *Willem Procurator* op het jaar MCXLVIII, welke in de *Chron. Reg. S. Panthal.* by *Eccard* tom. I. Corp. Hiftor. op het jaar MCL, gefieldt wordt, in dezen zouden de oude Kerk van *St. Marten* door Bifchop *Adelhold* gebouwd, met die van *St. Paul*, *St. Jan den Doper*, en *St. Pieter* verbrand wezen; vermits nu *St. Pieters* kerk ook op den naam van *St. Paul* is ingewydt, en daarom wel *St. Pieters* en *Pauls* kerk genoemd wordt, zal men hier, door het onderscheiden dier twee

kerken door de eene de Abdykerk van *St. Paul* moeten verstaan; de ongenoemde Schryver by *Matth.* in het IX. Deel der Anal: voegt hier ook de kerk van het H. Kruis by.

Noch spreekt *Heda* bladz. 173. op 't jaar MCLXX. van een zwaat onweer, en overstroming, welke zich tot de poorten der stad uitstreckte, en alles scheen te zullen wegspoelen, waarna noch in het zelfde jaar een groot gedeelte der stad weder door den brand vernield werd. *Willem Procurator* schryft wel op het jaar MCLXXIII. dat in het zelve op den 22. July *St. Martens* kerk ingewyd is, doch hy meldt hier geene rede van; in de aantekeningen op den tweden druk wordt deze inwyding betrèkkelyk gemaakt tot den brand van 't jaar MCXXXVIII. Maar de bovengemelde ongenoemde Schryver by *Matthæus* meldt duidelyk van dezen brand, en dat door dezelve *St. Martens* kerke mede geschonden is geworden. Eindelyk schryft *Willem Procurator* op 't jaar MCLXXVII. van eenen vierden zwaren brand, waarby vele zo mannen als vrouwen velendig omgekomen zyn.

Deze zyn de voornaamste en bekende ongevallen, die de stad zedert haar opkomst tot byna het einde der twaalftde eeuw getroffen hebben, waarby noch vele

le mindere te voegen zouden zyn, doch wy laten zulks voor een groter bespek over.

V. HOOFDSTUK.

Bestaande in een kort onderzoek, wanneer het H. Euangelium hieromtrent het eerst aan de Friezen verkondigt is.

EEr ik tot de Bisschoppen van Utrecht, van welchen *Willibrordus* voor de eerste by de meeste Schryvers gehouden wordt, overga, zal het niet ondienffig wezen vooraf te onderzoeken, of en hoelang voor hem het H. Euangelium aan de *Friezen* verkondigt is geweest. Het schynt of byna alle natiën, zelfs de ouden, door te groten yver en zucht tot hunnen godsdienst gedreven, denzelven eenen groten ouderdom getracht hebben by te zetten, en daarom hierin ook niet ontzien hebben zich te begeven tot versieringen, en dus is door verscheiden van onze Vaderlandische Schryvers al byeen

ge.

geraapt, wat 'er te vinden was, om de verkondiging van het H. Euangelium in deze landen, zo veel het mooglyk was, te vervroegen, onder welken, gelyk het bekend is, *Martinus Hamconius*, en *Petrus Furmerius*, in hunne *Friesche* geschiedschriften wel de voornaamsten zyn, willende, dat het H. Euangelium in de eerste eeu door eenen *Egislus* alhier verkondigt geweest is. Deze *Egislus* zoude een der 72. Discipelen van Kristus geweest, en door den Apostel *Petrus* omtrent het jaar LX. na des Heilands geboorte naar deze landen gezonden zyn. Doch vermits deze Schryvers hier omtrent het minste bewys niet hebben, wordt hun gevoelen met reden tegengesproken en verworpen.

Jakob van Oudenhoven, in zyne beschryving van Zuidholland bladz. 426. en volgendetracht te bewyzen, dat het verkondigen van het Kristen geloof aan de *Friesen* voor *Willibrordus* hier te lande geschied is, brengende ten dien einde den Bisschop en Martelaar *Irenausby*, welke lib. I. adversus haeres. dus schryft: „ De kerken die in
 „ Duitsland geplant zyn, geloven noch le-
 „ ren anders niet, noch die in Spanje,
 „ noch die in *Celte*, noch die in 't Oos-
 „ ten, noch die in Egipte, noch die in
 „ Lybie, noch die in het midden van
 „ de wereld zyn gelegen”. Door de Cel-
 ten

ren verstaat hy de *Gauloizen*, en onder dezelve wil hy de *Friefen* of *Batavieren* ook begrepen hebben, gelyk hy zulks uit *Tacitus* en *Julius Caesar* zoekt te bewyzen; doch het fchynt wat ver gezocht te wezen, dewyl het zeker is, dat in die eeu de gemelde natie niet het minste gebied over ons *Batavie* gehad heeft, veel min wy onder de *Celten* of *Gauloizen* begrepen waren. Vervolgens brengt hy noch eenige plaatfen uit *Tertullianus*, *Hieronymus*, *Theodoretus*, *Clemens Alexandrinus*, enz. voor den dag, doch deze zyn noch veel zwakker om daaruit te bewyzen, dat in hunne tyden het Euangelium hier reeds ingang gevonden hadt. Doch hy meent zyn gevoelen sterk genoeg te kunnen ftaven met een plaats van den Biffchop *Hilarius*, die in de vierde eeu geleeft heeft, waar uit hy deze woorden bybrengt: „ *Hilarius*, een Dienaar van „ *Jefus Kristus*, wenscht de Heeren, ende „ *kristelyke broederen*, ende mede *Biffchoppen*, den *Biffchoppen* der *Provincie* van het eerste en tweede *Duitschland*, „ en van het eerste en tweede *Belgium*, „ enz. . . zaligheid. Of fchoon dit den Heer *Oudenhoven* zo klaar toefchynt, dat hem dunkt, dat 'er niets naakter of duidelyker kan gezegt worden, kan men echter zo licht niet aannemen, dat

hier

hier het oude *Friesland* of *Batavie* toen mede onder het eerste of tweede Duitsland of *Belgium* begrepen is geweest, want indien men let op de verdeeling der *Gallische* provincien in de handveft Kronyk van *M. vander Hoeve* V. boek bladz. 120. en 121. ziet men, dat de naaste steden van die provincien, by dit land gelegen, waren *Trier*, *Keulen*, *Tongeren*: of schoon men nu toeftondt, dat die steden alvroeg het licht des Evangeliums ontfangen hebben, gelyk de lys ten hunner Bifchoppen zulks genoeg aanwyzen, volgt nochtans niet, dat op dien tyd de Kristelyke Godsdienst hier ook al ingevoert zoude zyn. Zelfs *Brabant*, *Vlaanderen*, ja mischien *Zeeland* ook, indien men die landen onder de *Morinen* begrypt, zyn vroeger dan *Friesland* en *Batavie* van Kristelyke leeraars voorzien geweest, gelyk blykt uit *Paulinus* Bifchop van *Nola*, welke in zynen 26. brief in het jaar *CCCLXXXVI.* aan *Vitricius* Bifchop van *Romaan* aldus schryft:

„ De afgelegene volken in het land der
 „ *Morinen*, aan 't uiterste deel des we-
 „ relds, 't geen van de woeste zeebaa-
 „ ren aangerand wordt, zich verblyden-
 „ de over het licht, dat hun door Uwe
 „ Heiligheid is toegebracht geworden,
 „ hebben hunne verftokte harten afge-
 „ legt, en daar te voren boschen, en
 „ ;, stran-

„ stranden door woeste menschen en
 „ struikrovers bewoond wierden, en
 „ voor den vreemdeling onveilig waren,
 „ maken nu de heilige vergaderingen
 „ steden, dorpen, eilanden en boschen
 „ door kerken en kloosters beroemd.

Dus hebben wy wel bewys van de om-
 liggende provincien, maar van *Friesland*
 vindt men geen gewag gemaakt; hoe wel
 het niet onwaarschynelyk is, dat die Lee-
 raren, zo naby zynde, geene gelegenheid
 zullen verzuimd hebben, om het woord
 van het H. Euangelium verder uit te brei-
 den, schoon het misschien door de hard-
 nekkige heidensche *Friezen* in zyn be-
 gin zal verworpen zyn geworden.

De Heer *Ant. Mattheus* Lib. II.
 de *Nobilitate* Cap. 5. meent dat *Wil-*
librordus ook de eerste niet geweest is,
 die het Euangelium aan de *Friezen* ver-
 kondigt heeft, maar dat voor hem noch is
 geweest *Elijus*, ten tyde van *Klotaris*,
Dagobertus en *Klodoveus* II. En dit komt
 voor zo ver wel overeen met het schryven
 van *Meierus*, dat namelyk *Elijus* in het
 jaar DCLXXXIV. de *Vlamingen* in het
 Kristen geloof onderwezen heeft: het le-
 ven en daden van dezen kruisgezant staan
 in het I. Deel van het Nederduitsch *Ba-*
tavia Sacra bladz. 1. en volgende uit
 geloofwaardige stukken aangerekent, en
 hy wordt van dien Schryver mede voor
 een

een verkondiger van het Euangelium aan de *Friezen* gehouden, hoewel hy, zo het schynt, hier weinig vrucht heeft kunnen doen. De gemelde *Matthaus Andoënus*, die het leven van *Eligius* beschreven heeft, aan, hoe hy na de dood van Koning *Klotaris*, in de hoogste gunst van deszelfs zoon *Dagobert I.* die toen in het bewind van het ryk tradt, stondt, ja zyne gemeenzame omgang met dezen Vorst, baarde hem by veele Hovelingen eenen grooten haat. Zo dat het my al zeer waarschynlyk voorkomt, dat dezen *Eligius*, na dat *Dagobert* de *Friezen* geslagen, *Wiltensburg* hen afhandig gemaakt, en aldaar een Kerkje van *St. Thomas* gesticht hadt, de bekeeringe der Heidenen aldaar zal ondernomen hebben, gelyk zyn levens tyd zulks wel kan lyden, want zyn dood wordt door *A. Pagi* op het jaar DCLVIII. gestelt. Doch hier tegens zullen andere inbrengen, dat dit Kerkje en het onderhorige door Koning *Dagobert* aan den Bisschop van *Keulen* geschonken was; om de Heidenen het Euangelium te verkondigen; maar hier op zoude men kunnen antwoorden, dat het niet zeker is, of dit door Koning *Dagobert I.* of den tweden gedaan is.

Na *Eligius* is in deze landen gekomen *Wilfridus*, Bisschop van *Fork* in *En-*

geland; deze verschil over eenige zaken met Koning *Egfridus* krygende, en veel overlast van hem lydende, beriep zich op den Apostolischen stoel; weshalven hy in 't jaar DCLXXVIII. eene reis naar *Rome*, om zyne zaak aldaar voor den Pauste bepleiten aannam, sloop zynde is hy door het opsteken van eenen sterken westen wind op de kusten van *Friesland* gedreven; daar hy door die woeste menschen, en door hunnen Koning *Aldgislus*, met alle tekenen van eer en vriendschap onthaalt zynde, Kristus aan dezelve verkondigt heeft, en wel met zodanigen vrucht, dat hy verscheide onder hen door zyne prediking uit hun bygeloof getrokken heeft. Zo dat de verkondiging van 't Euangelium, 't welke naderhand door den Bischoep *Willibrord* voltrokken is, daar ter plaatse allereerst door hem begonnen is geweest, en volgens *Beda V. Boek. 20. Hoofdst.* heeft hy den gantschen winter met het nieuw bekeerde volk genoeglyk doorgebracht.

Doch vermids *Wilfridus* voorgenomen hadt, zyne zaak te *Rome* af te doen, heeft hy in de volgende lente, naar het schryven van *Wilb. Malmesbur. de Gest. Pontif. Anglic l. 3.* zyne reis wederom aangenomen, en is eerst gekomen by *Dagobert II. Koning der Overynische Franken*, die hem het Bisdom van *Straatsburg* opdroeg,

droeg, op dat hy in deszelfs landen mocht blyven.

Maar de Bifchop, meer genegen zyn-
de een einde zynet zaak te zien, en
dan weder naar zyn eigen Bifdom te kee-
ren, floeg de aanbiedinge van Koning
Dagobert af. Sommigen voegen hierby,
dat hy aan dezen Koning verhaalt heeft
de groote vruchten, die hy in 't bekeeren
der Heidenen in *Friefland* gedaan hadt,
en aan hem verzocht zoude hebben deze
nieuwe Kriftenen door zyne gunftete be-
fchermen en aan te kweken, op welk
verzoek zy menen, dat deze *Dagobert*
by den Koning *Aldgislus* verkregen
heeft te *Utrecht* een kerkje te mogen
ftichten tot gebruik der nieuwe gelovi-
gen. Doch dit is, gelyk men ziet, maar
eene gifting, daar geen bewys van is, en,
volgens het geen wy te voren uit *Klaas*
Kolyn gezien hebben, heeft Koning *Da-*
gobert, die de *Friefen* verfloeg en dezel-
ven *Utrecht* afnam, deze kerk van *St. Tho-*
mas geficht, niet door bede, maar na
eene overwinninge door de wapenen, die
op Koning *Dagobert* den Eerften, en niet
den Tweden paf.

Na het vertrek van *Wilfridus* fchynt de
bekerunge der Heidenen in deze landen
eenigen tyd ftill geftaan te hebben, want zo
veel men by eenigen goeden fchryver vin-
den kan, is eest in den jaare DCLXXX.

door

door eenen *Vietbrecht*, of *Wichert* uit Engeland daar weder de hand aangeflagen. Deze lange jaaren buiten zyn Vaderland in Ierland gewoond, en aldaar een kluizenaars leven geleidt hebbende, is naderhand fcheep gegaan, en in *Friesland* aangeland zynde, heeft hy het *Kristen geloof* twee jaren lang aan dat volk en aan den Koning *Radbout* verkondigt. Doch al zyn arbeid en moeite, is by die woeste toehoorders zonder eenige vrucht geweest; daarom is hy weder gekeert naar de plaats van zyne pellegrinaadje, om zyn leeven door te brengen, volgens *Beda V. Boek 10. Hoofdst.*

Doch of deze leeraren met den tytel van *Bifchop* bekleed zyn geweest, is niet zeker: *Willem Heda* bladz. 15. is van gevoelen, dat *Utrecht* al voor de tyden van Koning *Dagobert I.* tot een *Bifdom* verheven geweest is, en zyne *Bifchoppen* en geestlyke goederen gehad heeft, welke door Koning *Klotaris* en *Theodobertus* aan dezelveu gesehonken waren, noch voegt hy erby, dat *Sigebert*, zoon van Koning *Dagobert*, dit *Bifdom* aan zekeren *Bifchop Konochius* gegeven heeft, zulks bevestigende met een geloofwaardigen ouden fchryver *Conradus Abt van Urforgen*, en oordeelt, dat zulks noodzaaklyk van ons *Utrecht* moet verstaan worden, vermits erin de lyften der

Biffchoppen van *Tongeren*, of *Maastricht* geen van dien naam gevonden wordt, daarentegen meent *A. van Buchel* in zyne aantekening op die plaats, dat op dit fchryven van *Heda* niet veel staat te maken is, voor eerft, om dat by andere Schryvers niets van dezen Biffchop gemeld wordt; ten anderen, om dat de Schryver, daar *Heda* zich op beroept, juist ook in andere zaken, waarvan hy ter zelve plaatfe fpreekt, tegen het zekere der gefchiedeniffen aangaat, het welk zekerlyk redenen zyn, die de zaak wel twyffelachtig, doch niet ten enemaal onwaar maken; want 'er zyn verfcheide zaken waar, fchoon dezelve maar by eenen Schryver zyn aangetekent, die toegang tot echte ftukken gehadt heeft, en andere wederom, die door een groot getal van Schryvers verhaald worden, vinden noch verdienen echter geen geloof. Ook kan een Schryver wel in een gedeelte van zyn verhaal miffen, daar hy in het ander waarheid fpreekt.

Maar eene grotere zwarigheid fchynt hier in te zyn, of de Koningen *Klotarius*, en *Theodobertus* toen wel enig recht of macht gehadt hebben, om in eene plaats, die onder het Friefche Ryk behoorde, een Bifdom op te richten, ten zy men wilde zeggen, dat het maar een tytel voerend Bifdom was geweest, en deze Konin-
gen

gen uit zucht tot den Kristelyken Godsdienst, of ten minste uit een dergelyk voorwendfel, iemand met eenige inkomsten voorzien om de heidenen te bekeeren, tot Bisschop van *Utrecht* aangestelt hebben. Noch schynt het te stuiten, dat *Sigebert* zoon van *Dagobert* dit Bisdom aan *Konochius* zoude geichonken hebben, vermits zyn vader de kerk van *St. Thomas* aan den Aartsbisschop van *Keulen* hadt overgegeven, doch hier tegen zoude men kunnen zeggen, dat het verkiezen van een' Bisschop by den Koning gebleven was, en de bevestiging alleen aan den Aartsbisschop van *Keulen*, als den Metropolitaan, toekwam.

Het zy zo het wil, alle de bygebragte bewyzen op zyn best genomen, geven niet meer te kennen, dan dat door dezen of genen leeraar de verkondiging van het Euangelium hier te lande voor *Willibrordus* tyden wel kan ondernomen zyn geweest, maar dat het door de hardkoppige *Friezen* tegen gegaan wordende, geen voortgang heeft kunnen maken, zo dat waarschynlyk ons geheel *Batavie* en *Friesland* ten tyde van *Willibrordus* zeer weinig daar van geweten heeft, en hy de eerste is, van wien het zeker blykt, dat de voortzetting van den Kristelyken Godsdienst met yver ondernomen en ingevoerd is geworden, schoon na

hem noch verscheidene hun leven om denzelven hebben moeten laten.

VIII. HOOFDSTUK.

Vervattende een voorbericht, op de Bisschoppen van Utrecht, wegens derzelver Rykdommen, Macht, en Rechtsgebied, zo in't Kerklyke als Wereldlyke.

DAt de Bisschoppen van *Utrecht* ryke en machtige kerkprelaten, ja Vorsten geweest zyn, blykt uit verscheidene bewyzen, doch aangaande hunne bezittingen, als mede omtrent de landeryen en goederen, welke zo door de Franfche Koningen als door de Keizers aan dezelve gefchonken zyn, staat aantemerkten, dat alle deze landen en goederen hun in geen vollen en volkomen eigendom zyn opgedragen. De Overheid zo wel als het volk, zegt *Ant. Matthews* de Nobilitate lib. II. cap. 12. werdt by hun recht onverkort gelaten. De Koningen en Keizers gaven niet meer, en konden ook

ook niet meer geven, dan 't geen hun toebehoorde; te weten het Oppergebied, zo bepaald en onbepaald als het was, en 't geen eigen was aan de Koninglyke schatkamer. Dus ziet men, dat *Karel Martel* aan de kerk van *Utrecht* gegeven heeft, alwat in *Utrecht* en *Fetbna* tot des Vorsten schatkist behoorde, in den brief by *Heda* bladz. 28. *Otto III.* gaf van gelyke aan *St. Martens* kerk onder *Ansfrius* de stad *Bomele* met al wat 'er toe behoorde, voor zo ver het zyn Oppergebied onderworpen was, by den zelfden Schryver bladz. 95. Doch zulke landeryen en goederen, die in eene volkomene bezittinge gegeven werden, behoorden aan de kerk, en niet aan den Bisschop, hy hadt 'er alleen het Oppergebied over, de eigendom was voor de kerk. Die zaken, welke voor des Bisschops tafel geïchonken waren, en waarvande Bisschop de inkomsten trok; konde hy niet zonder verlof der Kanoniken bezwaren, zie den brief by *Matthaus* de *Nobil.* p. 261. over de andere gegevene goederen was hunne macht niet minder bepaalt, ieder moest by zyne rechten onverkort en onvermindert blyven, zo als hy die te voren bezeten hadt. Hy vermogt uit kracht van die begiftinge, en op eigen gezag, als 't hem beliefte geene wereldlyke wetten maken, geene oorlogen aanvangen,

geene vrede sluiten, enz. Hier in hadden de Proosten, Dekens, en Kapittelen ook iets te zeggen. Hoe bepaalt zy echter mogen geweest zyn, waren zy nochtans grote, en machtige Heren, ja gelyk *Aeneas Sylvius* de Statu Europæ sub Fred. III. cap. 28. getuigt, konden zy in tyd van oorlog een leger van veertig duizend mannen te veld brengen; en het is zeker, dat zy zulks meer dan eens gedaan hebben, het zelfde zegt ook *Boxborn* in zyn Toneel van Holland, 3. Hoofdst. daar hy tot een bewys van den rykdom der Utrechtsche Kerk den ouden blaffert van de goederen derzelve bybrengt. Dit is ook eendeels geen wonder, vermits het den Bisschop niet veel behoefde te kosten met zulk een machtig leger tegens den vyand op te trekken; dewyl de Burgery, en Leenmannen, die veel in getal en zelven machtig waren met een deel volks gehouden zyn geweest, op eigen kosten den kryg te volgen; doch aan de andere zyde heeft dit voor niet dienen zyne bepalingen, en uitleggingen van noden. De Burgers moesten voor niet ten oorlog gaan, maar niet altyd, noch in alle gevallen, noch over al, ook niet tot het einde van den oorlog toe. Uit de brieven der Bisschoppen *Henrik I.* en *Guido van Henegouwen*, by *Heda* bladz. 219. en by *Matthæus* de Nobil. lib. II.

II. cap. 14. kan gezien worden, dat de Burgers niet gehouden waren, den Bifchop buiten de ftads muren ten oorlog by te ftaan. En de gemelde Bifchoppen bekenen opentlyk, dat de Burgers, noch van rechts wege, noch uit eenige gewoonte verbonden waren het Bifchoplyk leger verder te volgen. 't Welk echter dus ook niet moet verftaan worden, als of de Burgers nooit gehouden waren buiten de ftad te trekken, 't zy om den vyand wederftand te bieden, 't zy om rovers, en te zamengerotte landlopers te verdryven, het tegendeel blykt uit een befcheid van het jaar MCCCCXLVII. en eene ordonnantie van het jaar MCCCLXXXVII. by *Matthaus* de Nobil. lib. II. cap. 15. volgens welken ieder burger gereed moest ftaan om op het bevel van den Overften gewapend uit de ftad te trekken, om het vreemd volk, 't welk men *Dravanten* noemde, te wederftaan. Die zich daar in onwillig toonde, zoude voor den tydt van vyf jaren de ftad moeten verlaten, en boven dien eene boete betalen: meer diergelyke wetten zyn 'er gemaakt, waarby de burgers genoodzaakt wierden zich by overval of gerucht van vyanden of andere noodzakelykheden gewapend buiten de ftad te laten vinden, zynde by dezelve ook de beurten gefchikt, op welke ieder Gild

15

moest

moest uittrekken, als mede de tekener, wanneer de gantsche Burgery zulks doen moest, waarby dan nog gevoegt zyn de straffen der onwilligen. Doch dit raakte den Bisschop zo zeer niet, maar eer den Raad der stad en de Burgery zelve; nochtans hebben de burgers den Bisschop dikwyls genoeg ten oorlog gevolgt, waarvan de voorbeelden in de levens der Bisschoppen te vinden zyn. Dit was evenwel een soort van een' vrywilligen dienst; en daarvoor werden zy van tydt tot tydt met verscheiden voorrechten beloont. Ook werdt hun de buit, dien zy op den vyand zouden halen, ten minste voor een groot gedeelte, toegelegt, om ze door hoop van gewin tot het optrekken aan te moedigen. Indien zy een vyand gevangen kregen, en de Bisschop zelf niet in 't leger was, hadden zy recht op de helft van 't losgeld; doch zo de gevangen, maar twintig oude schilden waardig was, dan was het gehele losgeld voor den burger. Was de Bisschop zelf of de Overheider stad in het leger, dan hadt een burger voor een Ridder, dien hy krygsgevangen gemaakt hadt, honderd, voor een man van wapenen vyftig, voor een huismantien oude schilden, zelfs werden de vreemdelingen, die zich dapper in den oorlog gekwetten hadden, doch aan welken geen soldy gegeven werdt,

werdt, met het stads burgerschap begiftigt, 't welk men toen eene grote zaak rekende, zie de Ordonnantie van het jaar MCCCCLXXXVII. by *Matthæus* de Nobil. lib. II. cap. 14. doch om de schaarsheid van geld was het getal der gener, welke vaste bezoldingen trokken, gering.

Eindelyk wanneer de nood zeer groot was, spanden de vyf kollegiale kerken, en de stad met de Bisschoppen aan, waar door derzelver macht zeer ontzaglyk, werdt, en zy een talryk leger te veld brengen konden, zo dat zy zelfs aan machtige Vorsten het hoofd durfden bieden, gelyk dikwyls gebleken is, en vele Bisschoppen waren beter afgericht om het zwaard dan den harders staf te voeren: eenigen hebben zelfs hun leven in 't harnas gelaten.

Doch hier in zyn de tyden te onderscheiden, want de eerste Bisschoppen van *Utrecht* hebben meer dan CCC. jaren zich buiten allen oorlog gehouden: *Adelbold* de XIX. Bisschop is de eerste, dien men leest zichten oorlog gewapend te hebben, toen hy omtrent het jaar MXVIII. over eenige landen, *Vischeryen*, en *Jachtrechten* in *Zuidholland* tegens Graaf *Diderik III.* het zwaard trok, 't welk hem zeer kwalyk bekwaam, en aan vele duizenden het leven kostte.

Tot dien tyd toe was de *Utrechtsche*
kerk

kerk door niemand in hare rechten of goederen verkort geweest; en als de ongelovige Friezen of Noormannen dezelve al schade aandeden, werdt zy door het zwaard van Godsdienstige Vorsten verdedigt. Het was den Bisschoppen genoeg, het uiterlyk geweld door heilige vermaningen of kerklyke straffen af te weeren, of door eene kloekmoedige lydzaamheit te verbreken. Ziet de Schryver van het *Batavia Sacra* I. Deel bladz. 637.

Zelfs bemociden zich de eerste Bisschoppen, die door Keizers, Koningen, en andere vermogende lieden met vele goederen beschonken waren, gelyk uit de brieven by verscheide Schryvers kan gezien worden, niet met wereldlyke zaken, maar hunne betrachting was het Bisschoplyk ampt wel waar te nemen; doch vermits de geschonkene goederen echter niet behoorden verwaarloost te worden, en over de zelve wel een goed opziener diende te wezen, hebben zy van het begin af, hier toe aangesteld een Advokaat of schermheer, wiens plicht was de goederen der kerke te bestieren en op derzelver inkomsten te passen: deze worden by de Schryvers met verscheide benamingen vermeld, als *Vice Domini*, Onder-Heren, of 's Heren plaats bekleedende, *Protectores*, schermheren, *Vitrici*, sticfvaders, enz. waarvan *Matthaus* in zyn

zyn boek de Nobil. lib. II. cap. 29. kan nagezien worden. Hun ampt is al van ouds zeer aanzienlyk geweest, en veeltyds door machtige Heren bekleedt geworden, ja Keizers, en Koningen, hebben zich niet benadeeld gevonden, den naam daarvan te voeren, hoewel zy het zelden in perzoon waarnamen, maar lieten het door een Onder-Advokaat bedienen, echter zagen zy doorgaans noch al naauw toe, dat op alles behoorlyk acht gegeven wierdt, en by nooddringende gelegenheden toonden zy hunne macht, en hebben dikwils de overtreders met het zwaard gestraft. De inzichten, uit welke dit ampt van zulke hoge staats perfoonen wierdt aangenomen, waren dikwyls verschillende; enigen hebben zich hier toe laten gebruiken uit eene oprechte genegenheit tot het welvaren van den Godsdienst, en de kerk, en om derzelve goederen wel te bewaren zonder enige voordeelen van dezelve te trekken, integendeel vermeerderden zy die somtyds door milde giften. Maar ook anderen met zodanigen godsdienstigen yver niet bezielde, en ziende, dat de Geestlyken zelve met de inkomsten op eene slechte wyze begondden te handelen, maakten, dat zy ook ryklyk mede deelden, waar toe hun hoge staat, en gezag haast middelen uivondt, waardoor men dikwyls ondervonden

den heeft, dat zodanige Advokaten zeer schadelijk voor Kerken en Abdyen geweest zyn. De Onder-Advokaten, dat is, die voor dusdanige groten het ampt bebedienden, van gelyke bemerkende het gedrag hunner meesteren, droegen ook gemeenlyk zorg, dat hun deel niet verloren ging, waarom zy wel te recht *Ki-trici*, stiefvaders, zyn genoemd geweest, eenigen sprongen met de kerklyke goederen om, of ze op den vyand teerden, zo dat vooral de Onder-Advokaten dikwyls door de wetten der Vorsten en bannen der Pauzen moesten beteugeld worden. Maar vermits de meeste Vorsten zelve zeer slecht daar mede leefden, hadden zy doorgaans de handen ruim, en men liet 'er zich weinig aan gelegen leggen, of deze of geene met papiere zwaarden daar wat tegen schermde: tot een voorbeeld van het stordig gedrag der Advokaten omtrent de geestlyke goederen strekt ons de Abdy van *Egmond*, gelyk uit de Jaarboeken derzelve te zien is. De macht dezer Advokaten was echter niet overal even groot, op sommige plaatzen voerden zy het zwaard of halsrecht, op eenigen streken zy zelve het vonnis over de genen, die de kerklyke goederen hadden te kort gedaan, maar op andere moesten zy zodanige personen voor den rech-

ter ontbieden, en van hem een vonnis verzoeken. Oudtyds hebben zy ook wel het recht gehad om de landeryen en goederen der kerken op eigen gezag te verhuren en te verpachten, maar naderhand werdt hunne macht hierin ingebonden, en zy vermochten zulks niet te doen, dan met kennis der kerkprelatten, en van hunnen kant hadden zy wederom dat gezag, dat de kerkprelatten buiten hunne toestemminge ook geene goederen mochten vervreemden of verruilen, noch die door brasseryen of andere onnodige zaken verkwielen; want de koopbrieven, en huurcedullen, moesten door hen ook ondertekent worden.

Wat nu eigentlyk de Advokaten der Utrechtsche kerk belangt, derzelve macht was al zeer groot; want gelyk van *Buchel* op 't leven van den Bisschop *Wilibrordus* aantekent, en by *Heda* bladz. 32. te zien is, hadden zy buiten de stad het hooge rechtsgebied, ja waren rechtters in halszaken over diegenen, welke die straf wegens misdaad aan kerklyke goederen begaan verdient hadden, en zy werden door de Bisschoppen strenglyk gelaft om de goederen der kerken te beschermen. Uit een brief van Keizer *Henrik II.* des jaars MCCC. by *Heda* bladz. 99. blykt, dat hy den Bisschop *Ansfridus* toestondt, „ dat „ geen onderdaan der kerke van *Utrecht*, 't

„ zy

„ zy slaaf of vryman, voor de vierschaar
 „ van eenigen keizerlyken landvoogd, of
 „ rechter beroepen mocht worden, maar
 „ dat dezelve te recht zoude staan voor
 „ den Advokaat der kerke van *Utrecht*”.

Waaruit genoegzaam blykt, dat deze Advokaten toen een groot gezag, en macht gehad hebben, te meer om dat het recht van deze kerk zeer uitgebreid was. Doch *Ant. Matthaus*, die in vele gevallen toont op de zyde der Bisschoppen te zyn, wil den Advokaten der *Utrechtsche* kerk zo veel macht niet toeschryven, maar eigent alles den Bisschop toe, 't welk in zekeren zin waar is, om dat dit recht aan denzelven oorspronklyk toebehoorde. Maar de Advokaten door den Bisschop aangesteld zynde, werdt hun deze macht overgegeven, en zy bekleedden dezelve in zynen naam, waar van zy *Vice Domini*, of plaats bekleedende Heren genoemd worden. Die van dezelve een nader bericht begeert, kan zulks by *Matthaus de Nobil. lib. II. cap. 29. 30. en 31.* wydloping genoeg vinden. By den welken ook eene lyst is van eenige Advokaten der kerke van *Utrecht* van *Willibrordus* tyden af, tot omtrent den jare *MCC.*

Na welken tyd weinig of geen gewag van de Advokaten der *Utrechtsche* kerk meer

meer gevonden wordt, of dit ampt toen vernietigt, of onder eenen anderen naam bediend is geworden, blykt niet. Doch de Heer *Matthæus* is ter gemelder plaatse van gevoelen, dat de naam van Advokaat omtrent dien tyd buiten gebruik geraakt is, en de *Comites*, *Graven*, en *Castellani* van *Utrecht* in de plaats gekomen zyn. Maar ik twyfel, of dit wel aanneemlyk is, want uit de lyst der *Graven* en *Castellani*, door hem zelf bygebracht, blykt duidelyk anders, daar hy van het jaar ML. tot MCLXX. dezelve optelt, in welken tyd men ook vindt, dat de Advokaten noch in wezen geweest zyn, en dezen post bediend hebben, doch na het jaar MCLXXX. vindt men geen Advokaten meer vermeldt, ook schynen de *Graven* van *Utrecht* na dien tyd buiten gebruik geraakt te zyn. Maar zoude het niet eenigen schyn van waarheid hebben, als men stelde, dat de Maarschalcken, is 't niet in 't geheel, altoos voor het meeste gedeelte dat ampt naderhand waargenomen hebben? dezelve wierden ook door den Bisschop aangesteld, en waren mede bewaarders van zyne goederen, en rechten buiten de stad: dit gevoelen schynt ook *Matthæus* in zyn boek de *Jure Gladii* cap. 23. te bevestigen, schryvende, „ dat de Advokaten gesteld waren „ om de goederen der kerke te bewa-

K

„ ren,

„ ren , de misdoenders te verhooren
 „ en te straffen, byzonderlyk, toen de
 „ Maarschalken noch niet aangesteld
 „ waren, maar na dat deze door de
 „ Bisschoppen aangesteld zyn, is de
 „ macht en naam der Advokaten allengs-
 „ kens buiten gebruik geraakt, schoon
 „ alle derzelve macht niet op de
 „ Maarschalken overgegaan is". Wat hun
 gezag binnen de stad belangt, het is
 niet onwaarschynlyk, dat zulks na-
 derhand aan de Burggraven is opgedra-
 gen, en door dezelve geoeffend geweest.

De Bisschop nu, en de kerk in 't al-
 gemeen hadt niet alleen Advokaten,
 maar de andere Kanonikale kerken schy-
 nen ook de haren gehad te hebben;
 want van *Buchel* in een brief aan
J. J. Pontaan by *Mattheus* in Syll.
 Epist. CXXXVI. eenige oude gedenkstukken
 van *Gelderland* optellende, vermeldt op 't
 jaar MCVIII. *Gerard* Hertog van *Gelder*,
 Advokaat van *St. Marie* kerke te *Utrecht*.
Hendrik Hertog van *Gelder* Advokaat der
 zelve kerke in 't jaar MCLVI. *Otto*
 Hertog van *Gelder*, schynt in 't jaar
 MCCXXVI. ook Advokaat dezer kerke
 te zyn geweest. Uit welke Vorstlyke na-
 men men onder anderen de waardig-
 heid van dit ampt kan afmeten.

Doch gelyk het uit oude brieven toe-
 schynt, hebben de Proosten, Dekens, en
 Ka-

Kapittelen, by vervolg van tyden, zelven wat naauwer beginnenacht te geven, en het geen van tevoren aan de Advokaten overgelaten was, voot het grootste gedeelte in persoon waar te nemen, daarby de Bisschoppen van tyd tot tyd meer oorlogsgezind wordende, en byna gedurig met dezen, of genen in verschil zynde, leeden de kerkelyke goederen tot ondersteuning van dien twist groten aanstoot, waarom men ook veele brieven vindt, by welken de macht der Bisschoppen ingebonden wordt, zodat men zoude mogen besluiten, dat de oude Bisschoppen vry meer macht, en in 't geestlyke, en in 't wereldlyke gehad hebben, dan hunne navolgers.

Behalven deeze Advokaten, wierden oudtyds door de Bisschoppen tot het bestuur, of wereldlyk oppergebied binnen de stad aangesteld zekere Graven, die men Graven der stad *Utrecht* noemde; maar wanneer dezelve een begin genomen hebben, kan niet ontwyfelbaar bewezen worden, hoewel zy waarschijnlijk in de achtste eeu reeds in wezen geweest zyn; want na dat *Pipyn van Herstal* het Kasteel *Utrecht*, en *Karel Martel* al wat binnen de muren der stad *Utrecht* begrepen was, en buiten dezelve tot de stad behoorde, aan den Bisschop *Willibrord* geschonken hadt, zal deze Kerk-

voogt buiten twyfel een Graaf, Richter, of hoe men dien noemen wil, ter bestieringe, of bewaringe der stad aangesteld hebben: men vindt ze echter in de opene brieven voor het jaar ML. zo veel gebleken is, niet vermeldt, doch by *Heda* bladz. 81. in een brief van *Otto I.* des jaars DCCCCXXXVII. by welken hy de munt in de stad *Utrecht* aan Bisschop *Baldricus* schonk, vindt men deze woorden: „ En dat geen Graaf, of „ eenige andere rechtende macht vryheid „ hebbe, om eenigen tol of iets anders „ uit die munt te eiffchen”. Door welken Graaf wel waarschylyk die van *Utrecht* moet verstaan worden, want 'er geene reden is om dit op eenen anderen toe te passen.

De Graven nu, waar van men eenig gewag vindt, zyn deze:

Robbert vermeldt in een brief van 't jaar ML. by *Heda* bladz. 119.

Willem wordt op 't jaar MCVIII. by den zelfden bladz. 147. gevonden, deze wordt ook by *Matthaus* de Nobil. bladz. 526. doch zonder jaargetal genoemd.

Diderik, wordt ter gezegder plaats by *Matthaus* op 't jaar MCXXIX. gesteldt, doch by *Heda* bladz. 156. vindt men hem in een brief van Bisschop *Godebaldus*, van het jaar MCXXVI.

Matthaus stelt op het jaar MCLXIV.

noch

noch eenen *Diderik*, dezelve zal naar allen schyn wederom gevolgt zyn op *Godfried* Graaf van *Utrecht* in een brief van Bisschop *Andreas van Kuyk* vermeldt by *Heda* bladz. 162.

Henrik van Kuyk, Graaf van *Utrecht*, wordt gevonden in een brief van Bisschop *Godefridus* omtrent het jaar MCLXX. by *Heda* bladz. 174. *Aarnout Buchel* tekent zo by *Beka* als *Heda* op den Bisschop *Andreas* aan, dat de Heren van *Kuyk* in het begin den tytel van Graaf alleen maar hebben gevoert als Graven van *Utrecht*, en niet naar het land van *Kuyk*, dewyl dat toen noch tot geen Graaffchap verheven was, maar dat zy langen tydt het Borggraaffchap, en Graaffchap van *Utrecht* bezeten hadden, welk recht hun eindelijk betwist geworden zynde, hebben zy het zelve aan *Otto II.* Bisschop van *Utrecht* in het jaar MCCXX. overgegeven, doch behalven dezen *Henrik* vindt men echter geene andere Heeren van *Kuyk* als Graven van *Utrecht* vermeldt.

Luscus, Graaf van *Utrecht*, vermeldt op 't jaar MCLXXII. in een brief van den zelden Bisschop by *Mathaus de Nobil.* p. 525.

Noch wordt van *Matthaus* ter gemelder plaats bladz. 526. eene Graaf *Gerlacus* gesteldt op het jaar MCLXXII. doch hierin heeft hy zich naar allen schyn bedrogen, want op dien tyd was *Luscus* noch

Graaf, gelyk uit den laatstaangehaalden brief te zien is, *Gerlacus* was in het jaar MCLXXVI. kastelein van *Utrecht*, blykende zulks uit een brief door den zelfden Schryver bygebracht in zyn boek de jure *Gladii* bladz. 361. na dezen tydt worden 'er geene Graven gevonden.

Behalven deze Graven in de stad *Utrecht* schynen de Bisschoppen tot bestuur hunner andere goederen, en landen buiten de stad ook zekere Graven aangesteld te hebben, dewyl men onder den Bisschop *Adelbold* eenen *Diderik Bavo*, Graaf van *Bodegraven*, en *Zwanmerdam*, vermeldt vindt by *Heda* bladz. 107. en voor hem hadden zekerlyk reeds andere Graven het bestuur gehad. In eenen brief van Keizer *Frederik* des jaars MCLXVI. by den welken hy als middelaar tusschen *Godfridus* Bisschop van *Utrecht*, en Graaf *Floris III.* van *Holland* het verschil wegens de bezittinge van *Oostvriesland* uitspreekt, wordt onder anderen bepaalt, dat ieder van zynen kant een' Graaf zal aanstellen, om voor hem het bestuur en rechts gebied aldaar waar te nemen, boven welken Graaf de beide partyen noch eenen Advokaat zoude kiezen.

Eindelyk worden, behalven de Advokaten, en Graven van *Utrecht*, van de welken gehandeld is, noch Kasteleinen, of Slotvoogden door de oude Bisschoppen aangestelt

stelt gevonden, welke naam, offchoon tegenwoordig zeer gemeen, oudtyds zeer aanzienlyk was. *Bucelinus* in *Gallo Flandria* bladz. 493. zegt, dat daar onder eerst begrepen wierden, dewelke met eene bezettinge van krygsknechten op een slot of kasteel het bevel hadden, om het zelve tegens den vyand te verdedigen. Dat ook sommigen wel Kasteleinen wierden genoemd, welke een kasteel ter leen bezaten, gelyk uit de boeken, die van de leenen en leenmannen handelen, blykt.

Claude Fauchet cap. 6. schryft, dat de genen, die eertyds Kasteleinen genoemd wierden, in adel en in waardigheid naast aan de Baanderheeren quamen, om dat zy het recht hadden van Slotvoogden.

In de aantekeningen op de *Donationes Belgica* van *Aub. Miraus* lib. II. cap. 78. vindt men, dat de Nederlandsche, Fransche, en Duitsche vermaarde steden hare Kasteleinen hadden, welke nu by de Fransche *Viscomtes*, of *Vicomtes*, en by de Duitschen *Burggraven* genoemd worden, dat deze Ondergraven, of Burggraven het bewind over eenige sterkte, of Kasteel, het opzigt over 's landsgevangen huis, of kerker, en eene byzondere plaats hadden om hunne rechtbank te spannen; wordende eene wydloopige lyst bygebracht van de plaatsen, welke Kasteleinen gehadt hebben,

ben, waaruit blykt, dat dit ampt meest door aanzienlyke Edellieden bekleedt is geweest.

Wat aangaat het spannen der rechtbank door de Kasteleinen, of Burggraven te *Utrecht*, meent *Matthaus* de *Jure Gladii* bladz. 380. en volg. dat zulks oudtyds op 't Hof, of in het huis naderhand de *Drie Varkens* genoemd, geschiedt is, ten welken einde de Burggraaf zynen Schout en Schepenen, ja zelfs eenen Stadhouder hadt, blykende uit de aldaar bygebrachte overdrachts brieven, zo dat hier tegengesproken wordt, het geen dezelve Schryver in zyn boek de *Nobil.* lib. II. cap. 2. hadt gezegt, dat namelyk de Graven, en Kasteleinen, niet dan den bloten tytel bezaten. Op wat tydt deze Kasteleinen, en Burggraven te *Utrecht* aangesteldt zyn, is wederom niet zeker te zeggen, doch zo wy op het schryven van den Kanonik van *Stoutenburg* staat mogen maken, is na het stichten van het Kasteel *Wiltenburg* door een Vorst der *Friesen*, op het zelve een hoop krygsvolk onder het bevel van zynen Opperjagermeester gelegt, welke men dan ook voor den Slotvoogd, of Kastelein zoude mogen nemen.

Wat verder het recht, de macht, en de bezittingen dezer Kasteleinen, naderhand Burggraven genoemd, betreft, daarvan

van zoude men zeer wydlopig konnen handelen, doch wy zullen voor het tegenwoordige hier in niet treden, maar ons vergenoegen den lezer te wyzen naar de aangehaalde plaatsen van *Matthaus*: alleen dient hier noch aangemerkt te worden, dat het in geschil is, of de Graven, van dewelke te voren gehandeld is, de zelfde zyn geweest, welke ook Kasteleinen genoemd worden, gelyk *Matthaus* gevoelt, waarom ook en de Kasteleinen of Burggraven, en de Graven zelve door hem in eene lyst geplaatst worden, doch hier tegen schynt het ons toe te sryden, dat men te gelyk vindt, en Graaf, en Kastelein in den meergemelden brief van den Bisschop *Godfried* by *Matthaus* de Nobil. bladz. 325. weshalven hun ampt ook zekerlyk zal verschilt hebben, en de lyst der Graven en Burggraven van elkan- deren moeten afgescheiden worden, en *Gerlacus*, welke naar allen schyn zyn broeder *Diderik* is opgevolgt, zal op die der Kasteleinen gesteldt dienen te worden: mogelyk is dereden, waarom *Matthaus* anders gevoelt heeft, niet verre te zoeken.

Thans zullen wy overgaan tot het onderzoek naar de macht der Bisschoppen in het aanstellen van de Overheid der stad: buiten twyfel zullen de eerste Bisschoppen hierin meer dan hunne na-

volgers te zeggen gehad hebben, doch hoe veel, en wanneer zulks verminderd is, valt niet licht te zeggen; van de lateren weet men, dat denzelyen niets daarvan dan alleen het vervullen van het Schoutsamt is overgebleven, welke aanstelling zy ook tot den laatsten toe behouden hebben. Burgemeesteren, Raden, Schepenen, enz. werden door den Raad zelve en het volk, niet door den Bisschop, verkozen, zelfs indien iemand hiertoe door den Bisschop voorgesteld was geworden, wierdt hy om die reden voorbygegaan. Die eenig amt by den Bisschop bekleedde, of onder deszelfs boezem vrienden, en raadslieden gerekend werdt, hadt geen kans om aan de regering der stad te geraken. Zyne macht in het aanstellen van een Schout was zelfs ingebonden en bepaalt; indien de verkiezinge, of aanstellinge door kuipery was te weeg gebracht, en het Schoutsamt door geld verkregen, kon zulk een Schout van het volk afgewezen worden: ja al ging alles zuiver toe, was hy echter gehouden een burger der stad daartoe te nemen volgens de bewyzen door *Matthaus* in zyn boek de Nobil. lib. II. cap. 13. uit de oude stadsbrieven bygebracht. Doch de Bisschop hadt het recht om de door den Raad en het volk aangestelde Schepenen te beëedigen.

Wat

Wat vervolgens het recht der Biffchoppen in het straffen der misdadigen belangt: uit het kamerboek (*liber camerae*) der *Utrechtsche* kerk, en het oude wetboek der stad blykt, dat de Biffchop, uit kracht van zyn ampt, de macht heeft gehad om dieven, ftruirovers, wetbrekers, fchoffeerders, verleiders, en fchakers van maagden en vrouwen, de genen, die de tydelyke goederen des Biffchops naar zich trokken, die iemand, zonder daar toe gemachtigt te zyn, vingen of gevangen hielden, brandflichters, opbreekers der kerken, en andere misdadigers, in zulke gevallen, dewelke *ondaet* genoemd worden, te doen straffen, zonder naar aanklachte van eenigen rechter te wachten; echter niet naar zyn eigen goeddunken; maar volgens het vonnis van de amptenaren des lands (*ministeriales terrae*) welke ten dien einde moesten beroepen worden; doch de andere misdaden, dewelke niet onder *ondaet* gerekent worden, gelyk een enkele manflag, welke vechtenderhand onder de *beampten* was voorgevallen, mocht hy buiten aanklachte van iemand niet straffen; maar over de geringen, welke *huisluiden* genoemd wierden, kon hy uit kracht van zyn ampt ftraffe oefenen, al ware het, dat er geene klachten ingebracht wierden: alles nochtans volgens het vonnis der gezeg-

zegde Amptenaaren, en niet naar eigen goeddunken. Ziet A. van *Buchel* in zyne aantekening op *Heda* bladz. 238. Een geestlyk persoon mocht hy niet met de dood straffen, ten zy overtuigt en gevonnist door den Deken en het Kapittel, waaronder hy behoorde; de wereldlyke personen moesten ook door hunne eigene rechters geoordeelt worden, volgens een geschrift van het jaar MCCCLIV. by *Mattheus de Jure Gladii* bladz. 36. Dit hoge rechtsgebied des Bisschops, zo bepaald en vry als het was, wierdt begrepen tusschen de *Grebbe* by *Rheenen* en tusschen *Bodegraven*, welke plaatzen de twee uitersten van zyn wereldlyk grondgebied waren, gelyk blykt uit een brief van den Bisschop *Jan van Bronkhorst* in de aantekening op *Heda* bladz. 234.

Om dat nu de Bisschoppen zo zeer in hunne macht ingebonden wierden, was 'er veeltyd tusschen hen en de stad *Utrecht* weinig eendracht, en zy hielden hun verblyf meest buiten de stad, 't zy op 't land 't zy te *Duurstede*; wilde de Bisschop in de stad *Utrecht* komen, stondt hem zulks voor zyn perzoon vry, maar hy moest van tevoren voor zyn gevolg een schriftlyk geleide van de stad verzoeken, en opgeven, wien, en hoe veelen hy met zich wilde inbrengen, en voor welken tydt; doch wanneer hier onder personen waren, die
by

by de stad verdacht, of het getal te groot was, werdt hem zulks geweigert; van welk een en ander de voorbeelden by *Matthæus de Nobil. II. cap. 13.* te vinden zyn. Men was hierin zo oplettende, opdat de stad *Utrecht* niet verrast, of in hare rechten verkort zoude worden.

Hier staat noch aan te merken, dat de Bisschoppen van *Utrecht* oudtyds leenmannen van 't Keizerryk, en Ryksvorsten geweest zyn, of schoon men hier van by onze Schryvers weinig gewag vindt, blykt zulks echter, behalven uit andere stukken, onwederfprekelyk uit eenen brief van Keizer *Frederik III.* by *Matthæus* in zyn boek de *Nobilitate lib. II. cap. 44.* om die reden was 't ook, dat *Konradus* Bisschop van *Utrecht*, *Hendrik IV.* zynen koning noemde, zoo als in *Apologia Henrici IV. apud Freh.* te zien is. Doch hy was een vrye en geen dienfischuldige vafal; daarom noemt zich *Ansfridus* alleen door Gods genade Bisschop van *Utrecht*. En eindelyk uit dezen hoofde beriepen partyen zich van des Bisschops vonnis op de vierfchaar des Keizers.

Hoe het verder met de verkiezing der Bisschoppen toeging, en wat recht de Geestlykheit daarin hadt, als mede wat de plechtigheden van het huldigen der Bisschoppen, en den Eed, dien zy dan moesten

ten doen, belangt, daarvan wordt in de voorberichten van het *Batavia Sacra* I. deel blad. 114. en volg. wydloopig gesproken, alleenlyk zal men hier uit het laatst aangehaalde hoofdstuk van *Mattheus* byvoegen; het onderzoek 't geen omtrent den nieuwen Bisschop volgens de instelling der Utrechtsche kerke gedaan werdt, en hier in bestondt: of hy voorzichtig van gedrag, of hy raadzaam, bezadigt van zeden, en kuilich van leven was, of hy sober was, en zorg droeg voor zyne zaaken, of hy nederig, spraakzaam, barmhartig en geleerd was, of hy wel onderwezen was in de wet des Heeren, en vlug genoeg om den zin der H. Schrift te begrypen, of hy geoeffend was in de kerklyke leeringen, en voor al of hy de punten des geloofs met eenvoudige woorden voorstelde, dat is, of hy wel vastfelde, dat de Vader, de Zoon en de H. Geest een en dezelfde God was, en vooreen gewisse zaak hielt, dat de gansche Godheit in de H. Drieënhed bestondt, eenwezig, even, zelfstandig, eeuwig, en almachtig met elkander, dat dienvolgens ieder perzoon in de Drieënhed volkomen God was, en de drie personen een en dezelfde God waren; of hy geloofde, dat de Godlyke menschwording niet was geschiedt in den Vader, noch in den H. Geest, maar in den Zoon

al-

alleen, zo dat de geen, dewelke in de Godheid de Zoon was, van God den Vader, naar de menschheid, was geworden de Zoon van eene vrouwe, zynde een waarachtig God naar zynen Vader, en waarachtig mensch naar zyne moeder, dat hy eene menschelyke, en redelyke ziele heeft gehad, en daar by een lichaam, uit het lichaam van zyne moeder: dat hy twee natuuren hadt, de Godlyke, en de menschelyke, zynde echter maareen per-Zoon, een Zoon, een Heer; en dat hy, benevens den Vader en den H. Geest, de schepper en maker van alle schepzelen was. Dat hy waarlyk naar het vleesch hadt geleden, en eenen waarachtigen dood naar het lichaam was gestorven: dat hy verrezen was door eene ware opstandinge zyns lichaams, en door een waarachtige vereeniging van zyne ziele met het zelve lichaam, en dat hy aldus zal komen oordeelen levende en dooden. Verder moest hy ondervraagt worden, of hy wel geloofde, dat het oude Testament; bestaande uit de Wet en de Profeten; en het nieuwe Testament, dat is, de Schriften der Apostelen, door ingeving van eenen en den zelfden God waren geschreven. Dat de duyvel niet door nootzaaklykheid van zynen staat, maar door zyne vrye wil verdorven is geworden, of hy ook niet voor zeker hielt, dat wy
in

in dit vleesch, 't welk wy nu dragen, en in geen ander zullen opstaan, en dat 'er een algemeen oordeel te wachten was, in 't welk ieder, voor 't geen hy in zyn lichaam gedaan hadt, gestraft of beloond zal worden: of hy het huwlyk niet afkeurt, en den tweeden trouw niet veroordeelt, of hy het nuttigen van vleesch niet bestraft: of hy wel in kerklyke gemeenschap met boetvaardige zondaren, die met de kerke verzoent zyn, wil leven, of hy wel gelooft, dat alle zonden, zo wel erflyke, als die wy zelve met eigene wille bedreven hebben, in den Doop vergeven worden. En eyndelyk, of volgens zyn gevoelen iemand zalig kan worden buiten de Katholyke kerk. Naar welk alles ondervraagt zynde, en wel onderrecht bevonden wordende, mocht hy tot Bisschop ingewydt worden.

Dit was noch een gebruik der oude kerk, want die in de historien derzelve kundig zyn, weten, hoe de Bisschoppen van de eerste tyden omtrent hun leven, gedrag, en geloof onderzocht wierden, gelyk by *Morinus* de Ordinationibus lib. I. kan gezien worden.

Wat de macht der Bisschoppen in 't Geestlyke belangt, dezelve was zo wel als die in 't wereldsche bepaalt, en de mindere Geestlykheid scheen somtyds meer dan

de Biffchop te zeggen te hebben. *Ant. Matthaus* de Nobilitate lib. III, Cap. I. zegt, dat hy niets konde doen in weerwil van de Geestlykheid, maar dat het integendeel aan dezelve vryftondt alles te doen, zelfs tegen den zin van den Biffchop; dat de Biffchop voor de Geestlykheid ontboden zynde daar moest verſchynen, en van de Geestlykheid beteugelt konde worden, maar dat hy niet bevoegd was om een Kanonik, of Vikaris, die een prebende bezat, zelfs niemand, die onder de beſcherminge der Geestlykheid was, voor zich te ontbieden, of recht hadt om hen te ſtraffen.

't Is waar, volgens eene oude inſtelling waren de Biffchoppen gehouden, wanneer zy door den Deken in gewichtige zaken voor het kapittel beroepen wierden aldaar te verſchynen, en in een brief van den Biffchop *Conradus* des jaars MLXXXVIII. ziet men, hoe het vaſt geſtelt was, dat de groote Deken, als 't hem oorbaar ſcheen, en de nood het vereiſchte, den Biffchop met de Aartsdiakenen ende kerken zoo van de ſtad als van het Sticht van *Utrecht*, voor het kapittel mocht ontbieden, en de ontbodene gehouden waren te verſchynen; dit wordt by *Matthaus* lib. II. cap. 39. noch met eenige oude brieven der kerke bevestigt, en hadt byzonderlyk plaats, wanneer iemand eeni-

ge klachten tegens den Bisschop in te brengen hadt, of dat hy eenige rechtsvordering van hem verzocht.

Maar echter blykt hier noch niet uit, dat de Bisschop gene macht gehad hebbe, om de Geestlykheid te beteugelen, gelyk *Matthæus* zoekt te bewyzen. De Geestlykheid hadt reeds meer dan eens hierover met de Bisschoppen in verschil geweest, en wilde onder zyne bestraffingen niet staan; welke zaak eindelyk zoo hoog liep, dat dezelve naar *Rome* voor den Pauslyken rechtbank getrokken, en aldaar bepleit wierdt. Ieder trok zyne streng tot groote verbitteringe der gemoederen, en niet zonder ontfichtinge van den gemeenen man, zeer sterk. De Prelaten, en Kanoniken der vyf kerken, hielden by een geschrift van het jaar MCCCLXIV. 't welk by *Matthæus* de Nobil. lib. III. cap. 1. te vinden is, staande, dat zy uit den inhoud van den eed der Bisschoppen, (welke mede by den zelfden schryver lib. II. cap. 45. gelezen kan worden) en uit de aloude gewoontens en huishouding der Utrechtsche kerken gezien hadden. Eerst dat de Bisschop verplicht was den gewonen eed af te leggen, en dat onder denzelyen ook begrepen moest worden, zelfs 't geen niet uitgedrukt was, maar volgens de schikking van 't recht daar toe konde getrok-

trokken worden; dat ook de Bisschop geene Synodale wetten mocht maken zonder voorafgaande overweging en toestemming des algemenen Kapittels; dat alle onderzoek, de straffe, de hervorming der zeden en gebreken van alle personen, zo van de genen, die in eenige waardigheid gestelt waren, als die eene Kanonikedy of Vikary bezaten, mitsgaders allen anderen aan de Dekens en Kapittelen der vyf kerken toekwam, zonder eenige rechtmatige tegenspraak des Bisschops, zelfs zonder zynen raad, toestemminge of medestemminge van noden te hebben. Dat de Bisschop door den Domdeken of deszelfs Vikaris tot een algemeen Kapittel ontboden zynde, daar gehouden was te verschynen, en ieder, die recht van hem vorderde, na de byeenroepinge der Prelaten en Kapittelen der vier andere kerken, te wille zyn; dat ingevalle de Bisschop driemaal ontboden zynde verzuimde de bovenstaande twee punten of een van beiden zonder enig wettig belet, waar van hy blyk moest geven, te volbrengen, dan zoude het Kapittel den Bisschop daarover by deszelfs Oversten namelijk den Paus of den Aartsbisschop van *Keulen* kunnen aanklagen en recht verzoeken: in 't vonnissen en straffen van leeken moest hy zelfs den raad der onderbedienden volgens 's landsgebruik ho-

ren. Hy vermocht geene Kasteelen, landgoederen, noch tydelyke rechtsbannen verpanden, noch voor eenige jaren of gedurende zyn leven te leen uitgeven zonder toestemminge der kerken, ook aan niemand het voorrecht toestaan, om van geen kerkelyke personen gedagvaard of in rechten vervolgt te kunnen worden; dat de kerken en derzelve personen van het betalen der tollen en ongelden vry waren: dat de Prelaten, Kanoniken, koorgezellen, en die verder tot de gemelde kerken behoorden, door den Bisschop niet mochten genoodzaakt worden om hun verblyf te houden op eene andere plaats van zyn Bisdome, daar zy noch een kerkelyk ampt bezaten, of voor hunne afwezendheid geld te geven. Dat de Bisschop in der tyd op zulke plechtige dagen, als het van ouds gebruiklyk was geweest aan de Prelaten en Kanoniken der vyf kerken een maaltyd moest geven, of hun de daar voor gewoonlyk verschuldigde penningen betalen. Dat de Officiaal van *Utrecht* van de kerken en derzelve personen geen geld voor het zegel mocht nemen. Dat een Kastelein op het slot te *Diepenem* aangesteld zynde, dezelve eerst zyn eed voor het kapittel moest afleggen. Dat de Bisschop van de scholieren, koorgezellen, of bezitters van kerkelyke proeven, die in de vyf kerken gewyd wierden,

den, niets voor hunne brieven mocht afvorderen. Dat geen Prelaat of Kanonik der genoemde kerken zich aan een levend persoon door brieven of eeden tot nadeel van zyne kerke kon verbinden, en iemand zulks gedaan hebbende zoude voor altyd in het toekomende van zyne stem in het Kapittel verfteken wezen, ja deswegens vermoeden op iemand vallende, kon hy van zyn Kapittel of van deszelfs grootste gedeelte, of ook van de gheele Utrechtsche kerk verplicht worden zich daarvan met eenen plechtigen eed te zuiveren. De officieren, en Raadsheeren, of die levery droegen, 't zy van den Bisschop, 't zy van iemand anders, moesten uit het Kapittel gaan, als 'er over het ampt, of de persoon des Bisschops, of van een ander gehandeld wierdt. Dat eindelyk de Bisschop verplicht was de kerke, en kerkelyke personen benevens hunne goederen in de gerechtigheden en vrydommen, welke zy van ouds genoten hadden, te handhaven. En vermits het te lastig zoude vallen, indien alle de Prelaten en Kanoniken alle vergaderingen en onderhandelingen tot afdoening der gemelde zaken moesten bywonen, benoemden en machtigden zy daartoe by den zelfden brief een Kanonik uit ieder Kapittel met belofte van goedkeuring van derzelver handelingen en schadeloosstelling van 't

geen zy by gelegenheid van het bovenstaande mochten lyden.

In dit geschrift wordt het recht der Dekens en Kapittelen zeer vergroot en de macht der Bisschoppen naauw bepaalt, doch ons ontbreekt dat geen, het welk van de zyde des Bisschops hier tegen ingebracht is geworden, en ongetwyffeld tot staving van de Bisschoplyke macht gestrekt zal hebben. Dit weet men, dat in het jaar MCCCLXV. tusſchen den Bisschop *Jan van Verneburg* en de Geestlyken een verdrag is aangegaan, waarby partyen te kennen gaven, hoe tusſchen den voorgaanden Bisschop *Jan van Arkel* aan de eene, en de Prelaten en Kapittelen der vyf kerken aan de anderezyde, eene grote tweedracht was gerezen, om dat de gemelde Bisschop van zynen kant zo uit het recht als eene oude gewoonte, en de Prelaten met de kapittelen van de hunne insgelyks uit eene goedgekeurde, van onheugbare tyden af onverbrekelyk onderhouden, en wettig verjaarde gewoonte, staande hielden, ieder voor zich zelve alleen en in 't byzonder gerechtig te zyn geweest, om de Kanoniken, Vikarilen, en de perſoonen, die in vasten dienst van de gemelde kerken waren, te bezoeken, en de vereeringen, dewelke uit hoofden van zulke bezoeken opgebracht moesten worden, te ontfangen; om de zeden dier
per-

personen en der voornoemde kerken te hervormen en te verbeteren; om de gemelde lieden en derzelver ongebondenheden, vergrypingen en misdaden ampts halven, naar de maat en hoedanigheid van de misdaad te straffen, en kerkelyke vonnissen tegens hen in 't werk te stellen; om dezelve geldboeten op te leggen; eindelyk om van alle zaken zoo burgerlyke als straffchuldige, welke tuschen hen voorvielen, of die tegen hen, of tegen de bedienden, en huisgenoten van de gemelde Prelaten, en Kapittelen, of genoodschappen der gemelde kerken, ondernomen waren, of ondernomen mochten worden, ook naar de form der rechten, kennis te nemen, zelfs om de zaak als wettige rechters en onmiddelyk zonder door een ander voorgekomen te mogen worden, behoudens het gezag van den Apostolischen stoel, te horen, te onderzoeken, uit te wyzen, en een volslagen, ja het hoogste rechtsgebied, omtrent de gemelde perfoonen, in de voornoemde zaaken te oefenen.

Dat, dewyl over deze zo tegen elkander strydende eiffchen, een geschil voor den Apostolischen stoel gerezen was, en onafgedaan bleef, de gemelde Biffchop en Prelaten, overwegende, dat zodanige twe-dracht schade, lasten, kosten, en ongerustheid gewoon was voort te brengen,

gewenſcht hadden een bekwaam middel daartegen uit te vinden, en ten dien einde met elkander over een gekomen waren, om het bewuſte geſchil voor den tyd van dertigjaren in dien ſtaat te laten, als het toen was, onder voorwaarde, dat gedurende deze opſchorſſinge partyen niets tot des anders nadeel zouden ondernemen, en iets gedaan zynde, krachteloos en van gener waarde wezen zoude. Daar- enboven beloofde de Biſſchop de Prelaten, Kapittelen, Genoodſchappen, Kanoniken, Vikariſſen, enz. der gemelde kerken in hunne vrydommen, voorrechten, gerechtigheden, en gewoonten, die zy tot noch toe gehad en wettig bezeten hadden, naar zyne kennis en vermoegen voor te ſtaan en te beſchermen; de- zelve voor hen in 't toekomende ongeſchonden te bewaren, niemand van hen- lieden, tegen zyne rechten en gewoonten in het minſte te beledigen, noch in perſoonen of goederen te kwellen, 't zy met hen of iemand van de hunne te vangen, of gevangen tedoen zetten, en gekerkert te houden, die niet alvorens wet- tig van de opgetichte misdaad ofte onge- bondenheid overtuygt was, en men op ce- ne rechtmatige wyze geoordeeld hadt, dat de uitſporigheid der zaake en hoedanig- heid des misdaads zulks vereiſchte. Ver- ders, dat de Biſſchop gemelde Prelaten,

en

en Kapittelen of iemand van dezelve in geenerly wyze onbehoorlyk zoude verdrukken, of door anderen laten verdrukken; maar integendeel hen handelen als een goedertieren Vader, en in hunne rechten, gewoonten, rechtsplegingen, voorrechten, en vrydommen, in welker bezittinge de voorgemelde Dekens, en de Kapittelen der voornoemde kerken, ieder voor 't geen de zyne aanging, zedert onheugelyken tydt, geweest waren, en bevonden wierden geweest te zyn, naar zyne kennisse en vermogen te handhaven, en voor te staan.

Dit verdrag was zekerlyk voordeeliger voor de Geestlykheid dan voor den Bisschop, doch het geeft geen bewys van het recht, 't welk de Prelaten en Kapittelen voorgaven te hebben; de Bisschop zoude hen handhaven in de rechten, die zy van ouds genoten hadden, maar dit was juist de zwarigheid, en de grond van het gantsche geschil. Het schynt zelfs uit dit verdrag, dat de Geestlykheid het niet heeft durven wagen om een vonnis van den Apostolischen stoel over hare eisschen afte wachten; want dit geschil was in het begin van 't jaar MCCCLXIV. tegen den Bisschop *Jan van Arkel* begonnen, welke zyn recht in alles tegen de kollegiale kerken staande hielt, zo dat hy zelfs voor het algemeen kapittel ontboden zynde, daar niet

verscheen dan na het uitgeven eener verklaringe, dat hy uit goede wille, en niet uit verbintenis verscheen; maar zyn opvolger *Fan van Vernenburg* was volgens alle getuigenis een zeer zachtzinnig en vreedzaam man, en hadt daarenboven noch zeer veele vyanden, zo dat het raadzaamst voor hem was wat toe te geven; dit wisten de Prelaten en Kapittelen, zy hadden derhalven, indien zy goed vertrouwen op hunne zaak gesteld hadden, nooit betere gelegenheid kunnen voorzien om een gunstiger vonnis te verwachten dan in dien tydt, dat zy een Bischop hadden, die toegevende van inborst was, en zulks noch meer om byzondere redenen moest wezen; maar zy schynen daar liever af te hebben willen zien, en by een verdrag zo veel te bedingen, als zy konden; doch hoe veel zy daar mede gewonnen hebben, en hoe verre de Bisschoppen zich aan dit verdrag of andere bepalingen gestoort hebben, kan uit de levens en daden der Utrechtsche Bisschoppen blyken; ja deze zelfde *Fan van Vernenburg*, hoe veel hy ook beleeft en hoe naauw hy zich verbonden schynt te hebben, heeft, wanneer hy te *Goor* door zyne vyanden gevangen was genomen, en zestien duizend oude schilden tot losgeld moest geven, de penningen daartoe van eenige Utrechtsche Heeren op-

opgenomen, en verpandde daarvoor, volgens *Heda* in deszelfs leven, de goederen van de kerke gelegen aan den *Yffel* met het slot *Vollenho*, t'welk doen immers volstrekt met de rechten der kerke streedt.

Het zoude derhalve zeer moeyelyk, en dan noch misschien onzeker te bepalen zyn, hoe de macht der Bisschoppen, en die der Prelaten en Kapittelen volgens rechten tegen elkander overstondt, dewyl men uit de handelingen, die ons bekend zyn, gevolgen willende trekken, dan den een dan den anderen meerdere macht zoude moeten toeschryven, wy zullen derhalven thans hier niet verder intreden, maar overgaan tot de onderhorigheid der Bisschoppen van *Utrecht*, volgens welke zy onder den Aartsbisschop van *Keulen* als Metropolitane gestaan hebben, 't welk na den dood van *Willibrordus* een begin schynt genomen te hebben, want Paus *Zacharias* stelt de kerke van *Keulen* reeds tot eene Metropolitane, en schenkt dezelve aan *Bonifacius* in een brief, welke de honderd acht en dertigste in order is onder de Brieven van *Bonifacius*; doch dezelfde Paus is hier naderhand wederom van afgegaan, heeft *Ment* tot eene Hoofdkerk gemaakt, over dezelve *Bonifacius* tot Aartsbisschop gestelt, en *Tongerren*, *Keulen*, *Worms*, *Spier* en *Utrecht* daaraan onderworpen, volgens deszelfs brief
aan

aan *Bonifacius*, te vinden by *Serrarius* Lib. III. Rer. Mogunt. en by *Miræus* Not. Eccl. Belg. c. 7. en elders. Doch korten tydt daar na heeft de volgende Biffchop van *Keulen* zich weder de Aartsbiffchoplyke macht over *Utrecht* aangematigt, waar over *Bonifacius* aan Paus *Stephanus* III. zich in een brief beklaagt; het blykt nochtans niet, of de Paus hier op geantwoord heeft, doch volgens den Schryver van *Les delices des Paisbas tom. II. p. 380.* zoude de Biffchop van *Keulen* in 't onglyk gestelt zyn geweest. Het fchynt echter, dat de kerk van *Utrecht*, welke door gedurige ftoperyen uytgeput en verarmt was, de Metropolitaanſche waardigheid niet heeft kunnen behouden; maar allengskens onder de kerk van *Keulen*, die bloeyende en welvarende was, moeten buigen. Doch op wat tyd kan men met geene volkome zekerheid zeggen, men ziet dat *Baldricus*, die omtrent het jaar DCCCXVIII. Biffchop van *Utrecht* is geworden, door den Aartsbiffchop van *Keulen* bevestigd en gewyd is geweest, en hem voor zynen Metropolitan erkend heeft, ja *Alfridus* in het leven van den H. *Ludgerus* Cap. 2. N. 16. fchryft, dat de Biffchop *Albricus* de Biffchoplyke inwyingen van dien Biffchop in de ſtad *Keulen* ontfangen heeft, zo dat de Biffchop van *Keulen* al omtrent het jaar

jaar DCCLXXX. Metropolitaan der kerke van *Utrecht* moet geweest zyn. En na *Willibrordus* tot *Frederik Schenk* toe, dat is tot het jaar MDLXI. heeft de kerk van *Utrecht*, geenen Aartsbiffchop gehad, maar eerst onder *Bonifacius* Aartsbiffchop van *Ments*, vervolgens onder de Aartsbiffchoppen van *Keulen* geftaan, welke dezelve nu en dan vry laftig vielen, zoodat hun de Biffchoppen en kerken van *Utrecht* zamenderhand fomwylen wederftand geboden hebben, waarvan de voorbeelden in de gefchiedeniffen en oude handfchriften te vinden zyn. In 't algemeen fchynt dit Bifdom zo met binnen als buitenlandsche gefchillen meeftentyd geworftelt te hebben.

IX. HOOFDSTUK.

*Behelzende eenige zaken, de levens
en daden der Utrechtſche Bis-
ſchoppen van Willibrordus
af tot Diderik II. toe,
aangaande.*

NA dat *Victbrecht* of *Wicbert* om-
trent het jaar DCLXXX. in *Frie-
ſland* was aangekomen om het H.
Euangelie aan de heidenen te verkondi-
gen, is hy na vruchtloozen arbeit van
twee jaren weder naar zyn vaderland ge-
keert. Doch is deze zaak zeer bevordert,
door den oorlog, welke kort hier aan
Pipyn van Herſtal, Opperſtaatsman des
Konings van *Vrankryk*, *Radboud* den Ko-
ning of Vorſt der *Friezen* aandeedt, waarin
hy denzelven door de wapenen de ſtad *U-
trecht*, en een goed gedeelte van *Frie-
ſland*, waar onder het tegenwoordige
Holland toen ook begrepen werdt, afnam,
zo dat *Radbout* de vlucht nemen, en ee-
ne ſchuilplaats in *Ooſtfrieſland* zoeken
moett. De Abt *Egbert* deze blyde tyding
horende, was aanſtonds bezorgt om ee-
nige bekwame mannen byeen te zame-
len, en aan de overwonnene *Friezen* on-
der beſcherminge van den Vorſt *Pipyn*
het

het Euangelium te laten verkondigen. Hy koos dan volgens de meeste Schryvers hier toe twaalf geleerde en Godvrezende mannen uit, waarover hy *Willibrordus* tot oversten en leitsman stelde. Deze was geboortig uit *Northumberland* en van *Saxische* afkomst. Zeker onbekend Schryver, door *Matthaus* in het IX. deel zyner *Analecta* in 't licht gegeven, schryft bladz. 5. dat hy van *Engistus* Koning der *Nederassen* afkomstig was, welke met zynen broeder *Horsus* omtrent het jaar *CCCCXVI.* of volgens *Beda* *I. B. 15.* Hoofdst. in het jaar *CCCCXLIX.* op verzoek van den Engelschen Koning *Wurtigernus* uit *Saxen* of *Friesland* met eenige schepen en volk tot deszelfs hulp naar *Engeland* overgestoken zoude zyn. Wat de opvoeding en jeugd van *Willibrordus* betreft, daar van kan men by die genen, die deszelfs leven van stuk tot stuk beschreven hebben, genoegzaam vinden: wy zullen tot de komst van *Willibrordus* en zyne medegezellen uit *Engeland* in *Friesland* overgaan; deze wordt by veelen, en onder anderen by *Beka*, *Heda*, als mede by den Schryver door *Matthaus* uitgegeven, op het jaar *DCLXXX.* gestelt, doch waarop men zoude kunnen aanmerken, dat *Beda* die in den zelfden tyd met *Willibrordus* geleest

leest heeft, in zyn V. B. II. Hoofdst. van hem schryft, dat hy met zyne gezellen in *Friesland* gekomen, en zich by *Pipyn*, Hertog van *Vrankryk*, vervoegt hebbende, met blydschap ontfangen is, en dat die Vorst, dewyl hy kort te voren het aan deze zyde van den Rhyn leggende *Friesland* vermeersterd hadt, hen daar naar toe gezonden heeft om te prediken: deze overwinning nu van *Radboud* door *Pipyn* is eerst in het jaar DCLXXXIV. voorgevallen, volgens het getuigenis van *Sigbertus*, en zelfs van *Heda*, doch *Beka* stelt ze een jaar vroeger. Met de twee eerste komt ook over een *Melis Stoke* in zyne *Rymkronyk*.

Want Pipyn van Herstelle geboren
 Die 't swert van Dinkerle droech
 Hi had orloghen ghenoech
 Tegen Hoboude Gods viant
 Die Hertog was van Dylestant
 So dat hi ne verwan met eren
 In 't incarnation ons Heeren
 Ses hondert tnegentigh en viere.

Na welken tyd hy verder zegt, dat *Willibrord* door *Pipyn* is gezonden om de Heidenen te bekeeren; men zoude zulks noch uit meer Schryvers kunnen bewyzen, doch wy zullen ons ver-
 ge-

noegen, met het geen *Klaas Kolyn* n de zending van *Willibrord* en deslfs komste in het 381. vl. van zyne ymkronyk schryft:

Als hun Gode van hoven
 Gepreket van Sint Williboert;
 Et Pipyn / alse hi haert
 Zant in boreneg ons Hezen
 Ses hondezt en negontich vieze

Welk tegenstrydig schynende verhaal er Schryveren zeer wel overeentebrenghen s, met testellen; dat *Willibrord* twee reizen uit *Engeland* herwaarts gedaan heeft, delyk zulks, uit het geen by goede Schryvers gevonden wordt, aftenemen is: Want ooreerst schryft *Albinus Flaccus*, anders *Aluinus*, in het leven van *Willibrord*, I. B. 9. loofdst. dat hy niet gevreeft heeft by *Radboud* den Koning der *Friesen* te gaan, welke hem ook wel zachtzinnig ontfing, och zich niet wilde bekeeren, waarom *Willibrord*, ziende hier niets te kunnen itvoeren, zich naar de *Deenen* begeven eeft, om onder dezelve het Euangelium : prediken. Eensdeels schynt hier uit te volgen, dat *Willibrord* deze reis ondernomen heeft, zonder verzekering der becherminge van *Pipyn*, derhalven voor desselfsoverwinning op *Radboud*; anderdeels dlykt het nergens uit, dat deze Bischop,

na dat hy door *Pipyn* gezonden is geweest om de *Friesen* te leeren, zich wederom naar de *Deenen* begeeven heeft; hy moet daarom voor dien tydt noch eens verzocht hebben gehadt, wat hy by de *Friesen* konde uitvoeren. Daarenboven meldt *Heda* in het leven, van *Willibrord* uitdrukkelijk van deszelfstwee reizen herwaart gedaan, de eene namelyk in het jaar DCLXXX. wanneer *Radboud* noch in het bezit van *Utrecht* was, de tweede vier jaren daarna, toen die Koning der *Friesen* door *Pipyn* uit het aan deze zyde des *Rhyns* leggende *Friesland* verdreeven was.

Geen kleiner verschil is 'er over de plaats, waar dees eerste Aartsbischop van *Utrecht*, toen hy herwaart kwam om aan de *Friezen* het Kristen geloof te prediken, geland zy. Eenigen stellen, dat zulks te *Katwyk* geschiedt zy, onder welken *Matthaus* de Nobil. lib. II. c. 4. *Pars* in zyne *Katwyksche* Oudheden. §. 2. en andere, beroepende zich op *Alcuinus*, daar hy in het 6. Hoofdst. van het leven van *Willibrord* zegt. *Vir Dei cum sociis navigavit, donec prospero cursu ad ostia Rheni Fluminis vela deposuit, ibique optata telluris statione refocillati sunt, & mox ad Castellum Trajectum, quod in ipsa fluminis ripa situm est, pervenerunt.* „Dat „ deze man Gods met zyne reisgenoten „ tot aan den mond des *Rhyns* is gevaren en

„ en daar de zeilen gestreken heeft, dat
 „ zy door deze aangename landing ver-
 „ kwikt; en kort daaraan te *Utrecht*, 't
 „ geen op den oever van die rivier ligt,
 „ gekomen zyn". Ik heb geen meer
 bewys voor dat gevoelen zien by-
 brengen, noch zelf kunnen ontdek-
 ken.

Ryckius in zyne aantekeningen op *Ta-*
citus Geschied. IV. b. 15. Hoofdst. zegt,
 dat sommige menen, dat hy te *Egmond*
 zoude geland zyn; van dit gevoelen is *Cornelius Aurelius* Lib. II. *Batav.* misschien
 op dat zelve bewys.

Anderen getuigen, dat *Willibrord* eerst
 te *Westkappelle* aangekomen is, onder wel-
 ke zyn *Kl. Kolyn* in zyne *Rymkronyk* vs.
 38.

Totte Westkappelle hy vout
 Ein Godse Wodin aanbeden
 Mezcuzlose na hepdense zeden

En *Melis Stoke* in zyne inleiding:

Tot Westcappelen / dat hi kwam.

Eindelyk vindt men in het 5. Hoofdst.
 van 't leven van *Willibrord* door *Theofri-*
du beschreven, dat hy het eerst in de ha-
 ven van *Gravelinge* eene zeestadt, en van
 daar te *Utrecht* is gekomen.

Deze zo verschillende gevoelens zyn

echter noch wel met elkander over een te brengen, als men stelt, dat *Willibrord* de eerste reize, wanneer hy met zyne reisgezellen uit *Engeland* herwaart overstak, te *Katwyk* of *Egmond*, en voor de tweede keer hier naar toe komende, te *Westkappelle* gelandt is. Doch hier mede zullen die genen, welke staande houden, dat 'er nooit een *Rhynmond* te *Katwyk* geweest is, niet te vreden zyn, en te minder, daar het bewys voor de Landing te *Katwyk* of te *Egmond* zeer duister is. Dit is zeker, dat het niet kan ontken worden, dat *Willibrord* aan de *Zeeusche* kust gelandt is; de bewyzen daarvan zyn te klaar. 't Is waar *Theofridus* verschilt wederom van *Kl. Kolyn* en *Melis Stoke*, doch zy blyven alle drie in eene streek, en het is niet onmogelyk noch onwaarschynlyk, dat *Willibrord* het eerst met zyn schip is gekomen aan de *Vlaamsche* kust, want de plaats daar thans de stad *Gravelinge* gebouwd is, heeft van oude tyden den naam van *Willibrords* veld gedragen; zekerlyk om dat hy daar of gelandt is, of gepredikt heeft (1), hier van daan

(1) Hoe deze naam van *Gravelinge* by *Theofridus* gevonden wordt, heb ik niet te recht kunnen begrypen, want deze Schryver wordt gemeenlyk gesteld gestorven te zyn in het jaar MCX. ziet *Oudin Commentarius de Script. Eccl. antiq. tom. 2. p. 949.*

daan kan hy licht tot aan *Westkappele* de kust langs gezeilt zyn, 't welk misschien alleen maar door *Kolyn* en *Stoke* is genocmt, om dat dit de eerste plaats der *Friesen* was, daar hy kwam.

Een derde verschil *Willibrord* rakende is over de tyd van deszelfs reize naar *Romen*, en zyne inwyngte tot Bisschop door *Sergius*. Volgens *A. van Buchel* in zyne Aantek. op *Beka* stelt *Marianus*, die op 't jaar DCLXXXIV. *Herm. Contractus* drie jaren vroeger, *Sigebert van Gemblours* op DCLXXXVII. Maar zouden dezen wederom niet ten naasten by over een te brengen zyn, wanneer men met *Beda* V. B. 12. Hoofdst. aan *Willibrord*, gelyk hy tweemaal uit *Engeland* hier is gekomen, zo ook twee reizen naar *Romen* toe schreef? dat by de eerste zyn oogmerk alleen geweest is, om van Paus *Sergius*

en *Foppens Bibl. Belg.* p. 1130. de stad *Gravelinge* daarentegen is eerst in het jaar MCLX. door *Tbiery* van *Elfatien* gebouwt, op het veld van den *H. Willibrord*, en eerst genoemd de nieuwe have, en namaals *Gravelinge*, volgens de *Kronyk van Vlaanderen* op dat jaar: deze naam is derhalve naar alle waarschijnlijkheid by *Theofridus* door eene latere hand ingevoegt, of men moest stellen, dat het jaargetal van de slichting van *Gravelinge* mischreven was, namelijk 1160. in plaats van 1106. doch de met elkanderen overeenstemming van *Sanderus*, *Marchant*, *Guicciardin* enz. laat zulks niet toe te denken.

gius verlof te erlangen in deze landen te prediken, en daartoe met deszelfs zegen afgezonden te worden; dat hy de tweede ondernomen heeft, na dat hy eenigen tydt hier gewerkt hadt, om door de aanbeveling van *Pipyn* by den zelfden Paus de Bisschoplyke of Aartsbisschoplyke waardigheid te verzoeken, gelyk hy die ook verkregen, en den naam *Clemens* ontfangen heeft.

Noch wordt 'er onder de Schryversgewift, over den tydt van deszelfs aftenven, want volgens van *Buchel* in zyne Aantek. op *Beka* bladz. 13. wordt hy by *Molanus* in de lyst der Nederl. Heiligen gestelt overleden te zyn in het jaar DCCXXXVI. waarmede *Meyer* in zyne Jaarboeken van *Vlaanderen* en anderen overeenstemmen. *Ubbo Emmius* in het IV. boek van zyne Geschied. schryft, dat hy eerst in het jaar DCCXXXV. gestorven zoude zyn. *Theofridus* Abt van *Epternach* in het leven van dezen Aartsbischop bepaalt zyn dood op DCCXXXIX. waarmede ook *Miraus* in zyne Jaarboeken en anderen overeenkomen. En is deze stelling ook het best met goede getuigenissen te sterken. Want *Willibrord* is volgens *Alcuinus* in deszelfs levens beschryving 5. Hoofdst. in zyn drieëndertigste jaar naar *Friesland* overgestoken, en dit zyne eerste reize zynde, kan en moet de-

dezelve op 't jaar DCLXXX. gestelt worden; hier heeft hy in het geheel volgens den meermaalen aangehaalden brief van *Bonifacius* aan Paus *Stephanus* vyftig jaren gepredikt, en is naar het schryven van *Alcuinus* in zyn II. B. 24. Hoofdst. na dat hy ruim een en tachtig jaren bereikt hadt, gestorven, zo dat deze tydrekening met de stelling van *Theofridus* zeer wel overeenkooft. Boven dien is het te denken, dat de laatstgenoemde Schryver in zyne Abdye, welke door *Willibrord* zelf gesticht was, daar ook wel eenig bericht van hem zal gevonden hebben, zo het ergens te vinden was.

Wy zouden hier noch andere geschillen, den dag van zyn overlyden, en de plaats van zyne begraving betreffende kunnen laten volgen, doch de kleine aangelegenheid van het eerste, als niet tot de tydrekening of opheldering der lands geschiedenis kunnende bybrengen, en de onverschilligheid van het tweede, laten niet toe, dezelve in dit kort bestek te plaatzen. Weshalven wy hier omtrent zo als aangaande het gehele leven van dezen Aartsbisschop den Lezer wyzen naar de Beschryvers van 't zelve, als naar *Beda* in zyn V. B. II. en 12. Hoofdst. *Alcuinus*, *Theofridus*, Abt van *Epternach*, *Beka*, *Heda*, den Schryver van het *Batavia Sacra*, en anderen.

Na *Willibrord* wordt *Bonifacius* door *Beka*, *Heda*, *Jan Gerbrandz van Leiden*, *R. Snoy*, *Hamconius*, *Barlandus*, en meer anderen, tot opvolger in dit Aartsbisdom gestelt. Doch latere Schryvers, als *Boschaarts*, *Mabillon* enz. houden staande, dat *Bonifacius* nooit aan *Willibrord* als wezentlyke Aartsbisschop van *Utrecht* opgevolgt zy, of daar zynen vasten zetel gehad hebbe; en zekerlyk schynen deze door de echte stukken en oudste Schryvers gesterkt te worden. Doch zy zyn het weder met elkander niet eens, wie dan die plaats bekleed heeft. Want 'er worden niet min dan vier personen daartoe opgegeven, waarvan ieder zyne voorstanders heeft. Wy zullen eerst trachten te tonen, dat *Bonifacius* geen navolger van *Willibrord* geweest is, en vervolgens onderzoeken, aan wien die rang toekomt.

Voor eerst dan zegt *Bonifacius* in een te voren meermalen aangehaalden brief aan Paus *Stephanus*: *Willibrordus in Castello, quod dicitur Trajectum, praedicans usque ad debilem senectutem permanfit, & sibi coëpiscopum ad ministerium implendum substituit & finitis longaevae vitae diebus in pace migravit ad Dominum. Princeps autem Francorum Carolomannus commendavit mihi sedem illam ad constituendum Episcopum; quod & feci.* „ *Willibrord* is „ in den burgt *Utrecht* genoemt, tot in „ zy-

„ zynen zwakken ouderdom blyven pre-
 „ diken, een Hulp-Biffchop by zich stel-
 „ lende om den dienst waar te nemen, en
 „ is na het einde van een lang leven
 „ naar den Heer verhuift. Waarop *Kar-*
 „ *loman* de Vorft der *Franken*, my dien
 „ stoel heeft aanbevolen om daar een
 „ Biffchop aan te stellen, gelyk ik ge-
 „ daan heb”. Waar uit het klaar blykt,
 dat *Bonifacius* toen al in eene waardig-
 heid was, die de Aartsbiffchoplyke van *U-*
trecht overtrof, als mede, dat hy die niet
 voor zich zelve verkozen, maar een an-
 der daarmede voorzien heeft.

Ten tweden fchryft *Annalista Saxo* op
 het jaar DCCXXXI. *Eo tempore Bonifacius*
vir Sanctiffimus, a praefule sedis Apostolicae
Mogontiacae civitati Metropoli Germani-
cae Archiepiscopus ordinatus est. „ Dat
 „ ten dien tyde de zeer heilige man *Bo-*
 „ *nifacius* door het hoofd van den Apo-
 „ stolifchen stoel tot Aartsbiffchop over
 „ *Ments* een hoofdstad van *Duitschland*
 „ is aangefteft”. Hier zyn nu maart twee
 jaren tuffchen den dood van *Willibrord* en
 deze aanftelling, in welken tuffchen tydt
Bonifacius Biffchop van *Utrecht* zoude
 moeten geweest zyn, het welk niet waar-
 fchynlyk is; boven dien vindt men in
 de Legende van *Bonifacius* 17. Hoofdst.
 aangehaalt in de Vaderl. Hift. I. Deel
 bladz. 385. dat hy door *Karel Martel* in

't jaar DCCXXXVII. met het Bisdom van *Ments* reeds beschonken zoude zyn. Bisschop nu van *Ments* geworden zynde konde hy het andere Bisdom niet verkrygen, wordende in dien tydt den regel, dat een persoon geen twee Bisdommen mocht bezitten, stiptelyk onderhouden, en is zulks zo veel te meer van *Bonifacius* te denken, welke zo zeer de in acht-neming van de regels der kerke, en goede tucht arbeidde, gelyk men uit zyne brieven, en ten dien einde gehoudene kerkvergaderingen kan afnemen.

Ten derde merkt *Boschaarts* in zyne honderd en vyftigste verhandeling over de eerste Apostelen van het oude *Friesland* aan, dat *Bonifacius* na *Willibrords* dood zelden of nooit te *Utrecht* geweest is, zulks uit *Serarius* en *Miraeus* aantonnende; welke langdurige afwezendheid insgelyks tegen de kerken orde streedt; ook zoude de staat van het *Utrechtsche* Bisdom, daar zo veele zaken te doen waren, zulks niet toegelaten hebben.

Om deze twee laatste zwaarigheden wegtenemen, stelt *Ant. Pagi* Tom. III. Critic. §. 10. II. p. 297. dat *Bonifacius* eerst in het jaar DCCLIII. na het Aartsbisdom van *Ments* aan *Lullus* afgestaan te hebben, dat van *Utrecht* aangenomen heeft, 't welk zedert de dood van *Willibror-*

brordus om de hardnekkigheid en weerstand der *Friefen* tegen het Kristen geloof veertien jaren hadt opengestaan; doch dit is mede niet te denken; want *Bonifacius* aan Paus *Zacharias* in een' brief by *Othlonus* in het leven van dien Aartsbiffchop II. Boek I. Hoofdst. verzocht hebbende, om, volgens belofte van *Gregorius III.* in tegenwoordigheid van dezen Paus gedaan, met deszelfs toestemming, wegens zynen ouderdom en lichaams zwakheid, een' bekwaam man over de kerk van *Ments* te mogen stellen, is van dien Paus in een van 't jaar DCCXXXVIII. brief by denzelven Schryver II, boek 9. Hoofdst. geraden om dien zetel doch niet te willen verlaten; waarom het niet waarschynlyk is, dat hy zelfs noch enige jaren daarna een ander Bisdom zal aanvaardt hebben; integendeel heeft hy alles aangewendt om van zynen arbeid verlicht te worden, gelyk hy eindelyk zulks van den Paus verkregen heeft, het zelve verders door voorspraak van *Fulradus*, Abt van *St. Denys*, ook by den *Franschen* Koning *Pipyn* verzoekende, die hem dit mede inwilligde, waarvoor hy dien Koning in een' brief, welke de honderd vierde onder de brieven van *Bonifacius* is, daar voordank zegt, en hem een eeuwig loon in den hemel wenscht, om dat hy de goedheid hadt gehad, van
zyn

zyn verzoek toe te staan, en hem in zynen hogen ouderdom en zwakheid te troosten. Wie kan nu met *Pagi* noch denken, dat hy naderhand Bisschop van *Utrecht* verkozen zoude hebben te zyn, wienspost, wegens de hardnekkige en menigvuldige heidenen, ruim zo zwaar als die van den Aartsbisschop van *Ments* was? Hy zoude daarenboven met recht geschenken hebben den spot te dryven en met den Paus en met den Koning. Deze redenen komen my zwaar genoeg voor, om *Bonifacius* niet onder de Bisschoppen van *Utrecht*, dat is, onder de zodanigen, welker hoofdzetel en gewoon verblyf te *Utrecht* was, te stellen.

Laat ons nu verder zien, wat die gene, welke van een ander gevoelen zyn, tot staving daarvan bybrengen. Voor eerst beroepen zy zich op een onbekenden, die het leven van *Bonifacius* beschreven heeft, en door de *Bollandisten* in 't licht gegeven is, deze zegt, in het tweede Hoofdst., „Dat, nadat de H. *Bonifacius* veel
 „ tyds den Heere te *Ments* gediend hadt,
 „ hem door den Heiligen Geest, die hem
 „ alles gewoon waste openbaren, de dood
 „ van den Aartsbisschop *Willibrordus* bekend is gemaakt, en hy daarop aanstonds
 „ langs de rivier den *Rhyn* te scheep naar
 „ *Utrecht* gevaren zoude zyn”. Ten anderen

ren brengen zy eentweeden onbekenden Schryver, insgelyks door de *Bollandisten* uitgegeven, by, welke in zyn zesde Hoofdst. zegt. „ Dat *Bonifacius* na *Willibrords* „ dood langen tyd in dat zelve Bisdom „ is gebleven, het voedsel des Goddely- „ ken woords aan het wrede *Friesche* volk „ vriendelyk uitdelende, en de gronden „ des geloofs, welke *Willibrord* begon- „ nen hadt te leggen, versterkende”. Wat het bewys uit den eersten Schryver gehaalt betreft, ik kan niet zien, dat men zich veel moeite behoeft te geven om zulks te wederleggen, vermits 'er niets meer uitgetrokken kan worden, dan dat *Bonifacius* na den dood van *Willibrord* naar *Utrecht* is getrokken, maar daaruit blykt niet, dat hy tot Bisschop in *Willibrords* plaats is aangestelt, noch van den Paus noch van *Carolomannus*, men kan 'er zelfs niet uit aantonen, dat hy 'er enigen Priesterlyken of Bisschoplyken dienst gedaan heeft; maar boven dien, is *Bonifacius*, volgens 't geen *Boschaarts* ter boven aangehaalde plaats uit *Serarius* en *Miraeus* aangetekent heeft, in 't jaar DCCXXXIX. in 't welk *Willibrord* gestorven is, bezig geweest om als Aartsbisschop, en Gezant van den Apostolischen stoel *Beyeren* in vier Bisdommen te verdeelen; welk werk hy niet verlaten zal hebben zonder order of verlof van *Rome* daar toe te hebben; 't welk

't welk ruim zo zeker is als de voorgegevene openbaring, op welke die reis zoude ondernomen zyn.

De tweede plaats komt nader by en zoude ten minsten tonen, dat *Bonifacius* na den dood van *Willibrord* deszelfs werk verricht hadt; doch ik make geen zwaarigheid om het getuigenis van dezen Schryver ten eenemaale te wraken; want, wanneer men met het uit hem bygebrachte vergelykt, 't geen hy zelf in zyn vyfde Hoofdst. zegt, dat namelyk *Bonifacius* den dood van *Willibrord* verstaan hebbende terstond de Bisschoppen en verdere Geestlykheid by elkander zoude geroepen, en met derzelve toestemming zich een opvolger in het Aartsbisdom van *Ments* verkozen hebben, waarop hy naar *Utrecht* gevaren zoude zyn, dan zal men bevinden, dat 'er op dien Schryver geen staat te maken is; want, naar deszelfs voorgeven, heeft *Bonifacius* zyn Aartsbisdom van *Ments* verlaten na den dood van *Willibrordus*; kon hy dit nu op eigen gezag doen? hadt hy hier geen' Paus in te kennen? is niet te voren uit een echten brief van *Bonifacius* aan Paus *Stephanus* deszelfs verzoek, om van den last des Bisdoms ontslagen te worden, aangetoont, en uit eenen anderen des Pausen weigerend antwoord, in 't jaar zeven honderd acht en veertig gegeven, bygebracht? Hy moet dan

dan toen, ja zelfs noch eenigen tyd daarna Aartsbiffchop gebleven zyn. Hoe kan hy dan na den dood van *Willibrord* reeds den stoel van *Ments* verlaten hebben? Of moet men *Willibrord* omtrent het jaar zeven honderd en vyftig ftellen gestorven te zyn? en zal het voren gegeven bewys, dat *Bonifacius* na zyn' afstand van het Aartsbisdrom van *Ments* waarschylyk geen ander zal noch kan gezocht hebben, van geener waarde wezen?

Een derde bewys zoekt men te halen uit een brief van den Koning *Pipyn* des jaars zeven honderd twee en vyftig, waar in de giften van *Pipyn* van *Herftal*, *Karel Martel* en *Carolomannus* aan de kerk van *Utrecht* bevestigt worden, en over dezelve *Bonifacius* den Aartsbiffchop het opzicht toevertrouwt wordt. Indien men hier uit wil besluiten, dat hy plaatsbekledende Aartsbiffchop van *Utrecht* geweest is, moet men wederom ftellen, dat hy of zulks geworden zy na afstand van't Aartsbisdrom van *Ments*, of twee Aartsbisdrommen te gelyk gehadt hebbe, ik geloove, dat, het even onaanneemlyk is, welk van beiden men ook kieze. Is het niet veel waarschylyker, (de echtheid des briefs, die anders in twyfel getrokken wordt, eens onderftelt zynde) dat aan *Bonifacius* het opzicht der goederen toevertrouwt, en hy in een' anderen brief, mede van *Pipyn*

en

en in't zelve jaar gegeven, opziener der kerke van *St. Marten* genoemd wordt, om dat hy als Aartsbisshop van *Ments* naden dood van *Willibrord* het bestier en de beschikking der Utrechtsche kerke hadt? de zelve was hem reeds door *Carolomannus* gegeven, zelfs om daar een Bisshop aan te stellen. *Pipyn* bevestigt dit te gelyk met de giften door zyne voorzaten gedaan. Ik oordeele derhalven, dat ook alle andere plaatzen, waar *Bonifacius* als Aartsbisshop, Bisshop of opziener der Kerke van *Utrecht*, na den dood van *Willibrord* voorkomt, op deze wyze moeten verstaan worden, en ik meene, dat de bygebrachte bewyzen zulks genoeg aan de hand geven. Wil men dezelve niet aanneemen, dan moet men ten minsten van de andere zyde klaarder aantonen, dat hy door *Carolomannus* gelaft zynde een Bisshop in *Willibrords* plaats aan te stellen, zich zelve daarmede voorzien heeft, en dat de uitdrukking van *Bonifacius* zelve, in zyn brief aan *Zacharias*, daar hy zegt zulks gedaan te hebben, zo eene vertaling en zin lyden kan. Ten tweden, dat hy ten tyde van *Willibrords* overlyden niet alreeds Bisshop van *Ments* is geweest, en zulks niet kunnende doen dan ten minsten dat hy of het zelve voor *Utrecht* verlaten, of twee Bisdommen te gelyk bezeten heeft; En eindelyk of hem

plaats

plaats bekleedende Bisfchop van *Utrecht* zynde, vrygeftaan zoude hebben om zo dikwyls en zo langen tydt uit zyn Bifdom afwezende te zyn, als *Serarius* en *Miraeus* bewyzen, dat hy geweest is, of anders de ongegrondheid van het voorgeven dier twee Schryveren, uit betere bewyzen aan te tonen.

Hier mede zullen wy dit gefchil laten beruften, *Bonifacius* voor als noch niet onder de Bifchoppen van *Utrecht* ftellende. Maar dan doet zich weder eene nieuwe zwarigheid op, wie doch door *Bonifacius* in *Willibrords* plaats tot Bifchop van *Utrecht* aangefield zy, en worden door de verfchillende Schryvers niet minder dan drie, of zo men wil, vier daar toe genoemd, *Edanus* namelyk, of *Dadanus*, *Adulphus*, *Eobannus*, of *Coëbannus* en *Gregorius*, van welke ieder zyne voorftanders heeft.

Charles le Cointe in *Annal. Eccles. Francorum*. op het jaar DCCXXXII. num. 45. meent, dat *Dadanus*, van wien in de kerkvergaderinge van *Duitfchland*, door *Bonifacius* in het laatftgenoemde jaar gehouden, gewag gemaakt wordt, ten eerften na den dood van *Willibrord* door den zelfden *Bonifacius*, volgens den laft hem door *Carolomannus* gegeven, tot Bifchop van *Utrecht* aangefieldt zy; zyn gevoelen daar alleen op grondende, dat ge-

melde kerkvergadering bestaan heeft uit de Biffchoppen zo wel van Neder als Hoog-Duitfchland, voor zo ver het onder de macht van de Koningen der Franken was, en dat aan dien *Dadanus* geen anderen Biffchoplyken ftoel kan toegelchreven worden dan *Utrecht*. Doch wie ziet niet, datdit eene al te loffe gifling is, en dat *Dadanus* wel een van de Biffchoppen van *Duitfchland* aan gene zyde van den *Rhyn*, welke *Regionarii* genoemd worden, en in die kerkvergadering ook tegenwoordig waren, geweest kan zyn, zo als de geleerde *Pagi* Tom. III. Critic. pag. 297. aanmerkt, en waarom wy ook geen grond genoeg vinden den zelve tot opvolger van *Willibrord* te boek te zetten.

Henschenius, en *Papebroek* in Act. SS. tom. I. mensis Junii pag. 455. en *Molanus* in Natal. SS. Belg. pag. 122. geven ons eenen *Adulfus* tot opvolger van *Willibrord* op, brengende tot ftaving van hun gevoelen by, dat gemelde *Adulfus* in het leven van den *H. Botulfus* tom. III. Act. SS. Ord. Bened. §. 3. uitdrukkelyk gezegt wordt, tot de hoogfte waardigheid in de kerke van *Utrecht* ingewydt te zyn, en dezelve met de vereifchte naarftigheid waargenomen te hebben. Hier tegen merkt *Mabillon* in zyne aantek. voor het leven van den gemelden *Botulfus* kor-

te

telyk aan, dat *Adulfus* nog voor *Willibrord* geleefd heeft, en het dus niet waarfchynlyk is, dat hy dezelfs opvolger geweest zy: dit kaatzen *Molanus* en *Henschenius* op de gezegde plaatfen wel af, zo als by den Schryver van het *Batavia Sacra* I. D. pag. 200. en 201. aangehaalt is, maar wie het gezegde van *Mabilion* wat verder onderzocht, en het leven van *Botulfus* nader inziet, zal bevinden, dat *Adulfus Willibrords* opvolger onmogelyk geweest kan zyn; want daar uit blykt, dat *Botulfus* met zyn' broeder uit *Engeland*, daar het kristen geloof nog niet zo zeer verbreid was, naar *Saxen* gezonden zyn, om zich in het zelve te laten onderwyzen, (1) dat zy beide na zich naarfzig geoeffend te hebben het geeftlyk gewaad aangenomen hebben, kerende *Botulfus* weder naar zyn Vaderlandt, daar hy nog eenigen tydt in een klooster leefde, en vervolgens van den Koning *Adelmond* verlof en plaats kreeg om zelf een Klooster te bouwen, waarvan

(1) Dus meldt de levensbeschryver, maar zulks is mede niet waarfchynlyk, gelyk *Mabilion* ook aanmerkt, om dat het oude *Saxen* toen nog niet met het Euangelie licht begunftigt was; maar zal hier voorzeker *Frankryk* in de plaats moeten gefteld worden, verfehiedene Engelschen hunne kinderen, zo wel de dochteren als de zonen, ter onderwys toen daar naar toe zendende, volgens *Beda* lib. III. hift. Eccl. gent. Arg. c. 8.

van hy, volgens goede bewyfen, in het jaar DCLIV. de grondflagen gelegd heeft, zyn-
 detoen zekerlyk reeds van eenen mannely-
 ken ouderdom, gelyk ook by gevolg *Atul-*
fus, want die was de oudste van beiden ;
 wanneer wy nu van dit jaar afrekenen tot
 op den dood van *Willibrord*, welken wy met
 de vroegsten op het jaar DCCXXXIX. ge-
 stelt hebben, zullen 'er niet minder dan
 LXXXV. jaren verlopen wezen, zo dat
Atulfus ruim honderd jaren zoude be-
 reikt gehadt hebben, eer hy tot Biffchop
 van *Utrecht* in *Willibrords* plaats kan ge-
 zegd worden verkozen te zyn, 't welk
 naar onze gedachten wel onder de on-
 waarschynlyke zo niet onmogelyke zaken
 mag gestelt worden ; indien men derhal-
 ven enig bewys uit dezen Schryver ha-
 len wilde, zoude het zelve eer dienen
 voor het gevoelen dier genen, welke staan-
 de houden, dat *Utrecht* reeds voor de ty-
 den van *Willibrord* tot een Bisdom ver-
 heven geweest is, 't welk wy hier niet
 nader zullen onderzoeken.

Thans zullen wy naargaan, of 'er enig
 meerder en beter bewys te vinden is
 voor *Eobanus* als opvolger van *Willibrord*:
 eerstlyk heeft deze voor zich de mogelyk-
 heid, als zynde hy een tydgenoot van
Bonifacius geweest ; 't welk wy onno-
 dig achten te bewyzen, met het geen
Molanus van hem bybrengt uit een gety-
 boek

boek der Utrechtsche kerke, waarin hy te gelyk met *Bonifacius* en zyne gezellen den marteldood wordt gezegt ondergaan te hebben, zullende zyn leeftyd van zelfs nader blyken, uit de woorden van *Willibaldus* in het leven van *Bonifacius* XI. Hoofdst. §. 35. die hem deszelfs medegezel noemt, en van wien hy duidelyk tot Bisschop van *Utrecht* wordt gesteldt verkozen te zyn; *quem (Coëbancum) ad subveniendum suae senilis aetatis debilitati, Fresonibus injuncto Episcopo, in urbe quae vocatur TRECHT (Bonifacius) subrogavit.* Op welk getuigenis, schoon maar van eenen Schryver, ik geen zwarigheid make om door dien Bisschop, welken *Bonifacius* zelve, in zyn' meermalen aangehaalden brief aan Paus *Stephanus*, zegt door last van *Carolomannus* te *Utrecht* aangestelt te hebben, dezen zelfden *Eobanus* of *Coëbancus* te verstaan, dewyl deze *Willibaldus* een medetydgenoot van *Bonifacius* zelve geweest is, of ten minsten zeer kort na hem geleefd heeft, en door geen' ander, die ten zelve tyd geleefd heeft, en daar door een gelyk geloof verdient, tegengesproken of twyfelachtig gemaakt wordt; want of wel *Othlonus* in het leven van *Bonifacius* I. B. 38. Hoofdst. schryft, dat *Gregorius* door *Bonifacius* tot Bisschop over *Utrecht* aangestelt is, kan zulks, dunkt my, het zeggen van *Willibaldus* niet los maken, hebbende *Othlonus* eerst

in het begin der twaalfde eeuw geleest, gelyk uit zyne eigene voorreden voor het leven van *Bonifacius* blykt, en is derhalven met den eersten niet gelyk te stellen, boven dien zal veel licht in het vervolg blyken, dat *Gregorius* nooit tot Biffchop van *Utrecht*, gewydt geweest is; wy houden derhalven, dezen *Eobanus* voor den tweeden plaatsbekledenden Biffchop van *Utrecht*, door *Bonifacius*, als Aartsbiffchop van *Ments*, en met het opperbefcier der Kerke van *Utrecht* door *Carolomannus* belaft zynde, daartoe aangefield; maar hier valt nog aantemerken, dat de zeer geleerde *Pagi* in zyne oordeelkundige aanmerkingen op de jaarboeken van *Baronius* III. D. bladz. 297. het fchryven van *Bonifacius* aan Paus *Stephanus* onzes bedunkens tracht te verdraajen, dewyl hy, niertegenftaande de klare woorden van *Bonifacius* zelve, dat hy name lyk een Biffchop in *Willibrords* plaats aangefield heeft, fttaande houdt zulks echter niet gefchiedt te wezen; het is immers niet te denken, dat *Bonifacius* eene zo klare onwaarheid aan den Paus, voor wien de achting in die tyden zo groot was, als eene lang afgedane zaak zal overgefchreven hebben, wy kunnen derhalven deze zo zeer gedwongene onderftelling niet omhelzen, welke ook alleen door den geleerden Schryver bedacht fchynt, om van

van zyn eens aangenomen gevoelen niet te willen afgaan.

Thans zullen wy weder tot *Eobanus* keeren; van welken wy de juiste aanstellings-tydt niet weten want het is niet wel te bepalen, hoe langte voren hy door *Bonifacius* is aangestelt geweest, eer deze zyn brief aan Paus *Stephanus*, waarin hy daarvan meldt, geschreven heeft; wy zyn ook ten eenemaale onkundig in de geschiedenis en de handelingen van dezen Bisschop; alleen blykt uit *Willibaldus* in het leven van *Bonifacius* XXXV. Hoofdst. dat hy met *Bonifacius*, na dat deze het Aartsbisdrom van *Ments* wegens zynen ouderdom afgestaan hadt, en zyne bedieninge met het bekeeren en dopen der Heidenen besluiten wilde, naar *Vriesland* getrokken, en aldaar met denzelven en eenige anderen Kristenen, zoo leeraars als leeken, omgebracht is; hier mede stemmen vercheidene *Martyrologia*, door *Henschenius* in zyne voorreden voor de Levensbeschryvingen van *Bonifacius* in Act. SS. tom. I. mens. Junii by gebracht, overeen; welke daarenboven ook te kennen geven, dat het lichaam van *Eobanus* eerst naar *Utrecht*, van daar naar *Fulden*, en eindelyk naar *Erfurdt* zoude gebracht wezen.

De Schryvers zyn het echter onder elkanderen niet eens, wanneer deze mar-

teldood van *Bonifacius*, *Eobanus* en der zelve gezellen voorgevallen zy: *Henschenius* en *Pagi* op de meermalen aangehaalde plaatsen stellen benevens anderen dezelve op het jaar zeven honderd vyf en vyftig, zich bedienende van de eigene woorden van *Willibaldus* in het leven van *Bonifacius* XXXIX. Hoofdst. daarentegen wordt dezelve een jaar vroeger gestelt door *Sigebertus* van *Gemblours*, de *Fuldenser Jaarboeken* en anderen, met welken ook *Mabillon* in zyn aanhangfel op het leven van *Bonifacius* tom. IV. Act. SS. Ord. Bened. pag. 89. schynt overeen te komen, het gering verschil spaart ons den arbeid om zulks thans verder naar te gaan, en in dit kort bestek te plaatsen; boven dien wanneer wy zulke klare woorden van Schryveren, alsdeze hier zyn van *Willibaldus*, in twyfel trekken, en men dan uit verscheidene tydftippen, reizen, kerkvergaderingen en brieven den leeftyd en sterfdag van den een of den ander wil en moet opmaken, wordt zulks zeer onzeker, en is niet wel op een enkel jaar te bepalen.

Ofschoon wy nu wel *Bonifacius* uit den rang der plaatsbekledende Bisschoppen van *Utrecht* gestelt hebben, hebben wy niet kunnen ontkennen, dat hy, als Aartsbisschop van *Ment's*, Metropolitaaan der *Utrechtsche* kerke was, en dienvolgens het
op-

opperbestier over dezelve hadt: hebbende ook veel tot het bekeeren van Heidenen in deze landen toegebracht, en zich door zynen marteldood eenen groten roem verwekt heeft, het is derhalven geen wonder, dat zo vele Schryvers om het eerst getracht hebben deszelfs gedachtenis by de nako-melingschap in geheugen te houden door het optellen van deszelfs leven; wy oor-deelen het daarom ook niet oneigen, dat het zelve onder die der andere Bisschop-pen van *Utrecht* geplaatst worde; gelyk zulks wydlopig door den Schryver van het *Batavia Sacra* gedaan is, die daarin vol-gens zyn eigen getuigenis *Mabillon* in zyne Jaarboeken der Benedictynen byna woordelyk gevolgt heeft, 't welk daar-enboven in de Duitsche vertaling van dat werk met Aantekeningen van den Heer van *Rhyn* verrykt is: voor het overige worden deszelfs oude en bekende le-vens beschryvers *Willibaldus* en *Othlonus*, by *Mabillon* tom. IV. SS. Ord. Bened. gevonden; staande het eerste mede in Act: SS. door de *Bollandisten* uitgegeven, by welken men daar en boven nog vindt eene levensbeschryving uit een oud hand-schrift van *Salvators* kerk te *Utrecht*, welkers opsteller in de voorreden zegt, dat *Bonifacius* niet lang voor zyne tyden geleefd heeft; als mede eene andere,

welke uit verscheidene handschriften schynt te zamen gestelt, om nu niet te melden van *Beka*, *Heda* en anderen, die zich van de bovenstaanden hebben moeten bedienen, en eene gantsche lyst uitmaken; wy zullen ons derhalven thans niet ophouden met het herhalen van zyn leven en daden, maar ons vervorderen om te onderzoeken, wie na den dood van *Eobanus* het opperbisdom der kerke van *Utrecht* gehad hebbe.

Gregorius wordt van verscheidene Schryvers, als *Beka*, *Heda*, *Jan Gerbrands van Leiden* en de meeste lateren als deren Bisschop van *Utrecht* geplaatst, anderen daar en tegen schryven hem alleen het opzicht der *Utrechtsche* kerke toe, en ontzeggen hem de Bisschoplyke waardigheid, of liever de inwydinge daartoe, onder welken *Mabillon* in zyne voorreden voor het leven van *Gregorius* door *Ludgerus* beschreven, de *Bollandisten* op den 1. Maart, voor het leven van *Suidbertus*, en nog eenige weinigen: de redenen van hunne twyfelinge zyn daar op gegrond; dat *Ludgerus* in het leven van *Gregorius* § 20 hem zynen Abt en leermeester noemt, en dat *Altfrius* in het leven van *Ludgerus* uitdrukkelyk zegt, dat *Gregorius* nooit tot Bisschop was ingewydt, maar altijd in den rang van Priester gebleven is; des niettegen-

genstaande heeft de Eerwaarde *Foannes Stilling*, in de levens der heiligen van den 25. Augustus V. Deel bladz. 240. in zyne voorreden voor het leven van *Gregorius*, het eerste gevoelen met nieuwe bewysredenen getracht te sterken, en zelfs uit den te voren dikwyls aangehaalden brief van *Bonifacius* aan Paus *Stephanus* te bewyzen, dat door den Bisschop, welken *Bonifacius* te *Utrecht* in de plaats van *Wilibrord* zegt aangestelt te hebben, dezen zelfden *Gregorius* moet verstaan worden, stellende hem dus tot den tweeden plaatsbekleeden Bisschop van *Utrecht*: wy zullen deze verschillende gevoelens, en voornaamlyk het laatste, wat nader onderzoeken, vermits dit ook het nieuwste is, 't geen over de opvolging der *Utrechtsche* Bisschoppen in 't licht is uitgegeven.

De zeer geleerde Schryver besluit dan, dat uit het schryven van *Bonifacius* ontegenzeggelyk volgt, dat dezelve geen plaatsbekledende Bisschop van *Utrecht* geworden is, maar dat hy met het opperbisdom dier kerke belast zynde, dezelve met eenen nieuwen voorzien heeft, wiens bevestiging hy alleen van den Paus verzocht, als meenende den zelve uit hoofde van het bevel, hem door *Carolomannus* gegeven, met goed recht aangestelt te hebben; deze redeneering is, gelyk te voren ook reeds getoont is, zo gegrond, dat ik niet
ge.

geloof, dat daar tegen iets wezendlyks kan ingebracht worden; doch of hier verder uit voortvloeit, dat door dien Bisschop noodzakelyk *Gregorius* moet verstaan worden, is eene twedevraag: de Eerwaarde Vader brengt voor eerst tot staving van zyn gevoelen by, dat in het derde leven van *Bonifacius* in Act. SS. tom. I. Mens. Junii. pag. 482. num. 6. gezegt wordt: *Sanctus vero Bonifacius, ut prudens dispensator, quem constituit Dominus super familiam suam, procurans gregis commissi providentiam, ne nullo pastore protegente, post ejus discessum, lupi rapaces invaderent ovile Dominicum, beatum Gregorium . . . ejusdem Trajectensis Ecclesiae sedi praefecit pastorem.* „ De Heilige *Bonifacius* heeft als een voorzichtig huis-
 „ bezorger, welken de Heere over zyn
 „ huis aangesteldt heeft, zelfs tegen het
 „ toekomende voor de kudde, die aan
 „ hem toevertrouwt was, zorg gedragen; en, op dat geen grypende wol-
 „ ven op des Heeren schaapstal zouden
 „ aanvallen, den zaligen *Gregorius* tot
 „ herder over die zelve Utrechtsche kerk
 „ aangestelt”. Ik zie niet, hoe hier uit
 bewezen wordt, het geen men belooft
 heeft; alleenlyk zou hier blyken, 't geen
 door niemand tegengesproken wordt, dat
Gregorius na den dood van *Bonifacius* en
 vervolgens ook van *Eobanus* het leeraars
 ampt

ampt in de kerk van *Utrecht* bekleedt heeft; en integendeel zoude uit de zelfde aangehaalde plaats veel bewys te trekken zyn, voor de aanstelling van *Eobannus* tot Bisschop, als mede voor het gevoelen dier genen, welke ontkennen, dat *Gregorius* ooit Bisschop van *Utrecht* geweest is; want wy hebben te voren uit *Willibaldus*, die ten tyde van *Bonifacius*, ten minsten van *Lullus*, Aartsbisschop van *Ments*, den opvolger van *Bonifacius*, geleest heeft, met klare woorden aange-toont, dat *Eobannus* tot Bisschop van *Utrecht* aangestelt is, en dat dit zeggen nooit twyffelbaar gemaakt, veel minder tegen-sproken is door eenig Schryver van gelyken ouderdom; wanneer wy nu daarmede de woorden, door den geleerden *Stilting* bygebracht, vergelyken, zoude men gevoeglyk, dunkt my, dus kunnen redeneeren; *Eobannus* was wel door *Bonifacius* tot Bisschop van *Utrecht* aangestelt, en hadt dus die kerk eenen opzichter; doch heeft *Bonifacius* uit goede voorzorge, om dat het welwezen en de ordre van dezelve niet misschien van het leven van dezen eenen zoude afhangen, een' tweeden daar by gevoegt; maar vermits het tegen de oude wetten der kerke, welke *Bonifacius* altyd zo heilig in acht genomen heeft, streedt, en dat het daarenboven by den achtsten Regel der kerkvergadering van
 Ni-

Niceën verboden was, dat 'er in en de zelve stad twee Bisschoppen den wezen, heeft hy aan *Gregorius* tytel van Bisschop niet kunnen geven dewyl *Eobanus* dien lang te voren gehad: Ik zoude nooit de woorden dezen levensbeschryver van *Bonifacius* mynen voordeele gebruikt hebben om dat het onzeker is, wie dezelve weest zy, en wanneer hy geleefd heb doch wanneer 'er zich een ander van dienen wil, oordeele ik het zelve re te hebben. Het tweede bewys van de Eerwaarden *Stilting* steunt op het zegen van *Othlonus*, dat *Gregorius* Bisschop te *Trecht* aangestelt zoude zy maar dit zelfde zegt hy ook van *Eobanus* en is daarenboven het getuigenis van *Othlonus* veel minder dan dat van *Willibrodus*. Ten derden brengt de geleerde *Vander* nog eene plaats by uit den onbekenden levensbeschryver van *Bonifacius*, die zegt; dat na deszelfs dood, de geestlyheid van *Utrecht* benevens hunnen Bisschop, (waar door hy met *Henscheni* *Gregorius* verstaat) het heilige lyk tot zich genomen hebben; en besluit daaruit, dat *Gregorius* derhalven reeds voordien doc van *Bonifacius* tot Bisschop van *Utrecht* aangesteld was; maar behalven, dat men wgens de onbekendheid van den Schryver niet bepalen kan, hoe veel geloof hy verdien

dient; maakt hy zich zelve verdacht, om dat hy *Gregorius* hier Biffchop en te voren Herder of Leeraar der Utrechtsche kerk noemt, ten zy men wilde zeggen, dat deze levensbefchryver *Gregorius* op de laafte plaats met den grootften tytel vereert, om dat hy fpreekt van zaken naden dood van *Bonifacius* en *Eobanus*, wanneer zekerlyk *Gregorius* de eerfte in de Utrechtsche kerk was. Ten vierden zie ik een gefchreven leven van *Gregorius* bygebracht, daar deze woorden gelezen worden: *cum Sanctus Bonifacius diem sibi praescivisset imminere extremum, beatum Gregorium, Ecclesiae Trajectensi praefecit Episcopum.* " Na dat *Bonifacius* voorzien hadt, dat zyn einde naderde, heeft hy den zaligen *Gregorius* tot biffchop van *Utrecht* aangefield": maar hier doet zich weder de meermalen gedane vraag op; waar, van wien, en hoe oud is dat handschrift, en hoe veel geloof verdient het zelve? daarenboven zoude hier uit volgen, dat *Gregorius* eerft op het laafte van 't leven van *Bonifacius* tot Biffchop van *Utrecht* aangefield, en derhalven de ftoel dier kerke zo lang na den dood van *Willibrord* ledig zoude geweest zyn, gelyk *Pagi* op het jaar DCCLV. § 11 meent, doch dit gevoelen wordt door den Heer *Silting* zelve tegengesproken, in zyne voorafgaande aantekeningen op het

het leven van *Gregorius* § 38; en is naar myne gedachten zelfs onbestaanbaar met de woorden des briefs van *Bonifacius*, dewyl hy daarin niet zegt, een Bisschop te *Utrecht* aangestelt te hebben, om dat hy voorzien hadt, dat zyn einde naderde, maar om dat hem zulks gelaft was door den Koning *Carolomannus*; indien men echter eenig geloof aan dezen Schryver geven, en eene aanstelling door *Bonifacius* op het laatst van zyn leven vast stellen wilde; zoude men hier wederom kunnen zeggen, dat hy *Eobanus* uit last van *Carolomannus* in de plaats, van *Willibrord* tot Bisschop aangesteld, en op 't laatst van zyn leven *Gregorius* uit voorzorg met den tytel van Herder of Lceraar daar by gevoegt hadt. De andere bewyzen, door den eerwaarden *Stilting* bygebracht, dienen volgens deszelfs eigen getuigenis niet om de zaak des geschils te besliffen, maar alleen om zyn gevoelen meer waarschynlyk te maken; dewyl nu de hoofdedenen, zo ik meene, genoegzaam wederlegt zyn, zal ik de mindere veilig kunnen laten beruften; en overgaan om te zien, of *Gregorius* ten minsten na den dood van *Bonifacius* en *Eobanus* geen Bisschop van *Utrecht* geweest zy: wy hebben te voren reeds gezien, wat die genen, welke zulks ontkennen, bybrengen, en zekerlyk vindt men nergens

gens bewys, dat hy tot Biffchop ingewydt zy, offchoon het genoegzaam blykt, dat hy het beftier der Utrechtsche kerke, ja de macht en het rechtsgebied van eenen Biffchop gehadt hebbe; want voor eerst zegt *Liudgerus* in deszelfs leven §. 114. dat hy van Paus *Stephanus* en den Koning *Pippyn* te *Utrecht* gezonden zynde om daar het volk te onderwyzen als harder en leeraar, eenen *Alubertus* tot zynen wybiffchop en medehelper heeft genomen; dit wordt ook herhaalt door *Altfridus* in het leven van *Liudgerus* II. Hoofdst. §. 9. by *Mabillon* in Act. SS. Ord. Bened. tom. V. het welk hy onmogelyk zoude hebben kunnen doen, indien hy zelf niet de eerste in de kerk van *Utrecht* geweest was; daarenboven wordt hy op meer dan eene plaats gezegt over de Utrechtsche kerke gesteld geweest te zyn in plaats van een Biffchop: doch de reden waarom hy tot geen wezendlyken Biffchop is aangesteldt, of ingewydt, is naar alle waarschyndlykheid geweest, om dat het verschil wegens het opperbestier der Utrechtsche kerke tusfchen de Aartsbiffchoppen van *Keulen* en van *Ments* door den Paus nog niet beslist zal zyn geweest, en is misfchien *Gregorius* om geen van beiden, terwyl de zaak onderzocht wierdt, te benadeelen, door den Paus zelve naar *Utrecht* gezonden, gelyk in deszelfs leven gemeldt wordt.

Dewyl nu niemand gedurende het leven van *Gregorius* kan gezegt worden Bischof van *Utrecht* geweest te zyn, en 'er een zekere rang van opvolging onder de hoofden dier kerke dient plaats te hebben, make ik geen zwarigheid om te stellen, dat *Gregorius* de derde plaatselyke opzichter van dezelve, schoon met eenen anderen tytel, geweest is; wy gaan deszelfs levensbeschryving, als niet tot ons oogmerk dienende, voorby, dezelve wordt onder anderen gevonden in het *Batavia Sacra* I. Deel bladz. 452. en volg. allein dient hier opgemerkt, dat 'er wederom verschil is over het jaar van deszelfs afsterven: het zekerst schynen die te gaan, welke het op 't jaar zevenhonderd ses en zeventig stellen, dewyl dezelve een brief van *Karel den Groten*, die by *Heda* in het leven van *Albricus* te vinden is, waar in de Utrechtsche Kerk door den gemelden Koning grootlyks begiftigt wordt, voor zich hebben, dezelve is geschreven den zevenden van Junius in het negende jaar van *Karels* regeeringe, dat is DCCLXXVII na *Christus* geboorte, en daarin wordt *Albricus* reeds bestierder dier Kerke genoemd; dewyl nu *Gregorius* op den zevenden *Augustus* gestorven is, moet zulks zekerlyk des voorgaanden jaars geweest zyn: zie den geleerden *Stilting* in zyne voorafgaande Aanmerk. op het leven van
Gre-

Gregorius § 52. Volgens een uittreksel uit het gedenkboek van *S. Salvators* Kerk by *Matthaus* Analect. Tom. II. pag. 29. is hy ongetwyfelt in dezelve begraven.

Wanneer, en hoe het geschil over het opperbestier der kerke van *Utrecht* tuschen de Aartsbisschoppen van *Ments* en van *Keulen* door den Paus beflist zy, is niet wel te bepalen, doch zulks zal zekerlyk ten voordeele van den laatsten gedaan zyn, en waarschynlyk nog by het leven van *Gregorius*, ten minsten heeft *Albricus* na deszelfs dood te *Keulen* de Bisschoplyke waardigheid ontfangen, volgens het schryven van *Alfridus* in *vi-ta Liudgeri* lib. I. n. 15. ap. *Mabill.* in *Act. SS. Ord. Bened.* tom. IV. (1) men vindt van dezen Bisschop geen andere levensbeschryvers, dan *Beka* en *Heda*; doch de *Bolandisten*, in de lyst der Heiligen van

(1) *Heda* zegt in het leven van dezen *Albricus*, dat hy eerst Bisschop van *Utrecht*, naderhand van *Keulen* geworden is, waarop van *Buchel* aantekent, niet te weten, van waar *Heda* dit gehaalt heeft, dewyl 'er op dien tyd geen *Keulsch* Bisschop, *Albricus* genoemd, by eenig Schryver gevonden wordt, doch naar waarschynlykheid heeft *Heda* deze woorden van *Alfridus*: "*Albricus* in colonia civitate accepit gradum „Episcopalem” opgevat, als of die wilden beduiden, dat hy Bisschop van *Keulen* geworden was, daar dezelve niet anders te kennen geven, dan dat hy te *Keulen* tot Bisschop van *Utrecht* ingewydt is.

van den 21. *Augustus*, beloven ons van hem te zullen handelen op den 14. *November*, op welken hy ook by *Molanus* en anderen gesteldt wordt. Hy schynt zeer in de gunst van *Karel den Groten* gestaan te hebben, want, behalven de gifte van *Liesduine* in den boven aangehaalden brief by *Heda*, is hy door den gemelden Koning nog begunstigt met een derde gedeelte van den buit, welke de genen, die door *Albricus* naar *Friesland* gezonden waren, gemaakt hadden, en waar van *Karel* de twee andere deelen voor zich genomen hadt, volgens het getuigenis van *Altfridus* in het leven van *Lindgerus*: wanneer hy gestorven zy, blykt niet zeker; naar het schryven van *Heda* zoude *Beka* zyn dood op het jaar DCCLXXXIV. gesteldt hebben, doch daarvan is geen de minste blyk by dien Schryver te vinden; de Grote Nederlandische Kronyk meldt, dat hy in het jaar zeven honderd negen en zeventig aan het Bisdom zoude gekomen zyn, en het zelve vier jaren bekleedt hebben, dus zoude hy in DCCLXXXIII. gestorven wizen; maar dewyl uit den bygebrachten brief van *Karel* blykt, dat hy in 't jaar zeven honderd zeven en zeventig reeds over 'de Utrechtsehe kerke gesteld geweest is, kan men daar niet veel staat opmaken; het naast, dat wy kunnen zeggen, is, dat hy

voor het jaar zeven honderd vyf en tagtig moet gestorven wezen, omdat *Alfridus* in *vita Ludgeri* lib. 1. n. 18. schryft, dat hy gedurende den opstand van *Witiking* Hertog der Saxen van deze wereld verhuift is; *Witiking* nu heeft zich in 't begin van het laatstgemelde jaar aan *Karel* onderworpen, en den Kristelyken Godsdienst aangenomen: zie de Aantek. van *Buchel.* op *Beka* in het leven van *Theodard.* en den Schryver der *Vaderl. Hist.* I, D. bladz. 430.

Van den opvolger van dezen *Albricus* vindt men ook weinig, of niets by de Schryvers aangetekent; hy wordt zeer verscheiden, doch gemeenlyk *Theodardus* genoemd, hy is ongetwyfeld dezelve, welke in het leven van *Ludgerus* Lib. 1. n. 15, onder den naam van *Thiadbracht* voorkomt, en gezegt wordt reeds by het leven van *Albricus* naar de verdeeling door dien Bisschop gemaakt, drie maanden in het jaar den dienst in de Kerk van *Utrecht* waargenomen te hebben; van den tyds zyns overlyden vindt men volstrekt geen bewys; *Emmius* schryft, dat hy in het jaar zeven honderd negentig zoude gestorven zyn, doch in de lyst der Bisschoppen van *Suffridus* verschilt het niet minder dan tien jaren, wordende deszelfs opvolger op 't jaar achthonderd geplaatst, het geen overeenkomt met de grote Ne-

derlandsche Krönyk, welke meldt, dat hy den Bisschoplyken stoel vyftien jaren zoude bezeten hebben; *Bokkenberg* daarentegen komt het naaft met *Emmius* over een, gevende hem niet meer dan ses jaaren: zie *Buchel.* in zyne Aantek. op *Beka* in het leven van *Theodardus*.

Van *Harmakarus*, deszelfs opvolger in het Bisdom van *Utrecht*, vindt men, gelyk *Beka* reeds heeft moeten bekennen, niets aangetekent. Dit is misschien de reden, waarom de Schryvers zo aanmerkelyk verschillen in den tyd van zyn bestier over deze kerke; *Snoy* en *Bockenberg* bepalen het op zeven en twintig jaaren, *Heda* zegt ook zulks ergens gelezen te hebben, doch is voor zich zelve liever van gevoelen, dat hy maar zeventien jaren gezeten heeft; anderen geven hem volgens den Schryver van *Batavia Sacra* I. D. bladz. 491. vyftien, en cyndelyk wordt zyne regeering in het oude gedenkboek van *Salvators* kerk gesteldt op dertien jaren, volgens een uittreksel van 't zelve in *Batavia Sacra* I. D. bladz. 495. doch vermits *Rixfridus* aldaar gezegt wordt zyne regeeringe met het jaar acht honderd en ses begonnen te hebben, zoude men om dit geringe verschil over een te brengen moeten en mogen stellen, dat 'er in dat gemelde gedenkboek eene schryffout ingeslopen, en 13 in plaats van

van 15 geschreven is, zo als in oude handschriften ontelbare reizen gebeurt is, en welke geringe mistastingen dagelyks kunnen voorvallen; dit aangenomen zynde, wordt het schryven van *Emmius*, die het sterfjaar van *Theodardus* op zeven honderd en negentig stelt, bevestigd.

Rixfridus, die zo even genoemd is, wordt tot opvolger van *Harmakarus* gesteld; van deszelfs verrichtingen vindt men even weinig als van die der twee vorige Bisschoppen aangetekent; en dit is misschien wederom de reden van het aanmerkelijk verschil der latere Schryveren over den tyd zyner Bisschoplyke regeeringe; wy hebben gezien, dat het begin van dezelve in het gedenkboek van *St. Salvators* Kerk gesteld was op het jaar acht honderd en ses, daarentegen plaatst *Suffridus* in zyne lyst der Bisschoppen van *Utrecht* hem juist eenen twintig jaren later; doch, dewyl hy geen bewys voor zyn schryven bijbrengt, geloven wy, dat 'er veel meer reden is om by het eerste te blijven: het is niet minder onzeker, hoe lang dezelve geduurt heeft; uit de aantek. van *Buchelius*, op het leven van dezen Bisschop door *Beka*, blykt, dat hem van sommigen negen, van anderen elf, dan wederom ses, en van een vierde twintig jaren gegeven worden; de korthed van dit werk verbiedt ons hier verder intetreden,

en aantetonen, hoe misschien sommige van die Schryveren zich zelven tegenspreken, of ten minsten zonder eenig, of in weerwil van goed bewys, slechts iet naar welgevallen ter neder stellen; ondertusschen, indien de dagtekening des briefs van Keizer *Lodewyk*, zo als die by *Heda* gedrukt, en uit denzelve by *Mirraus* op Dipl. tom. I. pag. 96. overgenomen is, zeker ware, zoude het blyken, dat hy ten minsten nog in het jaar acht honderd vier en twintig geleefd had, vermits de gemelde brief daar gestelt wordt gegeven te zyn den 16 Maart in het elfde jaar der regeeringe van *Lodewyk*, de achtste Indiëtie; de gemelde Keizer nu heeft zyne regeering begonnen na den dood zynes vaders *Karel* den Groten, die den achten twintigsten Januarius van het jaar acht honderd en veertien is ingevalen; maar gelyk *Buchelius* aantekent, de gemelde dagtekening verschilt in andere afschriften des briefs, en wordt gestelt op den achienden Maart van het tweede jaar der regeeringe van *Lodewyk*, de achtste Indiëtie, 't geen met het jaar acht honderd en vyftien overeenkomt: wie behoeft zich dan nog te verwonderen over de verschillen der schryveren in de tydrekening, wanneer zelfs de echte stukken, welke tot opheldering van dezelve zouden kunnen dienen, op verre nan iet met

met elkander overeenstemmen? *Heda* heeft niet meer uit dien brief willen bewyzen, dan dat *Rixfridus* nog in het jaar acht honderd en vyftien geleefd heeft, zo als uit dezelfs woorden duidelyk blykt; het is echter niet gezegt, dat hy daarom in dat jaar gestorven is, voor zo veel ons tot nog toe gebleken is, fchynt 'er niets dien aangaande met zekerheid te bepalen te zyn.

Fredericus, die na hem den Biffchoplyken ftoel beklommen heeft, is meer bekend by de Schryvers dan zyne drie naafte voorgangeren; doch om de onzekerheid van het fterfjaar van *Rixfridus* weten wy niet, wanneer zulks gefchiedt zy, *le Cointe* in *Annal. Eccles. Franc.* tom VIII. pag. 26. ftelt het op het jaar acht honderd zes en twintig; wat daar ook van zy, het is ten minften klaarblykelyk, dat hy twee jaren later reeds Biffchop was, dewyl hy als zodanig vermeldt ftaat, in de ondertekening van eenen giftbrief van den zevenden Februarus des jaars achthonderd acht en twintig, by den Schryver van 't *Batav. Sacra* in het leven van *Fredericus*. Schoon 'er nu tuffchen dit laatftgenoemde jaar en den dood van *Bonifacius* ruim zeventig jaren verlopen zyn, wil echter *Gulielmus Malmesburienfis* lib, I. de gefl. Pontif. Angl pag. 197. dezen achtften Biffchop voor

een leerling van *Bonifacius* doen door-
gaan, waar by *Nicolaus Harpsfeld* in Hi-
stor. Ecclesiast. Anglic. Seculi IX. cap. 15.
nog voegt, dat hy volgens het zeggen
van sommigen de reisgenoot van *Bonifa-
cius* naar *Rome* geweest is, het schijnt ons
toe dat deze Schryvers, of niet geweten
hebben, van welke tyden zy schreven,
of niet gelet hebben op het verschil, 't
welk tusschen die beiden is, want zy ma-
ken *Fredericus* een man van honderd ja-
ren, zo niet ouder, eer men onderstel-
len mag, dat hy Bisschop geworden is:
hoe onwaarschynlyk zulks nu is, bedient
zich desniettegenstaande wederom een
ander van het voorgeven dezer twee
Schryveren om zyn gevoelen omtrent ee-
ne andere zaak vast te maken, zonder
mede te letten, hoe los de grond is, daar
hy op bouwt. Volgens het gemeen ge-
voelen is deze Bisschop in het jaar acht
honderd acht en dertig om 't leven ge-
bracht, alleen verschilt de zeer geleerde
Mabillon hier in van zich zelve, want
in *Annal. Bened. lib. XXX. num. 50* zegt
hy, dat *Fredericus* in het vierendertigste
jaar van de negende eeuw omgebracht is,
doch op het jaar *DCCCXXXVIII.* stelt
hy zulks in dit laatste geschiedt te zyn,
en wederom in *Act. SS. Ord. Bened. sec.
IV. Parte 2. pag. 41.* bevestigt hy zyn eer-
ste gevoelen. Zo ziet men, gelyk de
Ecr-

Eerwaarde Vader *Cuper* in *Comment praev. ad vitam S. Freder.* num. 17. in *Act. SS. Mens. Jul.* tom. IV. pag. 457. by gelegenheid van dit schryven van *Mabilon* te recht aanmerkt, dat zelfs de allergeleerdste door de veelheid der zaken, waarmede zy beslommerd zyn, zich nu en dan vergiffen; doch het is onze plicht, wanneer het blykt, dat zulks niet ter kwader trouwe geschied is, dit van die groote mannen in te schikken, en derzelve mistaffingen met eene vereifchte gematigheid, zo veel wy kunnen, te recht te brengen. Doch laat ons weder tot *Fredericus* keeren: men is het gantsch niet eens ontrent de reden, waarom hy om 't leven gebracht zy; de meesten en oudsten als *Beka*, *Heda*, de schryver van zyn leven by de *Bollandisten*, *Gulielmus Malmesburiensis* en anderen verhalen eenparig, dat hy Keizer *Lodewyk* den Godvruchtigen over zyn huwelyk met *Judith* dochter van den Hertog van *Beyeren* berispt, en vermaant had zyn huwelyk met deze vrouwe te verbreken, onder bedreiging van den Kerkelyken ban tegens den Keizer te zullen uitspreken, indien zulks niet geschiede; de Keizerin dit verstaan hebbende zoude den Bischof op alle wyzen aan hare zyde hebben zoeken te krygen; doch ziende, dat zy vergeeffsche moeite deedt, hadt zy einde.

delyk het besluit genomen om zich van hem te ontdoen, ten dien einde twee dienaars uitzendende, die hem om 't leven moesten brengen, gelyk zy zulksge-
daan hadden, zo als hy kwam van zynen dienst te verrichten.

Dit gevoelen hadt ook eerst *Baronius* in Annot. ad Martyrolog. Romanum in *Freder.* omhelt, doch hy is in zijne jaarboeken op het jaar DCCCXXXVIII. num. 3. daar van afgegaan, en houdt daar die reden van zyn dood verduidelicht, om dat 'er by geen een oud Schryver gewag van gemaakt wordt; *Le Cointe* in Annal. Eccles. Francor. op het laatstgemelde jaar num. 46. meent, dat de gemelde oorzaak van *Frederiks* dood door iemand van latere tijden in het leven van dien Bisschop ten eenemaal ingelascht is; de Eerwaarde *Cu-
pper* in zyne aantek. op het leven van *Fredericus* num 27. brengt eene reden van de latere Fransche Schryveren by, waarmede zy de voorgegevene bloedschande, die door het huwelyk van Keizer *Lodewyk* met *Judith* zoude begaan zyn, verdacht zoeken te maken: zy zeggen, dat men in alle de beschuldigingen der zonen van *Lodewyks* eerste huwelyk tegen hunne stiefmoeder niets van zodanige bloedschande gerept vindt; 't zy men leeft, 't geen door de begunstigers der party van *Lotharius* in voordeel van eenige
Fran-

Fransche Bisschopen dier tyden, welke grote vyanden van *Lodewyk* en *Judith* waren, in 't licht gekomen is, of de schriften, waarin de afzetting van den gemelden Keizer beschreven wordt, doorzoekt; in die alle komt *Lodewyk* welvoor als een twistzuchtig mensch, en als een onrechtvaardig vader in het verdeelen van zijne rijken onder zijne zonen, hy wordt beschuldigt zyn rijk kwalijk en slosf besliert te hebben, een verachter van oude gewoontens en van den Kristelyken Godsdienst te zyn; *Judith* wordt ook van overspel en andere euvel daden verdacht gehouden; maar van de bloedschande wordt niet gesproken, dezelve zoude evenwel *Lotharius* en zyne aanhangeren zeer wel gediend hebben, om hun oogmerk te bereiken en het huwelyk des Keizers te breken: de gemelde Heer *Cuper* vindt aan de eene zyde de redeneering dier Schryveren zo gegrondt, dat hy geen middel ziet om dezelve op te lossen, maar betuigt aan de andere kant niet te weten, hoe die verschrikkelyke beschuldiging tegen de Keizerin, te *Utrecht* en op andere plaatsen, zo algemeen geworden is, en waarlyk men wordt door het tegenstrydig schryven somtijds zodanig in twyfel gebracht, dat men niet weet, welk gevoelen men omhelzen zal, voornaamlyk als men twee tydgen-

no.

noten zo verschillende van elkanderen vindt, dat het getuigenis van den eenen onbestaanbaar is, met dat van den anderen, gelijk in dit geval, daar men, in het verdedigings schrift van *Agobardus* Metropolitaa van *Lions*, door hem zelven beschreven, de Keizerin ziet afgeschilderd als eene heerschzuchtige en onbeschaamde vrou, en in tegendeel haar de grootste lof, die ooit aan eene vrou kan gegeven worden leest, toegeschreven, door een man van zogoeden naam, als *Rabanus Maurus*, die in zyn voorreden voor de boeken van *Judith* en *Esther* by *Mabillon* in Aët. SS. Ord. Bened. sec. IV. parte 2. pag. 42. dus aan haar schrijft: " *Hrabanus* een
 „ knecht der knechten Gods wenscht
 „ aan de uitverkozene vrouwe, welke
 „ om de verdienste van hare grote god-
 „ vrucht van allen geëerd en gelieft
 „ moet worden, de Keizerinne *Judith* de
 „ eeuwige zaligheid door Christus". Vervolgens pryft hij haar, als zijnde naar de les van Christus gewoon niet alleen hare vrienden maar ook hare vijanden goed te doen, en dezelve daar door aan zich te verbinden, om kort te zyn, hy roemt haar verstand en hare pogingen om de vrouwen, van welke de Heilige Schrift gewaagt in deugd en goede werken naar te volgen. Na dit getuigenis van zulken groten man en Aartsbischop van *Ments*,
 dur-

durve ik de geheugenis der Keizerin niet langer bezwaren met dien laster, dat zy bevel tot den moord van Bisschop *Frederik* zoude gegeven hebben; ik zoude byna tot gantsch andere gedachten overgaan, doch zal dezelve tot eene nadere gelegenheid bewaren; ik heb my reeds te lang met dezen Bisschop opgehouden; waarom ik ook thans niet zal ondernemen de gedachtenis van onzen landgenoot *Buchelius* tegen de beschuldigingen zo vanden Schryver van 't *Batavia Sacra* in het leven van *Frederikus*, als vanden Eerwaarden *Cuper* in zyne voorafgaande aanmerk. op het leven van dien Bisschop num. 16. te verdedigen, of liever dezelve met elkanderen te verzoenen, maar tot den opvolger van *Frederik* overgaan.

Het blykt genoegzaam eenparig, dat de Utrechtsche geestlykheid met elkanderen in geschil was, wien zy tot hunnen Bisschop zoude verkiezen, tot dat de party voor den Domprooft *Craft* het overhaalde, en men aan denzelven de Bisschoplyke waardigheid opdroeg, die hy echter wegens den zwaren last, daar dezelve mede verzelt ging, weigerde aan te nemen, waar door de kerke zonder hoofd bleef. zie *Beka* en *Heda* in het leven van *Alfricus* en het leven van *Odulfus* in Act. SS. Mens. Jun. tom. II. pag. 594.

594. doch dezelve Schryvers verschillen zeer veel van den anderen, wie eindelyk, na bevrediging van de partyen doortoedoen van *Odulfus*, tot Biffchop verkozen is geworden; by de twee eerften wordt *Alfricus* de broeder van *Frederik* genoemd, doch op de laafte plaats wordt *Hungerus* gezegt daartoe aangefelt te wezen; niemand van de latere fchryvers geeft ons hier eenig licht in, van *Heuffen* zelfs in *Batavia Sacra* op *Alfricus* laat het onderzoek daarvan aan anderen over, dit is waarlyk het gemaklykft; doch het hadt dien Schryver niet veel moeite gekoft, om deze onzekerheid weg te nemen, en te bewyzen, dat *Alfricus* onmiddelyk zynen broeder gevolgt zy, dewyl hy zich zelve reeds Biffchop der Utrechtsche kerke noemt in een brief by *Joan. a Leidis* in Chron. Belg. Lib. V. cap. 15. gefchreven den drientwintigften Maart in het vyf en twintigfte jaar der regeeringe van Keizer *Lodewyk*, 't welk met het jaar acht honderd negen en dertig der gemeene tydrekening over eenkomt, en is dit dus maar ruim een half jaar na den dood van zynen broeder *Frederik*, in welken tuffchen tydt het niet waarschynlyk is, dat 'er een ander Biffchop geweest zy; ook zal het hierna blyken, dat *Hungerus* eerst na *Ludgerus* den Biffchoplyken stoel beklommen heeft.

Hoe lang nu deze *Alfricus* den Biffchoplyken zetel bekleedt heeft, blykt nergens; *Heda* zegt twaalf; *Reinier Snoy* Lib. IV. Rer. Batav. zeven jaren; inde lyst der Biffchoppen van *Suffridus Petri* staat hy op negentien of seftien jaren; doch alleszonder eenig bewys; een weinig verder zal 'er gelegenheid zyn om onze gedachten dien aangaande met een woord te melden. De invallen en verwoestingen der *Noormannen*, in die tyden aan dit Biffdom te beurt gevallen, fchynen ons toedeorzaak te zyn van de verfchillendheid der fchryveren, die byna op elk stuk voorkomt, gelyk men dezelve ook wederom ziet omtrent den opvolger van *Alfricus*.

Beka en de meeste, zo niet alle Schryvers, benoemen daartoe *Ludgerus*, doch *Heda* alleen laat *Egihardus* of *Eginhardus* eerst voorafgaan; en brengt ten dien einde tot bewys by een brief van den Keizer *Lotharius*, waarin de kerk van *Utrecht* met verfcheide vryheden begunftigt wordt; des niettegenftaande willen eenige lateren hem nog niet voor wezendlyken Biffchop van *Utrecht* aannemen. *Bokkenberg* fchryft, dat *Eginhardus* zich het *Utrechtsche* Biffdom miffchien ten onrechte aanmatig volgens van *Heuffen* in Bat. Sacr. op *Eginhardus*, welke laafte voor zich zelve van gevoelen is, dat hy alleen de *Abdy* van *Utrecht* bedient zal hebben, of

dat, de Biffchop overleden of verdreven zynde, hy die kerk zo lang zal waargenomen, en de gemelde gifte van *Lotharius* verkregen hebben. De Heer van *Rhyn* in zyne Aantek. op die plaats fchynt den brief des Keizers naaukeurig genoeg ingezien te hebben, echter durft hy zyne gedachten daar over niet geven, en oordeelt, dat de ftilzwygendheid van *Beka* een fterk bewystegen *Egihardus* is; doch ten zy men aantoonc, dat de brief ten eene-maal verdicht is, vinde ik daar de minfte zwarigheid in, dewyl het niet onmogelyk is, dat dezelve voor *Beka* verborgen, en door *Heda* ontdekt geweest is, gelyk men meermalen in latere fchryvers goede en echte ftukken vindt, waarvan vroegeren zich niet hebben kunnen bedienen. Voor het overige zyn de bewyzen uit den brief redelyk fterk, voor eerst wordt hy genoemd *Egihardus veteris Trajecti Ecclesiae vocatus Episcopus*, dit is ongetwyfeld van *Utrecht* te verftaan; doch eenigen vinden daarin zwarigheid, dat 'er *vocatus Episcopus* staat, maar, gelyk de Heer van *Rhyn* ter gemelder plaatfe aanmerkt, vindt men de woorden *dictus, vocatus*, dikwyls genoeg gevoegt by ware Abten, Graven en anderen: ten tweeden wordt hy gezegt door God zelve over die kerk gefieldt te zyn, (*cui ipse Egihardus autore Deo praeest*): dan wordt hy nog eens Biffchop, dan kerkvoogd der

gemelde Kerke (*Praesul praedictae Ecclesiae*) genoemd: en eindelyk worden de vryheden gegeven aan hem en zyne navolgeren, wanneer hy nu hier in afwezendheid van een Bisschop deszelfs post maar hadt waargenomen, konden de latere Utrechtsche Bisschoppen zyne nazaten niet genoemd worden. Ik make derhalve geen zwarigheid om dezen *Egihardus* onder de Bisschoppen van *Utrecht* te plaatsen, doch wy vinden, zekerlijk mede door de onlusten dier tyden, geen bericht, wanneer hy Bisschop geworden is, of hoe lang hy die waardigheid bekleedt heeft; uit den meergemelden brief kan men alleen opmaken, in welk jaar hy geregeert heeft; dezelve is gegeven door *Lotharius*, den eenentwintigsten Maart van het sesentwintigste jaar zynere regeeringe van *Italië*, en het sesde van *Vrankryk*, het zelve nu was begonnen in de maand van *Junius* des jaars acht honderd vyf en veertig; hier uit kan men ook wel gissen, doch niet vast bepalen, hoe lang *Alfricus* geleefd heeft; het schynt, dat die genen het naaft bykomen, die hem zeven jaren, gelyk wy gezien hebben, toeschryven, volgens derzelver rekening moet hy in het laatst gemelde jaar gestorven zyn, en *Egihardus* kan eenige maanden voor het geven des briefs Bisschop geworden zyn; maar ik kan niet nalaten hier eene byzondere

dere fout in het werk van *Heda* te ontdekken; daar, niettegenstaande hy dezen briefzelve bybrengt, en te voren den dood van *Frederik* op het jaar acht honderd acht en dertig gesteld hadt, nog aan *Alfricus* eene regeering van twaalf jaren wordt toegeschreven; het zoude echter de schuld van een naschryver kunnen zyn, en in het eigen handschrift van *Heda* kan wel VII gestaan hebben, waaruit naderhand XII. gemaakt is, welke verandering van V in X licht in schryven kan voorvallen, en die men ontelbare reizen in oude naschriften vindt, doch het kan ook wel door eene neuswyze verbetering, die hier niet te pas kwam, geschiedt zyn, om namelyk *Beka* en *Heda* met elkanderen over een te brengen, daar *Beka* noodzakelyk twaalf jaren aan *Alfricus* moest geven, om dat hy *Egihardus* uitlaat, en misschien geen bewys van eenen anderen Bisschop voor het jaar acht honderd en vyftig hadt. Wat de mistastingen omtrent de persoon van dezen Bisschop belangt, daarvan hope ik by eene andere gelegenheid te spreken.

Het is nog niet gedaan met de geschillen tusschen de Schryvers over den rang der Bisschoppen, want hoewel *Ludgerus* by de oudsten omtrent dezen tyd onder dezelve gesteld wordt, kan zulks echter by sommigen geen ingang vinden; onder

der dezelfen is voornamelijk de Heer van *Heussen* in *Bat. Sacr.* voor het leven van *Ludgerus*, daar hy *J. G. van Leiden*, *R. Snooy*, *H. Barland* en *G. van Nimwegen* beschuldigt de mislagen van *Beka* en *Heda* blindlings nagevolgt te hebben, en verwondert zich, dat *Buchelius* de drie grove mislagen, die in het kort verhaal van *Heda*, volgenszyn zeggen, gevonden worden, over 't hoofd gezien heeft, en daarenboven getuigt, den brief der gifte, waarvan *Heda* gewaagt, onder zyne oude papieren te hebben, en dat dezelve ook geheel staat in de gedrukte *Kronyk* van *Fan Gerbrandse*; maar ik gelove, dat 'er meer reden is om zich te verwonderen over het schryven van den Heer van *Heussen* zelve, welke *Buchelius* niettegenstaande zyne opentlyke verzekering van dien brief machtig te zyn, en na gedane aanwyzing, waar dezelve te vinden is, noch schynt verdacht te houden; ik durven niet denken, dat de verschillende *Godsdienst* van *Buchelius* hem zo weinig geloof heeft doen verdienen; in allen gevalle het is zekerlyk de schult van den anderen Schryver, die de moeite maar hadt behoeven te nemen om de *Kronyk* van *Foan van Leiden* op te slaan, daar hy *Lib. V. cap. 26.* den brief, waarvan *Buchelius* gewaagt, hoewel gebrekkelyk zoude gevonden hebben, dezelve is naderhand uit een be-

ter handschrift onder meer andere brieven uitgegeven door den hooggeleerden Heer *Arn. Drakenborch* in het Aanhangs. op de Kerkel. Oudh. van Nederl. bladz. 287. daarin noemt *Ludgerus* zich zelve Bisschop der Utrechtsche kerke, (*Trajectensis Ecclesiae Episcopus*): op welk bewys ik gerustlyk *Ludgerus* tot navolger van *Egihardus* durve stellen; wat de drie zogenoemde mislagen in het leven van *Ludgerus* door *Heda* begaan aanbelangt, dezelve bestaan volgens den Heer *van Heusen* daarin; eerst, dat het volgens het getuigenis van *Henschenius*, *Mabillon*, *Baillet*, *Pagi* en van *Alfridus*, ontegenzeggelyk waar is, dat *Ludgerus* eerste Bisschop van Munster geweest is, gelyk *J. Gerbrandse* lib. IV. cap. 17. vlak uit gezegt hadt, ten tweden, dat hy maar een jaar zoude gezeten hebben, daar *Ludgerus* het bisdom van Munster langer bedient heeft, te weten volgens de rekening van *Pagi* van 't jaar acht honderd en twee tot zyn dood in 't jaar acht honderd en negentien derden, dat *Ludgerus* volgens *Heda* in Salvators kerk te *Utrecht* zoude begraven zyn, daar hy volgens *Alfridus* te *Werden* in zijne Abdy gebracht is. Maar ik gelowe, dat *Heda* hier wat te licht beschuldigt wordt, 't welk zijnen oorsprong daar uit heeft, dat de schrijver van *Bat. Sacra* niet onderscheidt tusschen *Ludgerus* Bisschop van

van Munster, en *Ludgerus* Bisschop van *Utrecht*, daar echter iemand van eene middelmatige oplettendheid die twee niet licht met den anderen zal verwarren, want de eerste getuigt in het leven van *Gregorius* num. 14. dat hy *Bonifacius* grys van ouderdom zynde gekendt heeft, deze is nu, gelyk wy te voren gezien hebben even na het midden der achtste eeuw omgebracht; wanneer wy derhalve maar stellen, dat *Ludgerus*, toen hy *Bonifacius* zag, tusschen de vyf en tien jaren oud was, moet hy juist in het midden der negende eeuw, van welke wy handelen, over de honderd jaren oud geweest zyn, op welke jaren het niet waarschynlyk is, dat hy een nieuw Bisdóm zal aanvaart hebben; dit zoude genoeg ter wederlegging zyn, al wisten wy niet, dat *Ludgerus* Bisschop van *Munster* in 't jaar achthonderd en negen gestorven was; maar onze Schryver komt daar zelve mede voor den dag; hoe licht was het derhalve te zien geweest, dat *Heda* van eenen anderen *Ludgerus* moet spreken, daar hy met de *Utrechtsche* Bisschoppen, tot het midden der negende eeuw geworden was; en waar is doch de onmogelykheid, dat er een andere *Ludgerus* Bisschop van *Munster* en een andere van *Utrecht* geweest is; dat de een hier, de ander daar begraven is; en dat eindelyk de

een lang, de andere kort geregeerd heeft? ten zy men buiten eenige aanneemlykheid wilde stellen, dat de naam met den eersten in 't graf gegaan was: of nu, gelyk *Heda* zegt, *Ludgerus* de Bisschop van *Utrecht* maar een jaar geregeert heeft, is wederom eene andere vraag; het is zeker, dat het Bisdóm niet lang van hem bestiert is geworden, want *Beka* zegt ook dat hy de kerk maar eenigen tydt-geregeert heeft; doch de grote Nederlandsche Kronyk geeft hem acht jaren, en *Reinier Snooy* lib IV. schryft, dat hy in het elfde jaar van zyne Bisschoplyke waardigheid is gestorven; maar die Schryvers maken het wat te lang, 't welk naar alle waarschyneheid daarvan daan komt, om dat onder andere de laatstgenoemde Schryver, na dat hy aan *Alfridus* maar zeven jaren gegeven hadt, *Egihardus* overslaet, en echter deze openstaande jaren op de eene of de andere wyze moeten gevonden worden; misschien zal 'er onder den volgenden Bisschop gelegenheid wezen, om de regeering van dezen een weinig nader, doch niet zeker, te bepalen.

Wanneer 'er van *Alfridus* gehandeld is, heeft men reeds uit het leven van *Odulfus* gezien, dat *Hungerus* daar gezegt wierdt in plaats van *Frederik* tot Bisschop verkozente wezen; doch, om redenen ter gezegder plaats bygebracht, heb ik tot

tot dat gevoelen niet kunnen overgaan, ik gelove veel eer, dat 'er in het leven van *Odulfus* een fout is ingeslopen, en *Alfricus* in plaats van *Hungerus* moet gelezen worden, om dat daar juist ook van den laatsten getuigt wordt, dat hy mismaakt van persoon was, 't geen door *Heda* van den eersten gezegt wordt; ik houde my ten minsten verzekert, dat 'er geen bewys te vinden is, 't welk opwegen kan tegen den eigenhandigen brief van *Alfricus*, welke te voren aangehaalt is, waaruit zoude blyken, dat *Hungerus* een vroeger rang onder de Bisschoppen verdiende. De Schryver van *Batavia Sacra* in het leven van *Hungerus* zoekt, naar het schynt, de bewyzen, zo uit het leven van *Odulfus*, als uit dien brief getrokken, met elkander over een te brengen, door te stellen, dat *Hungerus* na den dood van *Frederik* Bisschop geworden zynde, mogelyk zyn Bisdom aan *Alfricus* afgestaan heeft, en wederom een nazaat van *Alfricus* geworden is; doch zulks is even gegrond, als het gevoelen van sommigen, die hem volgens *Heda* in het geheel niet onder de Bisschoppen stellen, welk laatste opentlyk tegen gesproken wordt door twee brieven, ten tyde van *Hungerus* Bisschop van *Utrecht* gegeven, de eene namelyk van *Lotharius* met de overgifte van het klooster van *S.*

Odilia, en de andere van *Lodewyk*, den zoon van *Lodewyk den Godvruchtigen*, betreffende de bevestiging van de vryheden, door den laatsten aan de kerk van *Utrecht* verleent, welke beide by *Heda* te vinden zyn, als mede de laatste by *Mirraus* in Donat. Belg. lib. II. cap. 13. Op. Dipl. tom. I. p. 501. deze bewyzen zyn al te sterk om nog te blyven twyfelden, ja de Schryver van *Batavia Sacra*, die zo veel zwaarigheid heeft gemaakt omtrent de brieven onder *Alfricus*, *Egihardus* en *Ludgerus*, betuigt hier, dat al was 'er geen ander blyk dan de brief van *Lotharius*, hy het voorzeker en vast houdt, dat *Hungerus* hier Bisschop geweest is. Het blykt uit dezelve echter niet, van en tot welken tydt hy die waardigheid bekleedt hebbe; de brief van *Lotharius* is gegeven in het derde jaar zyner regeeringe, de lesde indiëtie, wanneer wy dit nu van den Koning *Lotharius* verstaan, komt het overeen met het jaar achthonderd acht en vyftig, der gemeene tydreckening, hebbende de gemelde Koning zyne regeering in 't jaar acht honderd vyf en vyftig begonnen, volgens de *Fuldenser* Jaarboeken en anderen, doch zo wy het van den Keizer van dien naam met sommigen opvatten, moet het derde jaar van dezès regeeringe vyftien jaren vroeger gesteldt worden; welk gevoelen my echi-

echter niet waarschylyk voorkomt, om dat, gelyk te voren bewezen is, *Hungerus* toen nog geen Bisschop was, en daarenboven de voornaamste verwoestingen door de *Noormannen* eerst in en na het jaar acht honderd vyf en veertig voorgevallen zyn; het verschil der Schryveren is zekerlyk daaruit ontstaan, dat juist het derde jaar zo wel van den Keizer *Lotharius*, als van den Koning van dien naam getekend staat met de sesde indiëtie; wy houden ons derhalven by het eerste gevoelen; en is *Hungerus* volgens het zelve voorzeker in het jaar acht honderd acht en vyftig Bisschop geweest, maar het is ook wel te denken, dat hy zulks eenige jaren vroeger zal geworden zyn; want gelyk in het sesde Hoofdstuk uit *Albertus Stadius*. is bygebracht, hebben de *Noormannen* hunne stroperyen reeds in het jaar acht honderd twee en vyftig begonnen, en met de uiterste wreedheid voortgezet, nu is het niet waarschylyk, dat de ongewapende en dus weerloze Geestlykheid het laatste zal afgewacht hebben, neen maar dat zy zich by tyds weg begeven, en een verblyf gezocht heeft, de een hier, de ander elders, gelyk uit den brief, waarvan wy handelen, te zien is; hier uit volgt verder, dat, wanneer de Bisschop *Ludgerus* gesteldt wordt gestorven te zyn, toen de Geestlyken zo verspreid waren,

zy

zy niet wel mogelyk eenen nieuwen Bisschop zouden hebben kunnen verkiezen, waarom het ons aanneemlykft voorkomt te stellen, dat *Hungerus* al voor de invalen der *Noormannen* van die jaren, en dus voor het jaar acht honderd twee en vyftig, wanneer *Utrecht* nog in rust was, tot Bisschop verkozen is geweest, dit komt met het schryven van *Heda*, als hy *Ludgerus* maar een jaar toelegt, ook nagenoeg overeen; die echter wederom in dit zelfde leven van *Hungerus* eene aanmerkelyke fout begaat, schryvende, dat het dezelve *Lotharius* geweest is, die in het *Pruimer* Klooster woonde, en die Sint *Odilienberg* aan *Hungerus* geschonken heeft; want, hoe men dit ook opvatte, strydt het tegen de waarheid, dewyl *Lotharius* de vader in het derde jaar zynere regeeringe, 't geen in het slot van den giftbrief staat, het kloosterleven noch niet aanvaardt hadt, en *Lotharius* de zoon is nooit Keizer geweest, heeft ook boven dien zich in geen Klooster begeven gehad.

Omtrent den brief van *Lodewyk* valt niet minder aantemerkten; dezelve staat by *Heda* gegeven te zyn den achtienden Mey in het een en twintigste jaar der regeeringe van *Lodewyk* Koning van Oost *Frankryk* de tweede Indiëtie (*Datum XV. Cal. Junii Anno XXI. Domini & Serenissimi Regis Lodovici in Orientale Francia*
rc.

regnante Indictione secunda), en van *Buchel* in zyne Aantek. zegt ook dus in de handschriften van *Heda* gevonden te hebben, doch het jaar der regeering van gemelden Koning komt met het getal der Indictie niet overeen, vallende het eerste in op het jaar acht honderd een en zestig, waar by de negende Indictie zoude behoren; zo dat noodwendig in een van beide de cyffergetallen eene fout schuilen moet, welke men in het onzekere zoude zoeken, indien dezelve zich niet ontdekte by *Mirans* op de te voren aangehaalde plaats, daar deze zelfde brief gevonden, en gezegt wordt gegeven te zyn in het negen-en twintigste jaar der regeeringe van *Lodewyk*, de tweede Indictie, welke beide getallen met den anderen overeenkomen, en dus zoude de zwarigheid weggenomen zyn, maar dan doet 'er zich weder eene andere op, want volgens de laatste rekening moet *Hungerus* noch in het jaar acht honderd negen en zestig, in het welk de vrijheden voor de Utrechtsche Kerk aan hem als Bisschop gedaan worden, geleest hebben, en in-tegendeel wordt hy by *Heda* reeds op den eersten Januarij van het jaar acht honderd ses en zestig gesteldt overleden te zyn: gelijk van *Buchel* mede zegt gevonden te hebben, op de lyst der Bisschoppen van *Salvators* Kerk,

Kerk, en andere plaatsen, doch desniet-tegenstaande verbeelde ik mij, dat 'er meer reden is om zich aan het jaargetal des briefs, zo als dezelve door *Mirans* is uitgegeven, te houden; voor eerst om dat het bewijs uit zodanigen brief, welke men van geen onechtheid kan beschuldigen, het sterkste is, dat bijgebracht kan worden; en misschien heeft al het regengestelde eenen en denzelfden oorsprong, namelijk eene enkele misschrijving in het sterfjaar van *Hungerus*; welke naderhand door anderen gevolgt is; daarenboven ben ik niet vreemd van te denken, dat *Heda* den dood van *Hungerus* hier of daar op het jaar acht honderd ses en sestig gesteldt, en den brief drie jaren daarna geschreven vindende, dezen lasten na het eerste zal verschikt hebben, ten minsten zijn 'er staaltjes genoeg uit hem bij te brengen, die dergelyk achterdenken sterken; eindelyk heb ik nog deze reden voor den brief by *Mirans*, dat, wanneer men zich daar aanhoudt, men heel gemakkelyk eene opening van elf jaren kan invullen, welken gantschen tydt anders volgens den zelfden *Heda* de Bisschops stoel in deze negende eeuw moet ledig gestaan hebben; waarvan ik onder den navolger van *Hungerus* zal handelen.

Deze is geweest *Odilbaldus*, en wordt
van

van eenigen, waar onder *Heda*, gezegt driecentwintig, van anderen drie of vier en dertig jaren, op den Biffchoplyken stoel gezeten te hebben; alle komen zy daar in overeen, dat hy ten minften in het jaar acht honderd acht en negentig noch geleeft hebbe, doch *Heda* en *Beka* met de meeften bepalen zyn dood op den tienden December van het jaar negenhonderd, zo dat die gene, welke hem de langfte regeeringe toe fchryven, zulks fchynen gedaan te hebben om den tydt, welke door de korfte rekening open gelaten wordt, goed te maken, maar het fchryven van de zulken ftrydt volgens *Heda* tegen oude gedenkftukken, die hy echter niet aan de hand geeft; het is evenwel niet nodig, om zonder eenig bewys en in weerwil van ander, al was het wat zwak, de regeering van dezen Biffchop langer te maken; want wanneer wy de tekening des briefs by *Miraus* aannemen, en in tegendeel maar ftellen, dat het fterftjaar van *Hungerus* op eene plaats, waaraan miffchien alle de anderen haren oorfprong verfhuldigt zyn, verkeerde-lyk op het jaar DCCCLXVI. in plaats van op DCCCLXXVI. gefchreven is, en men daar drie-entwintig jaren by doet, zal men zeer na aanden dood van *Odilbaldus* komen; want wat de overfchietende maanden belangt, dezelve kunnen in zo

eene

eene duistere tydrekening zo naauwkeurig niet bepaalt worden; zy moeten zekerlyk ten deele gestelt worden tusschen den dood van den eenen, en de verkiezing van den anderen Bisschop, ten deele moeten zy ook gevoegt worden by de jaren der regeeringe van den laatsten.

Met het begin der tiende eeuw wordt ons door *Beka* en *Heda Egilboldus* tot Bisschop van *Utrecht* en opvolger van *Odilbaldus* opgegeven, en gezegt zeer korten tydt geregeert te hebben, waarin zy echter met elkanderen niet overeenstemmen, de eerste schryft hem maar eenige maanden toe, doch de laatste geeft hem twee volle jaren; dit verschil is zo groot niet, of het zoude noch al overeengebracht kunnen worden, door te stellen, dat *Beka* spreekt van den tydt, dat hy wezendlyk dit Bisdóm bestiert mag hebben, en dat *Heda* rekent van den dood van *Odilbaldus* tot op den tydt, wanneer *Radbodus* over deze kerk gesteld is; hy wordt van sommigen zelfs geheel en al uit de *Lyst* der Bisschoppen van *Utrecht* uitgelaten, waartoe zyne korte regeeringe, of liever de overeenkomst van zynen naam met die van zynen voorzaat veel aanleiding zal gegeven hebben, en schoon men misschien tegenwoordig twee zodanige namen niet met den anderen zoude verwarren, heeft men genoeg

bly-

blyken, dat zulks door de Schryvers van vroegere tyden in veel meer onderscheidene personen gedaan is: laat men maar eens zien, hoe verschillende die van *Theodardus*, *Harmacarus*, en *Bernulphus* geschreven worden, zelfs wordt deze *Egilboldus* in het leven van *Radbodus* num. 4. by *Mabillon* Sec. V. Bened. *Egilbertus* genoemd; en die de twee brieven van *Zuentiboldus* onder dezen en den vorigen Bisschop inziet, zal vinden, dat en de naam des Konings en die van den Notaris, welke dezelve ondertekent heeft, in beiden niet op eene wyze geschreven worden; ik twyfele derhalve zeer, of men van deze twee Bisschoppen *Odilboldus* en *Egilboldus* niet maar enen maken moet; zulks schynt ook reeds het gevoelen geweest te zyn van den Heer *van Rhyn* in zyne aanteken. op *Batavia Sacra* achter het leven van *Radbodus*, die ons echter geene verdere redenen bybrengt; ik zal daarom de moeite nemen zulks wat nader te onderzoeken: wat dan vooreerst den brief van *Zuentiboldus* ten tyde van *Eylbodus* gegeven, en door *van Buchel* onder zyne Aantek. op *Heda* geplaatst, aanbelangt, dezelve levert niet het minste bewys uit, dat de laatstgenoemde Bisschop een ander geweest is, dan degeen, die ook *Odilboldus* by *Beka* en *Heda* genoemd wordt, maar veel eer sterkt de-

Q zel-

zelve myne twyfeling; want, als men het zeggen dier twee Schryveren toestaat, dat namelyk *Odilbaldus* tot op het laaft van het jaar negenhonderd geleeft heeft, en Bisschop van *Utrecht* geweest is, kan de gemelde vrybrief van *Zuentiboldus* niet gegeven zyn onder eenen navolger van den laatstgenoemden Kerkvoogd, dewyl die Koning reeds in het gemelde jaar den der tienden van Oogstmaand, in een slag tegen zyne eigene onderdanen, die zich by *Lodewyk* gevoegt hadden, was omgekomen, gelyk de geschiedenis van *Zuentiboldus* door *Heda* onder *Odilbaldus* bygebracht, aantoot; zo dat het zeker is, dat de gemelde Schryver den Bisschop *Egilboldus* van den vorigen onderscheidende, en hem dus eerst na het jaar negenhonderd plaatsende, zich zelve al te onvoorzichtig tegenspreekt, wanneer hy nog van den zelve schryft, dat hy in grote gunst van *Zuentiboldus* geweest is, en de vrygeving eener dienstbare van hem verworven heeft, ziende daarmede op den te voren aangehaalden, en door *van Buchel* uitgegevenen brief: boven dien blykt nog al verder uit den zelfden *Heda*, dat de twee namen, waar over geschil is, op eenen en denzelven Bisschop toegepast moeten worden, als men het leven van den volgenden Bisschop *Radbodus* inzielt, daar die Schryver niet alleen den gemelden

den Kerkvoogd nog stelt by het leven van *Zuentiboldus* en *Karel* verscheide weldaden ontvangen te hebben, maar daar en boven, na het optellen der geschriften van *Radbodus*, een stuk uit een kronykje door den zelven te zamen gesteld bybrengt, waarin die Bisschop zegt, dat *Zuentiboldus* in het jaar negenhonderd omgebracht, en hy *Radbodus* eenige dagen te voren onder de dienaren der kerke van *Utrecht* opgeschreven is (1); uit welk getuigenis blykt, voor eerst, dat *Odilbaldus* vroeger moet gestorven zyn, dan *Heda* ons opgeeft, want of schoon men in andere gevallen zoude kunnen zeggen, dat zulks niet noodzakelyk volgde, dewyl *Radbodus* nog by het leven van zyn voorganger om deszelfs zwakheid of afstand tot Bisschop kon verkozen zyn, heeft zulks hier geen plaats, om dat de Schryver van het leven van *Radbodus*, die maar kort na hem geleefd heeft, en dus meer geloof dan *Heda* verdient, getuigt, dat hy in de plaats van een afgestorvenen Bisschop gestelt is; zie het leven van *Radbodus* by *Mabilion* Sec. V. Bened. p. 28. ten tweeden kan men 'er nog met zekerheid uit besluiten, dat 'er tuschen *Odilbaldus*

en

(1) Uit dit Kronykje van *Radbodus* kunnen eenige Schryvers, door van *Buchel* in zyne Aantek. bygebracht, verbeterd worden.

en *Radbodus* geen ander Bisschop geweest is. Het is waarlyk teverwonderen, niet alleen, dat *Heda* zo dikwyls en zo grof mistaft, maar ook, dat *van Buchel* en anderen, die *Heda* zelfs gebruikt hebben om hem somtyds woordelyk na te schryven, zulke tegenstrydige stellingen over 't hoofd gezien hebben, ik zal my thans met dezelve niet langer ophouden; maar tot den Bisschop *Radbodus* overgaan.

Deze is volgens zyn eigen schryven in het jaar negenhonderd aan het Bisdom van *Utrecht* gekomen, en heeft het zelve eenige jaren bedient, maar de Schryvers zyn het echter met elkanderen niet eens, tot hoe lang; eenige schryven tot negenhonderd seftien of zeventien, zommigen een, anderen twee jaren langer; doch de eersten en de laatsten schynen zich een jaar te vergiffen, om dat hy volgens het standvastig schryven van allen gezegt wordt zeventien jaren over het Bisdom van *Utrecht* gesteld geweest te zyn, of ook wel in het achtiende jaar zyner bisschoplyke waardigheid overleden te zyn, 't welk op een en het zelfde uitkomt; zie de Schryvers, door *van Buchel* in zyne Aantek. op *Beka* achter het leven van *Radbodus* bygebracht; daar alleen *Bockenbergh* hem zestien, en de grote Nederlandsche Kronyk zeven en twintig jaren gezegt worden toe te schryven; de laatste fout kan door een druk-

drukker veroorzaakt zyn; die van *Bocken-berg* zal veel licht daar uit ontstaan wezen, om dat hy nevens *Beka* en *Heda* na *Odilbaldus*, *Egilboldus* voor een jaar tot Bisschop van *Utrecht* gesteld hebbende, en echter *Radbodus* in het jaar negen honderd en zeventien of achttien overleden vindende, den zelven geene langere regering dan van seftien jaren durft toeschryven. Uit het leven van dezen Bisschop door *Beka* blykt ook wederom, dat die Schryver niet al te naaukeurig is, want na dat hy gezegt hadt, dat *Odilbaldus* den tienden December van 't jaar negen honderd gestorven was, dat *Egilboldus* tien maanden, en *Radbodus* zeventien jaren Bisschoppen waren geweest, stelt hy echter den dood van den laatsten op den negenentwintigsten November van 't jaar negen honderd en zeventien, welke rekening niet te wel uitkomt; maar het schryven van *Heda* is nog meer onmogelyk, want deze houdt ook de zelfde sterfjaren en dagen van *Odilbaldus* en *Radbodus*, alsmede den tydt der regering door *Beka* aan den laatsten toegeschreven, desnietteenstaande wil hy daar nog twee volle jaren voor het bestier van *Egilboldus* afnemen; hoe licht is het dan niet te zien, dat die Schryvers zonder onderzoek te werk gegaan hebben, en wat geloof zal men aan dezelve in zaken van grotere

aangelegenheid, die ik thans niet wil aanroeren, mogen geven? Over dezen Bisschop zouden nog wel eenige zaken aantemerkten wezen, doch dewyl ik by het tegenwoordig ontwerp alleen voorgenomen heb de tydrekening en lyst der Bisschoppen, zo na my mogelyk is, te herstellen, zal ik het overige al mede tot eene volgende gelegenheid bewaren.

Na *Radbodus* is *Baldricus* onbetwiftbaar in het Bisdóm opgevolgt, en heeft het zelve langer dan een zyner voorgangeren of navolgeren bedient; doch men vindt weder groot verschil over den juistten tydt van zyne regeering en van zyn overlyden; volgens de *Kronyk van Dithmarus*, te vinden Tom. I. Script. Rer. Brunsvic. p. 326. en de *Annalista Saxo* by *Eccard* Tom. I. Corpor. Hist. Medii aevi op het jaar DCCCCXXIX. wordt hy gezegt tachtig of meer jaren den Bisschoplyken stoel van *Utrecht* in eene plaats, welke *Deventer* genoemd wordt, bekleedt te hebben; doch of schoon deze beide zeer oude Schryvers zyn, schynen zy in dit verhaal weinig geloof te verdienen; vooreerst, om dat het zelve *Baldricus* ouder zoude maken, dan men iemand zoude durven stellen geworden te zyn, ten tweeden, om dat door het uittrekken der regeeringe van dien Bisschop de jaren, in welke anderen op den stoel gezeten hebben,

ben, worden weggenomen; ik zoude derhalve gedacht hebben, dat'er eene schryffout ingesloopen, en misschien 80. voor 60. geschreven was, indien ik niet by den laatsten Schryver den dood van dezen *Baldricus* op het jaar negen honderd vyf en negentig gesteldt gevonden hadt, daar hem ook, met uitlating van ten minsten twee Bisschoppen, *Ansfridus* tot opvolger gegeven wordt; dewyl dit nu tegen alle waarfchynlykheid en andere verhalen aanloopt, kan ik tot het gevoelen dier schryveren niet overgaan; gelyk ook niet tot dat van de grote Nederlandsche Kronyk, welke hem maar negenenveertig jaren toeschryft, dewyl men nog brieven vindt van 't jaar negenhonderd vyf en zeventig, by het leven van *Baldricus* gegeven; doch dit is te verbeteren, wanneer men wil toestaan, dat zulks door eene schryffout, zo als van *Buchel* meent, veroorzaakt is; ik houde het liever met die genen, welke hem eene regeering van negen en vyftig jaren toeschryven; en dienvolgens zynen dood op het jaar negen honderd ses of zeven en zeventig stellen, want hier in komen zy met den anderen niet overeen; doch dat verschil is niet groot, en kan ontstaan zyn uit de verscheide rekening omtrent den dood van *Radbodus*, ja van den sterfdag dezès Bisschops zelve, welke door *Heda* in

Augustus van 't eene en door *Beka* in Januarius van 't daar aan volgend jaar gestelt wordt, zo dat al schynen zy een gantsch jaar te verschillen, is zulks echter niet meer dan van vier of vyf maanden; anderen, die hem sestig jaren schryven geregeert te hebben, zyn ook wel met de voorgaande overcreentebrenge, als men stelt, dat deze geene overschietende maanden, en in tegendeel de anderen een begonnen voor een volkomen jaar rekenen.

Op *Baldricus* wordt door *Beka*, *Heda* en alle anderen *Volcmarus* gezegt gevolgt te zyn; doch de grote Nederlandsche Kronyk schryft op het jaar DCCCCLXX. van eenen *Egbertus*, *Episcopus Trajectensis*, en zoon van *Dirk* II. Graaf van Holland; waaruit weder een Spaansch schryver *Joan. Tamaius de Salazar* door *Bollandus* in Act. SS. tom. III. Febr. pag. 396. bygebracht, gelegenheid genomen heeft om te schryven, dat deze *Egbertus* eerst Bisschop van *Utrecht*, of *Maastricht*, naderhand van *Trier* geworden is (*eum primo Trajectensem, postea Trevirenssem Episcopum fuisse*); maar hy kan voor eerst te *Maastricht* geen Bisschop geweest zyn, om dat de Bisschoplyke zetel op den tydt, van welken wy handelen, reedstwee honderd en vyftig jaren te *Luik* geweest was; ten anderen wordt nergens van een

een Utrechtschen Bisschop *Egbertus* gewag gemaakt; daarby is op dat jaar *Baldricus* nog Bisschop geweest; zo dat hier misschien eene dubbele fout in de grote Nederlandsche Kronyk te zoeken is; de eene, dat dezelve schryft *Egbertus Trajectensis*, in plaats van *Trevirensis Episcopus*; de andere, dat hy gezegt wordt zyneregeering met het jaar negen honderd en zeventig begonnen te hebben, daar uit *Brouwerus* in ann. Trev. lib. 10 pag. 590. blykt, dat hy eerst in het jaar negenhonderd acht en zeventig, ten minsten kort te voren, Bisschop van *Trier* geworden is: of zullen wy liever stellen, dat hy voor dien tydt Koor-Bisschop van *Baldricus* geweest, en aan den zelve om zyne hoge jaren ter ondersteuning toegevoegt is, dat men daarom ook niets van hem vindt? doch dit zoude onderzocht moeten worden, wanneer men van de Koorbisschoppen der Utrechtsche Kerke handelde, dewyl hy onder de wezendlyke Bisschoppen, daar wy thans mede bezig zyn, niet behoort.

Behalven dezen *Egbertus* vinde ik tusschen *Baldricus* en *Volcmarus* nog gewag gemaakt van eenen Bisschop *Popo*; naamlyk in het leven van *Joannes Abbas Gorziensis*, die volgens de lyst der Abten van dat klooster, by *Bollandus* act. SS. tom III. Febr. p. 688 tot het jaar negen hon-

derd twee en zestig geleest heeft, zegt de Schryver, cap. VI. num. 6, dat hy door *Popo*, roemwaardig Bisschop der Utrechtsche of Deventersche Kerke, en zeer vermaard onder de geleerden aangezet is om het leven van den gemelden Abt, 't welk hy reeds by deszelfs leven begonnen hadt, na zynen dood te volvoeren, dat hem ook zulks de vader van *Popo*, *Berno* genoemd, een deftig man voor de bezorging van staatszaken, geraden hadt. Het bewys voor dezen Bisschop is, wat sterker, dan dat uit de Nederlandersche Kronyk, voor *Egbertus*; want het hangt hier voor eerst van geen een enkel woord af, maar van eene gantsche omschryvinge zo van de persoon, en den vader van dezen Bisschop, als van de Kerk, waarover hy gesteldt was; ten tweden wordt zulks door een tydgenoot van hem gezegt; en eindelyk kan men deze woorden van dien Schryver „ *Trajectensis scilicet* „ *Dabentriensis Ecclesie Pontifice Clarissimo* ” niet op een Koor-Bisschop toepassen; zo dat men byna zoude zeggen, dat hy tusschen *Baldricus* en *Volcmarus* als Bisschop moet geplaatst worden, en, dat de korte tydt van zyn bestier oorzaak is van de vergetenheid, die men in de Schryvers, welke de lyst der Bisschoppen opgemaakt hebben, omtrent zyn Persoon ontmoet; van welke gedachten de zeer geleer-

leerde *Bollandus* op de hier voren aangehaalde plaats ook schynt te wezen.

Thans ga ik over tot *Volcmarus*, die, volgens het gevoelen van byna allen, omtrent dertien jaren Bisschop van *Utrecht* geweest is, doch in deszelfs stertjaar verschillen *Beka* en *Heda*; de eerste stelt hem den elfden December van 't jaar negen honderd negentig, overleden te zyn, de laatste schryft een jaar vroeger, zo dat, wanneer men daar van aftrekt de twaalf jaren en elf maanden, die hy gezegt wordt geregeert te hebben, zoude hy den elfden January van 't jaar negen honderd zeven en tachtentig aan het bisdom gekomen zyn, drie dagen na dat *Baldricus*, volgens het schryven van *Beka*, gestorven is. Dit ongelyk verhaal van deze Schryver, heeft my in de gedachten gebracht, of het niet misschien dus konde gelegen zyn, dat *Baldricus* den vyfden Augustus van 't jaar DCCCCLXXVI. gestorven was, zo als *Heda* schryft, dat *Popo*, waar van wy kort te voren gehandelt hebben, den achtsten January van DCCCCLXXVII. tot welken tyd *Beka* het leven van *Baldricus* uitrekt, als Bisschop ingehuld is, en die waardigheid eenige maanden bekleedt heeft, dat eindelijk *Volcmarus* in Januarius van 't volgende jaar DCCCCLXXVIII. den Bisschoplyken stoel beklommen heeft, en na twaalf

twaalf jaren en elf maanden daarop gezeten te hebben, den elfden December van 't jaar negenhonderd en negentig gestorven is: ik geve zulks alleen op als eene aanmerking, om de verschillende tydftippen, die by de Schryvers aangetekend staan, met den andere overeen te brengen, en aan te tonen, hoe of op ieder van dezelve iets byzonders zoude kunnen voorgevallen zyn, en *Popo* in den rang der Biffchoppen geplaatst worden.

Ik zal dit thans niet verder aanbinden, maar enkel bewyzen, dat het ook niet ftrydt tegen de rekening, omtrent de volgende Biffchoppen gehouden, want *Baldewinus*, dien men na *Volcmarus* gefield vindt, en van *Beka* vier jaren, van *Heda* drie en vyf maanden wordt gezegt het biffdom befiert te hebben, wordt by beiden gefchreven den achtiten Mey van 't jaar negen honderd vier en negentig overleden te zyn.

Na dezen volgt *Ansfridus*, die zo wegens zyne afkomst, als leven en daden, zeer beroemd geweest is onder de Biffchoppen, hy heeft zyne regeering tot in het begin der elfde eeuw uitgerekt, doch de Schryvers zyn het niet eens, over het jaar van zyn overlyden, hy wordt van *Beka* en *Heda* gezegt in 't jaar MVIII gestorven te zyn, doch de laafte vergift zich hier weder in de jaren zyner regeeringe,
als

als hy 'er hem vyftien toefchryft , daar tuffchen dezelfs dood en die van zynen voorganger noch geen volkomene veertien jaren in zouden paffen ; *Beka* heeft hier beter opgelet , en maakt , dat de getallen met elkanderen uitkomen , door het bepalen van de jaren zynes beftiers op veertien ; doch zyn 'er anderen , die zo wel zyn leven als den tydt , dien hy over de Utrechtsche Kerke gefeld geweest is , een of twee jaren verlengen ; dit verfchil is zo groot niet , of kan noch al daaruit ontftaan zyn , dat de een ons den juiften dag van zyn overlyden opgeeft , een ander is miffchien daardoor misleidt , dat hy ergens gevonden heeft aangetekent den dag , waarop zyn lyk te *Utrecht* gebracht is , 't welk zekerlyk eenige maanden daarna gefchiedt zal zyn , om het verfchil van de dochter van *Ansfridus* , Abdiffé van het kloofter op den Heiligenberg , met die van *Utrecht* ; en een derde reket mogelijk van dien tydt , dat *Adelbold* aan het bisdom gekomen is : uit de wyze , waarop de meeste Kronykschryveren de gefchiedeniffen verhalen , blykt genoeg , dat men hier omtrent wat toe moet geven ; want gewoonlyk staat de dood van den eenen , 't zy Vorft of Kerkvoogd , met de opvolging van den anderen , in eenen en den zelve zin , ja als waren die beide zaken in het zelfde oogenblik gefchiedt ; daar

ieder

ieder nochtans weet, dat 'er ten minsten tusschen de dood van een Vorst, en de inhuldiging van zynen opvolger, tusschen den sterfdag van eenen Bisschop, en de verkiezing van eenen nieuwen, eenigen tyd voorbyloopt: wat nu grotere verschillen aanbelangt, dezelve moet men op andere wyzen trachten te recht brengen; zoo ziet men by *Heda* een brief van den Roomsch Koning *Henrik II.* getekend op het jaar *MXIII.* de eerste Indiëtie het eerste jaar der regeeringe van den gemelden Vorst, waarby hy aan den Bisschop *Ansfridus* verscheide giften voor de Utrechtsche Kerke bevestigt, indien men nu staat op zulk een brief konde maken, zoude men ook het leven van dien Bisschop gerust zo veel mogen verlengen, doch de zo even gemelde tydstoppen komen met elkanderen niet overeen, vermits de elfde, en niet de eerste Indiëtie, op het jaar duizend en dertien invalt; deze brief schynt derhalven in het jaar *MIII.* gegeven te zyn, waar mede het getal van de Indiëtie en der regeeringe van *Henrik* overeenkomt, zynde *Otto III.* in het jaar duizend en twee gestorven, en *Henrik* in het laatst des zelve jaars tot Roomsch Koning verklaard. Ik zal thans de verdere mistellingen van de Schryveren ontrent dezen Bisschop voorbygaan, en tot deszelfs opvolger overstappen.

Deze was *Adelboldus* (1) en schynt my toe tegen of in het tiende jaar der elfde eeuw aan het bisdom gekomen te wezen, en heeft het zelve volgens eene algemeene overeenstemming der oudste Schryveren omtrent achttien jaren beftiert, doch eenige stellen hem in het jaar duizend zeven en twintig, anderen een jaar later gestorven te wezen; *Bockenbergh* alleen maakt 'er duizend negen en twintig van. Onder den vorigen Bisschop kan men zien, hoe zodanig een verschil kan overeen gebracht worden; de laatste Schryver schynt hier echter het meeste geloof niet te moeten verdienen, waarvan zich de reden onder *Bernulphus* zal ontdekken.

De naam van dezen Bisschop wordt ook zeer verschillende geschreven, gelyk
te

(1) De naam van dezen Bisschop wordt zeer verscheiden geschreven, dan eens, zo als hy hier opgegeven wordt, dan wederom *Adalboldus*, *Alboldus*, *Athalboldus*, *Aibelboldus*, *Othelboldus* en ook wel *Othelboldus*, 't welk zekerlyk het zelve als *Othelboldus* wezen zal, en zulks bevestigt noch meer myne gedachten, dat *Othelboldus* en *Egilboldus* of *Eylboldus*, van welken te voren gehandelt is, een en dezelve Bisschop geweest is, en dat des naams oorsprong komt van *Odel*, *Odil*, *Adel*, *Edel*, waar van ook afstamt *Othilda*, *Odelbilda*, *Adelbeida*, *Aleida* en naderhand *Alida*, welk alles een en dezelve naam is.

te voren met een woord gezegt is, doch anders komen de Schryvers omtrent het jaar en dag zynes overlydens alle overeen, waarvan misschien het grafscrift, ter zynער gedachtenis in St. PietersKerk gesteld geweest, de oorzaak is; men vindt zyn dood daar op den negentien den Julius des jaars duizend vier en vyftig bepaald; nochtans komen *Beka* en *Heda* in de jaren zynער regceeringe niet overeen, *Beka* geeft hem zeven en twintig, *Heda* acht en twintig jaren; ik verwondere my over het schryven van den laatsten, om dat hy den dood van den voorgaanden Bisschop reeds een jaar later dan den eersten gestelt hadt, zo dat 'er door het wederom verlengen der regceeringe van *Bernulphus* noodzaaklyk twee jaren te kort komen, weshalven ik my in de beide gevallen liever aan het schryven van *Beka* houde.

Na den dood van *Bernulphus* werdt *Wilhelmus* tot Bisschop van *Utrecht* verkozen, een man, die door goed en kwaad geruchte by de Schryvers heeft moeten gaan, hy schynt met het jaar duizend vyf en vyftig zyne regceering begonnen te hebben, en heeft volgens sommigen een en twintig, volgens anderen twee en twintig jaren op den Bisschoplyken stoel gezeten, en zyn dood wordt daarnaar ook verscheiden op het jaar duizend vyf en

en zeventig, of op het volgende gestelt; zekerlyk spruit dit verschil weder alleen daaruit, dat de een rekest tot op den dood van *Wilhelmus*, een ander tot op de verkiezing van zynen opvolger.

Deze was *Conradus* genoemd, en moet volgens *Beka* reeds in 't jaar duizend ses en zeventig aan het Bisdom geweest zyn; 't welk hy vierentwintig jaren volgens den zelfden Schryver bestierdt heeft, tot dat hy den vyfentwintigsten April van 't jaar duizend negen en negentig vermoordt is geworden.

Ik kan niet nalaten om hier der oplettendheid van *Heda*, welke hem echter elders beter te pas hadt gekomen, gedachtig te zyn; hy merkt dan in het leven van *Wilhelmus* aan, dat 'er omtrent de tydreckening aangaande de Utrechtsche Bisschoppen zodanig een verschil is, dat, ofschoon hy de afgestorvene Schryvers niet gaarne wil beledigen, hy zich echter verplicht rekest om zich zelve te ontschuldigen, door het aantonen der mislagen van anderen, brengende ten dien einde by, hoe *Beka* zyne lyst der Bisschoppen dezer elfde eeuw opmaakt; namelyk, dat hy, eerst *Ansfridus* in het jaar MVIII. gesteld hebbende overleden te zyn, aan den zelve *Adelbold* tot opvolger geeft, en dezen na achttien jaren het bestier der kerkeghad te hebben op den zeventwintig-

sten van November des jaars MXXVII. zegt gestorven te wezen; dat daarop *Bernoldus* gevolgt, en na zeventien jaren Bisschop geweest te zyn, den negenentwintigsten van Julius in 't jaar MLIV. gestorven is; dat naderhand *Wilhelmus* twee-entwintig jaren over het Bisdóm gesteld geweest zynde den zevenentwintigsten April van het jaar MLXXVI. van deze wereld gescheiden is, namelyk in het zelfde jaar, waarin *Govert met den bult* gestorven was; dat eindelyk *Conradus*, na *Wilhelmus* den Bisschoplyken stoel beklommen hebbende, daar op eenentwintig jaren gezeten heeft, en den vierentwintigsten April van het jaar MXCIX. vermoort is geworden. Zo dat, zegt *Heda*, ten naaften by tien jaren op de tyden der regeeringe van deze vier Bisschoppen te kort komen.

Ik kan niet zeggen, welk handschrift van het werk van *Beka* door *Heda* gebruikt is, 't geen hem gelegenheid gegeven heeft om deze aanmerking te maken, want die het gedrukte door *Buchelius* uitgegeven, en het handschrift, 't welk in dezer stads Bockery bewaart wordt, inziet, zal lichtelyk die tien jaren, die overgeslagen zyn, vinden; als men namelyk *Bernulfus* in plaats van XVII. jaren XXVII. geeft, gelyk op die twee plaatsen gevonden wordt; ik zal voor het tegenwoordige niets verder omtrent de andere

dere verschillen in de jaargetallen, zo als die door *Heda* ter boven aangehaalder plaatse opgegeven worden, en gelyk men die by *Beka* zelve vindt, melden, alleen hier by voegende, dat in de vertaling van *Beka* by *Matthaeus* aan *Bernulfus* ook niet meer dan XVII. jaren worden toegeschreven, zo dat en *Heda* en die vertaler misschien beide een en het zelfde handschrift gebezigt hebben; doch al stemden daar alle handschriften mede overeen; was het echter zeer licht door het bygevoegde sterfjaar van *Bernulfus* te zien geweest, dat 'er eene schryffout in de stelling van de jaren zyner regeeringe moest ingeslopen zyn, welke zeer licht te recht kangebracht worden; en in allen gevalle, daar zoude nog zo eene grote zwarigheid niet wezen in het overschieten van omtrent tien jaren, als 'er wel is, wanneer 'er te kort komen; want omtrent het eerste zoude men altyd nog eene uitvlucht kunnen maken, en zeggen, dat die jaren openstonden voor de tyden, die 'er verlopen waren, tusschen het afsterven der Bisschoppen en het aanstellen van derzelve opvolgeren; doch in het laatste geval is 'er geen middel om zich te red- den, of een Schryver te ontschuldigen; met veel meer recht is derhalven *Heda* te berispen, dan te voren ten opzichte van *Beka* door hem gedaan is: want die

de jaren van regeeringe der Biffchoppen in deze elfde eeu, zo als die door *Heda* opgegeven worden, by den anderen telt, zal bevinden, dat dezelve meer jaren uitmaken, dan 'er in die eeu geweest zyn, al reket men, dat de eene Biffchop onmiddelyk in des anderen plaats gekomen is.

Thans zullen wy tot den opvolger van *Conradus* overgaan; deze was *Burchardus*, en heeft het Bifdom volgens *Beka* en *Heda* dertien jaren, of, gelyk van *Buchel* aantekent, volgens anderen veertien jaaren beftiert, waarom zy ook een jaar in deszelfs sterfdag verfchillen, dit is zeker, dat *Godebaldus* eerft in het veertiende jaar dezer eeuwe den Biffchoplyken ftoel beklommen heeft, gelyk hier onder aangetoont zal worden, en dit kan de reden wel wezen, waarom sommigen het leven van *Conradus* verlengen, op dat namelyk het Bifdom doch niet zoude gezegt worden, eenigen tydt open geftaan te hebben. Wy zouden ons hier een geruimen tydt kunnen ophouden, zo met het geen *Beka* fchynt te fchryven van de ketterye van dezen Biffchop, als aangaande eenen beroemden fcheurmaker *Tanchelmus*, die omtrent dezen tyd geleeft heeft; doch hier van in 't vervolg breder.

Godebaldus is, gelyk gezegt is, in het jaar elf honderd veertien aan het Bifdom ge-

gekomen, volgens het zeker bewys uit verscheide brieven, die alle daarin overeenkomen, schoon zy in andere zaken door de schuld der opstellers of naschryveren, of misschien door andere oorzaken verschillen; dus wordt het tweede jaar zyner inwyng tot Bischof in eenen brief by *Miraeus* Op. Dipl. Tom. II. pag. 691. gestelt op het jaar MCXVI. de negende Indictie, het vierde jaar in twee brieven, door *van Buchel* in zyne Aantek. op *Heda* bygebracht, op MCXVIII. schoon het zelve in den eenen op de elfde, en in den anderen op de twaalfde Indictie zoude invallen, en eindelyk vindt men zyn twaalfde jaar in twee brieven van het jaar MCXXVI. in de gemelde Aantek. van *van Buchel*, daar echter by den eenen de derde, doch by den anderen de vierde indictie gevoegt is; uit welke twee mislagen ook twederlye geschillen zouden kunnen ontstaan; namelyk uit de eerste zoude men in twyfel kunnen trekken, of niet het jaar der tydrekening naar het getal der Indictie behoorde verschoven te worden; dan zoude het vierde jaar van *Godebaldus* eerst op het jaar elfhonderd negentien moeten gesteld worden; en uit de laatste zoude men kunnen vragen, of hier ook niet het getal der Indictie kon behouden en de tydrekening een jaar vroegt worden, waardoor *Godebaldus* in

elfhonderd vyf en twintig reeds in het twaalfde jaar zyner bestieringe van dit Bisdome geweest zoude zyn; wat het eerste verschil belangt; daar is oneindig meer reden om vast te stellen, dat de fout in het getal der indiëtie is, dewyl de jaren der tydrekeninge en der regeeringe van *Godebaldus* met den anderen overeenstemmen (1); doch wat het tweede aangaat; daarin kan de fout; zo wel in het getal van het jaar als van de indiëtie schuilen, want en een gedeelte van het vyfentwintigste en een gedeelte van het daar aan volgende hebben het twaalfde jaar van *Godebaldus* uitgemaakt, dus is ook in het sesentwintigste des zelfs dertiende jaar begonnen, gelyk blykt uit een brief van dien Bisschop van den dertienden July, mede door *van Buchel* op *Heda* bladz. 55. bygebracht. En eindelijk schryven *Beka* en *Heda*, dat hy, na vyftien jaren Bisschop geweest te zyn, den twaalf-

(1) Ik weet wel, dat men dikwyls twee verscheidene getallen van Indiëtie kan vinden by een en het zelfde jaar, om dat, wanneer reeds het jaar der gemeene tydrekeninge begonnen, en het getal der Indiëtie daar naar veranderdt was, het voorgaand jaar nog by de Nederlanders wierdt gerekent tot aan Paaschen van het op nieuw begonnen, doch dit kan hier geen plaats hebben, dewyl dan *Godebaldus* in het jaar MCXXVI., de vierde Indiëtie, niet al in het dertiende jaar van zyne Bisschoplyke regeeringe kon getreden zyn.

twaalfden November van het jaar elf
 honderd achtentwintig gestorven is;
 Doch *van Buchel* tekent op *Beka* in het
 leven van dezen Bisschop aan; dat des-
 zelfs dood in zyne papieren, op elfhoni-
 derd zevenentwintig gestelt is, en dat
Bockenbergh zyne Bisschoplyke regering
 op sestiën jaren rekent; in de Aanteke-
 ningen van den zelfden op *Heda* leest
 men, dat ook *Dodechinus* in het aanhang-
 sel op *Marianus Scotus* den dood van *Go-
 debaldus* een jaar vroeger stelt, dan *Beka*
 en *Heda* gedaan hebben; een weinig ver-
 der zullen deze verschillen wat nader on-
 derzocht worden. Onder dezen Bisschop
 zyn verscheide aanmerkenswaardige za-
 ken voorgevallen, zo die zyn persoon
 als de Utrechtsche Kerke en derzelver
 Bisschoppen betreffen, doch dewyl het
 beter is dezelve niet aanteroeren, dan
 maar ten deele voor te brengen, zal ik
 tot deszelfs opvolger overgaan.

Deze was *Andreas van Cuyk*, welke
 dit Bisdom volgens *Beka* omtrent elf
 jaren bestiert heeft, en in het jaar elf
 honderd achtendertig gestorven is; doch
Heda, by wien hy maar juist tien jaren
 wordt gezegt geregeert te hebben, schryft,
 dat men zyn dood op andere plaatien
 een jaar later gestelt vindt; dit verschil
 echter niet te rekenen by de verwarring,
 die men hier ontmoet in drie brieven,

door *van Buchel* op *Heda* bygebracht; de eerste staat gegeven zyn in het jaar MCXXXIX. de tweede Indiëtie, het twaalfde jaar der Bisschoplyke waardigheid van *Andreas* en het eerste der regeringe van *Conradus* den tweden; de tweede in het jaar MCXXX. de negende Indiëtie in het vierde jaardes gemelden Bisschops het zevende van Koning *Lotharius*; en de derde in het jaar MCXXXI. de negende indiëtie, het derde jaar van *Andreas*, en het sesde van Koning *Lotharius* den tweden; boven dien maakt *van Buchel* nog gewag van eenen brief, door dezen Bisschop gegeven in het jaar MCXXXIV. de twaalfde Indiëtie, het zevende jaar van zyne Bisschoplyke waardigheid. Ik zal de mislagen, welke hier schuilen, trachten te verbeteren, en het sterfjaar van dezen en de twee vorige Bisschoppen wat naaukeuriger te bepalen. Voor eerst blykt uit den brief van het jaar MCXXXIX. dat *Andreas van Cuyk* langer geleefd heeft, dan *Beka* schryft, en daar is geene reden om dezen brief van mischryvinge verdacht te houden, dewyl het getal van de Indiëtie met het jaarder tydrekening overeenkomt; ten tweden blykt daaruit, dat hy in het begin of midden van elfhonderd acht en twintig aan het Bisdome moet gekomen zyn; dit wordt nog verder bevestigd door den brief, waar

van

van de geleerde *van Buchel* gewaagt, die gegeven zoude zyn in het jaar MCXXXIV. het zevende jaar van *Andreas*; en eindelijk blykt het klaar uit den brief van MCXXXI. want die brief is onder anderen gegeven in het sesde jaar van *Lotharius II.* 't welk in de maand Augustus van elf honderd dertig begonnen was, Vervolgens kan men zien, dat in den brief van MCXXX ten minsten eene fout is, dewyl het zevende jaar van den Keizer *Lotharius* en het vierde van den Bisschop *Andreas* niet ingevallen kan zyn op dat jaar, 't welk in den brief gemeldt is, maar op zyn best genomen in het laaft van elf honderd een en dertig; dit gesteld zynde, is 'er ook maar eene verandering indien brief te maken, door het byvoegen van een enkel jaar, dan kan het getal der Indictie en het overige blyven, zo als 'er by *van Buchel* gevonden wordt. Wat nu verder de twee vorige Bisschoppen, de jaren van der zelve regeeringe en dood, mitsgaders de verschillende stellingen van de Schryvers aanbelangt, daar omtrent meene ik, dat men gevoegelyk dus zoude kunnen handelen: dat men volgens het eenparig getuigenis der Schryveren stelle, dat, *Conradus* in April van het jaar MXCIX. vermoord zynde, *Burchardus* eenige maanden daarna, of met het begin van 't volgend jaar aan hem

opgevolgt is; dit wordt bevestigd door een brief van het jaar MCI. onder de Aantek. van *van Buchel* op *Heda* bladz. 145. waarin het tweede jaar van den laatstgenoemden Bisschop uitgedrukt is; voorts zoude ik wel haast, tegen het schryven van *Beka* en *Heda* aan, denken, dat hy niet in MCXII. maar een jaar later gestorven is, en geen dertien maar veertien jaren op den Bisschoplyken stoel gezeten heeft, ten zy men geene zwarigheid maake om het Bisdom ander half jaar zonder hoofd te laten; want hier voor is bewys genoeg bygebracht, dat *Godebaldus* niet voor het midden van MCXIV. Bisschop kan geworden zyn; wat nu verder het verschil omtrent den dood van den laatsten aangaat, daar in dwalen voor zeker en *Beka* en *Heda*, dewyl hy niet tot in November van het jaar MCXXVIII. geleefd kan hebben, om dat *Andreas* toen reeds Bisschop was, zo als men uit de brieven ten tyde zynere regeeringe gegeven kan opmaken; *Godebaldus* is derhalven ook geen vyftien jaren Bisschop geweest, maar in het veertiende van zyn bestier en het zevenentwintigste der twaalfde eeuw gestorven; nog veel minder kan het dan bestaan, dat *Bocken-berg* hem zestien jaren toeschryft, doch dit komt wederom daar van daan, dat deze rekent van Juny MCXII, wanneer *Burchardus* by *Beka* wordt gezegd gestorven te zyn,

tot

tot op November MCXXVIII. op welken tyd dezelve Schryver den dood van *Godebaldus* stelt, waar van de onwaarschynlykheid reeds aangetoont is. Wat nu *Andreas* betreft, deze is in het begin van elf honderd achtentwintig aan het Bisdom gekomen, gelyk, behalven uit de hier voor aangehaalde brieven, nog nader blykt uit eenen anderen brief van Keizer *Koenraad* den derden by *Heda* bladz. 157. gegeven den negenden April van het laatstgemelde jaar, waar in *Andreas* reeds als Bisschop der Utrechtsche kerke voorkomt; voorts blykt het uit den brief door *van Buchel* bladz. 162. bygebracht, dat hy geen tien jaren die waardigheid bekleedt heeft, gelyk *Heda*, *Bockenbergh*, *Barland* en eenige schryven, dat hy ook niet in het elfde jaar van zyn bestier, volgens anderen gestorven is; maar dat hy ten minsten het twaalfde begonnen hadt; het verwondert my, dat *van Buchel*, die in de Aantek. op *Beka* bladz. 49. alle deze verschillende Schryvers bybrengt, geen gebruik van dien brief gemaakt heeft; uit welken wy ook, gelyk reeds gezegt is, kunnen zien, dat hy eerst in het jaar elf honderd negenendertig door zynen dood plaats heeft gemaakt voor zyn opvolger *Heribertus* of *Hardebertus*.

Deze kan op zyn vroegst genomen in of na het midden van het zo even genoem-

noemde jaar tot Biffchop verkozen zyn; 't welk men ook wel zo dient te ftellen, indien het fchryven van *Beka*, *Heda* en anderen beftaan zal kunnen, dat hy namelyk in November van 't jaar elfhonderd en vyftig, na twaalf jaren Biffchop der Utrechtsche kerke geweest te zyn, geftorven is, doch dit twaalfde jaar kan maar naauwlyks begonnen zyn geweest, gelyk men uit de vergelyking van den dood zynes voorgangers mag afnemen.

Hy is door *Hermannus van Hoorn* opgevolgt, die niet dan na veel tweefpalt aan het Bifdom gekomen is, en het zelve weder in het laaft van Maart elfhonderd fcs en vyftig door den dood ontruimt heeft, zo dat hy maar vyf jaren die waardigheid kan gezegt worden bekleedt te hebben.

Na hem is, met geen minder twift over de verkiezing, *Godefridus van Rhenen* tot Biffchop aangefteft, en is, volgens het fchryven van *Beka*, in het jaar elfhonderd zeven enzeventig geftorven na tweentwintig jaren de Utrechtsche kerk beftiert te hebben, doch *Heda* ftelt zyn dood een jaar later, niettegenftaande hy den zelve tyd zynner Kerkvoogdye opgeeft; dit kan redelyk wel beftaan met een brief, van welken *van Buchel* gewaagt in zyne Aantek. op *Heda* bladz. 176. waar by deze Biffchop het Kasteel *Horft* aan de Utrechtsche

sche kerk schenkt in het jaar MCLXXVIII. het drie-entwintigste zyner Bisschoplyke geeringe, zo dat men moet denken, dat hy in dat jaar gestorven is, en dat *Heda* het begonnen jaar van zyn bestier niet mede heeft gerekent; uit denzelfden brief blykt verder, dat hy nog in het sterfjaar van zyn voorzaat verkozen geweest is.

Balduinus de tweede Bisschop van dien naam en afkomstig van de Graven van Holland is hem opgevolgt, en is volgens het eenparig getuigenis van alle Schryveren achttien jaren over het Bisdome gestelt geweest, doch zy verschillen en in de maand en in het jaar van zyn overlyden; *Beka* schryft, dat hy in elfhonderd ses en negentig den twintigsten April gestorven is; *Heda* verhaalt, dat sommigen zulks in November van dat jaar stellen; *Ubbo Emmius* verlengt zyn leven tot in het daaraan volgend jaar; dit verschil kan wederom wel ontstaan zyn uit de verscheidene wyze van het berekenen der achttien jaren zyner regeeringe, na dat men dezelve hem of begonnen of voltrokken toe wil schryven; zo 'er echter eene rekening bepaalt moet worden, is 'er meer reden om zich aan het schryven der oudsten en meesten, dan aan dat van eenen te houden, wanneer die geen nader bewys voortbrengt. Na den dood van dezen Bisschop is 'er weder eene grote
 CHL. G. A. twist

twist ontstaan over des zelfs opvolger, eenigen verkozen *Arnoldus van Iserburg*, anderen *Dirk van Holland*, zy reisden beiden naar *Rome* om de wettigheid hunner verkiezing te laten beoordeelen, daar de eerste in 't begin des jaars **MCXCVIII.** van den Paus bevestigd, en gewydt werdt, doch even na zyne aanstellinge stierf, wanneer hy door zynen mededinger werdt opgevolgt, die op de reis om naar zyn Bisdóm te keeren overleedt. Daarna werdt *Dirk van Are* tot Bisschop verkozen nog in het zelfde jaar, waarin zyne twee voorgangeren gestorven waren, gelyk blykt uit den brief by *Heda* bladz. 188. in welken het vierde jaar der volgende eeuw, als het zevende van dezen Bisschop, voorkomt: hier zouden weder eenige verschillen en mislagen der Schryveren aan te tekenen zyn, doch vermits dezelve de dertiende eeu, tot welke het bespek van dit werk zich niet uitstrekt, betreffen, zal ik daar ook voor het tegenwoordige niet intreden.

X. HOOFDSTUK.

Vervattende eene Beschryving der Kerken, doch voornamelyk die van St. Marten en St. Salvator.

T Geen wy van de Utrechtsche Bisschoppen, die zedert de oprichting deses Bisdoms tot aan het einde der twaalfde eeuw de Kerk bestiert hebben, voorgenomen hadden te zeggen, afgehandeld zynde, zullen wy tot het onderzoek van den tyd der stichtinge van eenige geestlyke gebouwen binnen deze stad overgaan, en wel eerst tot die van

St. THOMAS Kerk.

Het schynt buiten alle tegenspraak te wezen, dat deze Kerk den voorrang in oudheid boven de andere Utrechtsche Kerken verdient; ten minsten vindt men by geene geloofwaardige Schryvers gewag, dat'er voor deze eenig gebouw, tot verrichting van den kristelyken Godsdienst gesticht, geweest is: want of wel *Heda* in zyne geschiedenissen der Bisschoppen van *Utrecht* bladz. 19. schryft, dat onze stad

stad voor de tyden van *Dagobert* reeds tot een Bisdom verheven, en van deszelfs vader *Clotharius*, als ook van Koning *Theodobertus*, met verscheide goederen en voorrechten beschonken zoude zyn geweest; ja offchoon hy zelfs den Bisschop noemt, die door *Sigebert*, zoon van *Dagobert*, in 't jaar sefhonderd ses en vyftig zoude aangesteld zyn, vindt men echter geene melding van enig gebouw, dat byzonderlyk tot verrichting van den Godsdienst gesticht en verordent geweest is; behalven, dat, al het geen ter gezegder plaats by *Heda* gevonden wordt, zeer onzeker is en een nader onderzoek vereischt; doch hoe het ook zy, dit is ten minsten zeer waarschynlyk, dat, wanneer de Kristelyke Godsdienst hier het eerst verkondigt is geworden, daar van te voren geen gebouw toe bestelt is geweest, maar dat de predikers van het zelve zulks eenigen tyd of in de opene lucht of in byzondere huizen, daar zy best konden, hebben moeten doen; en dat hier, zo min als op andere plaatsen in het geheel geene kerken gesticht zyn, dan na dat het *Euangelium* hoop hadt enige voortgangen te maken, ende eenen vasten voet verkregen schein te hebben, en waarin men zich somtyds nog wel bedrogen heeft gevonden; ten zy derhalven zeer klaar worde aangetoont, dat 'er eene andere oudere kerk

kerk geweest zy, zullen wy die van *Sf. Thomas* voor de eerste houden.

De stichting van deze kerk wordt door onzen ouden Kronykschryver *Klaas Koly*n aan Koning *Dagobert*, nadat hy de *Friesen* overwonnen hadt, toegeschreven: doch over het rechte tydperk daarvan is men niet van een en hetzelfde gevoelen: In de Nederduitsche navolging van het werk van *Beka* en elders wordt zulks op het jaar DCXLII. gestelt, by anderen op DCXLVI. en by *Fan Gerbrandz van Leiden* noch twee jaren later, wanneer echter volgens het getuigenis van meest alle Schryveren Koning *Dagobert I.* reeds overleden was. De Schryver van *Batavia Sacra* I. deel bladz. 21. meent, dat de stichting van deze kerk aan *Dagobert II.* moet toegeschreven worden, maar dan zoude die noch wel dertig jaaren verschoven moeten worden, namelyk tot op het jaar ses honderd negenenzeventig; hy grondt zyne gedachten daar op, dat *Wilfridus* Bisschop van *Fork* in *Engeland* omtrent dezen tydt eene reis naar *Rome* willende doen, door eenen sterken westen wind op de *Friesche* kusten gedreven wierdt, daar aanlandde, en van die toen nog woefte menschen, als ook van hunnen Koning *Aldgislus*, beleefdelyk ontfangen wierdt, en by dezelve overwinterde, het *Kristen* geloof aan die heidenen prediken-

de, en veele duizenden onder dezelve bekeerende: dat hy in 't begin van het laatstgemelde jaar zyne reis naar *Rome* vervolgende, onder weg Koning *Dagobert II.* die voorheen door hem gehuisvest, en uit dien hoofde hem zeer genegen was, bezocht, en dien Koning toen gebeden zoude hebben om door zyne hulpe en voorspraak deze nieuw bekeerde kristenen te ondersteunen, die ook dienvolgens by *Aldgislus* zoude aangehouden en van hem verkregen hebben, om te *Utrecht* deze kerk van *St. Thomas* te mogen bouwen. Hoe vriendelyk deze handeling tuschen die twee Vorsten ook voorkomen mag, vindt men echter niets daarvan by eenige oude Schryvers vermeldt, integendeel schryft *Klaas Kolyn* duidelyk, dat zulks niet by verzoek is geschiedt, maar dat Koning *Dagobert de Friezen* door het zwaard overwonnen hebbende, hun *Wiltensburg* afnam, 't zelve verwoefte, en dat hy toen daar om het heidensche volk te bekeeren de kerk van *St. Thomas* deedt oprichten. 't Is waar, *Kolyn* schryft wel, dat *Aldgislus* toen het bewind over *Friesland* hadt, doch dit strydt niet tegens het gevoelen; 't geen *Dagobert I.* de stichting van deze kerk toeschryft, vermits het begin der regeeringe van dien *Frieschen* Koning zeer onzeker is; maar men stelt altoos vast, dat hy in het jaar sefhonderd en

en-dertig reeds geregeert heeft, weshalven het waarschynlyker voorkomt, dat deze slichting aan *Dagobert den Eersten*, en niet aan *den Tweden*, moet toegeschreven worden.

Wie nu in deze nieuw gebouwde kerk het Euangelium verkondigt heeft, is onzeker, ja wordt daarvan nergens een voetstap gevonden; men ziet wel uit den brief van *Bonifacius* aan Paus *Stefanus*, dat de Vorst der *Franken* *Dagobert* deze kerk aan den Bisschop van *Keulen* geschonken heeft om het kristen geloof aan de *Friezen* te verkondigen, maar gelyk ook uit den zelfden brief blykt, heeft hy zulks nooit gedaan. Of de *H. Eligius* zulks verricht hebbe, is mede onzeker, en hier van is in het VII. Hoofdstuk reeds gehandelt. De bekeering der Heidenen en het kristen geloof heeft echter zo veele voortgangen niet gemaakt, en de overwinning van *Koning Dagobert* is zo gevestigd niet geweest, of de *Friezen* zyn weder meester van *Wiltensburg* geworden, waar door de Kristelyke leer te rug gezet, en deze kerk van de Heidenen om ver geworpen is; welke dan ook in zyne puinhopen is blyven leggen tot de tyden van *Willibrordus*, gelyk hierna getoont zal worden. Dit is al het bericht, 'tgeen wy van deze eerste kerk van *St. Thomas* hebben.

De Kerk van 't H. Kruis, welke ook den naam van St. Salvator, en van de H. Maagd Maria droeg.

Na dat *Willibrordus* met zyne medegezellen in het jaar feshonderd viennegentig door Hertog *Pipyn van Herstal* naar *Utrecht* gezonden was om de heidennen het Euangelium te verkondigen, heeft deze kruisgezant noch in 't zelve, of 't geen waarschynelyker ghouden wordt, in 't volgend jaar eene kerk met een doopvondt aldaar gesticht, gelyk by *Beka*, *Heda*, en veele andere Schryvers met zo veele woorden vermeldt wordt. Doch om dit zeggen met noch ouder bewys te bevestigen, hebben wy maar te zien, wat *Theofridus* Abt van *Epternach* daar van schryft, te weten, „dat *Willibrordus* niet „ verre van den oevers des Rhynstrooms, „ ter eere van 't Zaligmakend Kruis, en „ van de Maagd en Moeder Gods Maria, „ een kerkje gebouwt heeft, en dat 'er „ in korten tyd een groot getal van kristenen vergadert zyn”.

In een oud handschrift van het jaar MCCCL. heb ik duidelyk gevonden, dat deze kerk *St. Salvator*, en zyn *Kruis* genoemd wierdt, en dat men daar van het begin af een groot beeld van den Zaligma-

ma-

maker hangende aan een kruis in gehouden heeft, zo als wat verder getoont zal worden: over de plaats, waar deze kerk of Kapel gestaan heeft, valt by onze Schryvers veel verschil, 't geen daar zynen oorspronk uit schynt te hebben, omdat door het opkomen van die twee heerlyke Kerken, te weten van *St. Marten*, en van *St. Bonifacius*, of nieuwe *Salvators* Kerk, deze eerste wel in 't vergeet boek schynt geraakt te wezen: De beschryver van het Bisdom van *Utrecht* I. deel bladz. 4. en 5. spreekt 'er aldus aan:

„ Maar of deze Kapelle onderscheiden
 „ is van *St. Salvators* Kerke; dan of ze
 „ binnen de muuren der zelve Kerke be-
 „ greepen was, gelyk 'er dikwils Kapel-
 „ len in grooter Kerken gebouwt wor-
 „ den; dat laten de gemelde Schryvers
 „ onbessliff. Dit is zeker, dat 'er omtrent
 „ het midden der twaalfde eeuw een
 „ kapel van 't H. Kruis heeft gestaan binnen
 „ de *Salvators* Kerk. Want als de ge-
 „ melde Kapelle, in 't achtenveertigste
 „ jaar der zelve (twaalfde) eeuw door den
 „ brand vernielt was, is het kruis alleen,
 „ 't welke daar bewaart wierdt, onge-
 „ schonden gebleven; zoo dat het alleen-
 „ lyk door den rook wat zwartachtig ge-
 „ worden was”.

Het is te verwonderen, dat die Schryver hier niet beter gelet heeft op het geen

men in het IX Deel der *Analecta* van *Ant. Matthæus* bladz. 36. (1) vindt; alwaar uit een matig oud Schryver deze brand zeer net verhaalt wordt, dan zoude hy wel gezien hebben, dat deze kapel niet in *Salvators* Kerke gestaan hadt; men leeft daar het volgende naar het latynsche ver-
taald.

„ In het jaar MCXXXVIII, was te
 „ *Utrecht* een zwaaren brand, welke niet
 „ uittebluffchen was, zo dat de stad byna
 „ geheel verbrandde. . . . De Kapel-
 „ le van *Salvator*, die by *St. Salvators*
 „ Kerke stondt, en ten tyde van den *H.*
 „ *Willebrordus* gebouwt en ingewydt is,
 „ verbrandde ook met al, wat 'er in was,
 „ uitgenomen het beeld van *Salvator*,
 „ 't geen ongeschonden gebleven is, hoe-
 „ wel het kruis met de nagels, daar het
 „ beeld aanhong, verbrandden, het beeld
 „ was door den brand of rook maar wat
 „ zwart geworden. Daarna hebben de
 „ geestlyken met het volk in groote
 „ godsdienstigheid onder het zingen van
 „ godlyke lofzangen het beeld geno-
 „ men en in *Salvators* kerk gebracht,
 „ alwaar het noch is”.

Hier uit blykt klaar, voor eerst, dat het
 Kerkje, of deze Kapel, den naam van *Sal-*
vator droeg, ten anderen dat het buiten
 de

(1) Of V. Deel bladz. 328. van den Druk in 4to.

de groote *Salvators* kerk stondt, en derhalve ten onrechte door den Schryver van het Utrechtsche Bisdom in *Salvators* kerk geplaatst wordt. Daarenboven, indien deze Kapel binnen de grote kerk van *Salvator* gestaan hadt, en aldaar dus verbrand was, zoude zekerlyk de kerk niet vrygebleven zyn; die echter, gelyk het zeker is, op dien tyd door den brand niet is geschonden geweest, 'tgeen, gelyk uit de Kronyk van *Willem Procurator* blykt, voor een mirakel gehouden wierdt. Ten derden getuigt *Ludgerus* in het leven van *Gregorius*, hoe dat deze bestierder der Utrechtsche Kerke, voelende, dat hem de dood naderde, zich door zyne discipelen liet brengen in de Kapelle van *Salvator*, en aldaar zyn gebed gedaan heeft. Nu is het zeker, dat de grote *Salvators* kerk nooit eene Kapel, maar Kanonikaale kerk geweest is, en het is niet te denken, dat dezelve dus by verkleining genoemd zal zyn geworden. En eindelyk uit een ouden brief, by *Ant. Matthæus* in zyne Fund. & fat. Eccl. bladz. 55. aangehaald, blykt genoeg, dat deze kapel gestaan heeft op het kerkhof van de groote *Salvators* kerk, welke misschien ook wel naar deze kapel den naam van *Salvator* zal aangenomen hebben. Of nu na den gemelden brand deze Kapel nog weder opgebouwt, en her-

stelt is, dan of zy in haare puinhoopen is blyven leggen, blykt niet, doch het laatste is het waarschynlykst.

De geleerde heer *Hendrik van Rbyn* in zyne Aanteekeningen op het I. Deel van de historie des Bisdoms van *Utrecht* bladz. 71. maakt eene zeer fraaje opmerking wegens deze Kapel, hoofdzakelyk hier in bestaande:

Voor eerst, dat, volgens het verhaal van *Beka* en *Heda*, de Kapelle van 't kruis voor de kerk van *St. Marten*, voor die van *Salvator*, en voor alle andere getimmert geweest is, waar uit volgt, dat zy niet in de kerk van *St. Salvator* kan gestaan hebben, ten zy men wilde stellen, dat dezelve daar als een muur om gebouwt was. Ten anderen, uit de woorden van *Beka* in het leven van *Bonifacius*, daar hy schryft, dat die Bisschop binnen de stad *Utrecht* eene Kerk van Reguliere Kanoniken (want dus oordeelt hy, dat *Ecclesia Coenobitalium canonicorum* vertaald moet worden) dichtpalende aan de oorspronkelyke Kapelle van *Salvator*, (*Oratorio Sancti Salvatoris primordiali vicinam & contiguam*) gesticht heeft, en dat deze kerk Oudmunster pleegt genoemd te worden, schynt te volgen; dat de kerk van *St. Salvator* dicht by de kapelle van het Heilige Kruis, of *Salvator* gestaan hebbe, dewyl door dat oorspronkelyke of eerste gebou-

den

den huis, waar van *Beka* gewaagt, geene andere kerk verstaan kan worden, want noch by *Beka*, noch by *Heda*, noch elders vindt men eenig bescheit van kerken, die voor de grote kerk van *St. Salvator* gesticht zouden zyn, dan de kerk van *St. Thomas*, die van *St. Martens*, en het kerkje of de kapel van 't Heilige Kruis, de eerste kan 'er niet door verstaan worden, want die was reeds lang te voren vernielt, nog ook de laatste, dewyl dezelve nooit het *Oratorium Sancti Salvatoris* genoemd is. Ten derden, meent de Heer *van Rbyn*, dat hier uit groot licht te scheppen is, tot opheldering van het bekende verschil tusschen de Kanoniken van *St. Maartens* en *St. Salvators* kerke over het recht van eenen nieuwen Bisschop te verkiezen, doch de wyze, hoe die zaak te vereffenen, geeft de gemelde Schryver niet op: ten zy men het wilde beoordeelen, uit het geen hy omtrent een ander verschil zegt, namelyk of *St. Salvators* kerk door *Willibrordus*, dan wel door *Bonifacius* gesticht is: waar omtrent hy dus redeneert; dat volgens *Beka*, uit welken het verhaal der grote Kronyk van Holland bladz. 31. getrokken is, *Willibrordus* een kerkje of kapel ter cere van 't *H. Kruis*, dicht by de plaats, daar het kerkje van *St. Thomas* gestaan hadt, getimmert, en daerin ookeene doopvontegesticht heeft, en naderhand eene groo-

te kerk *St. Marten* ter eere heeft doen bouwen; dat vervolgens *Bonifacius* de groote kerk van *Salvator* naaft aan het oude kerkje van *Salvator*, of het Kruis gesticht heeft, en dat door deze nieuwe de eerste kerk van *Salvator* vervallen en in het vergeetboek geraakt zal zyn. Waaruit hy besluit, dat, indien het kerkje van *Salvator* het zelfde is met dat van 't H. Kruis, gelyk hy meent recht te hebben om te onderstellen, en zeer waarschynlyk voorkomt, het in zekeren zin gezegt kan worden, dat *S. Salvators* kerk gebouwt is door *Willibrordus*, en ouder is dan *S. Martens* kerk, om dat de nieuwe *St. Salvators* kerk voor dezelve wordt gerekent met de oude, zynde naaft en als op de plaats van de oude gebouwt, ja als in plaats van de oude gekomen, en den naam van de zelve overgenomen hebbende, maar hy voegt 'er by, dat men ook kan zeggen aan de andere zyde, dat *St. Martens* kerk de oudste is, en dat *St. Salvators* eigentlyk door *Bonifacius* gesticht is, en in der daad eene andere kerk was, dan de eerste *Salvators* kerk of kapel. Deze redeneering is zekerlyk niet geheel en al te verwerpen, doch het is echter niet te denken, dat het oude kerkje van *St. Salvator*, zoo vroeg zou weggeraakt zyn, integendeel ziet men, dat het eerst in den jaare MCXXXVIII. verbrandt is; ten
zy

zy men door het in 't vergeetboek raken alleen verstaan wil eene mindere achting voor de oude en kleine, dan voor de nieuwe en grote kerk. Maar daarenboven gaat het nog niet vast, dat de groote *St. Salvators* Kerk door *Bonifacius* gesticht is; een weinig verder zal misschien met goed bewys aangetoont worden, dat *Willibrordus* dezelve zoo wel als de *S. Maartens* kerk gesticht heeft. Maar het kan wel zyn, dat *Bonifacius* in dezelve het Kanonnikale Kapittel heeft opgericht, hoe wel 'er ook geen vaste zekerheit van gevonden wordt. Dit is het geen wy van dit Kerkje medetedeelen hebben.

St. MARTENS Kerk.

Na dat *Willibrordus* in het laaste der zevende eeuwete *Rome* door Paus *Sergius* tot Aarts-Bisschop over de *Friezen* ingewyd was, heeft hy zyne te rug reis kort daarop naar dezelve aangenomen, en zich, gelijk wy te voren gezien hebben, te *Utrecht*, 't geen hem door den Vorst *Pipyn* tot plaats voor zynen Bisschoplyken stoel geschonken was, neergezet: daar het getal der nieuw bekeerde Kristenen door zynen en zynen medgezellen vlyt onder Gods zegen merkelyk vermeenigvuldigde, zo dat deze Kerkvoogd oordeelende

de, dat het eerste gebouwde kerkje van *St. Salvator* en het H. Kruis te klein viel, goed vondt eene tweede kerk te bouwen, welke in grootheit de vorige overtreffen zoude.

Op wat jaar nu eigentlyk dit tempelgebouw begonnen is, daarvan vindt men geene rechte bescheiden; doch vermits *Willibrordus* eerst in het jaar sefhonderd zeven en negentig als Bisschop te *Utrecht* is weergekomen, de noodzakelykheid tot dit prachtige gebouw nog niet zeer groot zal geweest zyn, en men ook ten eersten die grote meenigte bouwstoffen niet by de hand zal gehad hebben, mag men geruust besluiten, dat daar niet voor het begin der achtste ceuwe aan begonnen is geworden. En gelyk *van Buchel* op *Beka* bladz. 12. litt. n. aanmerkt, is deze kerk in het tweeëntwintigste jaar des Bisdoms van *Willibrordus* voltrokken, 't geen naar de voornoemde rekening omtrent het jaar zevenhonderd en negentien zoude geweest zyn.

Deze kerk wordt by *Beka*, *Heda*, en in oude gifte brieven dikwils *Monasterium Canonicorum Regularium*, een Klooster van Reguliere Kanoniken genoemd, weshalven sommigen wel zouden meenen, dat het geene kerk, maar een Klooster geweest is, waar in zy zich nochtans mischien zouden bedrogen vinden. Het
is

is zeker, dat door *Monasterium* zoo wel oudtyds als noch hedendaags een Klooster verstaan wierdt: want het woord *Monachus* en *Monasterium* zyn aan een verknogt, het eerste betekent den eenzamen inwooner, het tweede de eenzame woonplaats, gelyk zulks door *Ant. Matthaus* de nobilitate lib. II cap. 2. en door den Heer *van Rbyn* in zyne Aanteekeningen op de beschryving van het Bisdome van *Utrecht* I. Deel bladz. 123. en volg. wydloopig bewezen wordt. De Reguliere Canoniken waren echter geene rechte moniken, maar vermids zy op dien tyd, gelyk de moniken, te zamen spyden, hunne goederen in 't gemeen bezaten, en eene gemeene wooning by hunne kerken hadden, zoo worden zy dikwils moniken, en hunne kerken Kloosters genoemd. *Heda* in het leven van *Willibrordus* beschryft dezelve op de volgende wyze.

„ Hy heeft daar Kanoniken, die een
 „ gemeen en Apostolisch leven leiden, ge-
 „ plaatst. Het zyn geen moniken ge-
 „ weest, gelyk sommige meenen. . . .
 „ maar Kanoniken, welke toen in alle
 „ kerken van *Duitschland* en *Vrankryk*
 „ naar den regel van den Heiligen *Au-*
 „ *gustyn*, of den zaligen *Isidorus*, leefden”.
 Hiervandaan worden op veele plaatsen de
 oude kerken noch wel *Munsters* of *Mon-*
sters, dat is, Kloosters genoemd.

Doch

Doch wanneer men de zaak recht in-
ziet, zyn de kerken nooit Kloosters ge-
weest, ja by de moniken zelfs niet, want
het Klooster is eigentlyk de plaats om de
kerk-getimmert, daar de moniken hunne
woningen hebben, maar de kerk is de
plaats, daar zy den Godsdienst verrichten,
dus het Klooster en de kerk van een on-
derscheiden zyn.

Daarenboven vindt men deze kerk in
de oude brieven en boeken onder verschei-
de andere benamingen vermeldt, name-
lyk zy wordt genoemd *St. Martens Kerk*,
de groote kerk, *de Dom*, zynde eene ver-
korting van 't *Latynsch* woord *Domi-*
nicum, 's Heeren huis, of 's Heeren Tem-
pel; waarom de Kanoniken daar na ook
Domheeren zyn genoemd geweest, nog
wordt haar wel den naam van *Nieuwmun-*
ster gegeven, ter onderscheiding van *St.*
Salvators kerk, welke *Oudmunster* ge-
noemt wierdt; deze naam van *Nieuw-*
munster is eerst na den brand van den
jare MCXXXVIII. opgekomen, want
vermits *St. Martens* kerk toen afbrand-
de, en kort daarna geheel nieuw opgehaalt
wierdt, schein het een gantsch nieuw
werk ten aanzien van *St. Salvators* kerk,
die in stand gebleven was. Doch *Ant.*
Matthaus de Fund. & fat. Eccl lib. 1.
pag. 53. komt met eene andere reden
van de benaming van *Oudmunster* voor
den

den dag, te weten, dat *Salvators* kerk aan Kristus en de Maagd Maria, welke ouder en groter zyn, dan *St. Marten*, toegewyd is, maar dan moest die Schryver ons ook toonen, dat *Salvators* kerk in de brieven voor de twaalfde eeu, ja zelfs al eerder, Oudmunster, en *St. Maartens* kerk *Nieuwmunster* is genoemd geworden, waar toe hy misschien niet in staat zoude geweest zyn. Boven dien is het ook niet zeker, dat de grote *Salvators* kerk aan de Maagd Maria toegewyd is geweest, gelyk in de verhandeling over die kerk blyken zal.

Te voren is reeds met een woord aangehaalt, dat 'er van ouds tusschen de Kanoniken van *St. Martens* kerk, en die van *St. Salvators* kerk, wegens de oudheid hunner kerken, groot verschil geweest is, uit hoofde van 't welk zy aan elkanderen het recht van een nieuwen Bisschop te verkiezen bewisteden, en verschilden over de kerk, waarin *Willibrord* zynen Bisschoplyken stoel geplaatst hadt. Dit verschil heeft zomtyds al eenige onheilen veroorzaakt tusschen beide deze genoodschappen, en de zaak schynt nooit belyft te wezen; het is zeer waarschynlyk, gelyk de Schryver van *Batavia Sacra* in de voorberigten bladz. 536. als een gemeen gevoelen verhaalt, dat de Kanoniken der beide kerken, om deze kra-

kee-

keelen over den voorrang en over de oudheid op te doen houden, den naam van Domheeren gedragen hebben, en dat aan beide de partyen het recht gegeven is, om gezamentlyk een Bisschop te verkiesen, hebbende naar alle gedachten de een niet willen wyken voor den ander, of zyne zaak aan eenigen rechter ter beslissing overgeven. *Willem Bosschaarts* in *Diatr. de primis Frisæ Apostolis* dissert. 76. heeft inde voorgaande eeu dit verschil op nieuw verhandelt, en is van gevoelen, dat de *Salvators* kerk de oudste is, in welke *Willibrordus* eerst zynen Bisschoplyken stoel geplaatst heeft, zyn bewys halende uit den te vooren dikwyls aangehaalden brief van *Bonifacius* aan Paus *Stephanus* geschreven, ook te vinden by *Beka* bladz. 15. waar in volgens de uitgave van denzelven, zo door *Serrarius* als *Mireus*, gevonden wordt; dat *Willibrord* in zekere plaats, welke *Trajectum* genoemd wordt, zynen Bisschoplyken zetel geplaatst, en een kerk ter eere van *St. Salvator*, gebouwt heeft.

Om dat nu *Bonifacius* in dien brief den Bisschoplyken stoel met de *Salvators* kerk te zamenvoegt, meent hy, dat dit genoegzaam te kennen geeft, dat *Willibrord* den Bisschoplyken stoel allereerst in de kerk van *St. Salvator* geplaatst, en zyn verblyf aldaar gehouden heeft.

Doch gesteld zynde, dat het gevoelen,
dat

dat *Willibrordus* aller eerst eene kerk of kapel ter eere van *Salvator* en het Kruis gesticht heeft, waar zy is het echter niet zeker, dat hier door de grote *Salvators* kerk moet verstaan worden: wanneer hier voren van dat eerste kerkje gehandelt is geworden, is 'er aangetoont, dat zy den naam van *S. Salvator*, het H. Kruis, en van de maagd *Maria* gedragen heeft, dat zy ook allereerst door *Willibrordus* zelf, eer hy noch Bisschop was, gesticht is, en hy heeft na zyne wyding zekerlyk daarin allereerst zyne Bisschoplyke bedieningen verricht; hierdoor wordt het ten minsten twyfelachtig, welke kerk van *Salvator* men in dien brief van *Bonifacius* zoude moeten verstaan, de grote of de kleine, en zoude maar oorzaak geven tot nieuwe geschillen; want indien men dat recht aan de eerste en kleine *Salvators* kerk toeschreef, zoude men kunnen vragen, of dat recht na het bouwen van de *S. Martens* kerk aan haar gebleven, dan wel aan den nieuwgebouwde overgebracht was; ten anderen of de Kanoniken van de oude *Salvators* kerk naderhand in de nieuwe, en met hun alle de rechten van de eerste tot de tweede overgegaan zyn; doch hier in zullen wy niet eens treden, maar het bewys uit dien brief op eene andere wyze trachten los te maken,

De brief dan van *Bonifacius*, waaruit

T

Bos-

Boschaerts aan de kerk van *S. Salvator* het recht van ouderdom en voorrang toeschryft, wordt overal niet van eenen inhoud gevonden; want of wel, gelyk de laatstgemelde Schryver aanmerkt, de Kardinaal *Baronius* dezelve uit de Vatikansche Boekerye dus heeft medegedeelt, en eenige anderen hem gevolgt hebben, geven ons *J. Gerbrandsz van Leiden* in zyne Nederlandsche Kronyk, en *Beka* in het leven van *Bonifacius* dien brief zodanig op, dat het zelfde daarin aan *S. Martens* kerk wordt toegeschreven, 't geen volgens de vorigen aan die van *S. Salvator* zoude toekomen, en volgens *van Buchel* in zyne aantek. op *Beka* stemt met den laatstgenoemden het grootste gedeelte der Schryveren overeen; daar is derhalven weder een onderzoek over ieders gezag nodig; dat der eersten wordt door den Heer *Boschaerts* tegen de laatste verdedigt, integendeel wordt het zelve by den Heer *van Rhyn* in zyne aantek. op de voorberichten van *Bat. Sacr.* bladz. LXXXVIII. verdacht gehouden, voorgevende, dat 'er voor eerst in het Vatikaan dikwyls verscheidene afschriften van een en 't zelfde stuk gevonden worden, en dus zoude het wel kunnen gebeuren, dat 'er ter zelyer plaats iets schuilde, waar door de lezing by *Beka* gestaaft wierdt; ten anderen meent hy, dat

men

men op de gemelde Boekery niet veel staat maken kan, en het afschrift in dezelve wel uit deze landen daarin gesloopen zyn: daarenboven wordt de geheele brief by sommigen voor verdacht gehouden, en dus zoude 'er nog voor den een nog voor den anderen eenig bewys uit te halen zyn; weshalven die voor de kerk van *S. Marten* pleiten, ons iets naders voor den dag brengen om hun gevoelen te staven; en wel voor eerst, dat 'er voor deezen eenige versen te lezen zyn geweest, welke behelsden, dat de eerste kerk in deze stad, die van *S. Thomas* geweest, doch door de Friesen verwoest was; en dat de eerste kerkvoogd *Clemens*, dat is *Willibrordus*, dezelve ter eere van *S. Marten* vernieuwt heeft: ten anderen steunen zy op het schryven van *Marcellinus* in het leven van *Suitbertus* 13. Hoofdst. daar hy zegt, dat *Willibrord* en *Suitbert* te *Utrecht* gekomen zynde, ten eersten op den grond van de kerk van *S. Thomas* den Apostel dicht by het kasteel eene kerk van reguliere Kanoniken ter eere van *S. Marten* Bisschop van *Tours*, gesticht hebben, waar in *Willibrord* Aartsbisschop der Friesen zynen Bisschoplyken zetel heeft geboden te plaatsen.

Deze bewyzen schryven reeds *S. Martens* kerk wel eenigzints het recht toe, doch of de voorstanders van *S. Salvators*

kerk daar mede te vreden zullen zyn, is eene andere vraag; want voor eerst zal het getuigenis van *Marcellinus* hen mischien niet echt genoeg zyn, en het ander zullen zy als niet oud, noch zeker genoeg van de hand wyzen; deze beide gebreken kunnen echter niet toegepast worden op een brief van den Utrechtschen Bisschop *Koenraad* gegeven in het jaar MLXXXVIII. welke, gelyk de gemelde Bisschop zelf getuigt, volgens de brieven en bevelen der voorgaande Kerkvoogden van *Frederik* af opgesteld is, zo dat hy byna van het begin der negende eeuw zyne bewyzen gehad heeft: of schoon nu deze brief wel naar het oorspronklyke in de opdracht voor de twee schryvers *de Rebus Ultrajeclinis*, door den Heer *Ant. Mattheus* uitgegeven, gedrukt is, zal men denzelven om zynen wezendlyken inhoud, en de gevolgen, die 'er uit getrokken worden, in 't nederduitsch woordelyk vertaalt hier laten volgen.

„ In den name der Heilige en onver-
 „ deelde Drievuldigheid, en van den hei-
 „ ligen Belyder *Marten*, mynen roem-
 „ waardigen patroon. Ik *Koenraad* ge-
 „ ring Bisschop der heilige Utrechtsche
 „ kerke wil, dat aan de gantsche nako-
 „ melingschap bekend zy, dat ik door
 „ de Eerwaardige in Kristus beminde
 „ mannen, den Proost, den Deken en
 „ het

„ het Kapittel der grote voorgemelde
 „ Utrechtsche kerke verzocht zynde, in
 „ het Kapittel gekomen ben, om de voor-
 „ rechten en instellingen deszelfs, door de
 „ Bisschoppen myne voorzaten aan hun
 „ verleend, uitgegeven, en aangeboden,
 „ op te slaan. Hebbende dan gezien en
 „ onderzocht verscheide hunner voor-
 „ rechten, en instellingen, door myne
 „ voorgangers, namelyk de Heren *Frede-
 „ rik, Radbout, Balderik, en Adelbout,*
 „ den roemwaardigen hersteller en stich-
 „ ter hunner kerke, van de Denen ver-
 „ nielt zynde, en door meer andere Bis-
 „ schoppen myne voorzaten, aan hun
 „ verleend en uitgegeven, heb ik on-
 „ der anderen eene instelling met de-
 „ ze woorden gevonden.

„ Op dat geene zaken, welke de hei-
 „ lige voorvaders en de eerwaardige oud-
 „ heid, door de ingeving van den Heili-
 „ gen Geest besloten hebben, uit de geheu-
 „ genis der nakomelingschap uitgewischt
 „ worden, is het billyk en betaamlyk de-
 „ zelve door schriftelyke gedachtenisse te
 „ vereeuwigen, en zo aan de tegenwoor-
 „ digen als toekomenden bekend te ma-
 „ ken. Een yegelyk wete dan, dat 'er by
 „ de eerste stichting der grote Utrecht-
 „ sche kerke, een zeker getal van Kano-
 „ niken, te weten van veertig benevens
 „ een Proost en Deken, bepaalt geweest

„ is; maar dat het gelovig volk by ver-
 „ volg van tyden vermenigvuldigt, en
 „ verscheide kollegiale kerken door God-
 „ delyke ingeving, en met toestemming
 „ van de voornoemde grote kerk, zo in
 „ de stad als in het stift van *Utrecht*, ge-
 „ sticht en opgericht zynde, zo is nader-
 „ hand door de Bisschoppen en de grote
 „ kerk, zynde de stichters dier kerken be-
 „ sloten en vastgesteld, dat alle de voor-
 „ noemde kerken aan de Moederkerk, dat
 „ is de voorgemelde grote, ten eeuwigen
 „ dage onderworpen zullen zyn, en dat tot
 „ een teken van onderwerpinge, zo dik-
 „ wils als by hen eene Proostdye zal open-
 „ vallen, het Kapittel, aan welk het be-
 „ geven der zelve zal mogen behoren,
 „ een van de kanoniken der gemelde
 „ grotekerke tot Proost zal moeten verkie-
 „ zen, en genen anderen mogen nemen,
 „ vermits er geen Aardsdiakonen mogen
 „ zyn, als onmiddelyk in de groote kerk.
 „ Dat ook, dewyl de Bisschop het ver-
 „ geven der Proostdye van Tiel, het ampt
 „ van Schatmeester, van Opperschool-
 „ voogd, van Koor-Bisschop, en enige
 „ andere bedieningen, als van Elft en
 „ Edelenberge, welke ook den naam van
 „ Proostdye voeren, en kloosterlyke
 „ stichtingen genoemd worden, ter zy-
 „ ner begevinge behouden heeft, hy de-
 „ zelve aan niemand zal mogen verge-
 „ ven

„ ven, dan aan een Kanonik der grote
 „ kerke. *Doch de kerk van S. Salvator,*
 „ *die te gelyk met de grote kerk gesticht en*
 „ *begiftigt, en met dezelve door eene by-*
 „ *zondere broederschap verbonden is, heeft*
 „ *de gewoonte een Proost naar goedvinden*
 „ *te verkiezen.* Noch is besloten en
 „ vastgesteld, dat 'er van alle kerken op
 „ de hoogtyden van Paaschen, Pinxte-
 „ ren, Kersmis, van *S. Marten*, den
 „ rocmwaardigen Patroon van *Utrecht*,
 „ en op alle andere hoogtyden der gemel-
 „ de Moederkerke enige tegenwoordig
 „ moeten zyn om met de Diakens en On-
 „ derdiakens te helpen dienen, en den
 „ kerkzang te zingen, zo als aan den Bis-
 „ schoplyken stoel toekomt. Ook is
 „ bevolen, dat, wanneer het den De-
 „ ken der grote kerke oorbaar dunken,
 „ en de nood het vereiffchen zal, hy den
 „ Biffchop, de Aartsdiakens, en de ker-
 „ kelyken zo van de stad, als van het
 „ stift van *Utrecht*, welke in dien tyd
 „ zyn zullen, tothet Kapittel zal mogen
 „ ontbieden, en de ontbodenen gehou-
 „ den zullen zyn te verschynen. Voorts
 „ zullen de Abten van de stad, en van
 „ het stift in de stad moeten zyn, doch
 „ zullen niet onder de Kanoniken, noch
 „ in het gestoelte der Kanoniken, maar
 „ met hunne Alpen en zyde kappen ge-
 „ kleet, op eene andere plaats staan, en

„ twee van hun zullen den Biffchop overal,
 „ waar hy in het koor of in de kerk gaat,
 „ geleiden. Deze dingen dan, welke de
 „ heilige Vaders en eerwaardige oudheid
 „ zo loflyk befloten en vastgeftelt heb-
 „ ben te onderhouden, zal niemand der
 „ nakomelingen, van wat staat hy zy,
 „ vermogen te breken, maarten eeuwi-
 „ gen dage moeten onderhouden. En
 „ zo wie enige dezer verbroken zal heb-
 „ ben, die zy vervloekt.
 „ Al het welke gezien zynde, hebben
 „ Prooft, Deken en het Kapittel my oot-
 „ moediglyk gebeden, dat ik deze voor-
 „ rechten en inftellingen geliefde te be-
 „ veftigen. Weshalven, door hunne
 „ ootmoedige gebeden bewogen, daar
 „ by overwegende, dat het myne zondi-
 „ ge ziele vorderlyk wezen zal by God,
 „ indien ik de eere der kerke, en voor-
 „ al van die, waar over ik gefeld ben, zal
 „ vermeerdert hebben, zo voege ik noch
 „ uit eene byzondere gunft by de voorge-
 „ melde voorrechten en inzettingen, en
 „ beveele, dat de kerk van de allerroem-
 „ ruchtigfte Maagd *Maria*, onlangs door
 „ my begiftigt, en door my en dezelve
 „ grote kerk geficht, in alles, zo in het be-
 „ geven harer Prooftdye aan een Kano-
 „ nik der grote kerke als op hare ftation,
 „ gelyk boven gezegt is, te helpen dien-
 „ nen, aan dezelve Moederkerke zal on-
 „ „ der-

„ derworpen zyn: alle en een yegelyk
 „ der gemelde voorrechten en inzettin-
 „ gen te recht door de eerwaardigeman-
 „ nen de Bifchoppen, myne voorgan-
 „ gers thans met Christus levende, vast-
 „ gefelt, heb ik nodig geoordeelt in
 „ Gods naam te bevestigen, en bevesti-
 „ ge die by dezen tegenwoordigen, be-
 „ veelende dezelve aan alle nakomelin-
 „ gen onder den band des vloeks onge-
 „ fchonden te bewaren. Gedaan in 't
 „ Kapittel der grote kerke, in de tegen-
 „ woordigheid van Myn Heer den Kei-
 „ zer *Henrik IV.* en van de eerwaardige
 „ mannen, *Annon* Aartsbifchop van
 „ *Keulen*, *Everhard* Aartsbifchop van
 „ *Trier*, *Burchard* Bifchop van *Halber-*
 „ *ftad*, *Frederik* Bifchop van *Munfter*;
 „ mitsgaders van de Hertogen *Godfried*,
 „ *Frederik*, *Gerard*, en van meer ande-
 „ re verbondenen zo aan het Keizerryk,
 „ als aan dit Bifdom. In 't jaar na Kris-
 „ tus geboorte MLXXXVIII. in 't drie-
 „ entwintigfte der regeringe van Myn
 „ Heer *Henrik*, en in 't dertiende myns
 „ Bifdoms, op den negen en twintigften
 „ October".

Indien den Lezer met aandacht op de-
 zen brief let, en naar denzelfen oordee-
 len wil, vermeene ik, dat hy *S. Mar-*
tens kerk den voorrang en ouderdom zal
 toewyzen; dewyl zy alhier *de eerste ge-*

stichte grote kerk en de *Moederkerk* genoemd wordt, deswegens alle de andere kerken aan haar onderworpen worden, en eindelyk, dat binnen haren omtrek den Bisschoplyken stoel geplaatst was; wat verder belangt 't geen duidelyk in den voorgaanden brief staat, dat de kerk van *S. Salvator* te gelyk met die van *S. Marten* geschiedt was, schynt gevoeglyk verstaan te moeten worden, dat zulks door eenen en denzelyven stichter, namelyk *Willibrord* geschiedt is, want het is kwalyk te geloven, dat hy twee zulke zware kerkgebouwen in een jaar begonnen zal hebben.

Doch zal veellicht iemand zeggen, dat, dewyl deze brief van ouds reeds aan de Kanoniken van *S. Marten* bekend is geweest, het te verwonderen is, dat zy de Kanoniken van *S. Salvators* kerk daar niet voor langen tydt mede overtuigt hebben, of men moet denken, dat zy zo veel krachts in dezen brief niet gezien hebben: 't is waar, dat dit enig achterdenken zou kunnen verwekken, maar het is ook van de andere kant waar, dat wanneer een Kapittel, ja wie het ook zy, door een oudrecht vermeent deze of geene voorrechten te bezitten, dezelve zo licht niet overgegeven, maar zo lang en op alle wyzen, als 't mooglyk is, verdedigt worden; nu blykt het aan de zyde van het Kapittel van

van *S. Salvator* niet, op welke gronden het zyn vermeend recht geveestigt heeft, in tegendeel ziet men, dat zy den voorrang eindelijk aan *S. Martens* kerk hebben toegestaan, weshalven men ook wel eens zoude kunnen redeneeren, dat zy zulks gedaan hebben, om dat zy aan hunne eigene zaak twyfelden: het schynt echter, dat zy zich lang met den dikwyls aangehaalden brief van *Bonifacius* verweerd hebben, en zeker, zulke twee tegen elkander overgestelde bewyzen maken de zaak voor de nakomelingschap duister te beoordeelen, doch vermits het in dergelyke gevallen een schryver wel eens geoorloft is eenegising te doen, zal ik myne gedachten deswegens ook voorstellen.

Voor eerst is het dan zeker, dat *Willibrord*, eer hy *S. Martens* of de grote *Salvators* kerk stichtte, een kerkje of kapel ter eere van *S. Salvator*, van het *Kruis*, en de *Maagd Maria*, zo als hier voor bewezen is, gebouwt heeft. Daarby ben ik van gevoelen, dat hy in dit kerkje ook een genoodschap van reguliere Kanoniken zal aangesteld hebben, zo als hy daarna, wanneer *S. Martens* kerk voltimmert was, in dezelve gedaan heeft. En dit scheen ten uitersten nodig; want *Willibrord* bleef niet altyd te *Utrecht*, maar doorreisde geheel *Vriesland* om Gods woord te prediken, zo dat hy het bekeer-

ren der heidenen, zo in als buiten de stad; aan deze mannen overliet. Het getal der nieuwe kristenen vervolgens grootlyks vermeerderende, en na verloop van twee-entwintig jaren, gelyk *van Buchel* stelt, *S. Martens* kerk volbouwt zynde, bracht hy den Bisschoplyken stoel in deze nieuwe kerk over, en stelde daar een genoodschap van veertig Kanoniken aan, wiens last ook was het kristen geloof te verkondigen; hier door verloor het eerste kerkje of kapel haren glans; maar wanneer nu de grote *Salvators* kerk voltimmert en een prachtig gebouw geworden was, denk ik, dat de Kanoniken van dit vorig kerkje in de nieuwe grote kerk zyn overgebracht; ja ik geloof, dat zy by dit geval den naam van haare eerste kerk *S. Salvator* ook aan dit nieuwe gebouw bygezet zullen hebben, doch of zulks ten tyde van den Bisschop *Willibrord* geschiedt, of na zyn dood door *Bonifacius* verricht zy, kan met geene zekerheit gezegt worden, maar het laatst schynt my wel het geloofwaardigste; en daarom heeft misschien de kerk ook den naam van *S. Bonifacius* aangenomen.

Dit ondersteelt zynde, zoo als 't my zeer waarschynelyk voorkomt, zullen de Kanoniken van *S. Salvators* kerk tegens die van *S. Marten* hier op hun recht altyd beweerd hebben, en zy waren ook in zekeren

zin

zin de oudsten, hunne kerk, te weten de eerste kerk, of kapel, was de oudste, en *Willibrord* had in dezelve eene lange reeks van jaren het Euangelium gepredikt, den Bisschoplyken stoel gevestigd, en wat dies meer is. Waren zy nu overgebracht in eene nieuwe kerk, zy verstonden hare oudheit en voorrechten daarom niet te verliezen; gelyk men verscheide dusdanige voorvallen zoude kunnen bybrengen, dat Kanoniken of Moniken verplaatst zyn, maar altyd beweerd hebben hunne oude vergunde voorrechten te blyven behouden, dewyl die aan hun, en niet aan het gebouw van hout en steen geschonken waren.

Indien men op deze wyze de lezing van den brief van *Bonifacius*, in welke *S. Salvators* kerk voor die van *S. Marten* gestelt wordt, verklaart, komt men met de inzettingen, waar van in den brief van Bisschop *Koenraad* gewag gemaakt wordt, en met de oude schryvers over een. Het schynt maar eene misgryping, dat men aan de grote *Salvators* kerk tocceigent, het geen de eerste en oudste kerk of kapel van *S. Salvator* en het H. Kruis toe komt. Maar vermits de glans van deze groote kerk reeds van den beginne af het eerste kerkje of kapel verduisterde, daar by den naam van dezelve overnam, en naar waarschyndlykheid het genoodschap

schap der Kanoniken uit dit eerste kerkjetot de grote overging, zo is misschien alles op de grote toegepast, het geene aan 't kleine alleen toebehoorde.

Voor het overige kan nu verder de lezer oordeelen, het staat ieder vry in zulke verschillen, daar geen duidelyke bewyzen van zyn, zyne gedachten te hebben, en te zeggen, mits dezelve enige waarschynlykheid mede brengen, en men die niet aan anderen met geweld opdringen wil.

Wat vervolgens de gestalte der oude *S. Martens* kerk belangt, daar van vindt men geen bescheid, maar het is geloofbaar, dat zy, naar de wyze toen meest by alle Kristenen gebruiklyk, als een kruis gebouwt zal zyn geweest; nog is het onzeker, of dezelve van den beginne af aan zo groot is geweest, als zy zich in de laate re verbouwingen vertoont heeft: enige meenen wel, dat zy vergroot is, nochtans kan ik niet zien, dat zy eenig goed bewys voor hun gevoelen hebben. De gelegenheid van deze kerk nu was zodanig, dat zy als een middelpunt stondt tusschen verscheide andere kerken, aan hare Oostzyde hadt zy *S. Pieters* kerk, aan de Westzyde die van *S. Marie*, aan de Zuidzyde werdt zy bezoomt met een gedeelte van *S. Salvators* kerk, en de Abdye van *S. Paulus*, en aan de noordzyde lag zeker
plein

plein tot eene scheiding van haar en *S. Jans* kerk. Maar deze nabygelegenheid van zo veele grote gebouwen kon niet nalaten nadeelig voor het een of ander te zyn, en oorzaak tot geschillen te geven, gelyk zulks onder anderen blykt uit een brief van die van *S. Salvators* kerk, te vinden by *Matthaus* de Fatis & fundat. Eccles. pag. 55. Waarby de eerwaarde Heeren Deken en Kapittel van *S. Salvators* kerke klagen, dat het vallen van het regen water van de daken der grote kerke, hunne perzonen, en huizen zeer schadelyk en benadeelende was, dat het zelve noch dagelyks door het groot getal der daken vermeerderde en het ongemak vergroot wierdt, zo dat het te vrezen was, als zy het geweld der wateren over hun kerkhof en vrydom lopende niet afleidden, dat in 't kort hun koor, graven en gantsche kerk, als ook alle de huizen der Kanoniken omtrent de kerk staande een groot ongeval onderworpen zouden wesen, en zy in perzoon dikwils niet te voet tot de kerk konnen komen; dat daarom de voornoemde Heeren voor hunne kerk en der zelve nut, zoo als zy verbonden zyn, by tyds willende zorgen, en verhoeden, dat, het geen te voren maar uit gunste toegestaan was, tot geen noodzakelyk gevolg, als dikwils geschiedde,

ge-

getrokken wierde, overwogen hadden, dat hun kerkhof en vryheid altyd van dusdanigen waterval en waterleiding vry en onbezwaard geweest was, en nocht en dage zyn moest, dat 'er ook noch eene andere waterleiding of goot was, welke door de muur van de kapel van 't H. Kruis by de voornoemde kerke tot de school van de grote kerke liep, en waar door de kerkhoven en de vryheden der beide kerken onderscheiden wierden, welke door zekeren meester *Kornelis* over eenige jaren uit eigene en baarblykelyke lichtvaardigheid, zonder toestemming der gemelde Heeren Deken en 't Kapittel van *S. Salvator*, ten tyde van het middagmaal, in hun afwezen gemaakt, en eenige jaren om de nabygelegenheid der kerken uit liefde en niet uit een toebehorend recht geduld was, dat zy derhalven dezelve goot hadden doen stoppen, na dat zy op eene behoorlyke wyze de Heeren van de grote kerke zulks hadden bekend gemaakt, die nochtans de gemelde opstopping, hoe wel daar geen recht toe hebbende, weder weg hebben laten nemen, en over die zaak buiten weten der Heeren van *S. Salvator* een Kapittel der andere kerken by een geroepen, ja 't geen nog flimmer, en ongehoort is, de Overstens der stad, welke maar leeken zyn, tot het zelve

Ka-

Kapittel ontboden hebben; daar echter de Ieken noch van rechts wegen, noch door eenig gebruik gewoon zyn, of vermogen, de verschillen tusschen de Kerken en Kerklyke personen te behandelen: daarentegen hebben Deken en het Kapittel der grote Kerke in het Kapittel vergaderd zynde voorgesteld, hoe veel ongelyk hun en hunne kerk door den Deken en het Kapittel van *S. Salvators* kerke in de opstoppinge der voornoemde waterleidinge aangedaan was, en verzochten daarom, dat het Kapittel en de Oversten daarvan kennis wilden nemen, en dat die van *S. Salvator* van dusdanig geweld afstand mochten doen, welk voorstel de Overheden der Stad wel schein te misliagen; doch echter wilden zy zich daarin niet steeken, maar de Dekens van de drie andere kerken, met eenigen van hunne Kanoniken, genegen zynde het verschil te beslissen, en de ergernis tusschen beide de kerken voor te komen, hebben de Heeren en het Kapittel van *S. Salvator* verzocht, dat de voornoemde waterleiding tot zekeren tydt met hunne bewilliging geopent mochte blyven, hopende, dat onderwyl door een naarfstig onderzoek van wederzyden de zaak in der minne zoude bygelegd worden.

Uit den gemelden brief blykt het ook, dat de kapel van 't H. Kruis toen noch

in wezen was, en niet in de grote *Salvators* kerk, maar op of aan het kerkhof derzelve gelegen was; doch vermits die brief zonder jaar of dagtekening is, kan men geen tydt daaruit bepalen.

Aangaande de naby gelegenheid van de *S. Martens* en *S. Salvators* kerken ziet men noch uit een brief van Bisschop *Otto* des jaars MCCXLII. insgelyks by *Mattheaus* ter gemelder plaatse, pag. 54. dat het kerkhof van *S. Salvators* kerk naast bezyden den toorn van *S. Martens* kerk gelegen was.

Behalven de genoemde kerk strekte het Bisschops Hof ook zo dicht aan de *S. Martens* kerk, dat men by het sichten en bouwen van den toorn in het jaar dertienhonderd een en twintig genoodzaakt was, iets van het Bisschops Hof af te neemen, gelyk hier na uit een brief getoont zal worden. Eindelyk was de Abdye van *S. Paulus* ook zeer naby deze kerk gesticht, zo dat men kan naagaan, dat er zeer weinig plaats tusschen de opgetelde grote gebouwen overig geweest is, en dat dezelve zo veel luister niet vertoonden, als zy gedaan zouden hebben, wanneer zy op een verderen afstand van elkander waren gebouwt geweest.

Vermits ik weinig of niets meer, wat deze kerk betreft, gevonden heb, zal ik overgaan tot de rampen, die dezelve
over-

overgekomen zyn, en tot de herbouwingen en wederinwyingen, die men daaraan om dezelve gebeurtenissen heeft moeten doen. In het zesde Hoofdstuk van de rampen en ongevallen der stad sprekende, is ook al iets hier van gemeldt, maar het is thans de plaats om het zelve wat meer op te helderen. Het begin der stichting is, gelyk gezien is, op een jaar of twee niet zeker te bepalen, doch schynt tegen het einde der zevende of het begin der achtste eeuw gestelt te mogen worden; en de volbouwing dezer kerk is volgens *van Buchel* in het jaar zevenhonderd en achttien of in het daar aan volgend volbracht. Doch daartegen komt in aanmerking, dat, na het overlyden van *Pipyn van Herstal* in het jaar zevenhonderd en veertien, *Koning Radboud*, die door *Pipyns* wapenen in 't naauw gebracht was, het harnas tegens *Karel Martel* aanschoot, en gelyk te voren ook reeds gemeldt is, in het jaar zevenhonderd en vyftien *Karel Martels* leger geslagen heett, en alles verder afliep, zelfs, gelyk sommigen willen, tot *Keulentoe*, de nieuwe Kristenen, daar hy zeer tegen gebeten was, vervolgende, waar zy hem maar voorkwamen; in deze overwinningen zou hy de Steden *Utrecht* en *Duurstede* ook overveldigt, en *S. Martens* kerk in de eerste derzelve

onder de voet geworpen hebben. Het is wel waarfchynlyk, dat, zo hy *Utrecht* in zyn geweld hadt gekregen, hy dit Godshuis niet gefpaart zoude hebben, echter worden, zo veel my bekend is, geene oude Schryvers gevonden, die van het vernielen van *S. Martens* kerke te *Utrecht* omtrent dien tyd gewag, en daar door de rekening van *van Buchel* nopens het volbouwen onzeker maken; Derhalven fchynt men aangaande den voortgang van dien oorlog tuffchen *Radboud* en *Karel Martel* te moeten zeggen, dat de eerfte het leger des laaften wel geflagen, en eene grote verwoeflingaangericht heeft; maar om hem toe te fchryven, dat hy *Utrecht* ook bemachtigt zoude hebben, vereifcht nader bewys; het is deswegens eerder te geloven, dat hy op de openleggende dorpen en plaatsén zyne woede zal uitgeftoort hebben, en de nieuw bekeerde Kriſtenen, roen al in een groot getal te *Utrecht* zyn-den, en wel wetende, dat zy van hem niet veel genade te verwachten hadden, zich, zo zy beft konden, verfterkt, verdedigt, en *Radboud* afgeſlagen zullen hebben. Dit gevoelen wordt geſterkt door twee brieven van *Karel Martel*, d'eene des jaars DCCXXVIII. d'andere van DCCXXXII. beide te vinden by *Heda* bladz. 28. en 30. In den eerſten,

waar

waarby die Vorftaan *Willebrordus* ſchenkt, al wat hem zo binnen als onder en buiten de muuren van *Utrecht* toebehoorde, maakt hy duidelyk gewag van *S. Martens* kerk, (1) maar hy meldt niet een woord van de vernieling, welke die kerk eenige jaren te voren zoude ondergaan hebben, noch van de wederopbouwung derzelve, daar men, ten tyde van het geven dezès briefs, zekerlyk mede bezig zoude moeten geweest zyn, in tegendeel is het veel eer uit denzelven op te maken, dat die kerk toen in eenen volmaakten ſtaat was. De tweede brief behelst noch eenige geſchenken aan deze kerk, (2) maar men vindt daarin weder geen een woord, dat zy verwoeft geweest, of herbouwt geworden is, 't geen my blyk genoeg ſchynt te wezen dat zy in de verwoeftingen, door *Radboud* aangevangen, niet medegedeelt heeft: daarenboven *Bonifacius*, die, in zynen
meer-

(1) Die den brief zelf inziet, zal daar *S. Martens* kerk zo uitdrukkelyk niet genoemdt vinden, als de Schryver voorgeeft, maar de gift wordt gedaan: *ad Monasterium, quod est intra muros in Trajecto castro situm constructum: ubi & Apostolicus vir D. & in Christo pater noster Willebrordus Archiepiscopus sub sanctæ conversationis coenobitali ordine, custos præesse videtur.*

(2) In dezen tweeden brief is mede geene uitdrukkelyke melding van *S. Martens* kerk te vinden.

meergemelden brief aan Paus *Stefanus* den arbeid van *Willibrordus* verhalende, ook van het sichten van *S. Martens* kerk meldt, maakt hier af mede geen gewag, 't geen hy zekerlyk niet zou vergeten hebben, indien deze kerk weder verwoest en al reeds voor de tweede reis herbouwt geweest was: doch tot latere tyden overgaande; is dezelve omtrent het jaar achthonderd ses en vyftig byna geheel door de Deenen en Noormannen vernielt, zo als te voren in het sesde Hoofdstuk bladz. 112. uit een brief van den koning *Lotharius* aangetoont is: het is wel te denken, dat het toen by deze niet gebleven zal zyn, maar dat die van *S. Salvator*, schoon daarvan hier niet gemeldt wordt, in dezelve rampen medegedeelt zal hebben: doch men vindt wederom geene blyken, hoe lang deze kerk in zyne puinhopen is blyven rusten; en wie dezelve herstelt heeft, de Bisschop *Hungerus* of *Hungarius* heeft met zyne Geestlykheit uit zyn Bisdom moeten vluchten, en is (1) buiten het zelve overleden, zo dat zulks door hem niet verricht zal zyn Zyn opvolger *Egilboldus* heeft maar omtrent tien maanden het Bis-

(1) Over het sterfjaar van *Hungerus* is bladz. 236 en volg. gesproken.

Bisdom bekleedt (1). Daarna volgde tot Bisschop *Radbodus*, onder wiens bestiering de Noormannen de stad *Utrecht* wederom overvielen, zo dat deze Kerkvoogd genoodzaakt wierdt, om de vervolgingen te ontwyken, zyne woonplaats te *Deventer* te gaan houden, derhalven hebben de kerken door hem ook niet kunnen herstelt worden, gelyk noch daarboven blykt uit den brief van zynen nazaat *Baldricus*, by *Heda* bladz. 75. waar in de slechte toestand zo van de stad als kerken vermeldt wordt, zynde toen ook de kerk van *S. Salvator*, zo wel als die van *S. Marten*, verdelgt en afgebrand, en heeft de laatstgemelde Bisschop beide deze kerken, zo hy best konde herstelt, doch niet, gelyk hy zelf schryft, zo als 't behoorde, 't welk niet te verwonderen is, wanneer men de grootheid der gebouwen en de omstandigheid der tyden in aanmerking neemt. Deze herstelling zou hy in het jaar negenhonderd zevenentwintig begonnen, en zeven jaren daarna al volbragt hebben. Dus is het zeer waarschylyk, dat de stad en kerken van het jaar achthonderd sesenvyftig tot op den rydt van

(1) Zie den opvolger van *Hungerus* en den tydt van deszelfs regeering in het voorgaand Hoofdstuk.

van *Baldricus* in een' slechten staat geweest zullen zyn.

De Deenen en Noormannen gedurende het overige der tiende eeuw deze stad ongestoort latende, is de *S. Martens* kerk in dien staat gebleven, waarin zy door *Baldricus* gebracht was, tot dat omtrent het jaar duizend en tien *Utrecht* door de Noormannen weder aangetast, en verbrand wierdt, gelyk *Heda* bladz 102, en *Sigebertus van Gemblours* op dat jaar getuigen; de geleerde *van Buchel* schynt wel in zyne aantek. (k k) op *Heda* bladz. 107 aan het zeggen dier twee Schryveren te twyfelen, om dat hy zegt, niet te weten, of wel in een ander oud Schryver van dezen inval der Deenen gewag gemaakt wordt; doch de Heer *van Rbyn* in zyne aantek. op *Bat. Sacra* in het leven van *Anfridus* brengt by, dat de gemelde inval en verwoesting door de oude Kronyk van *Melis Stoke* bevestigd wordt; weshalve my zeker genoeg toefchynt, en meene ik, dat Bisschop *Adelboldus* omtrent het jaar duizend en vyftien de *S. Martens* kerk geheel vernieuwt heeft, want zy in 't begin zyner regeringe verbrandt was; ja men wil, dat hy dezelve ook vergroot hebbe, doch ik weet niet, dat hier goed bewys van te vinden is. Dewyl hy nu in den tydt van acht jaren dit kerklyk

gc.

gebouw vernieuwde, wordt hy by veel Schryvers voor den stichter van het zelve gehouden. By *Heda* bladz. 109 en 110. vindt men, met welk een' pracht deze kerk in het jaar duizend drieëntwintig door dien Bisschop ingewydt is, zynde daarby tegenwoordig de Keizer *Henrik*, de Bisschoppen van *Keulen*, van *Trier*, van *Ments*, van *Bambergen*, van *Regensburg*, van *Augsburg*, van *Spiers*, van *Toul*, van *Luyk*, van *Hamelburg*, en van *Verdun*, behalven een overgrote toeloop, zo van adelyke als gemeene perzonen.

Nog is te voren in 't sesde Hoofdstuk gemeldt, dat de grote Hollandsche Kronyk, en *Anselmus van Gemblours* op 't jaar MCXXXI. van eenen groten brand te *Utrecht* gewag maken, waardoor onder anderen ook de *S. Martens* kerk, en het Bisschops hof zouden verteert zyn. *Ant. Mattheus* de Fund. & Fat. Eccl. pag. 6 schryft, dat *S. Martens* kerk in deze eeu wel driemaal afgebrandt zoude zyn, zien- de daarmede op dezen laatstgemelden, op dien van 't acht en veertigste, en op dien van het drieënzeventigste jaar derzelve eeuwe, zo dat de eene ramp noch niet konde vergeten zyn, of zy wierdt door eenen anderen gevolgt: wanneer en door wien de kerk, waarvan wy handelen, na het eerste dezer drie ongelukken herstelt zy, heb ik niet vermeldt gevonden, doch by een

verhaal van *S. Martens* kerk des jaars MCLXXIII. waarvan nader zal gesproken worden, blykt, dat dezelve voor de tweede reize is ingewydt geweest door *Bruno* Aartsbiffchop van *Keulen*, met hulp van *Alexander* Biffchop van *Luik*, *Andreas* Biffchop van *Utrecht*, enz. Deze *Andreas* zal zekerlyk *Andreas* van *Kuik* geweest zyn, zo dat deze inwyding omtrent den jare elfhonderd zesendertig moet voorgevallen wezen, na dat hy de kerk herstelt zal gehad hebben.

Van den tweden brand tegen het midden der twaalfde eeuw, waardoor het grootste gedeelte der stad, en deze kerk met eenige anderen weder in een puinhoop gelegd wierdt, is te voren in het zesde Hoofdstuk bladz. 121 uit een onbekend Schryver in het IX. deel der *Analec̃ta* van *Ant. Matthaus*, en *Willem Procurator* melding gedaan, na welk ongeluk deze kerk eenen geruimen tyd in haren vernielden staat gebleven schynt te zyn: want ik vinde geen vroeger bescheit van eene nieuwe inwydinge, dan op 'tjaar elfhonderd drieënzeventig by *Willem Procurator* op dat jaar: doch van deze plechtigheid, of derzelve oorzaak, wordt by *Beka* noch *Heda* gesproken, maar de onbekende Schryver by *Matthaus* maakt 'er duidelyk gewag van, en blykt dezelve ten klaarste uit het kort te voren

gemeld verhaal van *S. Martens* kerk, 't welk by *Matthæus* de Fat. & Fundat. Ecclesi. pag. 6. gevonden wordt, en 't geen wy hier, zo ver het tot ons oogmerk dient, vertaald zullen laten volgen.

„ Wy hebben bevonden, dat de grote
 „ kerk van *S. Marten* te *Utrecht* drie-
 „ maal ingewydt is. Eerst ten tyde van
 „ den Bisschop *Adelbold*, die de stichter
 „ ter van de gemelde kerke geweest
 „ is, maar welke Bisschoppen daar in
 „ geholpen hebben is onbekend: dewyl
 „ zulks niet beschreven wordt gevonden.
 „ Ten tweeden door Heer *Bruno* Aartsbis-
 „ schop van *Keulen*, met hulp van *A-*
 „ *lexander* Bisschop van *Luik*, *Andreas*
 „ Bisschop van *Utrecht*, *Wernerus* Bisschop
 „ van *Kameryk*. Ten derden door Heer
 „ *Filips* Aartsbisschop van *Keulen*, met
 „ hulpe van *Godefrid* Bisschop van *U-*
 „ *trecht*, en *Raymond* Bisschop van *Sp-*
 „ *porie*. Het Hoofd Outaar is gewydt
 „ aan *S. Jan* den Doper en *S. Thomas*
 „ den Apostel, als mede aan *S. Marten*
 „ den Aartsbisschop, zo als het noch
 „ door de opgevolgde inwyders is in-
 „ gericht. De eerste plaatsing is op eene
 „ holle Pylaer, waar in zeer kostelyke
 „ overblyffels van Heiligen besloten zyn,
 „ welke Pyler geen een der Bisschop-
 „ pen, dewelke na de afbrandinge der
 „ kerke daar tegenwoordig zyn geweest,
 „ in

„ de tweede of derde inwydinge heeft
 „ durven openen. Deze Pylaar heeft in
 „ hare oppervlakte zeven holligheden,
 „ met zeven kasjes voor reliquien: maar
 „ welke en wier overblyffels het zyn,
 „ is onbekend, om dat zulks niet be-
 „ schreven wordt gevonden. Op deze Py-
 „ ler, en op de gemelde reliquien, is
 „ een vierkantig outer gestelt, hebbende
 „ maar eenen voet, onder wiens zegel
 „ deze overblyffels bevat worden: die
 „ van den H. Apostel *Petrus*, van den
 „ H. Apostel *Thomas*; van den eersten
 „ Martelaar *S. Stephanus*, van den Mar-
 „ telaar *Georgius*, van de Martelaren *Mar-*
 „ *cellinus* en *Petrus*; van den treffely-
 „ ken Heer den Aartsbisschop *Martinus*,
 „ van den Bisschop en belyder *Seve-*
 „ *rus*; van de Maagd *Agnes*, van de
 „ Maagd *Lucia*. Buiten den voet naar
 „ het zuiden is het bloed van *S. Jan*
 „ den Doper in kristal besloten. Naar
 „ het Noorden zyn de reliquien van den
 „ H. Aartsbisschop *Martinus*; teweten een
 „ beentje van zyn rugge graat, zynde
 „ het eenigste, 't welke de Bisschop *Go-*
 „ *defridus* in de derde wydinge daar by
 „ gevoegt heeft. Dit alles is geplaaft
 „ rondom het derde outer; want in de
 „ derde inwydinge zyn noch drie andere
 „ outers teffens ingewyd, teweten dat
 „ van 't H. Kruis, dat van de *H. Maria*,
 „ en

„ en dat van den *H. Dionysius*. . . . Dit
 „ nu is verricht den 21 July in 't jaar
 „ na de menschwordinge des Heeren
 „ MCLXXIII. de VI. indiëtie.

Dit verhaal is noch wel langer, doch vermits het maar optellingen van reliquien behelst, zie ik niet, dat het nodig is'er meer van by te voegen. Het is aanmerkelyk, dat dit verhaal geen gewag maakt van de inwydinge door den *H. Willibrordus*, noch van de inwydinge by het herstellen door Bisschop *Balderik* gedaan. Maar misschien na dat Bisschop *Adelboud* deze kerk geheel vernieuwt heeft, zal het eerste werk reeds al in 't vergeetboek geraakt zyn.

Naderhand is van deze kerk door den Bisschop *Hendrik van Vianden* de eerste steen gelegd, dezelve geheel vernieuwt, en in dien stand gebracht, in welken zy tot op het laatst der vorige eeuw geweest is, doch het iste verwonderen, dat men in het leven van den gemelden Bisschop bladz. 214. leeft, dat hy, ziende, dat de grote kerk wegens ouderdom dreigde in te storten, de grondslagen van een veel prachtiger en vaster werk gelegd heeft, daar deze kerk, gelyk wy gezien hebben, zo kort te voren herbouwt was; het zelve geeft ons reden om te denken, dat de herstelling na den brand van het jaar elf honderd acht

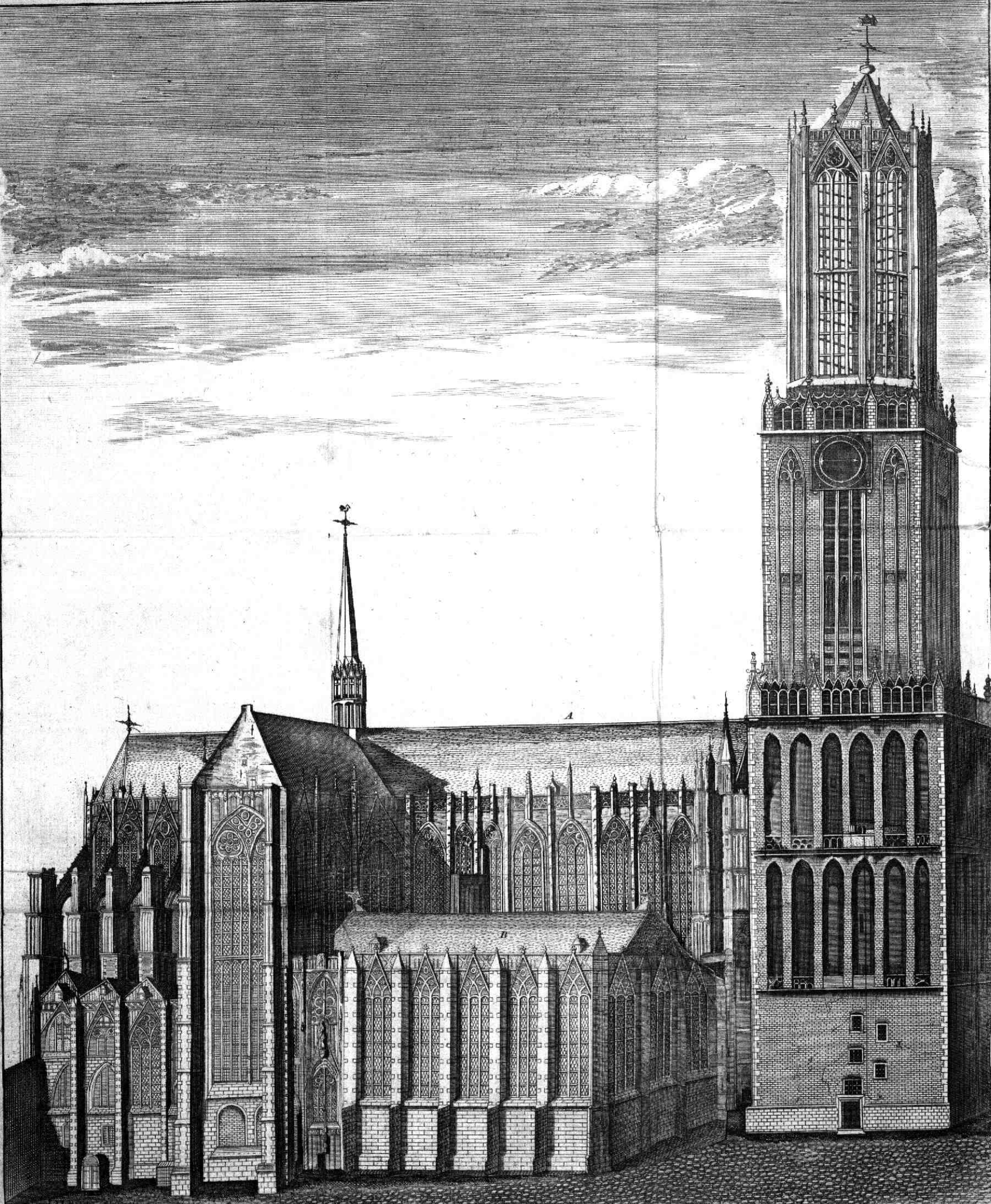
acht en ycertig niet veel moet geweest zyn.

De Beschryver van het Bisdom van *Utrecht* I. Deel bladz. 8 vergist zich, wanneer hy deze laatste vernieuwing stelt op 't jaar MCCXXIV. : Hy wist wel, en schryft ook zelf in het tweede Deel van *Batavia Sacra* bladz. 194 en volg. dat deze *Henricus van Vianden* na *Goswyn van Amstel* eerst Bisschop geworden, en in 't jaar twaalfhonderd zeven en sestig gestorven is, na sestiën jaren den Bisschoplyken stoel bekleedt te hebben, hy kan derhalven niet voor het jaar twaalfhonderd vyftig, of het begin van 't volgend aan het Bisdom gekomen zyn; zo dat die Schryver zoude kunnen beschuldigt worden, van te weinig naaukeurigheid op de eerst aangehaalde plaats gebruikt te hebben; doch dezelve is niet van ieder een opgemerkt, ten minsten de Schryver van het Toneel der Nederlanden II. Deel bladz. 275 heeft deze mislag al nageschreven, zo dat ik dit hier nodig achtte te melden, en daar by te voegen, dat het my nader aan de waarheid schynt, dat dit werk in 't jaar MCCLIV. begonnen is. De latynsche verzen, welke op deze stichting gemaakt zyn, tonen ook, dat deze vernieuwing omtrent het midden der dertiende eeuw moet geschiedt zyn,

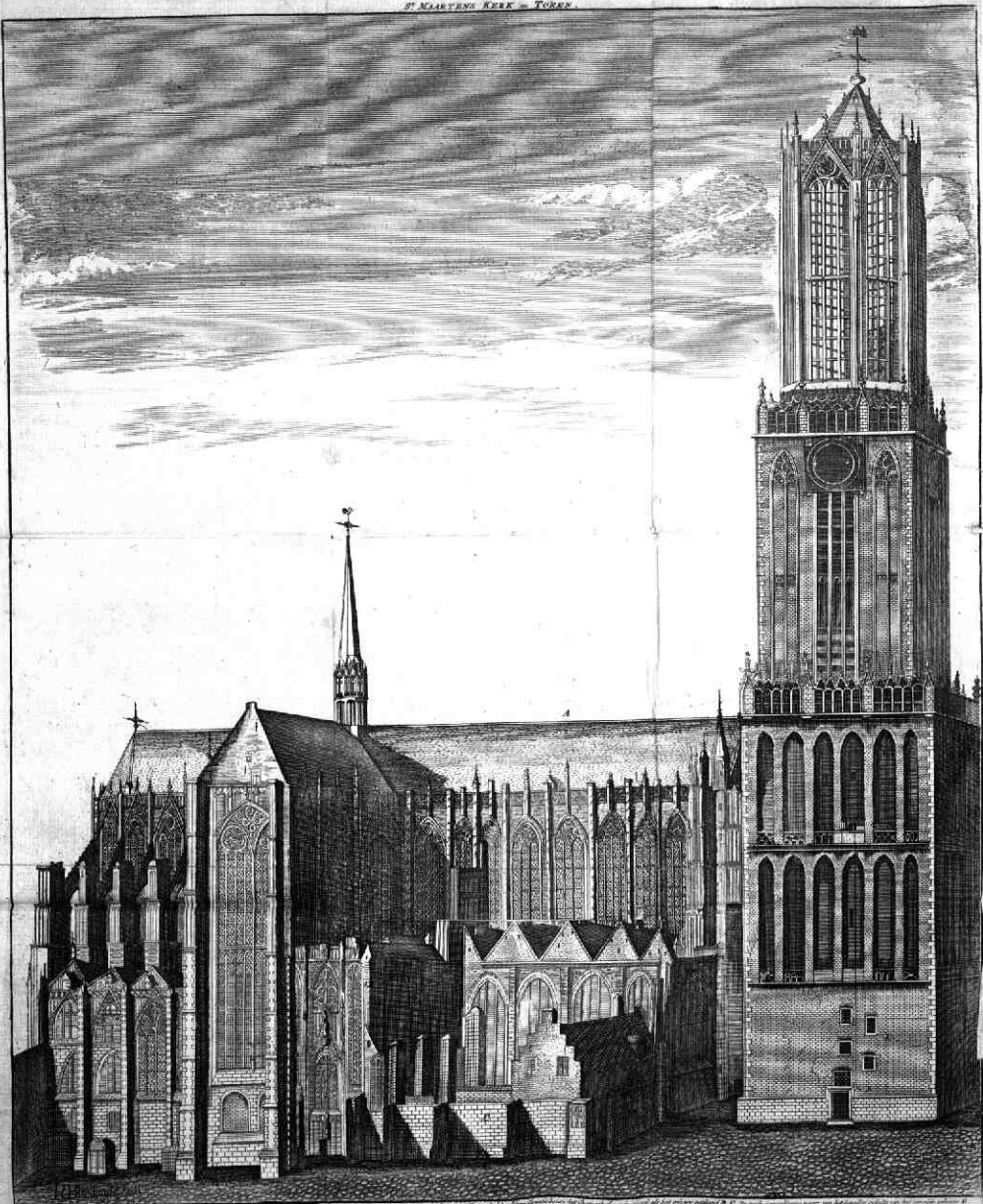
zyn; men vindt dezelve onder anderen by *van Buchel* in zyne aantek. op *Bekaladz.* 92 en in 't Nederduitsch vertaalt in het *Batav. Sacr.* op de laatstaangehaalde plaats.

Welk een heerlyk tempel-gebouw dit reweest zy, mag misschien, niemand ten minsten zeer weinigen geheugen, die het zelve in zynen luister gezien hebben, de- vyl in 't vierenzeventigste jaar der vo- ige eeuw in 't begin der maand Augustus des avonds de gantsche buik der kerke van den toorn af tot het koor toe door een zwaren stormwind nederstortte; doch ik ben hier reeds buiten myn voorgenomen bestek en tydperk gekomen, eer ik echter geheel weder terug keere, moet ik hier noch iets van den Domstooren, welke later gesticht is, byvoegen, dezelve is begonnen in het jaar MCCCXXI. op *S. Jans* en *Paulus* dag, gelyk in 't jaargety boek dezer kerke aangetekent staat, met deze woorden: „ De eersten steen
 „ wierd op den Feestdag van de Apostelen
 „ *Foannes* en *Paulus* geleit door de Eer-
 „ waardige Mannen en Heeren *Jacobus*
 „ *van Outhoorne* Deken, en *Gysbertus*
 „ *van Everdinge*, oudsten Kanonik, ten
 „ overstaan van verscheide andere Kano-
 „ niken, Vikarisen, Koorgezellen, enz.
 „ Meester *Fan* in *Henegouwen* geboren
 „ was deeerste aanvanger van het werk.”

In

A. 21. Ansicht von der Thüre des St. Martens, so als sich derselbe in 1779 gegibt, in zwei verschiedenen Ansehen, nämlich in der ersten Form, so wie sie damals war, und in der zweiten, so wie sie jetzt ist, nach dem Umbau von 1810. Die noch vorhandene Mauer von der Thüre des St. Martens, ist in der ersten Ansicht zu sehen.

In den jare MCCCLXXXII. werdt het zelve tot zyn volle beflag gebracht, zo als uit zekere versen blykt, welke aan de westzyde van den toorn te lezen staan :

Doe men schreef ccccc.xx. en een.

Lept men van my den eersten steen.

Daer na ccccc. en twee en tachtigh

Was ik volmaekt / 300 men siet waerachtigh.

Ook staan 'er deze latynsche regels :

*M. C ter, X bis semel I: (festo) Paulique
Joannis,
Turris adaptatur, quâ Trajectum decoratur.*

Te voren is reeds gemeldt, hoe naby het Bisschops Hof aan deze kerk en tooren gelegen was, zo dat men by het bouwen van den tooren genoodzaakt was daar iets van af te breeken, 't welk door den Bisschop toegestaan wierdt, doch onder beding en schriftelyke belofte van den Deken en Kapittel dezer kerke aan den Bisschop *Frederik van Zirk*, dat, was 't zake, dat behalven het geen toen afgebroken wierdt, het voornoemde Hof eenig ongeval mochte komen te lyden, zy de schade hier van aan hem zouden doen vergoeden, en gehouden zyn zulks te herstellen, zie den brief by *Ant. Matth. de Fat. & Fundat. Ecclesiarum pag. 32.*

In

In 't jaar MCCCLXXXII. is, na het volbouwen van den tooren, het kruis daarop gezet, doch niet in het jaar MCCCLII. gelyk de grote Kronyk van Holland schryft, waarin zekerlyk de cyfergetallen mischreven zyn, zo als *Mattheus* ter aangehaelder plaats bewyft, waar men ook de hoogte van den tooren bepaalt ziet op driehonderd zeven en zeventig voeten van elf duimen.

Dit nu zy genoeg omtrent de gevallen, vernieuwingen, en herwydingen dezer kerke: de orde zoude vereiffchen om het gebouw ook eens van binnen te beschouwen; maar vermits ons daar weinig bericht van overig is, of het loopt ten eenemaal buiten myn voorgenomen tydperk, kan ik daarvan ook niet veel melden; het is zeker, dat deze Bisschoplyke kerk van alles, zo outers, outer-gewaden, gouden en silveren versierselen, schilderyen, en standbeelden zal voorzien geweest zyn, daarby ook met aanzienlyke begraafplaatsen der Bisschoppen en andere voorname personen zal gepronkt hebben, hoewel de gedurige vernielingen dusdanige gedenktekenen niet meer dan het overige ontzien hebben.

In de *S. Martens* kerk zyn onder anderen oudtydstwee ingewanden van Keizers begraven; want Keizer *Koenraad II.* volgens *Panvinus* en anderen, te *Utrecht* in

Friesland in 't jaar MXXXIX. overleden zynde, wierden zyne ingewanden in de Domkerke, recht voor de plaats, daar het grote of hoge outer voor dezen geftaan heeft, begraven: waarvan tot eene eeuwige gedachtenis dit grafchrift in de vloerfteenen gefneden was.

erta
 Conradi Secundi Imp.
 1039.

De ingewanden van Keizer *Koenraad* den Tweeden.

Keizer *Hendrik V.* hoewel by eenigen zonder reden voor den IV. te boek gefteld, hieldt in den jare MCXXV op het feeft van Pinxteren zyn Hof te *Utrecht*, werdt ziek, en overleedt aldaar. Zyn lichaam is naar *Spiers* gezonden en begraven, maar zyne ingewanden werden te *Utrecht* in de Domkerke ter aarde beftelt, zie *Otto Frifingensis de Reb. & gefl. Fred. Barbaroffæ cap. 5.* En *Melis Stoke* in zyne Rymkrönyk op Graaf *Diderik VI.*

In de Domkerk ftaan nog deze woorden.

erta
 Henrici Quinti Imp.
 1125.

De ingewanden van Keizer *Henrik V.*

Bo-

Boven dien zyn in deze kerk niet minder dan acht en twintig Bisschoppen, waer van noch eenige grafchriften overig zyn, begraven, behalven een groot getal Proosten, Dekens, Schatmeesters, Opper-schoolvoogden, Kanoniken, en andere, zo door hunne geboorte als bekleedde ampten aanzienlyke personen, doch het is geen tydt daar van te handelen. Eene byzonderheid moet ik echter hier noch aanmerken, welke *Henricus Thaborita* lib. VIII. cap. 14 van het Hoofd outer, 't geen ter eere van *S. Marten* ingewydt was, schryft, dat namelyk Graaf *Willem II.* Roomsch Koning, wanneer hy ten oorlog trok, aan dit outer zyne wapenen aanschoot, eene manier by verscheide Koningen omtrent die tyden gebruiklyk van de wapenen voor een outer aan te gorden. Dit zal waarschyntlyk nog geschiedt zyn, eer de Dom door Bisschop *Hendrik van Vianden* vernieuwt was.

Men zoude hier ook de outers en kappellen dezer kerke, die in oude brieven vermeldt staan, konnen byvoegen, maar het kort begrip dezès werks raadt my zulks voor by te gaan.

De rykdommen, welke deze kerk bezeten heeft, zyn aanmerkelyk geweest, gelyk zulks, schoon veele door de oudheid in onbekendheid geraakt zyn, genoegzaam blykt uit de nog in wezen

zynde giftbrieven van Keizers, Koningen, en aanzienlyke personen. By *Heda* bladz. 64. 65. en 66. op den Biffchop *Otilbaldus* staat eene lyft der goederen, welke *S. Martens* kerke omtrent de tiende eeu bezat, waar uit men ziet, dat dezelve toen reeds zeer groot waren: 't is waar, door de menigvuldige rampen, welke deze kerke geleden heeft, zullen dezelve wel eenigfins vermindert zyn, maar het ontbrak ook weder aan geene goedhartige lieden, die de kerke met nieuwe begiftingen voorzagen; Biffchoppen, Proosten, Dekens, Kanoniken, enz. maakten alle gewoonlyk na hundoed een eeuwigdurend jaargetyde, waar voor zy aan de kerke dan eenige goederen schonken, zo dat dezelve van tyd tot tyd moesten vermeerderen: en schoon het niet te twyflen is, of veele derzelve zyn verduiftert, en door het invoeren van den Hervormden Godsdienst vermindert of weggeeraakt, zyn echter de goederen en inkomsten dezer kerke nog meenigvuldig, en wyd en zyd gelegen.

Nu zal ik overgaan om den lezer eenig bericht wegens den Prooft, Dekens, Schatmeester en Opperfchoolvoogd te geven, welke ampten in deze kerke zeer aanzienlyk waren, en met den Biffchop het beftier over 't kerklyk hadden.

By het ftichten dezer kerke, hadt de

Bis-

Biffchop *Willibrord*, gelyk reeds gezegt is, in dezelve een genootfchap van veertig Kanoniken opgericht, welk genootfchap naar de kerkelyke regels door een Aartsdiaken, die teffens Prooft was, een Deken, Schatmeester, en een Opperschoolvoogd beftierd werdt, welke het toezigt over de meeste kerkelyke goederen, voorrechten, en wat dies meer was, hadden. Alle deze personen moesten uit het lichaam der Kanoniken dezer *S. Martens* kerke gekozen werden. Ja te voren bladz. 294. blykt uit den brief van Biffchop *Koenraad*, dat wanneer in de andere kollegiale kerken binnen *Utrecht*, als die van *S. Pieter*, *S. Jan*, of *S. Marie*, eene Prooftdye kwam open te vallen, die, aan wien het begeven derzelve stondt, volgens de alleroudfte infteellingen der Biffchoppen, daartoe eenen uit de Kanoniken van deze *S. Martens* kerke moefte verkiezen, en dat alleen, om zekere reden, hier voor in den zelve brief gemeld, het Kapittel van *S. Salvators* Kerk hier van ontheven was. Van gelyken hadden de Kanoniken van de Domkerk het recht om by het open vallen der Prooftdyen van *Tiel*, *Edelenburg*, *Elft*, *Roermonde*, *Westfriesland*, *Leiden*, en *Kuilenburg*, ook het recht, om tot die aanzienlyke en teffens voordeelige ampten verkozen te moeten worden,

waar door zy veel voorrecht boven de Kanoniken der andere kerken bezaten, en een zeer aanzienlyk genoodfchap uitmaakten.

Maar voor al was het Proofftamp in deze kerk zeer hoog geacht; men vindr denzelyen *den groten Proofft, Domproofft, Proofft van de groote S. Martens kerk*, enz. genoemd. De verkiezing daarvan ftondt aan den Deken en het Kapittel dier kerke, zo als uit deze oude infteilinge, in de Voorberichten op Bat. Sacr. bladz. CXLII. te vinden, blykt.

„ De verkiezing van onzen Proofft,
 „ behoort den Deken en het Kapittel
 „ toe . . . Hy moet uit het lichaam des
 „ Kapittels gekozen worden. Indien 'er
 „ een Proofft mogt verkoren zyn, die
 „ geen lid van 't Kapittel is, het welke
 „ ongeoorloft en noch ooit gebeurt is,
 „ behoeft de Biffchop denzelve niet aan-
 „ tenemen, en dat om het Aartsdiaken-
 „ fchap, het welk aan niemand als aan
 „ een lid van ons Kapittel mag aanbe-
 „ volen worden. En dit is aldus door
 „ de gewoonte vaftefteld.

De Proofft nu gekozen zynde, was gehouden dezen plechtigen eed te doen.

„ Ik N. Proofft der Utrechtsche ker-
 „ ke, zweere by H. H. Euangelien,
 „ die ik met myne handen aanraak, dat
 „ ik de gerechtigheden der Utrechtsche
 ker-

„ kerke en hare Vrydommen naar myn
 „ vermogen zal beschermen, dat ik
 „ d'eerlyke gewoonten, dewelke tot
 „ noch toe in gebruik zyn geweest,
 „ zal onderhouden: dat ik de Proeven
 „ der Kanoniken aan de Kanoniken zelf,
 „ en aan de andere amptenaren der ker-
 „ ke, aan de welken ik het van rechts-
 „ wege zal moeten doen, voor zo veel
 „ als ik 'er in te zeggen zal hebben, en
 „ op den gestelden tyd, zonder vermin-
 „ deringe en zonder uitsfel zal begeeven.
 „ Als ik door mynen Deken en het Ka-
 „ pittel naar het Kapittel zal ontboden
 „ worden; zal ik daar naar toe gaan,
 „ ten waar dat ik door een wettig belet-
 „ zel belet mogt zyn. Ik zal de goede-
 „ ren myner kerke, die zy nu heeft, en
 „ voortaan noch zal bekomen, niet ver-
 „ vreemden: en die vervreemdt zyn zal
 „ ik, zoo veel als my mogelyk zal zyn,
 „ zien wederom te krygen: ik zal geen
 „ tydelyk rechtsgebied aan iemand met
 „ akkoord overgeeven of vervreemden,
 „ zonder raad en toestemming van den
 „ Deken en van myn Kapittel; en ik zal
 „ daar niemand tot rechteraanstellen, die
 „ schadelyk zy aan onze kerke. Ik zal
 „ den Deken en het Kapittel, mitsga-
 „ ders de goederen des Kapittels, in hun-
 „ ne gerechtigheden uit al myn vermo-
 „ gen handhaven: ik zal de vazallen en
 „ „ dienst-

„ dienstknechten niet op vrye voeten stel-
 „ len : Ik zal de goederen van 't Prooft-
 „ dom niet op nieuw te leen uytzetten :
 „ Ik zal op de goederen van het Prooft-
 „ dom of van het Kapittel, zonder al-
 „ vorens raad te vragen, geen sterktens
 „ opwerpen: Ik zal de goederen, die het
 „ Kapittel toebehooren, voor my niet be-
 „ houden. Zo helpe my Godt en deze
 „ Heilige Euangelien. Zie de zo even
 „ aangehaalde Voorber. bladz. CXLIII.

De Prooft van deze kerk heeft oudtyds een groot gezag en rechtsgebied gehad; want om thans zaken van mindere aangelegenheid voorby te gaan, voerde hy, gelyk *Heda* bladz. 231. op den Biffchop *Guido* fchryft, het hoge rechtsgebied en het zweerd (1); hy hadt zyn eigen Schout en Schepenen, welke over het gebied der grensfcheidingen van de kerke te recht zaten en vonnis wonden;

(1) De plaats uit *Heda*, welke hier aangehaald is, fpreekt niet van den Prooft van *S. Martens* kerk, maar van dien van *S. Jan*, welken aangaande hy een vonnis der Prelaten van de Utrechtsche kerke by brengt, waarby aan den zelve alleen hetrecht toegekent wordt om het zweert te voeren. De Schryver is hier echter buiten fchuld, want hy heeft, geloof ik, *Heda* zelf niet ingezien, maar zich beruft op de goede trou van den Schryver van *Bat. Sacra* in de Voorber. bladz. CXLIII, dien hy, zo te zeggen woordelyk, naagefchreven heeft, en door wien de eerfte fout begaan is. Wanneer hy

iets

zen ; en schreef als de Oppervorsten, door Gods genade Prooft, enz. gelyk uit deszelfs brieven te zien is. Hy hadt ook een byzonder recht om te zegelen, waarvan nog verscheide voorbeelden, in het boek van *A. Matthaus de Nobilitate* gesneden, te zien zyn.

Doch of het recht van den Prooft van het begin af wel zo groot geweest is, zoude zeer in twyffel getrokken kunnen worden, het is zeker, dat sommigen van gedachten zyn, dat het gezag en rechtsgebied der Proosten certyds zich zo ver niet uitgestrekt heeft, maar dat, na dat de Advokaten der kerke, daar wy te voren van gesproken hebben, buiten gebruik geraakt zyn, en de Bisschoppen in gedurigen oorlog, en daardoor niet in staat waren om alles zelf waar te nemen, de Proosten van tyd tot tyd in meerder macht en aanzien hebben toegenomen.

De plaatsen tot het rechtsgebied des Proosten van *S. Marten* behorende, worden

iets van de aanzienlykheid en de macht van den Prooft van *S. Martens* kerk hadt willen zeggen. behoefde hy de opdracht van *Matthaus* voor de twee ongenoemde Schryvers over de Utrechtsche zaken en het IX. Hoofdst. de *Jure Gladii* slechts ingezien te hebben, ik zal daar voor het tegenwoordige niet intreden.

den opgetelt in de Beschryving van het Utrechtsche Bisdom I. Deel. bladz. 120.

Daarenboven kwamen dezen Prooft nog verscheide voorrechten toe, welke uit de oude gedenkstukken kunnen opgeheldert worden, onder anderen wordt van des Proofften voorraads kelder, waar uit aan de Kanoniken op gefelde tyden vleesch, wyn, en wat dies meer is, uitgedeeldt wierdt, gewag gemaakt, volgens een uittreksel uit een oud boek van de rekenkamer in de Beschr. van het Utr. Bisd. I. D. bladz. 114. en volg. Men zoude hier een lyst der Proofften by kunnen volgen, doch voor eerst heeft de Schryver van de Historie des Bisdoms van *Utrecht* I. Deel. bladz. 85. en volg. dezelve geboekt, en ten anderen treedt myn bespek maar tot het begin der dertiende eeuw, zo dat ik daar buiten zoude moeten gaan, of de gemelde lyst niet volleedig leveren (1).

Na den Prooft, zullen wy den De-
ken

(1) Naderhand is dezelve veel verbeterd door den Heer van de *Water* gevoegt in het groot Utrechtsch Placaat. I. D. bladz. 239. en volg. en eindelyk allernaaukeurigt tot het jaar 1744. door den Hoogleeraar *Arnold Drakenborch* in het *Aanhangsel op de Kerkelyke Oudbeden van Nederland* uitgegeven, tegen eene andere lyst, weinige jaren tevoren gedrukt onder de *Analekta Belgica* van den Aartspraeester *Hoynek van Papendrecht* Tom. III. Part. I.

ken laten volgen, welke in macht en gezag de Dekens der andere kerken verre overtrof, en in zekeren opzichte voor zynen eigenen Prooft niet behoefde te wyken.

Voor eerft hebben wy te voren, van de macht en het gezag der Biffchoppen fprekende, gezien, hoe de Deken met het Kapittel genoegzaam het beftier der Geestlyke zaken in handen hadt, voor al omtrent het gedrag der Kanoniken en andere Geestlyke perfonen, waarom de Dekens ook wel *Provisores* of *Opzienders* genoemd wierden. De Domdeken droeg ook by uitftek den naam van Deken der Utrechtsche kerke. Naaft den Biffchop hadt hy de meefte bezorging over het gantsche Sticht. Tot zekere tyden toe vindt men, dat hy de Vergaderingen der Staten befchreven heeft, in de zelve voorzat, en de ftemmen opnam. Als de Biffchop niet tegenwoordig was, nam hy dezelfs dienft waar, gelyk hy ook altyd in 't Kerklyke deedt by den dood van eenen Biffchop, wanneer hy het Kapittel liet vergaderen om eenen Vikaris over het Wereldlyk aan te ftellen, waar toe veeltyds de Domdeken door de vyf Kanonikale kerken aangefteft werd: dan was hy gemachtigt om een Schout over de ftad aan te ftellen, en de Schepenen te beëedigen, die voor het afleggen van dien eed

nichts

niets mochten uitvoeren; het zelfde moesten ook de Maarfchalken doen. Zulk een voorbeeld ziet men in *Henrik van Weyda* Domdeken, die door de vyf gemelde kerken by de verplaatfing van Biffchop *Fan van Arkel* naar *Luik* tot algemeen Vikaris by het openftaan van den ftoel aangefteft wierdt, waarop hy *Wernerus van Drakenburg* toen Schout te *Utrecht* voor eenen Notaris deedt ontbieden, hem aanzeggende, dat door de gemelde verplaatfing de Biffchoplyke ftoel open ftondt, en hy tot algemeen Vikaris was aangefteft, dienvolgens verbod deedt van zyn ampt niet meer in naam van den vorigen Biffchop te bedienen, waarop de Schout verzocht, door hem Deken en Vikaris daar toe gelaft te mogen worden om 't zelve naar zyn goedvinden te bedienen, 't welk hem toegeftaan wierdt, mits hy hem zoude moeten rekening doen van de inkomsten en vervallen van het Schoutampt ten voordeele van den nieuwen Biffchop. Zie de opdracht van *Mattheus* voor de twee Schryvers over de *Utrechtsche zaken*.

Noch is te voren reeds gezien, dat de Deken, als 't hem goed en oorbaar dacht, de macht hadt om het Kapittel te doen vergaderen, den Biffchop, Prooft, en anderen voor het zelve te ontbieden, welke volgens
de

de oude kerklyke wetten ook gehouden waren daar te verschynen, gelyk zulks duidelyk in den eed van den Bisschop en den Domprooft gevonden wordt, en zo zy wettig belet hadden, mochten zy twee dagingen voorby laten gaan, maar de derde reize moesten zy zonder uitstel komen. Voeg hier by *Matthaus* de Nobil. lib. II. cap. 39. De Deken was als de mond van 't Kapittel, en daar zyn veele blyken, dat de Deken den Bisschop zelf wel scherplyk in 't Kapittel heeft durven tegen gaan, ja voor al wanneer de Bisschop somwylen zich wat te veel gezags in de kerklyke goederen, of omtrent kerklyke personen aanmatigde. Zie de kronyk van *Joan van Leiden*. XXXII. B. 18. Hoofdst. Tot het naaukeurig waarnemen van zyn post, was de Deken ook door dezen volgenden eed bepaalt.

„ Ik N. Deken, zal de rechten myner
 „ kerke in haar geheel bewaren: ik zal
 „ de vryheit der verkiezinge, dewelke
 „ het Bisdome van *Utrecht* tot nu toe ge-
 „ noten en onderhouden heeft, niet ver-
 „ breeken of laten verbreeken: ik zal
 „ myne kerke door geene lastige beden
 „ bezwaaren of laten bezwaaren; Ik zal
 „ de goederen myner kerke en haare be-
 „ zittingen, dewelke van haare voorzaa-
 „ ten op my gekomen zyn, geensins
 „ verryeemden zonder den gemeenen
 „ raad,

„ raad, en buiten de duidelyke toestem-
 „ ming van myne Geestelykheit; ik zal
 „ geen oorlog aanvangen zonder den
 „ raad van de zelve; ik zal geene mach-
 „ tige Heeren eenige hulpe beloven of
 „ zweren tegens eenig mensch of bedie-
 „ naar onzer kerke, zo lang als dezelve
 „ zich naar het recht in den raad der ker-
 „ ke zal willen voegen. Dit alles zal ik
 „ getrouwelyk en standvastelyk nako-
 „ men. Zoo moet my Godt, alle zyne
 „ Heiligen, en het geloof der heilige
 „ Evangelien helpen.

In dezen eed is verscheide maalen wel
 iets naar gelegenheid van tyden, en
 zaken verandert. Zie den zelve ook in
 de Voorber. op Bat. Sacr. bladz. CL.

Aangaande den rang tusschen den
 Prooft en den Deken is op te merken,
 dat de Prooft twee personen verbeeldde
 namelyk de eene van Prooft, ende andere
 van Aartsdiaken, na dat hy nu genomen
 wordt, was hy of meer of minder dan
 den Deken: gelyk zulks in eene oude vast-
 stellinge der Domkerke gevonden wordt.

„ Onze Prooft is ten opzichte van zyn
 „ Aartsdiakenſchap groter dan de Deken
 „ in de bestieringe, maar hy is minder
 „ dan den Deken ten opzichte der Prooft-
 „ dye, en daarom is hy ten opzichte der
 „ Prooftdye en der zaken, die dezelve
 „ raken, onderhorig aan den Deken, en
 de

„ de berisping van den zelve en van
 „ het Kapittel. En het Dekenschap is in
 „ onze kerk de grootste waardigheid na
 „ den Bisschop.

In de openbare omgangen ging de Domproost aan de rechter, en de Domdeken aan de linker zyde van den Bisschop. En wanneer de Bisschop in zyn plechtgewaad zich in de kerk plaatste, zat de Domproost achter hem aan de rechter, en den Domdeken aan de linker zyde. Vermits nu de Deken zo veel gezag in het Kerkelyk bestier hadt, was ieder een uit om zich in zyne gunste te dringen, ja de Bisschoppen zelf waren veeltyds genoodzaakt, den Deken door eenige geschenken op hunne zyde te brengen, vermids zy in de meeste zaken gedurig de toestemming van den Deken nodig hadden, en voor al in tyden van oorlog. De Deken schreef mede gelyk de Proosten *by de genade Gods*, en hadt zyn byzonder zegel om brieven enz. te bezegelen. Zie verder *Mattheus de Nobil.* lib. II. cap. xxxix & xl.

Een lyst der gemelde Domdekensstaat in de Beschryvinge van 't Bisdom van *Utrecht* I. Deel bladz. 91. enz. geboekt, waarom wy den lezer derwaards wyzen (1).

Onder

(1) Zie dezelve allernaaukeurigt in het Aanhangsel op de kerkelyke Oudheden bladz. 47.

Onder de verdere hoofdbedieningen dezes Kapittels wordt ook die van Schatmeester gestelt. Deze post was zekerlyk eene van de zwaarste, want de Schatmeester was gehouden op de meeste ceremonien der kerke te passen, en alles te verzorgen dat daar omtrent nodig mocht zyn. In het jaar MDXXIV. wierdt door den Deken en het Kapittel de oude bevelbrief voor den Schatmeester vernieuwt, waar in deszelfs plichten wydlopig verhaalt worden, en vermits myns wetens dezelve in 't Nederduitsch nergens geboekt is, daarenboven op weinige plaatsfen bericht van dit ampt gevonden wordt, zal ik dien uit het latyn vertaald hier laten volgen, zo als zy ons door den Heer *Matthaus* de Fund. & Fat. Eccl. bladz. 4. in 't licht gegeven is.

„ Wy Deken en Kapittel der kerke
 „ van *Utrecht*, wenschen aan alle en een
 „ iegelyk die dezen brief zullen zien of
 „ horen lezen de Zaligheid, en waarheid
 „ der voorledene zaken te kennen. Na-
 „ demaal een iegelyk gehouden is voor
 „ den rechterstoel van den eeuwigen
 „ rechter rekenschap te geven van de
 „ hem aanbevolene post; zo is 't, dat wy
 „ tot lof, eer, en heerlykheid van den
 „ almachtigen God, van zyne gezegende
 „ en roemryke moeder de Maagd *Maria*,
 „ en van den Heiligen *Marten*, onzen
 pa-

patroon, als mede tot Zaligheid van alle zielen zo levende als doden, nopende het ampt van Schatmeester in onze kerke van *Utrecht*, welke naar mate dat zy andere kerken te boven gaat, en in waardigheit overtreft, ook te meer in kerkgebruiken, lichten, en in andere kerkelyke versierfelen dient uitte blinken, geoordeelt hebben te moeten bevelen en vaststellen, gelyk wy by dezen in Gods naam goedvinden en vaststellen zekere regels, om in 't vervolg ten eeuwigen dage in onze kerke ongeschonden onderhouden te worden, op de hier volgende wyze.

Ten eersten, dat de Schatmeester in der tyd wezende, van flonden aan, aan 't Kapittel een register van alle de goederen, zo zekere als onzekere, tot zyn Schatmeesterschap behoorende, zal overleveren, en zulks van jaar tot jaar, ook zal hy aan niemand cenige landen, bezittingen of tienden voor zekere jaren verhuren, dan met voorweten en toestemming van den Deken en het Kapittel van *Utrecht*, zonder cenige list, bedrog of afpersling ter gelegenheid der bovengemelde zaken te pleegen. Van gelyke zal in de verleibricven van leengoederen niets door hem gedaan worden, dan met weten en toestemminge als voren. Ook zal hy

Y

aan

„ aan ons kapittel eene lyst geven der
 „ genen, welke thans de leengoederen
 „ van het Schatmeesterschap bezitten. En
 „ op gelyke wyze zal ieder jaar door ge-
 „ magtigden van 't kapittel eene lyst ge-
 „ maakt worden van alle kleinodien, kost-
 „ lykheden, kerkversierfels en boeken,
 „ welke van den Schatmeester in onze
 „ kerk bewaart worden.

„ Vorder, wat de Sacristy belangt,
 „ daar toe zal de Schatmeester twee Pries-
 „ ters stellen, zo hy die bekwaamlyk
 „ kan bekoomen, anders ten minsten
 „ eenen priester, benevens een, die ee-
 „ nig ampt van de kerk bedient, tot be-
 „ waring en bescherminge der gemelde
 „ kleinodien, kostlykheden, versierfels,
 „ boeken en overblyffels der Heiligen.
 „ Welke twee alle nachten in de Sacri-
 „ sty zullen slapen, en des avonds voor
 „ negen uren in dezelve moeten zyn.
 „ Ook zullen deze twee het toezicht heb-
 „ ben over de kinderen, die in 't koor die-
 „ nen, en derzelve opschik, op dat zy
 „ die ordentlyk dragen, en op zyn tyd
 „ gewasschen worden, gelyk behoort.
 „ Als mede, zullen deze twee aangestel-
 „ de in de Sacristye zorg dragen, dat de
 „ lampen en kaarsen voor de Godlyke
 „ diensten op de gepaste uren voor het
 „ luiden der klok ontstoken worden, en
 „ byzonder by den wintertyd moeten

„ de

„ de lampen des avonds voor vyf uren,
 „ en des zomers voor ses uren ontflo-
 „ ken zyn. Ook moet onze kerk, zo
 „ by zomer als wintertyd, rondom des
 „ avonds met den klokslag van ses uu-
 „ ren gefloten zyn, en des morgens we-
 „ der ontfloten worden een half uur,
 „ voor men de eerste misse zal lezen.
 „ Vervolgens op het feest van onze Lie-
 „ ve Vrouwe zuivering zal de Schatmees-
 „ ter zelf den Bisschop dienen, zo hy daar
 „ tegenwoordig is, als ook onzen De-
 „ ken, gelyk in 't kamerboek onzer ker-
 „ ke uitgedrukt staat: en aan iedere Ka-
 „ nonik zonder onderscheid, 't zy hy
 „ eene prebende bezit, of naamkanonik
 „ is, 't zy tegenwoordig of afwezende, zal
 „ hy eene waskaars een pont wegende
 „ geven, en de vikarifen, of die eenige
 „ bediening hebben, en den bestierder
 „ der Schoole, die onzer L. Vrouwe
 „ beeld in de kerk dragen, ieder eene
 „ waskaars van een half pont, als ook
 „ de kinderen in 't koor, of andere die-
 „ naars onzer kerke, na dat in 't gemel-
 „ de kamerboek der kerke beschreven
 „ staat. En aan den Suffragaan, als hy
 „ den Godsdienst verricht, zal hy eene
 „ kaars van een pont geven, welke on-
 „ ze Deken gehad zoude hebben, indien
 „ hy den dienst voor den Bisschop ver-
 „ richt hadt.

„ De Schatmeester zal ook de aangestel-
„ de personen over de Sacrifty met geene
„ nieuwe lasten bezwaren, te weten van
„ wierook, wyn, of de vruchten op 't
„ fecst van den *H. Sixtus* te leveren, of
„ van cenige andere zaken, op dat hier
„ door den dienste van het koor niet wor-
„ de te kort gedaan.
„ Wat verder den klokluider belangt,
„ onze Schatmeester zal den klokluider
„ ieder jaar voor zyn loon geven een hal-
„ ven gouden schild, volgens de Wet,
„ door ons Kapittel voor dezen den
„ 1. February des jaars MCDXXVI. dien
„ aangaande tot groot nut vast gesteld.
„ Hier voor zal de klokluider ook zorg
„ dragen, dat het uurwerk wel gestelt
„ worde: daarby zal hy het toezicht over
„ den tooren hebben, en de deur beneden
„ altyd gesloten houden, en op de ge-
„ stelde tyden de klokken luiden of doen
„ luiden; ook zal hy alle nachten op
„ den tooren slapen; en zal aan niemand
„ toelaten op den tooren te klimmen om
„ te zien, die niet uit den schoot onzer
„ kerke zy, ten zy met byzonder ver-
„ lof van den Schatmeester of Fabryk-
„ meester in der tyd, ook zal hy de naar
„ boven klimmende altyd byblyven tot
„ zy weder uitgaan, op dat 'er door de-
„ zelve geene onregeltheden of scha-
„ de bedreven worde, en hy zal geen-
„ „ fins

„ zinstoelaten, dat de grote klok aan eene
 „ zyde geslagen worde, maar indien die
 „ gene, welke boven zyn, dezelve willen
 „ horen, moeten zy hem van beide zy-
 „ den, gelyk de manier is, doen aanslaan.
 „ Behalven de reeds gemelde beveelen,
 „ zal de toekomende Schatmeester zwee-
 „ ren, dat hy met den leveransier der
 „ waskaarsen geene overeenkomst zal ma-
 „ ken, dan in het openbaar voor het Ka-
 „ pittel, 't geen daags te voren hier toe
 „ by een geroepen zal worden. Welke
 „ leveransier der waskaarsen ook zal
 „ zweeren, dat hy het lenmet der kaar-
 „ sen van een behoorlyke dikte zal maken
 „ naar het gewicht der kaarsen, welk
 „ gewicht naar bevel van het Kapit-
 „ tel geschikt zal worden. Ook dat
 „ hy nieuw geel was met geene andere
 „ stof ondermengd leveren zal. Dan zal
 „ de Schatmeester nog zweeren, dat hy
 „ geen ander atzonderlyk verdrag met
 „ den voorgemelden leveransier heeft
 „ gemaakt, of maken zal; maar dat hy
 „ zorg zal dragen, dat de kaarsen by den
 „ kaarsmaker, volgens het beding met
 „ hem door het Kapittel gemaakt, gele-
 „ vert worden.
 „ Verder zal hy ieder jaar omtrent
 „ het feest van *S. Remigius* zyne reke-
 „ ning opmaken van alles, wat zyne
 „ bediening raakt, zo van de vaste in-
 „ kom-

„ komsten als van de byvallen, gelyk ook
 „ van de begevingen, die aan dezelve
 „ schatkamer behoren. Insgelyks zal hy
 „ alle jaaren rekening doen wegens de ver-
 „ sierfelen en kleinodien voor het Ka-
 „ pittel, daags te voren uitdrukkelyk
 „ daar toe op den eed by een geroepen
 „ zynde, volgens den inhoud van het
 „ Kamerboek

„ En hy zal aan ieder lid van het Ka-
 „ pittel, die van het begin tot het einde
 „ by het overleveren der rekening te-
 „ genwoordig zal geweest zyn een kwartje
 „ van den besten Rhyntchen wyn ge-
 „ ven.

„ De Schatmeester zal op zyne kosten
 „ bezorgen touwen, koorden, en smeer
 „ voot de klokken volgens het kamer-
 „ boek. Ook zal hy welriekenden wie-
 „ rook, of myrrhe, en geen flecht of stin-
 „ kend uitschot bezorgen, als mederaap-
 „ of noten-olie voor de lampen. Ook
 „ zullen die der Sacristye, en die op den
 „ tooren past met zynen medehelper van
 „ gelyken van alle inkomsten en verval-
 „ len, zo zekere als onzekere rekening
 „ doen. En zullen die der Sacristye, en
 „ die het opzicht over den tooren heeft
 „ zweeren, dat zy meer tot nut en voor-
 „ deel der kerke, dan tot voordeel van de
 „ Schatkamer dienen, gevende een ie-
 „ gelyk het zyne. Die van de Sacristye

„ en

„ en zullen niet vermogen een of meer
 „ Jongelingen, die op 't koor zingen, of
 „ iemand anders roepen, om de sleutels
 „ van de Sacristy over te geven, noch ie-
 „ mand in hun plaats stellen tot het
 „ waarnemen dezer bedieninge, of het
 „ behandelen der silvere vaten, of eenige
 „ versiersels uit de Sacristye, of om de
 „ lampen en kaarsen op te steken, be-
 „ halven op de grote Feestdagen; wan-
 „ neer in den omtrek van 't koor en der
 „ kerk de kleine kaarsen aangestoken en
 „ uitgedaan moeten worden.

„ Verder hebben de Kapittel-Heeren
 „ besloten, dat in 't vervolg op den uit-
 „ vaart, van wie het ook wezen mag,
 „ niet geluidt zal worden, als by duide-
 „ lyke toestemming van den Deken en
 „ het Kapittel, zo als dezen aangaande,
 „ en omtrent meer andere zaaken in 't
 „ openbaar register daarvan gemaakt, aan-
 „ getekent staat, waarin dergelyke beve-
 „ len zo voor die der Sacristy, en leveran-
 „ sier der waskaarsen, als voor den klok-
 „ luider van onze kerk, gelyk ook de
 „ goederen, jaarlyksche interest, en vruch-
 „ ten, oude gedenkstukken en verge-
 „ vingen van geestlyke bedieningen, die
 „ tot de Schatkamer behoren, verzamelt,
 „ beschreven en geregistreert staan, en zo
 „ als dezelve uitgeschreven aan die van de
 „ Sacristy en den kloklouder onzer ker-

„ ke tot een voorschrift en onderrichting
 „ in het bedienen hunner ampten, een ye-
 „ gelyk in het zyne, omstandiger overge-
 „ geven zyn. Tot getuigenisse van deze
 „ zake hebben wy dezen tegenwoordigen
 „ brief met het zegel van ons Kapittel
 „ onder aan bekrachtigt. Gegeven in 't
 „ jaar ons Heeren 1710. vier en twintig,
 „ op den 19. dag van de maand Decem-
 „ ber”.

Uit deze vaststelling blykt het genoeg,
 dat de Schatmeester het toezicht over zeer
 veele zaken gehad heeft, en vooral, wan-
 neer wy ons voorstellen, hoe groot een
 getal van klederen, goude en silvere
 versiersels, boeken, overblyffels der Hei-
 ligen oudtyds deze Domkerk bezeten
 heeft, om nu niet te spreken van de goe-
 deren en inkomsten, voor welker inza-
 meling hy zorg moest dragen, waar van
 het gemelde kamerboek, en het algemeen
 register, ons eene omstandige onderrich-
 ting zouden kunnen geven,

Schoon het niet ten klaarsten blykt, of
 dit ampt van het begin af in de kerk van
Utrecht plaats gehad heeft, of niet, is 'er
 echter reden om zulks te denken, want
 hier voor bladz. 294 uit den brief van den
 Bisschop *Koenraad* des jaars duizend acht-
 entachtig hebben wy gezien, dat al lang
 voor zynen tyd de Bisschop aan zich be-
 houden hadt het vergeven van het ampt
 van

van Schatmeester en van Opperschoolvoogd, doch de vergeving moest aan een Kanonik dezer kerke gedaan worden, of dezelve was krachteloos; Nochtans vindt men in de oude charters, zo van de Bisschoppen als Kapittels, zeer weinige Schatmeesters, of iets dezelve aangaande vermeldt; ik weet niet, dat ik van *S. Martens* kerk een ouder gevonden heb dan eenen *Dirk Bars* op 't jaar twaalfhonderd zeven en veertig.

Na den Schatmeester zal ik den Opperschoolvoogd laten volgen, wiens ampt mede zeer aanzienlyk was. Hy werdt, gelyk wy uit den nog zo even aangehaalden brief van den Bisschop *Koenraad* gezien hebben, door den Bisschop uit het getal der Kanoniken gekozen, en indien zulks ten tyde van den Bisschop *Frederik* plaats gehadt heeft, gelyk de gemelde brief ons te kennen geeft, zyn 'er te *Utrecht* al met het begin der negende eeuwe, en misschien reeds vroeger, Scholengeweeft om de jeugd te onderwyzen.

De geleerde *Launoy* in zyne verhandeling over de scholen, welke oudtyds in het Westen beroemt geweest zyn (de Scholis celebr. per Occid) 30. Hoofdst. toont ons aan, dat de *H. Bruno*, Aartsbisschop van *Keulen*, zoon van Keizer *Hendrik I.* vier jaren oud zynde, door zynen vader naar *Utrecht* gezonden is om onder den Bisschop *Bal-*

drik onderwezen te worden; dat hy daar de beginselen der *Grammatica* geleert hebbende, den dichter *Prudentius* heeft beginnen te lezen, en vervolgens in Grieksche en Latynsche welsprekenheid uitgeblonken heeft. Zie het leven van den gemelden *Bruno* door *Rogerus* beschreven 4. Hoofdst. Tom. 1. Scriptt. Rer. Brunsw. a Leibnitio edit. pag. 273. (1) En ongetwyfeld

(1) Ik kan niet voorbygaan op de aangehaalde plaats van den Heer *Launoy* aan te merken, dat het my toefchynt, dat die zeer geleerde man hier te weinig opleitenheid, indien ik het zeggen mag, gebruikt heeft; want na dat hy het vierde Hoofdstuk, uit het leven van *Bruno* door *Rogerus*, woordelyk bygebracht heeft, vervolgt hy: *Haec ille ad annum MXL, quo Baldricum Brunonis praeceptorem vocat Episcopum, non quod tunc fuerit Episcopus, cum Brunonem liberales artes doceret; sed quod Baldricus fuerit Episcopus, cum Rotgerus vitam Brunonis composuit. Baldrici virtus & scientia jam pridem perfecterant, ut ille a Leodiensibus in Episcopum optaretur. Adeiboldus Trajectensis Episcopus, qui res ab Henrico Brunonis patre gestas literis mandavit, scholam hanc vel instituit, vel institutam a decessoribus Ansfrido & aliis fovēbat, quam deinceps Baldricus refecit.* De misflag in de tydrekening en historikennis is al te groot om niet in het oog te loopen: Voor eerst meent de zeer Eerwaarde Heer *Launoy*, dat het geen *Rogerus* schryft van het zenden van *Bruno* naar *Utrecht*, op het jaar duizend en veertig te huis moer gebracht worden, doch daar tegen stryden verscheidene zaken, als I. dat *Rogerus*, ten tyde van *Otto I.* en *II.* reeds in aanzien geweest is, gelyk uit het gemelde leven op verscheidene plaatsen blykt, zo dat men hem eenen ongehoorden ouderdom, en

feld zullen de eerste kruisgezanten, die zo veel moeite en arbeit om de Heidenen tot het Kristen geloof te bekeeren

in denzelfen nog lust tot schryven zoude moeten toeëigenen, indiem men met den Heer *Launoy* stelt, dat de woorden van *Rogerus* op het zo evengemelde jaargetal behoren; II. Uit de woorden, door den Heer *Launoy* bygebracht, ziet men, dat hy het schreef, wanneer Bisschop *Balderik*, welke reeds voor het tachtigste jaar der tiende eeuw overleden is, nog leefde. Men hoeve niet te denken, dat 'er een schryf of drukfout is in het werk van den Heer *Launoy*, en dat 'er in plaats van *MXL.* negenhonderd en veertig staan moet, want zulks gesteld zynde, zoude 'er al wederom eene misflag, schoon niet van zo veel jaren, wezen; want *Rogerus* schryft ter gemelder plaats: *Et tempore generosa Regum proles annos circiter quatuor habens, liberalibus literarum studiis influenda Baldrico Episcopo, qui ad hoc super est, Trajectum missa est.* Het staat derhalven maar te onderzoeken, op welken tydt hier de Schryver ziet. Na dat hy dan in het derde Hoofdstuk verhaalt hadt, hoe de *Deenen*, *Wandalen* en *Hungaren* door den Keizer *Henrik* overwonnen, en t'ondergebracht waren, laat hy onmiddelyk de zo even voorgaande woorden volgen; zo dat zy hun betrekking moeten hebben, voor eerst vastlyk op den tydt, wanneer Keizer *Henrik I.* noch leefde, en dus voor het jaar negen honderd ses en dertig, ten tweden op een tydt kort na zyne overwinninge op die volkeren, welke *Sigebertus Gemblacensis* schryft eens in het jaar *DCCCCXXII.* en andermaal in *DCCCCXXXIV.* voorgevallen te wesen; het is waarschynlyk de eerste, op welke *Rogerus* hier ziet; want behalven dat de eerste wel de zekerste is, om dat van dezelve ook door

Luit.

ren, besteedden, van den beginne af wel naarstig zorg gedragen hebben om de jeugd in het lezen, schryven, en andere

Luitprandus gewag gemaakt wordt, kan het niet wel op de laatste toegepast worden, vermits *Bruno* dan te weinig tyds te *Utrecht* zoude geweest zyn, om zulke grote voortgangen gemaakt te hebben, dewyl dezelve *Rogerus* in 't sesde Hoofdstuk schryft, dat hy na den dood van Keizer *Henrik*, die in CMXXXVI. voorviel, door zynen Broeder *Otto* naar het hof te rug geroepen is. De Heer *Leibnitz* heeft waarfchynlyk dit werkje van den Heer *Launoy* niet gelezen, want hy zoude deze fout anders zo wel aangetekent hebben, als hy die van *Vossius* en *Sandius* omtrent dezen *Rogerus* gedaan heeft in *Introd. Tom. I. Collect. Scriptt. Rer. Brunsw.* De Heer *Launoy* begaat nog meer mislagen in de te voren aangehaalde woorden, als hy zegt, dat *Adelbout* of *Ansfried* Bisschoppen van *Utrecht* deze school ingestelt hebben, welke na hen door *Balderik* bestiert is, daar beide de eerstgemelde Bisschoppen na den laetstgenoemden geregeert hebben; ik twyfele niet, of de Heer *Launoy* is zeer ervaren geweest in de kerklyke Historie van *Vrankryk*, maar hy lykt het niet zeer geweest te zyn in de Bisschoplyke van ons Sticht, noch van de algemeene. Men moet zekerlyk veel toegeven aan iemand, die zulke grote boekdeelen heeft geschreven; doch wie vergt iemand zo veel te schryven. Maar laat ik voortgaan tot het geen de heer *Launoy* in dat zelve Hoofdstuk van de *Utrechtsche* schole zegt: hy brengt uit *Tribemius* de *Scriptoribus Ecclesiasticis* eene plaats by, waar uit hy ook wil aantonen, dat Bisschop *Radbout* over het school der *Utrechtsche* kerke gestelt is geweest: maar voor eerst is het getuigenis van *Tribemius* wat jong, ten tweden kan ik uit de woorden

dere wetenschappen te onderwyzen, op dat met 'er tyd uit dezelve bekwaame mannen mochten voortkomen; zoo dat het ampt van Schoolvoogd misschien hier zoo oud is als de *St. Martens* kerk, ten minsten als de instelling van derzelve Kapittel. En het is zeker, dat omtrent die tyden, ja vele eeuwen noch daar na, de Geestlyken het ampt van Schoolmeester bedienden, en iedere kerk hadt gemeenlyk

den van dien Schryver niet anders zien. dan dat *Radbout* een geleerd man en Bisschop geweest is, maar geensins dat hy zich bemoeit heeft om de kinderen te onderwyzen; het kon niet te min wel waar zyn, doch ik houde niet gaarne, dat men uit de woorden meer wil bewyzen, dan de zelve medebrengen. Eindelyk stelt de Heer *Launoy*, dat *Rupertus* Abt van *Duitz* naderhand hier schoolvoogd geweest is, zulks wederom bevestigende met deze woorden van *Tribemius Rupertus Abbas Tuitiensis*. . . . *Monachus Sancti Laurentii Trajectensis propter incredibilem eruditionem suam a Friderico Coloniensi archiepiscopo inde assumtus*. Rel. Die zeer geleerde man is bedrogen door het woord *Trajectensis*, 't geen wel meer gebeurt is, doch aan niemand onvergeeflyker, dan aan den Heer *Launoy*, want even te voren hadt hy de woorden van *Rupertus* in de voorreden voor zyne uitlegging over het eerste boek van *Moses* bygebracht, waar die Abt zelf schryft, dat hy in het klooster van den *H. Laurentius* by *Luik* groot geworden is. In de Biblioth. Belg. van den Kanonik *Foppens* staat ook, dat hy in het Oostbroeker klooster gewoont heeft, doch hy brengt daar geen bewys van by.

lyk zyn byzonder school, waar de ouders gehouden waren hunne kinderen ter onderwys te zenden in die kerk, waaronder zy behoorden, of die, welke hunne Parochiekerk was. Men leerde de kinderen op vele plaatsen niet alleen lezen en schryven, maar men onderwees hen ook in de grondregelen des geloofs, kerkzang, en in andere wetenschappen, waar van wy in onze kerklyke oudheden vele voorbeelden vinden. De Latynsche taal wierdt insgelyks op vele plaatzen geleeraart. En vermits men toen noch van gene hoge Scholen of Akademien voorzien was, wierden de Jongelingen in verscheide steden in de nodige wetenschappen onderwezen. Zie van deze scholen de aantek. van den Heer *van Rbyn* op Bat. Sacr. I. D. bladz. 459. en II. D. bladz. 147.

Wat nu eigentlyk het school van *S. Martens* kerk belangt, het zelve wierdt door een Opperschoolvoogd en twee Ondermeesters, die ook Geestlyke waren bestiert, doch het bewind quam eigentlyk den Opperschoolvoogd toe, en het was deszelfs plicht om alles te bezorgen. Verdiende een Scholier eenige straffe, de Ondermeesters vermochten hem niet zwaarder straffen dan met eene roede, was de misdaad groter, de Opperschoolmeester moest hem zelf kastyden.

Onder zyne zorg stonden ook eenige
Jon-

Jongelingen, welke hy, gelyk gezegt is, in den kerkzang onderwees, en die wegens de helderheit van hunne stemme in de kerk gebruikt wierden om de Kanoniken te helpen zingen, zodanigen worden noch in de Roomschegezinde landen gevonden, en zyn bekend onder den naam van *Koralen* of *Choralen*; deze Jongelingen trekken ook hunne inkomsten, ja worden genoegzaam onder het geestlyk lichaam gerekent, dragen een byzondere kleeding enz. Voor deze *Choralen* was te *Utrecht* eene byzondere plaats, waar zy van kost, drank, klederen, enz. verzorgt wierden. Wat verder den Opperschoolvoogd belangt, uit den eed, dien hy gehouden was te doen, zal de lezer kunnen zien, wat zyne pligt was, en luid aldus.

„ Ik N. zweere by deze heilige Euan-
 „ gelien, die ik met myn handen aan-
 „ rake, dat ik de Choralen en Schoolkin-
 „ deren dezer kerke, zoo lange ik het
 „ ampt van Opperschoolvoogd dezer
 „ kerke bediene, getrouwelyk zal waar-
 „ nemen, dat ik dezelve in de zeden
 „ en de gebruiken der gemelde kerke,
 „ naar het bevel, dat my van Myn Heer
 „ den Deken en het Kapittel schriftlyk
 „ ter hand zal gestelt worden, met alle
 „ vlyt zal zorg dragen te onderwyzen.
 „ Ik zal de Choralen onder eene goede en
 „ strenge

„ strenge tucht houden, en daaglyks ter
 „ schole doen gaan. Ik zal van dezelve
 „ niet eenen penning nemen, 'tzy
 „ van hunne kost of andere zaken, ook
 „ niet van de andere School-kinderen, dan
 „ volgens oude gewoonte gebruikelijk is
 „ Ik zal in 't huis der Choralen onzer
 „ voornoemde kerke geene vrouws-
 „ perzonen brengen, noch by dag noch
 „ by nacht, of by myn weten laten in
 „ brengen om alle zonden te myden.
 „ Ook zal ik, noch by genomen noch by
 „ gegeven afscheit van myn Heer den De-
 „ ken, of het Kapittel, indien ik my in
 „ de stad ergens anders in dezelve bedie-
 „ ning mogte begeven, eenige Chora-
 „ len of scholieren van dezelve kerke af-
 „ trekken of laten aftrekken, maar zal die
 „ allen, zo Choralen als scholieren, aan
 „ den nieuwen Schoolvoogd myn plaats-
 „ opvolger getrouwlyk aanbevelen. Al-
 „ ledeze voorschrevene zaken, en ieder
 „ daarvan in 't byzonder, zal ik oprecht-
 „ lyk volbrengen. Zo moet my God en
 „ alle zyne Heiligen helpen”.

Vorder vindt men weinig bericht van
S. Martens School in die tyden, en, 't
 geen wonder is, in de oude brieven
 worden zeer weinige Schoolvoogden ver-
 meldt, ik heb 'er nooit meer dan ze-
 ven of acht by namen uitgedrukt gevon-
 den.

Thans

Thans dient hier ook wel kortlyk iets van de Kanoniken gezegt te worden. Dit genoodfchap bestont uit veertig perfoonnen, en is van den Biffchop *Willibrord* ingeffelt, ieder Kanonik bezat eene Prebende, of Kanoniksdy, echter van die veertig waren 'er maar negen entwintig, welke eene volle Prebende bezaten, de andere elf Kanoniken hadden maar eene halve.

Wy hebben te voren reeds aangemerkt, hoe aanzienlyk het ampt van Kanonik in *S. Martens* kerke was, doch zulks blykt onder anderen ook daar uit, dat de Keizers zelve het voor eene eer rekenden Kanonik dezer kerke te zyn; waarom 'er al van ouds eene Keizerlyke Kanoniksdy of Prebende geweest is, welkers dienst door twee Geestlyken, daar toe van den Keizer aangestelt, waargenomen wierdt, die ook het inkomen daarvan trokken, gelyk uit den brief, door *Heda* bladz. 150 bygebracht, te zien is: en het was eene gewoonte, dat verscheide aanzienlyke kerken uit voorname inzichten Keizers, Koningen, en Oppervorsten tot haar genoodfchap aannamen; want zodanige kerk eens in nood of ongeval rakende, was zulk een Oppervorst als lidmaat derzelyer volgens zynen ced gehouden de kerk by te springen, en te beschermen.

Ja die grote Heeren gewaardigden zich

Z

op

op sommige tyden wel in een Kanoniks gewaad in de kerke te verschynen, en onder de Kanoniken de getyden te zingen, waarvan veele voorbeelden by te brengen zouden zyn. Niet alleen wierden die Vorsten Kanoniken, maar gelyk men in grote kerken gemeenlyk noch een broederschap hadt, zocht men die voorname personen daar in te krygen; dus vindt men, dat Graaf *Floris de Veste* in het broederschap van *S. Martens* kerke opgeschreven was; zie de geschiedenissen der Bisschoppen door *Heda* bladz. 147, op welke plaats *van Buchel* die oude gewoonte door eenige voorbeelden van andere kerken bevestigt.

Uit verscheide noch overig zynde oude instellingen kan men zien, dat niemand tot Kanonik mocht aangenomen worden, of hy moest in de Godgeleerdheid of kennis der Rechten zekeren eertytel van geleerdheid bezitten, op dat het dus de kerk aan geene bekwame personen tot het bekleeden van voorname ampten, mochte ontbreken, doch ik twyfele, of dit wel altoos, zo in vroegere als latere tyden, in acht genomen is.

Alle die Kanoniken waren juist geene Priesters, maar volgens eene oude vaststellinge moesten zy altoos Diaken of Onderdiaken zyn; doch zulks is al mede in onbruik geraakt, na dat men wereldly-
ke

ke personen om deze en geene gunsten met een Kanoniksy goedvondt te begunstigen, welke dan om een gering loon een Priester of Diaken dezen post voor hun lieten bedienen, waardoor dikwils veele misbruiken ontstonden.

Uit het getal der Kanoniken wierden eenigen aangestelt tot het waarnemen van byzondere dienften, zommige hadden altyd durende, andere weder by beurten omgaande dienften te verrichten, waaronder Zielpriesters, Weeklyke Priesters, enz. vermeldt worden; doch hier van byzonderlyk te willen handelen, zou ons te wyd buiten het bestek leiden.

Alleen zal ik noch zeggen, dat'er ook zekere personen waren, die de eer van Kanonik zo hoog stelden, dat zy zich vergenoegden met den bloten naam te voeren, welke daarom ook *Canonici honoris* genoemd wierden; deze hadden geene prebende, geen gestoelte in het koor, geene stem in het Kapittel, geen Kanoniks huis om in te wonen; daarentegen waren zy ook niet gehoudende kerklyke dienften der Kanoniken by te wonen. In de omgangen was hunne plaats achter de Kanoniken. Zy begonnen echter met 'er tyd zich al wat meer recht aan te matigen, zo dat de Kapittels genoodzaakt wierden daar eene wet tegens te maken. Behalven deze waren 'er ook *Canonici*

Fubilarii. Deze waren zodanige Kanoniken, die vyftig jaren Kanonik geweest zynde, en op het koor gepast hebbende, op eene plechtige wyze van alle dienften ontslagen wierden, en hunne inkomsten evenwel behielden.

Tot besluit van het weinige, 't geen hier van de Kanoniken gezegt is, zal ik 'er noch byvoegen, dat zy gehouden waren in handen van den Deken eenen plechtigen eed te doen, zo als wy 'er een van ontrent het midden der twaalfde eeuw, door den Deken *Anselmus* en het Kapittel opgesteld, hier zullen laten volgen.

„ Ik N. zweere by God, die my door
 „ zyn H. bloed verlost heeft, en by de-
 „ ze H. H. Euangchien, die ik met myne
 „ hand rake, aan den Deken en het Ka-
 „ pittel myner kerke gehoorzaamheid,
 „ getrouwheid, en eenen gedurigen dienst
 „ te doen, zoo veel als in myne macht
 „ zal zyn, 't zy God de Heer my tot ho-
 „ ger roepe: en dat ik de rechten en goe-
 „ de gebruiken dezzer kerke zal onder-
 „ houden, is 't dat ik deelagtig aan de-
 „ zelve wil zyn; ik zal geene de minste
 „ tweedracht tegens de gemelde kerk,
 „ of iemand der broederen hardnekkig
 „ of vermetel voeren, ook zal ik geene
 „ zaak der kerke van mynen Deken of Ka-
 „ pittel, of den Bisschop, of den Aarts-
 „ di-

„ diaken voor een ander beroepen; zo
 „ lange zy my gehoor geven, gerechtlyk
 „ handelen, en geen recht weigeren;
 „ ik zal geene andere inkomsten van de
 „ prebende zoeken, dan 'tgeen my nu
 „ toegevoegt is, ten zy het geschiede met
 „ toestemminge en uit gifte van dien,
 „ wiens recht zulks vermag. Ik heb voor
 „ deze Kanoniksy niets gegeven, of zal
 „ 'er niets voor geven, noch iemand voor
 „ my, 't zy wetende of toestaande, en zo
 „ iemand daar voor iets belooft of gege-
 „ ven hadde, zal ik het zelve nooit be-
 „ talen. Dus helpe my God en alle zy-
 „ ne Heiligen".

In latere tyden is 'er een andere eed
 in 't Nederduitsch opgesteld van dezen in-
 houd:

„ Ik N. zwere, dat ick van nu aan, so
 „ lange ick de Canonisye in den Dom
 „ capitule sal besitten, so dickmaels als
 „ ick door bevel van den Deken tot het
 „ Capittel beroepen sal werden, sal ko-
 „ men, het profytelickste raden, het on-
 „ profytelicke verwerpen, de gerechtig-
 „ heid van den Capitule ende desselfs goe-
 „ deren bewaren ende beschermen, de goe-
 „ deren ende gerechtigheden niet sal ver-
 „ vreemden, de vervreemden sal weder-
 „ krygen na myn vermogen en weten-
 „ schap: de verborge handelingen van
 „ het Capittel, ende de secreten van dien
 „ niet

„ niet en sal openbaren aan die genen,
 „ die niet Capitulair en zyn, of die, voor
 „ welcke het secreet moet blyven. So
 „ waarlyk helpe my Godt”.

Doch de Eeden van alle de reeds gemelde ampten zyn dikwyls verandert om opkomende of insluipende abuizen, en men droeg gedurig zoo veel zorg, als doenlyk was, om dezelve te weeren.

S. SALVATORS

KERK,

*Welke ook den naam van S.
 Bonifacius, en Oudmun-
 ster gedragen heeft.*

TE voren in de beschryvinge van *S. Martens* kerke is reeds aangetoont, dat 'er van ouds onder de Kanoniken van die en van deze kerk een groot verschil wegens de oudheid, den voorrang, en het recht om een Bisschop te verkiezen, plaats gehad heeft, en nooit door een by beide partyen voor wettig erkent Rechter beslist is. Doch ik heb daar, het geen my dien aangaande, zo uit een brief van

van den Biffchop *Koenraad* van het jaar MLXXXVIII. als uit andere Schryvers en bewysftukken, het waarfchynlykft voorkwam medegedeelt, en uit het bygebrachte den rang aan *S. Martens* kerk toegefchreven, en het bewys, dat sommige voor de *Salvators* kerke uit een brief van den *H. Bonifacius* bybrengen, zo veel ik dachte nodig te zyn, opgeloft, houdende het niet te min zeker, dat de *Salvators* kerk ook door den Biffchop *Willibrord* geficht is: maar of deze Biffchop het Kanonikaal kollegie uit het gemelde eerfte *Salvators* kerkje in deze heeft overgebracht, daarvan vindt men geene zekerheid, en hier voor heb ik op *S. Martens* kerk uit *A. van Buchel* reeds aangemerkt, dat onze jaarboeken *S. Bonifacius* voor den fichter van 't Kapittel van *S. Salvators* kerke houden, welke fichting ik dan houde voor de gemelde overvoeringe, en om welke reden miffchien deze kerk ook den naam van *S. Bonifacius* met 'er tyd zal aangenomen hebben.

Het Kapittel dier kerke bestaat maar uit twintig Kanoniken, doch zo het waar is, dat de Biffchop *Bernulfus* de helft van dit genoodfchap naar *Deventer* overgebracht heeft, zo moet het voor het begin der elfde eeuwe ook uit veertig Kanoniken bestaan hebben. 't Is waar *Lindeborn* in *Hift. Epifcopat Davent.* twyfelt daar

aan, echter ontkent hy niet, dat zulks gedaan is, maar wil liever, dat het zelve door den Bisschop *Radboud*, die zynen stoel om de vervolgingen der Noormannen eenigen tyd te Deventer heeft gehouden, of door deszelfs opvolger *Balderik* verricht is.

Ik moet hier iets wegens de naamreden dezer kerke byvoegen, en by welke gelegenheid zy denzelven volgens het schryven van zekeren Kapellaan van het Gasthuis van *S. Barbara* te *Utrecht* zoude gekregen hebben; ik zal deszelfs verhaal uit het latyn by *Matthaus* de Nobil. lib. II. cap. 49 in 't Nederduitsch laten volgen.

„ Daar zyn menschen, welke zo tot nieuwigheid genegen zyn, dat ze ook hunne rechte Patronen niet meer gedenken.

„ Wanneer de H. man *Bonifacius*, de volgende Aartsbisschop in *Utrecht* naar *Willibrord* hier een klooster stichte, heeft hy aan 't zelve den naam van de *H. Maria* gegeven. Naderhand, ik weet niet om wat reden, misschien om de verdiensten van den treffelyken Bisschop *Bonifacius*, die nu Martelaar was geworden, heeft dezelve kerk den naam beginnen te krygen van *S. Bonifacius* kerk.

„ Een geruimen tyd daarna is het gebeurt, dat verscheidene plaatsen der Heiligen, en veele kerken, benevens gro-

„ te

„ te gebouwen der stad *Utrecht* door de
 „ onvoorzichtigheid, zo als gemeent
 „ wordt, eener Vrouwe zyn afgebrandt.
 „ Onder dewelke de kerk, die door den
 „ voornoemden *Willibrord* op den puin-
 „ hoop van *S. Thomas* kerkje, 't welk
 „ ten tyde van Koning *Dagobert* gebouwt
 „ was, met de daar nevens staande ka-
 „ pelle van 't *H. Kruis* ook geweest is;
 „ blyvende nochtans het beeld van 't *H.*
 „ *Kruis* in die kapel door een wonder-
 „ werk ongeschonden, het welk daar-
 „ op door de Geestelykheid, onder het
 „ aanzien van al het volk met grote plech-
 „ tigheid gebracht is naar de kerk van
 „ den *H. Bonifacius*; want deze was on-
 „ verbrandt gebleven. Waarop dan ee-
 „ nige oude Godsdienstige Vrouwen, de-
 „ welke eene grote eerbiedigheid voor het
 „ voornoemde kruisbeeld hadden, het
 „ gemelde beeld, dat aldus uit de vlam-
 „ me geredt was, byna gantsche dagen
 „ gingen bezoeken; en de gemelde kerk,
 „ naar het beeld des Zaligmakers, de
 „ kerk van den Zaligmaker (of *Salva-*
 „ *tor*) noemden. Wanneer nu nader-
 „ hand de Utrechtsche Domkerk met
 „ verscheidene andere kerken van nieuw
 „ opgetimmert was, is de kerk van *S.*
 „ *Bonifacius*, om dat haar gebouw ten
 „ opzichte van het nieuw gebouw der

„ andere kerken veel ouder was, van de
 „ gemene ambachtslieden door de wan-
 „ deling *Oudmunster* genoemd geweest.
 „ Van deze twee namen is deze kerk,
 „ dewyl de Geestelykheid het met de
 „ Godvruchtige Matronen hieldt, in de
 „ latynsche taal de kerk van *S. Bonifacius*
 „ genoemd geworden (1), terwyl het
 „ gemene volk daar tegen halsterrig
 „ bleef, en de gemelde kerk in de Ne-
 „ derduitsche taal *Oudmunster* noemde.
 „ Het is voorwaar jammer, dat dezedet-
 „ tige kerk, alleenlyk ter gelegenheid
 „ van een beeld, dat in de vlamme ge-
 „ weest was, of om haar oude muur-
 „ werk, de namen van hare twee Pa-
 „ tronen, den eenen voor, den anderen
 „ na, heeft verworpen. Het was raad-
 „ zamer den *H. Bonifacius* wederom te
 „ erkennen (want de naam van *Maria*
 „ is nu gecigent door de laatste der kol-
 „ legiale kerken) dan te wankelen tus-
 „ schen

(1) By *Matthæus* staat: *Latine ad Sanctum Bo-
 nifacium dici invaluit*, doch moet waarschylyk
ad Sanctum Salvatorem gelezen worden; want het
 was juist waar over die Kapellaan klaagde, dat
 deze kerk nietmeer naar *Bonifacius* of *Maria*, maar
 door de Vrouwen, by welken zich de de Geest-
 lykheid voegde, met den naam van *Salvator* en
 door het gemeen met dien van *Oudmunster* genoemd
 wierdt, zo als uit dit gantsche verhaal blykt.

„ schen twee niet overeenstemmen-
 „ de namen van het gemeen en van
 „ de Vrouwen.

„ Vermits verscheidene Leezers op dit
 verhaal zouden vast gaan, zal het der
 moeite waardig zyn daarop eenige aan-
 merkingen te maken, dewyl het ze-
 ker is, dat 'er verscheide mistastingen
 onderlopen. Te voren is reeds uit den
 brief van den Bisschop *Koenraad* aange-
 toont, dat deze kerk niet door *Bonifa-*
cius gesticht is. Ten anderen moest 'er
 eerst meer blyk zyn, dat hare eerste naam
Maria geweest is, eer men zulks kan
 aannemen, te meer daar 'er niet eene
 brief van Bisschoppen, Proosten, De-
 kens, enz. myns wetens gevonden
 wordt, waarin aan deze kerk de naam van
Maria gegeven wordt, en vermits die
 naam by de Christenen zo aangenaam was,
 zouden zy zekerlyk dien niet verzwegen
 hebben, altoos veel minder dan dien van
Bonifacius. die zo dikwils in de oude
 brieven gevonden wordt. 't Is waar, de
 Heer *Mattheus* in zyn boek de Fund. &
 fat. Eccl. pag. 53. en de Nobilitate lib II.
 cap. 3. is ook van gevoelen, dat zy den
 naam van *Maria* gevoerd heeft, en tot
 bewys brengt hy een giftbrief van den
 Keizer *Otto I.* des jaars negenhonderd-
 vier en veertig by. Hier door zoude zeker-
 lyk het verhaal van den gemelden Kapel-
 laan

laan meer ingang krygen, echter het bewys uit dien brief van Keizer *Otto* is zo klaar niet, want hy onderscheit wel duidelyk *S. Martens* en *S. Salvators* kerken van die der Maagd *Maria*, derhalven zal'er in den brief door die kerk van *Maria* te verstaan zyn de Kruiskapel, welke, volgens het schryven van den Abt van *Epternach Theofridus*, ook op den naam van de Maagd *Maria* ingewydt was. En zo lang ik geene nadere bewyzen deswegen vinde, kan ik niet wel tot een ander gevoelen overgaan (1).

Wat
 (1) Ik gelove niet te min, dat wie den brief inziet en op deszelfs gezag beruft, tot het gevoelen van den Kapellaan van *S. Barbara* Gasthuis, en van den Heer *Mitbæus* zal overgaan, en den naam van *Maria* aan *Salvators* kerk toeschryven. De brief, waaar van gewag gemaakt wordt, is te vinden by *Heda* bladz. 83. In denzelven zegt Keizer *Otto*: *Nosse cunctos sanctæ Dei Ecclesiæ nostrosque fideles ambimus, charissimum fratrem nostrum una cum charissimo præceptore illius Domino Baldrico sanctissimæ Ecclesiæ Trajectensis Episcopo nostram supplicasse Regalitem, quod quia a Domino vel genitore nostro p. m. Henrico rege ad præfatam collatus est Ecclesiam ibidemque famulantium Ecclesiis S. Salvatoris nostri & beatissimi confessoris ejus Martini, in cujus etiam honore præfata præsulatus urbis habetur dedicatus, est suppeditatus quædam fisci Regalis proprietates & nos similiter quædam illuc donaverimus.* 't Geen kortlyk daar op uitkomt, dat by van zyn Broeder *Bruno* en van den Bisschop *Baldrik* verzocht was de goèderen der Utrechtsche kerk en der Geestlyken van *S. Salvator* en *S. Mar-*
 ten

Wat den verderen inhoud belangt, dat namelyk deze kerk den naam van *S. Salvador* zou gekregen hebben uit het bezoek van eenige Godvruchtige Matronen by het kruisbeeld, 't geen uit de vlamme bewaard en in deze kerk gebracht was, is zekerlyk misgetast; want de brand daar hy op ziet, is in den jare *MCXLVIII.* voorgevallen, derhalven moest die naam dan eerst omtrent dezen tyd opgekomen zyn, integendeel vindt men in de alleroudste brieven dien naam zeer dikwyls vermenen te vermeerderen. Hietop laat hy volgen: *Quorum obsecrationi pro aeterna obtemperantes remuneratione in elemosyna praelibati Germani Fratris nostri, usibus fratrum praememorata pontificalis Cathedrae, in duobus Monasteriis inibi Deo famulantium unum in honore sancti Martini dedicatum alterum vero sanctae Dei Genitricis omniumque Sanctorum &c.* Dat hy om daar aan te voldoen aan de broeders van de twee kloosters, waar van 't een ter eere van *S. Marten*, 't ander van de Heilige Moeder Gods en van alle de Heiligen ingewydt was, de goederen, die hy vervolgens noemt, schenkt. Zo dat hy klaarblyklyk de kerk, die hy te voren den naam van *Salvator* gegeven hadt, naderhand, die van de Moeder Gods of *Maria* noemt; ik kan niet zien, dat 'er voor zo veel dezen brief aangaat, eenige de minste twyfeling kan overblyven, of deze kerk heeft die beide namen gevoert; het zoude maar alleen aankomen om te onderzoeken, of het getuigenis uit dezen brief krachtig genoeg is. Waaruit men dan ook zoude kunnen zien, dat de *Salvators* kerk ter eere van alle de Heiligen ingewydt is geweest.

vermeldt, ja houde die wel de oudste van deze kerk te zyn.

Wat de naam van *Oudmunster* belangt, ik heb opdenzelve zo naauwkeurig niet gelet, en het zoude kunnen zyn, dat die volgens zyn verhaal is opgekomen, hoewel ik zonder nader bewys zulks mede niet voor vast zou durven opgeven.

Verscheide Schryvers willen, dat deze kerk van den beginne af tot den jare vyftienhonderd achtenzeventig, wanneer zy afgebroken is, in zyne oude forme ongeschonden gebleven is, doch het is zeker, dat deze kerk, zo wel als die van *S. Marten*, door de woedende Noormannen afgebrand is geweest; want in den brief van den Bisschop *Baldricus* des jaars DCCCCXXXIV. hier voor in 't 6. Hoofdstuk bygebracht, vindt men, dat deze Bisschop te *Utrecht* gekomen zynde bevondt, dat dezelve plaats door de Deenen vernield en t'eenemaal verwoest was, dat daar en boven de treffelyke kerk van den Patroon der *Utrechtsche kerke*, den *H. Marten*, en die van *S. Salvator*, verdelgt en afgebrandt waren, waarin, vervolgens van de herstellinge, die hy gedaan heeft, sprekende, noemt hy de twee zelfde kerken, die hy, zo goed hy konde, weder opgebouwt heeft. Zo dat het zeker genoeg is, dat dezekerkerken minsten eens in de rampen, de stad
over-

overgekomen, gedeelt heeft, maar het is niet juist te bepalen, op wat jaar die brand is voorgevallen; de herstelling der stad en kerken meent men, dat Bisschop *Baldricus* in het jaar negen honderd zeven en twintig begonnen, en in het zevende daarna volgend jaar volbracht heeft. Van verdere ongelukken, zo van brand als anders deze kerk overgekomen, vindt men zulke zekere bewyzen niet, hoewel *Anselmus van Gemblours*, en de grote Hollandische Kronyk op 't jaar MCXXXI. van eenen groten brand te *Utrecht* schryven, by welke beide deze kerken weder met noch eenige anderen in de affche zouden gelegd zyn.

Wegens de standplaats dezer kerk, heb ik te voren op *S. Martens* kerk reeds gesproken, en getoont, hoe beide deze kerken, benevens de Abdy van *S. Paulus*, en het Bisschopshof als op elkanderen gedrongen stonden, ja op sommige plaatsen maar door een naau pad van een gescheiden wierden. Zy quamen alle vier op eene plaats uit, zo dat 'er op sommige tyden een groot gedrang was, en vooral wanneer 'er omgangen geschieden.

Het pad tusschen deze kerk en de Abdy van *S. Paulus* behoorde in eigendom aan de Abdy, maar in het jaar MCCLXXXVIII. is de kerk daarvan door Koop meester geworden, doch onder

der voorwaarde van het zelve nooit te mogen betimmeren ; maar altyd tot een doorgang te houden , langs dit pad moest ook de omgang geschieden , gelyk mede door 't Bisschopshof , zo als uit dit byzondere aangetekende wegens de processie blykt.

„ Op 't jaar MCCCLXCIII. viel *S.*
 „ *Bonifacius* dag op 't feest van 't H. Sa-
 „ crament , toen zyn de Prelaten en Ka-
 „ noniken der vier kerken in *Salvators*
 „ kerke vergadert , de tertien geindigt
 „ zynde , (dat is de gebeden van negen
 „ uren des morgens) hebben zy het
 „ lichaam des Heeren gedragen , gaande
 „ door het Hof van den Bisschop in *S.*
 „ *Martens* kerk van de noordzyde : En
 „ den orgelspeeler van *S. Martens* kerke
 „ heeft zo lang op het orgel gespeelt als
 „ de omgang voorby ging . De proces-
 „ sie keerde terug door den doorgang , 't
 „ verder door het Bisschopshof tot weder
 „ in de kerk . De Magistraat deedt het lic-
 „ haam des Heeren doorden Abt van *Oost-*
 „ *broek* dragen , en alle de Moniken en
 „ Geestlyken vergaderden in de Buurkerk .
 „ De Heeren van *S. Marten* met hunnezy-
 „ de kappen hebben het lichaam des Hec-
 „ ren , na dat hunne misse geindigt was ,
 „ over hun kerkhof gedragen , enz .”
 „ Wat de uitwendige gestalte van deze
 kerk belangt , daar is reeds geen bescheit
 meer

meer van overig; maar uit eene aantekeninge wegens de intrede van Biffchop *Hendrik van Beyerem* in den jare MDXXIV. blykt, dat het een naar de gewoonte dier tyden Kruiskerk is geweest, want daar staat aldus:

„ Ann. 1524. des Woensdachs na Sinte
 „ te Matheus dach des heyligen Apostels:
 „ item 's anderen dages alse s'Donderdag
 „ na synre Genaden blyde incomste, dede
 „ syn Genaden een kostelycke maectyt van
 „ vleysch ende visch in de kerk van Oudemunster. Ende die Overste out ende nye mitten Cameracs, ende sommige van den Scepene, Rade ende Dienres saten aen de zuytzyde van 't Cruyswerck voor 't Capittelhuys an twee lange tafelen". Zie *Matthaus* de Fat. & Fund. p. 54.

Hier uit blykt niet alleen de gedaante der kerk, maar ook dat het Kapittelhuis aan de zuidzyde der zelve geplaatst was. Wat de verdere omstandigheden, zo van de kerk, tooren, en andere zaken belangt, dien aangaande heb ik niets kunnen vinden.

Wat verder de kerk van binnen belangt, het is zeker genoeg, dat dezelve van alles naar de Roomsche wyze deftig voorzien is geweest, hoewel het rechte bescheid daar van niet meer te vinden is. Onder anderen pronkte dezelve ook met

A a een

een goed getal overblyffels der Heiligen, en wel zodanig, dat men meende, dat zy uit dezen hoofde heiliger was dan eenige andere kerk dezer stad, gelyk hier van een breder bericht by *Matthaus* de Fund. & Fat. Eccl. pag 63. en volg. kan gezien worden, en welke brieven in Batavia Sacra II. Deel bladz. 406. en volg. in 't Nederduitsch vertaalt staan. In deze kerk waren ook twee krochten of kelders, in 't latyn *Crypta* genoemd, en in ieder stondt altoos een outer volgens een gewoone manier van bouwen der oude kerken, en wierdt in dezelve den gantschen nacht de Godsdienst verricht, of ten minsten gebeden, maar na dat daar een misbruik van gemaakt en ergernis door gegeven wierdt, is die zaak in ongewoonte geraakt.

In eene Ordonantie van den Deken en het Kapittel des jaars MCCCXXVI. wagens de tyden en wyze, dat de Vikarisen gehouden waren mis te lezen, blykt, dat op dien tyd elf of twaalf outers in deze kerk waren, als mede verscheide kapellen, waar in een outer stondt. Dezelve staat by *Matth* d. I. pag. 70. en in 't Nederduitsch in het I. Deel der Historie van 't Bisdóm van *Utrecht* bladz. 181. en volg. Het is wel waarschynelyk, dat 'er naderhand noch meer by gesticht zyn, hoewel de bewyzen ons ontbreken.

In

In de kerk van *S. Salvator* waren van ouds, behalven andere dingen, te zien een zilvere vergulde staf; en een zilvere myter of Bisschops hoed; dewelke door den Bisschop gebruikt wierdt, als hy in 't bezit gestelt zoude worden.

De myter is in de kerk noch lang bewaart, maar toen de Franschen in den jare MDCLXXIII. meester van *Utrecht* waren, hebben zy die by hun vertrek mede genomen. Zie *Matthæus* ter aangehaelder plaatse pag. 74.

In deze kerk zyn ook een groot getal Bisschoppen, en andere voortreffelyke mannen begraven geweest, de Heer *Matthæus* in zyn gemelde Boek pag. 68. levert ons noch een grafscript van den Bisschop *Rixfridus* op, 't welke door den Heer *Hendrik van Rhyn* I. Deel van *Bat. Sacra* bladz. 565. in 't Nederduitsch vertaalt is.

Van gelyken geeft hy ons een grafscript van den Bisschop *Fredericus*, 't welk door den gemelden *van Rhyn* mede overgezegt is in het zelve Boek bladz. 506.

Behalven deze twee Bisschoppen zyn 'er ten minsten noch zeven of acht in deze kerk begraven, daarby een groot getal Proosten, Dekens, Schatmeesters, Opperschoolvoogden, Kanoniken, enz. Zo dat zy oudtyds met eenige aanzienlyke graftomben gepronkt heeft.

Deze kerk hadt, gelyk wy uit den voorgemelden brief van den Bifschop *Koenraad* des jaars MLXXXVIII. gezien hebben, het voorrecht, dat zy naar haar welgevallen een Prooft mocht verkiefen, en niet gehouden was een Kanonik van *S. Martens* kerke daartoe te beroepen, gelyk de drie andere collegiale kerken gehouden waren. Het Kapittel dezer kerke placht ook een groot gezag te hebben. Het had binnen de stad zelf een kerklyk en wereldlyk rechtsgebied, zo dat zy ook hunnen Schout en Schepenen ter uitwyzinge en handhaving der gerechtigheden bezaten.

Het ampt van Prooft, Deken, Schatmeester en Opperschoolvoogd was in deze kerk ook zeer aanzienlyk, en voortreffelyke lieden hebben dikwils dezelve bedient. In de Historie des Bisdoms van *Utrecht* II. Deel bladz. 189. wordt ons eene lyst der Prooften en Dekens, zo die toen bekend waren, opgegeven, waar by wy naderhand noch een goed getal hebben ontdekt, maar te wydlopig hier by te voegen. (1) Onder dezelve munt onder anderen Paus *Adriaan* de zesde uit, die na dat hy Paus geworden was, zich ech-

(1) Zie deze lysten verbeterd in het Aanhangfel op de Kerklyke Oudheden bladz. 85. en bladz. 125.

echter noch Prooft t' *Oudmunster t' Utrecht* schreef.

Deze twee kerken zyn dan eigentlyk de Moederkerken der stad *Utrecht* geweest, en de Bisschoppen schynen tot omtrent den jare *MXL.* zich daar mede beholpen te hebben, omtrent welken tyd de Bisschop *Bernulfus* twee nieuwe Collegiale kerken heeft beginnen te stichten, een ter eere van *S. Jan den Dooper*, en een van de Apostels *Pieter en Paulus.*

S. J A N S K E R K.

WY geven deze kerk den voorrang, hoewel het onzeker is, of die voor of na de *S. Pieters* kerk gesticht is.

Dat deze kerk ter eere van *Jan den Dooper*, en niet van den Euangelist en Apostel, gesticht is, blykt uit het oude zegel der kerke, waarop het hairen kleed des eerstgenoemden staat afgebeeldt. Zie het zelve by *Matthaeus* de Nobilitate lib. II. pag. 274.

Deze kerk heeft byzonderlyk onder de bescherming van den Paus van *Rome* gestaan, gelyk blykt uit eene bulle van Paus *Innocentius III.* van het jaar *MCCXV.* of het daar aan volgend, welke in de Historie des Bisdoms van *Utrecht* I. Deel

bladz. 295. te vinden is, en waaruit men ook ziet, hoe veele goederen deze kerk reeds op dien tyd bezat.

Deze kerk was met een byzonder groot kerkhof voorzien, 't welk voor by de Vleeshal tot het Bagynhof toe liep, en wierdt gemeenlyk het honger-kerkhof genoemd. By opstand der Burgerye, of als zy met elkanderen overhoop lagen, vergaderde het volk gewapend op het zelve, en wilde daarvan niet scheiden, voor de zaken bygelegd waren. De gemeenten kwam op dit kerkhof ook viermaal 's jaars byeen, en men hielt naar de wyze dier tyden dan de gemeene morgenspraak, zo als noch uit oude Ordonnantien te zien is. In 't geheel was het grondgebied dezer kerk in de stad zeer groot, want strekte van de eenezyde tot aan het Wittevrouwen klooster, en aan de andere zyde tot aan het grondgebied van de *S. Martens* kerke.

Het Kanonikale genoodschap bestondt uit twintig Kanoniken, van welken ieder eene prebende bezat; de Prooft en den Deken hadden het opzicht over de zelve.

De kerk is in den brand van het jaar MCXLVIII. meest in de asche gelegd, zo als hier voor in 't 6. Hoofdstuk reeds gezegt is. Dit ongeval kwam deze kerk in het jaar MCCLXXVI. wederom over,
op

op welken tyd het Kapittel niet machtig genoeg zynde tot het opbouwen, men goed vondt aflaten naar de wyze dier tyden te verleenen, waardoor eenige aangemoedigt hunne aalmoessen gaven, en dus geraakte men haast in staat om de kerk uit zyne puinhopen weder op te rechten.

De Prooft van *S. Jan* hadt een byzonder voorrecht; want in de landen onder zyne Prooftdy behoorende, hadt hy het hoog, middelbaar en laag rechtsgebied. Daarby hadt hy het recht van het zweerd, en om remissie en pardon in halsstraffelyke zaken te verleenen, van vrygeleibrieven te geven, van eenig geld voor zyne blyde inkomste, gelyk de Vorsten doorgaans doen, te eischen. Zie *Matth.* de Fat. & Fund. Eccl. pag 123. Binnen de stad hadt de Prooft ook al eene aanzienlyke macht, en zyn gebied strekten tot de stadspoorten toe: hadt ook Schout en Schepenen ter handhavinge zynere gerechtigheden.

De Prooft en kerk van *S. Jan* gebruikte, gelyk *Mattheus* d. 1. pag. 130. verhaalt, rood was om de brieven te zegelen; en dit meent hy voortgekomen te zyn, om dat de Prooft het recht van het zweerd bezat, doch of dit vast gaat, laat ik aan een ander over te onderzoeken; en men zoude verscheidene voorbeelden

konnen bybrengen van Kerken, Abdyen, enz. die met rood was hare brieven bezegelden zonder dat hoogste recht te bezitten.

In de gemelde Historie des Bisdoms van *Utrecht* I. Deel bladz. 268. staat eene lyst der Proosten en Dekens. (1)

Nadere omstandigheden hebben wy van deze kerk niet te melden, of lopen te ver buiten het voorgestelde tydperk.

S. PIETERS KERK.

DEze kerk is, gelyk reeds gezegt is, mede door den Bisschop *Bernulfus* gesticht, en tot een Kanonikaal genootschap verheven, bestaande uit een getal van dertig Kanoniken, waaronder de Prooft, Deken, Schatmeester en Opperschoolvoogd dan ook wierden getelt. Ook waren 'er noch omtrent zo veel Vikarissen tot het verrichten der Missen. De Heer *Matthæus* de Fat. & Fund. Eccl. pag. 111, en de Schryver van de Historie des Bisdoms van *Utrecht* I. Deel bladz. 249. telt ons tweëntwintig outers op,

die
 (1) Zie dezelve verbeterd in het Aanhangz. op de Kerkel. Oudh. bladz. 181. en bladz. 209.

die oudtyds in deze kerk gestaan hebben; en zo ik onderrecht ben, zyn 'er noch drie anderen geweest. Vermits deze kerk zeer ryk was, pronkte dezelve met zeer kostelyke kerkfiraden, waarvan noch eenige overblyfzels in bewaringe van oude geslachten zyn. In het jaar MCCCXLV. wierdt door den Deken en het Kapittel eene wet gemaakt, waar by aan den Schatmeester, Koster, of wie het mochte zyn, die eenige zilvere vaten of kerkfiraden in bewaringe hadt, gelast wierdt, van geene aan eenige andere kerken te mogen leenen, dan by toestemming van den Deken en Kapittel, aan 't welk zulks schriftelyk moest vertoont worden, wat 'er te leen wierdt verzocht.

Deze kerk heeft ook verscheide rampen moeten uitstaan, en is ten minsten tweemaal afgebrandt. Eerst ten tyde van Keizer *Henrik IV.* geraakte deze kerk door achteloosheid van deszelfs Hovelingen in brand, zoo dat dit heerlyk gebouw ten meesten deele door den brand vernield wierdt, waarom de gemelde Keizer ter wederopbouwinge zyne mildigheid toonde, gelyk uit een brief van den jaare MLXXV. te zien is, die by *Heda* in 't leven van den Bisschop *Koenraad*, als ook by *Ant. Mattheus* de Fund. & Fat. Eccl. pag. 111. geboekt staat. Kort daarna, te weten in den

jaare MCXLVIII. wierdt dit tempelgebouw door den brand weder getroffen, gelyk te vooren reeds gezegt is, zo dat de goederen dezer kerke zeer verminderden, maar in 't vervolg wierden die door veele mildadige giften van aanzienlyke lieden zodanig weder herstelt, dat de kerk voor geen een van de anderen in rykdom te wyken hadt, en zy heeft by tyden van nood de stad zomwylen groten onderstand gedaan. Zie *Matth.* l. 1. p. 115. Niet minder toonde deze kerk op verscheidene tyden ook hare liefdadigheid aan de armen, zo als in eenige oude rekeningen voor dezen gezien hebbe.

In deze kerk is de stichter derzelve de Bisschop *Bernulfus* begraven, en zyn graf noch in de kerk te zien, doch in het jaar MDCLXXV. wanneer de kerk door een zwaren storm zeer beschadigt was, wierdt het geopent en geroert, en men heeft het toen ook verplaatst; staande ter zyner gedagtenis noch zeker graf dicht aan de muur gesteld.

De Aartsdiaken dezer kerke hadt onder zyn Geestlyk Rechtsgebied de gantsche Veluwe, bestaande uit veertig Parochie-kerken. (1)

S.

(1) De Lysten der Proosten en Dekens dezer kerk staan, behalven in de Beschryving van 't Utrecht.

S. MARIAAS KERK.

DEze kerk is door den Bisschop *Koenraad*, zoo als uit zynen brief van 't jaer MLXXXVII. blykt, gesticht en begiftigt, en was ook in dat jaar reeds volmaakt. De reden van de stichting dezer kerk wordt ons in het I. Deel der Historie van 't Bisdom van *Utrecht* bladz. 210. verhaalt, en was deze Bisschop *Koenraad* in 't jaer MLXXVI. het leger van Keizer *Henrik IV.* naar *Italie* gevolgt, de Keizer voorhebbende de oproerige *Milanezen* te beteugelen, geviel het, dat de soldaten zekere kerk van onze *L. Vrouw* by de muuren der stad *Milaan* staande afgebrandt hebben. Eenige leggen de schuld op den Keizer, andere op den Bisschop *Koenraad*, welke ook dan om den Hemel voor deze verongelykinge te voldoen, belooft heeft eene nieuwe kerk te *Utrecht* ter eere van de *H. Maagd* te zullen laten bouwen, Hy heeft het ook volbracht, en men wil, dat deze nieuwe kerk naar het maakzel of gedaante van de afgebrande opgetrokken is.

Utrechtsche Bisdom bladz. 255. en bladz. 257. verbeterd in het Aanhangf. op de Kerk. Oudh. bladz. 135. en bladz. 138.

is. Deze geschiedenis staat in eenige latynsche verzen noch op een pylaar in 't koor uitgedrukt. Zie dezelve by *Matth. de Fat. & Fund. Eccl. pag. 134.*

De geschiedenis van een Friesch bouwmeester en deszelfs zoon met den Bisschop over het plaatsen van een pylaar, waartoe niemand raad wist, dan de gemelde bouwmeester, is meer bekend, dan bewezen, het is wel zeker, dat Bisschop *Koenraad* door een Fries is omgebracht, doch *Beka* alleen verhaalt ons, dat men geen raad wetende om den pylaar op den moerassigen grond vast te krygen, zich een Fries aanbodt om zulks op levens straffe te doen, maar zulken groten loon eischte, dat de Bisschop daarvan afschrikt wierdt, die het echter door geschenken van den zoon te weten kwam, waarom de gemelde bouwmeester vertoornt zynde den Bisschop zoude vermoort hebben.

Deze kerk hadt ook veel gronds in de stad en een rechtgebied binnen deszelfs omtrek. Zie *Matth. de Fat. & Fund. Eccl. bladz. 136.*

Bisschop *Koenraad* hadt in deze kerk een kollegie van dertig Kanoniken, buiten welke noch vyf en twintig Vikariffen ten dienste der Kapellen en outers geweest zyn, opgericht

Deze kerk is oudtyds ook zeer prachtig geweest, maar tegenwoordig in eenen slech-

flechten staat. In 't jaar MCDXXI. wierdt het koor, dat door ouderdom verviel, herbouwt en veel ruimer gemaakt, wanneer de graftombe van den Biffchop *Koenraad* in het zelve wierdt overgebracht. In deze kerk zyn van ouds drie hoornen, iederzo gezegt wordt van een Eenhoorn, te zien geweest, waar over al zware verſchillen gevallen zyn, en deze zouden door Keizer *Henrik IV.* aan dezelve gefchonken zyn. In deze kerk worden noch een goed getal oude handschriften, Bullen, enz. bewaard, welk getal voor dezen veel groter geweest is.

Van het getal der outers en kapellen vindt men het rechte beſcheid niet, die geene, daar men noch iets van weet, ſtaan in het I. Deel der Beſchryv. van het Bifdom van *Utrecht* bladz. 211. en volgende geboekt. Zo men op 't ſchryven van *Anſelmus van Gemblours* mocht vaſt gaan, zou deze kerk kort na zyne timmeringe, te weten in 't jaar MCXXXI. met meer andere kerken in de aſſche gelegd zyn, doch ik meene vaſtelyk, dat deze Schryver hierin door onkunde der naam misleid is geweest, want het is zeker, dat men 'er nergens in enig oud gedenkſtuk bewys van vindt.

De lyſt der Prooſten en Dekens, en verſcheide andere zaaken deze kerk raken-

kende, staan in de gemelde Historie des Bisdoms van *Utrecht* geboekt, waarom wy nu hiervan geen breder verhaal zullen doen. (1)

Dus heb ik kortlyk de vyf Kanonikale kerken verhandelt, zo wyd ons tydperk medebracht. Behalven deze waren te *Utrecht* ook vier parochikerken, als van *Maria de Mindere*, ook de Buurkerk genoemd, van *S. Jakob*, van *S. Nikolaas*, en van *St. Geertruyd*. Maar vermits het rechte tydperk der stichtinge van deze kerken ons tot noch toe niet zeker bekend is, zullen wy het hierby laten beruften, als mede de Abdycn en kloosters tot een betere gelegenheid voorby gaan.

(1) Zie dezelve naauwkeurig verbeterd in het Aanhangf. op de Kerkel. Oudh. bladz. 228. en bladz.

257.

E Y N D E.

REGISTER

D E R

Voornaamste Zaken

In dit Werk voorkomende.

A.

- A**delbold is de eerste Bisschop van Utrecht geweest, die zich ten oorlog gewapent heeft, 139. oorlogt met Graaf Dirk III. van Holland, *ibid.* wanneer aan het Bisdome gekomen is, 255. hoe lang hy het zelve bestierd heeft, *ibid.*
- Adriaan VI.** (Paus) is Proost van Oudmunster geweest, 372.
- Adulfus**, of na *Willibrords* dood tot Bisschop van Utrecht aangeltelt is, 194.
- Advokaat der kerke aangesteld, en deszelfs plicht, 140. deszelfs verscheidene benamingen, *ib.* was een aanzienlyk ampt, 141. verschillende inzichten, waarom het zelve aangenomen wierdt, *ibid.* der kerke van Utrecht hadt eene grote macht, 143. wanneer hier schynen opgehouden te hebben, 145.
- Albricus** Bisschop van Utrecht, 211. onzeker wanneer gestorven, 212.
- Aldegislus** Hertog of Koning der Friezen, 91.
- Alfricus** Broeder van Frederik volgt zynen broeder op in het Bisdome van Utrecht, 224. onzekerheid van den tydt zynre regeeringe, 225. wie deszelfs opvolger geweest is, *ib.*
- Andreas van Cuyk** hoe lang Bisschop geweest, en wanneer gestorven, 263. mislagen der Schryverin in detydrekening omtrent dezen Bisschop en deszelfs twee voorgangeren verbeterd, 264. en volg.

Ansfridus Bisschop van Utrecht, 252. hoe lang hy geregeert heeft, ib. wanneer gestorven, 253.

Arnoldus van IJenburg Bisschop van Utrecht, twist over deszelfs aanstelling, 270. door den Paus bevestigd, ib.

AUTRECHT, zie UTRECHT.

B.

B*aldricus* Bisschop van Utrecht, heeft de stad Utrecht merkelyk verbeterd, 116. hoe lang geregeert heeft, en wanneer gestorven, 246. en volg. wie deszelfs opvolger geweest is, 248.

Balaunus I. hoe lang geregeert heeft, en wanneer gestorven, 252.

Balduinus II. hoe lang aan het Bisdom geweest, en wanneer gestorven is, 269.

Batavie oudtyds door een wreed volk bezeten, 40.

Batavieren tot stichters van Utrecht te stellen, 44. en volg.

Beek (Jan van der) Kanonik te Utrecht, heeft de levens der Bisschoppen beschreven, 13.

Bernulphus hoe lang Bisschop geweest en wanneer gestorven is, 256. heeft de S. Jans en S. Pieters kerken gesticht, 373.

Bisschoppen van Utrecht waren ryke en machtige kerkprelatten, 134. mochten geene goederen van de kerk bezwaren of vervreemden. 135. konden echter in tyd van oorlog een groot leger op de been brengen, 136. de eerste hebben zich buiten allen oorlog gehouden, 139. bemoeiden zich ook niet met wereldsche zaken, 140. de latere hebben in het aanstellen van de Overheid der stad niets dan het Schouts ampt behouden, 154. hadden het recht om den Raad en Schepenen te beeedigen ib. derzelver macht in het straffen van misdadigen, 155. op wat voorwaarde zy met gevolg binnen Utrecht mochten komen, 156. waren Ieenmannen van 't Keizerryk en Ryksvorsten, 157. onderzoek omtrent eenen nieuwen Bisschop te doen, 158. macht der Bisschoppen in het geestly-

- lyke, 160. waren gehouden voor het Kapittel te verschynen, 161. derzelver verschil met de Geestlykheid, 162. voorgeven der Geestlykheid, ib. verdrag daarover aangegaan, 166. onder welken Metropolitaaan zy behoort hebben, 171.
- Bisschops Hof by 't bouwen van de St. Martens tooren verkleint, 306.
- Bonnel aan de Utrechtsche kerk geschonken, 135.
- Bonifacius, of hy wezendlyk Bisschop van Utrecht geweest is, 184. wanneer den marteldood ondergaan heeft, 199. processe op deszelfs feest, 368.
- Broederschap van St. Martens kerk, 354.
- Burchardus hoe lang Bisschop geweest en wanneer gestorven is, 260. door Beka van kettery beschuldigt, ibid.
- Burgemeesters, wierden door het volk verkozen, 154.
- Burgers van Utrecht hoefden den Bisschop buiten de stadsmuren niet ten oorlog by te staan, 137. moesten evenwel in sommige gevallen buiten de stad trekken, ib.
- Burgus of Burgt betekenis van dit woord, 80.

C.

- Canonici honoris, welke waren, 355.
- jubilarii welke waren, 356.
- Castrum, betekenis van dit woord, 78. 82.
- Coëbanus zie Eobanus.
- Conradus wanneer aan het Bisdom van Utrecht gekomen en hoe lang deszelfs bestier geweest is, 257.
- heeft de kerk van S. Maria gesticht, 379.
- Craft Domprooft te Utrecht tot Bisschop verkozen, 223. slaat zulks af, ib.

D.

- Dadanus of na Willibrords dood tot Bisschop van Utrecht aangestelt is, 193.
- Dekens, ook Provifores genoemd, 331.
- Deken van S. Martens kerk; zie Domdeken.

- Dirk van Are* Bisschop van Utrecht, 270.
Dirk van Holland Bisschop van Utrecht, 270.
 Domdeken ook Deken der Utrechtsche kerke genoemd, 331. deszelfs macht, *ib.* was by het openstaan van den Bisschopyken stoel algemeen Vicaris, 332. eed van denzelven, 333. rang van denzelven met den Prooft, 334.
 Domheeren, naam der Canoniken van S. Marten, 286.
 Dom, naam van de S. Martens kerk, 286.
 Doms Toren wanneer en door wien de eerste steen daar van gelegd is, 319. wanneer volbouwt, 320.
 Doopfont door Willibrord te Utrecht gesticht, 276.
 Duitschers oude woningen derzelven, 90.
 Drecht, zie Trecht.

E.

- E**danus; zie *Dadanus*.
Egbert zendt eenige mannen naar Friesland om te prediken, 174.
Egbertus zoon van Dirk II. Graaf van Holland of Bisschop van Utrecht, Maastricht of Trier geweest is, 248. 249.
Egibardus of Bisschop van Utrecht geweest is, 225. begin en einde van deszelfs regeringe onzeker, 227.
Egilboldus of en wanneer Bisschop van Utrecht geweest is, 240. word ook Egilbertus genoemd, 241. misschien dezelve met Odilboldus, *ibid.* en volg.
Egiltus of eerst hier te land het Euangelium verkondigt heeft, 124. wie dezelve geweest zoude zyn, *ib.*
Eligius heeft de Friesen het Euangelium verkondigt, 127.
Eobanus of na Willibrords dood tot Bisschop van Utrecht aangesteld is, 196. heeft met Bonifacius den

den marteldood ondergaan, 179. 199. wanneer zulks gebeurt is, 200.

Euangelium wanneer eerst in Friesland verkondigt is, 124. door wien, ib.

F.

Fredericus Bisschop van Utrecht, 217. onzeker wanneer begonnen heeft te regeeren, ibid. wanneer om 't leven gebracht, 218. redenen daarvan door de Schryvers bygebracht, 219. twyfelingen dien aangaande, 220. en volg. wie na hem aangesteld is, 224.

Friesen, wilde genoemd, 43. verstaan de Nederfassen ib. beestachtige genoemd, 44. tot stichters van Wiltenburg gestelt, 45.

G.

Gestlyke personen door wie ter dood veroordeelt moest worden, 156.

Geestlykheid, derzelver verschil met de Bisschoppen, 162. voorgeven der zelve dien aangaande, ibid. verdrag daar over met de Bisschoppen aangegaan, 166.

Godebaldus wanneer aan het Bisdom gekomen, 260. verschillen in de tydrekening omtrent dezen Bisschop, 261. wanneer gestorven, 263.

Godefridus van Rbeenen tot Bisschop verkozen, 268. hoe lang hy de kerk van Utrecht bestiert heeft, en wanneer gestorven is, ibid.

Graven van Utrecht, of in de plaats van de Advocaten gekomen zyn, 145.

— wanneer een begin genomen hebben, 147. namen van eenige, 148. buiten de stad, 150.

Gregorius of na den dood van Willibrord tot Bisschop van Utrecht aangesteld is, 202. of wel ooit Bisschop van Utrecht geweest is, 208. wanneer gestorven, 210.

Groote kerk, naam van S. Martens kerk, 286.

- H**ardebertus, zie *Heribertus*.
Harmakarus Bisschop van Utrecht 214. tyd van deszelfs bestier onzeker, *ibid*.
Heda (Willem) Kanonik te Utrecht heeft de geschiedenissen der Bisschoppen beschreven 14. grove fout in deszelfs werk omtrent de tydenkinge, 228.
Hendrik V. Keizer in S. Martens kerk te Utrecht begraven, 312.
Heribertus wanneer tot Bisschop verkozen, hoe lang aan het Bisdom geweest zy, 268.
Hermannus van Hoorn hoe lang Bisschop geweest en wanneer gestorven is, 268.
Hungerus wanneer Bisschop van Utrecht geworden is, 232 en volg. wanneer gestorven, 237.

J.

- J**ans (S.) Kerk ter eere van Joannes den Doper gesticht, 373. bezat reeds vroeg veele goederen, 374. derzelver kerkhof om verscheidene redenen zeer beroemt, *ibid*. had een groot grondgebied binnen de stad, *ibid*. getal derzelver Kanoniken, *ibid*. ongevallen van brand deze kerk overgekomen, *ibid*.
Judit gemalin van Lodewyk den Godvruchtigen wordt beschuldigt den Bisschop Frederik te hebben doen vermoorden, 219. twyfelingen dien aangaande, 222. en volg.

K.

- K**anonikale Kerken hadden haare Advocaten, 146.
 Kanoniken van S. Marten hadden het recht om tot verscheide Proostdyen buiten deze stad verkozen te moeten worden, 325. derzelver getal en onderscheid, 353. waren zeer in aanzien, *ibid*. vereifchtens om daar toe verkozen te wor-

- worden, 354. Eed van dezelve 356. denzelve verandert, 357.
- Kasteleinen derzelve ampt oudtyds zeer aanzienlyk, 151. kwamen in adel en waardigheid naaft aan de Baanderheren, *ibid*, by de Franfchen en Duitschers hoe genoemd, *ibid*. hadden het opzigt over eene voorname plaats, *ibid*. plaats, waar zy te Utrecht hunne Vierschaar spanden, 152. hadden een Schout, Schepenen en Stadhouder, *ibid*. derzelve begin te Utrecht onzeker, *ibid*. of dezelve geweest zyn met de Graven, 153.
- Kerk van 't H. Kruis, zie Kruis.
- Klokklouder van S. Martens tooren, deszelfs ampt waar in bestont, 340. deszelfs jaarloon; *ibid*.
- Koenraad II. Keizer, in S. Martens kerk te Utrecht begraven, 322.
- Kristen geloof wanneer eerst in Friesland gepredikt is, 124 en volg.
- Kruis (Kerk van 't H.) is voor de kerken van S. Marten en Salvator gebouwt geweest, 276. door wien gesticht, *ibid*. wierdt ook Salvator genoemd, *ibid*. waar gestaan heeft, 277.
- Kynkenshaven, zie Rynkenshaven.

L.

- L**atbarius vader en zoon voor den anderen door de schryvers genomen, 236.
- Ludgerus wanneer Bisschop van Utrecht geworden, is, 228. moet onderscheiden worden van den Bisschop van Munster van dien naam, 230.

M.

- M**AASTRICHT en UTRECHT dikwyls voor elkanderen genomen, 60.
- Maarschalken of niet voor een gedeelte het ampt van Advocaat der Kerke waargenomen hebben, 145.

Maria (S.) Kerk door wien gesticht, 379. om welke reden, *ibid.* voorval by derzelver stichting, 381. Kapittel in dezelve, *ibid.* hoornen in dezelve te zien, 381.

Martens (S.) Kerk op wat jaar door Willibrord begonnen, 284, 307. derzelver verscheide benamingen, 284. 286. geschil tusschen de Kanoniken van deze en van S. Salvators kerk over den voorrang en oudheid der beide Kerken, 287. verschillende gevoelens der schryveren dienaangaande, 289. en volg. de gedaante der oude S. Martens kerke onzeker, 302. stondt midden in andere kerken, *ibid.* geschil met de Kanoniken van S. Salvator over eene waterleiding, 303. wanneer het eerst volbouwt, 307. of kort na de volbouwing verwoest is, *ibid.* in de negende eeuw door de Deenen verwoest, 310. door wien herbield, *ibid.* en volg. wanneer weder verwoest en geheel vernieuwt is geworden, 312. ongelukken van brand deze kerke overgekomen, 313. inwyingen dezer Kerke, 314. en volg. laatste vernieuwing dezer Kerke, 317. ongeval dezer Kerke in de voorgaande eeuw, 319. de Keizers Koenraad II. en Hendrik V. in dezelve begraven, 322. heeft veele goederen bezeten, 323. en volg. genootschap van Kanoniken in dezelve door Bisschop Willibrord opgerecht, 324. Amptenaren derzelver Kerke, *ibid.*

Monasterium betekenis van dit woord, 285.

N.

Nedersassen Wilde genoemd, 44.

Nieuwmünster, naam van S. Martens kerk, 286. reden van dien naam, *ibid.*

O.

O *idilbaldus*, wanneer Bisschop van Utrecht geworden is, 239. wanneer gestorven, *ibid.* verg. 243.
 Onder-Advocaten, wie waren, 141. Stiefvaders genoemd, *ibid.*
 Opper-schoolvoogd, zie Schoolvoogd.
 Oudheden van dit land onzeker, 1.
 Oudmunster, naam van S. Salvators kerk, 286. 372. en 366. naamsreden volgens Matthäus, 287.

P.

Pagus somtyds voor eene stad, somtyds voor een gantsch land genomen, 81. en 82.
Pieters (S.) Kerk door wien geticht, 376. getal van derzelve Kanoniken, *ibid.* oungevallen deze Kerke overgekomen, 377. rechtsgebied van den Aardsdiaken dezer Kerke, 378.
Papa Bisschop van Utrecht, 249.
 Proosten van alle Collegiale Kerken, behalvendie van S. Salvator, moesten uit de Domheeren gekozen worden, 325. van den Dom zeer hoog geacht, 326. moet uit het Kapittel verkozen worden, *ibid.* was teffens Aartsdiaken, *ibid.* eed van denzelven, *ibid.* deszelfs macht waar in bestaan heeft, 328. en volg. rang van denzelven met den Domdeken, 334. van S. Jans kerk, deszelfs byzondere macht, 375.

R.

Radbodus Bisschop van Utrecht, wanneer het Bisdom gekomen is, 244. hoe lang hy het zelve bedient heeft, *ibid.* trekt om den slechten toestand der Bisschoplyke stad naar Deventer, 115.
 Raden der stad werden door het volk verkozen, 154. door den Bisschop beëdigd, *ibid.*

Rbyn of oudtyds met een haven in Utrecht gelopen heeft, 9.

Rixfridus Biffchop van Utrecht, 215, begin en einde van deszelfs regeeringe onzeker, *ibid.*

Rynkenshave deszelfs gewezen loop, 10.

S.

S*alvators* Kapelle, zie Kerk van 't H. Kruis.

Salvators (S.) Kerk, gefchil tuffchen de Kanoniken van deze en van S. Martens kerk over den voorrang en oudheid der beide Kerken, 287. verfchillende gevoelens der Schryveren dien aangaande, 289. en volg. ander gefchil met de Kanoniken van S. Martens kerk over eene waterleiding, 303. door wien geficht, 359. getal der Kanoniken van dit Kapittel, *ibid.* reden van derzelver verfcheide benamingen, 360. en volg. het zelve nader onderzocht, 363. door de Noormannen afgebrand, 366. ftandplaats derzelver, 367. is eene Kruiskerk geweest, 369. bezat veel reliquien, 370. Criptae in dezelve, *ibid.* Cieraden in dezelve te zien, 371. Biffchoppen in dezelve begraven, *ibid.* mogt een Prooft naar haar welgevallen verkiefen, 372. magt van het Kapittel dezer Kerke, *ibid.* Amptenaren dezer Kerke, *ibid.*

Schatmeester, bevelbrief voor denzelven, behelzende het waarnemen van zyn ampt, 336. en volg. wanneer eerft aangefteft onzeker, 344.

Schepenen werden oudtyds door het volk verkozen, 154. door den Biffchop beëdigd, *ibid.*

Schoolen te Utrecht zeer oud, 345. waaren by elke kerk, 359. van S. Martens kerk hoe beftierdt, 350.

Schoolvoogdt uit de Kanoniken gekozen, 345. deszelfs ampt waar in beftondt, 350. eed van denzelven, 351.

Schout van Utrecht door den Biffchop aangefteft, 154. mocht niet op kuiperye of om geld aangefteft

steld worden, *ibid.* moest een burger der stad zyn, *ibid.*
Slaven, waarom dus genoemd, 40.

T.

T*anchelmus*, beroemd scheurmaker. 260.
Theodardus deszelfs naam verscheidenlyk geschreven, 213. Bisschop van Utrecht, *ibid.* onzeker hoe lang geregeert heeft, *ibid.*
Thomas (S.) Kerk, de oudste binnen Utrecht, 271. wanneer en door wien gesticht, 273. wie daar in het Euangelium gepredikt hebben, 275, door de Heidenen omver geworpen, *ibid.*
 Tollenaars oudtyds hier aanzienlyke personen, 9.
 TRAJECTUM VETUS zie UTRECHT.
 Trecht, betekenis van dit woord, 101.
 Tricht, zie Trecht.
 Tydrekening, voorbeelden van de mislagen der Schryver in dezelve, 257.

U.

UTRECHTS beginzels onzeker, 1. volgens H. de Groot 't afschutzel van Aufrasiën, 4. wederlegt, *ibid.* en volg. deszelfs gelegenheid, 6. en volg. eene der oudste steden van Batavie, 12. verschillende gevoelens over derzelve bouwheeren, 13. en volg. of oudtyds Antonia genoemd geweest is, 14. of voor Christus tyden gestaan heeft, 20. Penningen der Antoninen dicht by Utrecht gevonden, *ib.* is haar opkomst aan het kasteel Wiltenburg verschuldigt, 34. veer over den Rhyn oudtyds by die plaats, 35. Batavieren tot stichters daarvan te stellen, 44. en volg. onder Balderik door de Noormannen verwoest, 51, 57. eerste beginzels dezer stad, volgens een uittreksel uit het gedenkboek van S. Martens kerk, 47. en volg. onderzoek daarvan, 55. Utrecht en Maastricht dikwyls voor elkan-

der

der genomen, 60. of deze stad en Wiltenberg twee onderscheidene plaatsen zyn, 66. en volgschillende gevoelens der Schryveren, wanneer Utrecht tot eene stad gemaakt en met muren omringt is, 77. voor de negende eeuw eene stad genoemd, 82, 83. zetel van het Friesche ryk ten tyde van Willibrord, 85. of haar begin van Wilfridus heeft, 91. by de Gaulen onder den naam van Trajectum bekend, 99. wanneer opgebouwen heeft Wiltenburg genoemd te worden, *ibid.* Trajectum Vetus genoemd, 102. ook Trajectum Inferius, *ibid.* en Trajectum ad Rhenum, 103. wat Ultrajectum betekent, *ibid.* Utricesium ten onrecht op deze stad toegeëigent, 104. door Keizer Valentiniaan vermeestert, 106. door de Nederlanders heroverd, *ibid.* door de Friesen aan dezelve ontweldigt, *ibid.* verwoest, 108. in handen van Pipyn gevallen, 109. door denzelfden aan Willibrord geschonken, *ibid.* door de Noormannen aangetast, 111. door dezelve tot den grond vernield, 112. door Bisschop Balderik verbeterd, 116. nieuwe vrees voor de Noormannen, 118. heeft verscheidene malen zwaren brand uitgestaan, 121. en volgs. of at voor de tyden van Dagobert tot een Bisdóm verheven is geweest, 131. en volgs.

Vecht (de) of den naam van Rhyne toekomt, 8.
VECHTEN, kasteel aldaar geweest, 80.
Viechbrecht, zie *Wichert*.
Vicus ook voor eene stad genomen, 81, 84.
Villa, wat betekent, 80. en *Urbs* door den anderen gebruikt, 81.
Volmarus, hoe lang Bisschop van Utrecht geweest is, 251. wanneer gestorven, *ibid.*
VULTABURG en **VULTRAJECTUM** voor Wiltenburg, 58.

Wichert landt in Friesland om te prediken en de Friesen te bekeeren, 17. en 131. predikt aan dezelve en aan Koning Radboud het Christen geloof, doch zonder vrucht, *ibid.*

WILDRECHT of eene oude verblyfplaats der Wilten geweest zy, 45.

Wilfridus (Bisschop) van Jork, landt door onweer in Friesland aan, 129. wordt van Koning Aldgislus vriendlyk ontfangen, *ibid.* predikt het Christen geloof, *ibid.* vertrekt naar Rome, *ibid.*

Wilhelmus na Bernulphus tot Bisschop verkozen, 256. verschillen over de jaaren van deszelfs regeeringe en dood, *ibid.*

Willibrord door Paus Sergius tot Bisschop der Friesen gesteld, 57. wordt met eenige medgezellen naar Friesland gezonden om te prediken, 175. wanneer zulks geschiedt is, *ibid.* waar hy gelandt, 178. wanneer hy naar Rome gereist is, 181. wanneer tot Bisschop ingewydt, *ibid.* wanneer gestorven, 182. andere verschillen dezen Bisschop betreffende, 183. wie deszelfs opvolger geweest is, 193. sticht eene kapel ter eere van 't H. Kruis, 276, 281. geschil in welke Kerk hy zyn Bisschopyken stoel geplaatst heeft, 287.

WILNIS misschien eene oude volkplanting der Wilten, 45.

Wilten welk volk, 35. of Antonia ingenomen en Wiltenburg gesticht hebben, 36. en volg. 63. waar te zoeken zyn, 43.

WILTENBURG deszelfs gelegenheid, 6. is de opkomst van Utrecht geweest, 34. deszelfs begin onzeker, 35. of door de Wilten gesticht is, 36. een geslachtsnaam, 48. dikwils ingenomen en herovert, 49. en 50. door Pipyn den Friesen ontwelddigt, 50. door Pipyn aan Willibrord geschenken, *ibid.* onzeker, wanneer weggeraakt is, 51. waar gelegen heeft, 65. of een en het zelfde

met

met Utrecht is, *ibid.* en volg. twee Kasteelen van dezen naam, 70. te vergeefs wordt 'er een onder Vechten gezocht, 76.

D R U K F O U T E N,

dus te verbeteren.

Bladz.	regel	staar	lees
22	14	<i>Antonia</i>	<i>Antonina</i>
23	1	<i>Antonius</i>	<i>Antoninus</i>
24	9	—	—
—	4	—	—
—	9	schynen enz. over-	schynt enz. over-
26	3	eenkomen	een te komen
29	9	zive	zelve
43	27	<i>Anth.</i>	<i>Ant.</i>
44	14	habben	haben
—	18	zegt	zegt by
57	27	twaaifde	veertiende
63	13	<i>Gemblacensis</i>	<i>Gemblacensis</i>
66	2	ANTONINAM	ANTONIAM
74	14	189	169
116	2	MIVCXXI.	MCCCXXI.
121	5	naar	na
—	15	voor de vrees	met de vrees
123	4	<i>Anselmus</i>	en <i>Anselmus</i>
—	11	V	VII
131	30	de eelfte	den eerften
139	4	<i>Ursergen</i>	<i>Ursergen</i>
156	13	MCCCCLXXXVII.	MCCCLXXXVII.
187	14	bepaald en vry	bepaald of vry
—	15	in een	in een brief van
—	30	brief by	by
203	14	daarvoor dank zegt	dank zege
297	31	plaatsbekleeden	plaatsbekleedenden
222	13	<i>Sitting</i>	<i>Sitting</i>
—	13	zyn voorreden	zyne voorrede

Naamlyst van enige Boeken, die gedrukt of te be-
komen zyn by HERM. BESSELING.

A lgemeene Historie, beschreven door een gezelschap van geleerde mannen in Engeland, en in 't Nederduits vertaald door Westerbaan 19 deelen met kaarten en platen, 4. ————	<i>f</i>	94 - 12 -
Hetzelfde op groot papier. ————	<i>f</i>	132 - -
Anacreontis Odaë Gr. & Lat. curante de Pauw, 4. ————	<i>f</i>	2 - 4 -
Idem charta majore. ————	<i>f</i>	3 - 6 -
Arbuthnotii (Caroli) tabulæ antiquorum numerorum, mensurarum & ponderum &c. 4. ————	<i>f</i>	5 - -
Idem charta majore ————	<i>f</i>	7 - 10 -
Aristeneti epistolæ, Græc. & Latin. curante J. C. de Pauw. 8. ————	<i>f</i>	1 - -
Arntzenii Dissertationes, 8. ————	<i>f</i>	- - 16 -
Batavia Sacra 2 Vol. multis figuris aucta fol. ————	<i>f</i>	10 - -
Blasii Caryophylli Opuscula de marmoribus antiquis & Paschalis Caryophylli Dissertatio de Thermis Hercul. ————	<i>f</i>	2 - 10 -
Idem Charta majore. ————	<i>f</i>	3 - 16 -
Boston Stigmologicus Hebræo-Biblicus cum præfat. Millii cum fig. 4. ————	<i>f</i>	2 - -
Burman (Caspari) Trajectum eruditum, 4. ————	<i>f</i>	2 - 4 -
——— Utrechtse Jaarboeken van de vyftiende eeuw, 3 deelen 8.		
Cave Historia litteraria 2 vol. fol. Oxon. ————	<i>f</i>	22 - -
Choul (du) Relligio veterum Romanorum, cum fig. ————	<i>f</i>	2 - 10 -
Drakenborg Aanhangel op de Kerkelyke Oudheden met de Voorreden van H. van Rhyn, 8. ————	<i>f</i>	2 - 4 -
Engelgrave Lux Evangelica cum multis fig. 2. Vol. 12. ————	<i>f</i>	3 - -
——— Coelum Empyreum cum fig. 2 Vol. 12. ————	<i>f</i>	3 - -
D'Eltrades Brieven, Memorien en Negotiatien 6 deelen, 12. stukken, 8. ————	<i>f</i>	9 - 16 -
Hetzelfde op groot papier. ————	<i>f</i>	14 - 10 -
De volgende Deelen op de Pars.		
H. Hugo en Otto van Veen Godlievende Ziel met meer dan 100. platen, 8. ————	<i>f</i>	2 - 4 -
——— In 't Fransch ————	<i>f</i>	2 - 4 -
Historia Episcopatum Foederati Belgii, 6 Vol. 2. tom. Folio multis figuris aucta ————	<i>f</i>	20 - -

Naamlyst van Boeken,

Hoynk van Papendrecht Historie van de Utrechtse Kerk, fol. ————	f	3	-	-
Index Lucianens, five Lexicon Lucianeum auctore C. C. Reitzio, 4. ————	f	4	-	4
Idem charta majore ————	f	6	-	10
Languet Verhandeling van 't vertrouwen op Gods barmhertigheid, 8. ————	f	1	-	2
Lardner Geloofwaardigheid der Evangelie Geschiedenissen, 4 deelen, 2 stukken, 4. ————	f	5	-	-
————— 3de en 4de deel. ————	f	2	-	10
————— 3de en 4de deel op groot papier. ————	f	3	-	15
Matheus (A.) de Probationibus, 4. ————	f	2	-	-
Morale des Jesuites 3 Tom. 8. ————	f	2	-	8
Muelen (Vander) de die mundi natali, 2 tom. 4. ————	f	4	-	10
————— Tom. 2. 4. ————	f	2	-	-
————— De Ortu & interitu imperii Romani 12. cum fig. ————	f	1	-	-
Otto de Ædilibus Coloniæ, cum fig. 8. ————	f	1	-	4
Oudheden en Gesichten van de 7. Provinciën met Aantetekeningen van H. van Rbyn, 19 deelen, 8. met platen. ————	f	40	-	-
Paringet Beschryving van de Stad Grave en Lande Van Kuyk met aantekeningen van Mr. P. van Alen, 2 deelen, 4. ————	f	4	-	8
————— op groot papier, ————	f	6	-	-
Rau de Ara Ubiorum, cum fig. 8. ————	f	-	-	14
————— charta majore ————	f	1	-	-
————— de Synagoga magna, 8. ————	f	1	-	-
Regles des cinq ordres plein de figures, 8. ————	f	-	-	16
Sanson Introduction a la Geographie avec figures, 12. ————	f	-	-	14
Stele Hieros Chretien, 12. ————	f	-	-	12
Vink Amoenitates Philologicae, 8. ————	f	1	-	8
Vonk (Corn. Val.) Lectiones Latinae, 8. ————	f	-	-	18
————— Specimen criticum, 8. ————	f	-	-	18
Voorda ad Legem Falcidiam, 8. ————	f	2	-	4
Wesseling Probabilia, 8. ————	f	1	-	10
————— Epistolæ ad H. Venemam, 8. ————	f	-	-	6
Wieling Oratio de Pragmatica sanctione, 4. ————	f	-	-	12
————— Nubes Tertium & Blondeel Dissertatio Acad. de Legibus, 2 Vol. ————	f	2	-	8
————— Hetzelfde vertaald in 't Duitsch. ————	f	1	-	4